

C L van Kesteren sculps

GELDERSCHE volks-ALMANAK.

VOOR HET JAAR

1867.

REDACTEUR,

Gerard Keller.

ARNHEM
bij
D. A. Thieme.
1867.

Steend. P. W. v. d. Weijer Utrecht.

GELDERSCHE

VOLKS-ALMANAK.

GELDERSCHE

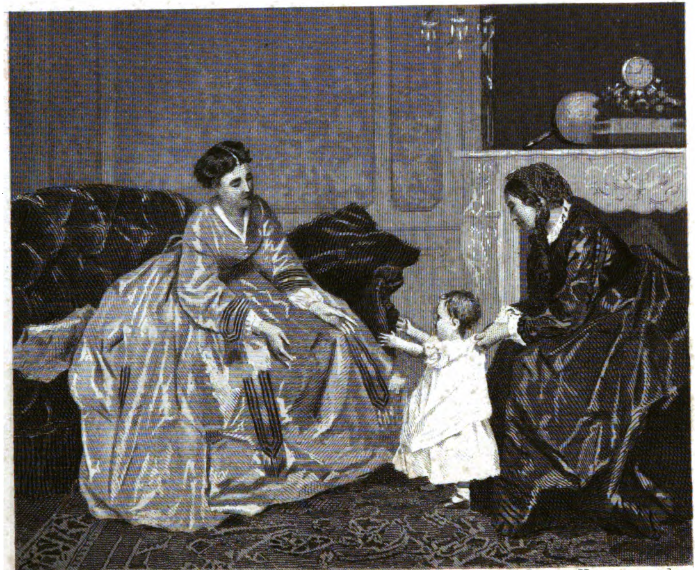
VOLKS-ALMANAK,

VOOR

1867.

Redacteur: GERARD KELLER.

ARNHEM,
D. A. THIEME.
1867.

C. L. van Kesteren sculps.

INHOUD.

INHOUD.

VERJAARDAGEN VAN HET KONINKLIJK HUIS.

---

1 Febr. H. K. H. LOUISA AUGUSTA WILHELMINA AMALIA, Prinses van Pruissen, Gemalin van Z. K. H. Prins FREDERIK der Nederlanden, geb. 1808.

19 Febr. Z. M. WILLEM III, Koning der Nederlanden, geb. . . . . 1817.

28 Febr. Z. K. H. WILLEM FREDERIK KAREL, Prins der Nederlanden, geb. . . . . . . 1797.

8 April. H. K. H. WILHELMINA MARIA SOPHIA LOUISA, zuster van Z. M. Koning WILLEM III, Gemalin van den Groothertog van SAKSEN-WEIMAR-EISENACH, geb. . . . . 1824.

3 Mei. Z. M. KAREL LODEWIJK EUGENIUS, Koning van Zweden en Noorwegen, geb. . . 1826.

9 Mei. H. K. H. WILHELMINA FREDERIKA LOUISA CHARLOTTA MARIANNE, Tante des Konings, geb. . . . . 1810.

20 Mei. H. K. H. AMALIA MARIA DA GLORIA AUGUSTA, van Saksen-Weimar. Gemalin van Z. K. H. Prins HENDRIK, geb. . . . . . . 1830.

13 Junij. Z. K. H. WILLEM FREDERIK HENDRIK, broeder des Konings, geb. . . . . 1820.

17 Junij. H. M. SOPHIA FREDERIKA MATHILDA, Prinses van Wurtemberg, Koningin der Nederlanden, geb. 1818

—

24 Junij.	Z. K. H. KAREL ALEXANDER AUGUST JOHAN, Groothertog van Saksen-Weimar-Eisenach, Schoonbroeder des Konings, geb. . . 1818.
5 Julij.	H. K. H. WILHELMINA FREDERIKA ANNA ELISABETH MARIA, Dochter van Z. K. H. Prins FREDERIK, geb. . . . . 1841.
5 Aug.	H. M. WILHELMINA FREDERIKA ALEXANDRINA ANNA LOUISA, Dochter van Z. K. H. Prins FREDERIK, Gemalin van Z. M. den Koning van Zweden en Noorwegen, geb. . . 1828.
25 Aug.	Z. K. H. WILLEM ALEXANDER KAREL HENDRIK FREDERIK, tweede Zoon des Konings, geb. 1851.
4 Sept.	Z. K. H. WILLEM NICOLAAS ALEXANDER FREDERIK KAREL HENDRIK, Kroonprins der Nederlanden, geb. . . . . 1840.

JANUARIJ.

1 D.	Nieuwjaar.	
2 W.		
3 D.	H. Genoveva.	
4 V.		
5 Z.		
6 Z.	Driekoning.	Nieuwe Maan.
7 M.	Koppermaandag.	
8 D.		
9 W.		
10 D.		
11 V.		
12 Z.		
13 Z.	. . . .	Eerste Kwartier.
14 M.		
15 D.	H. N. Jezus.	
16 W.		
17 D.		
18 V.		
19 Z.		
20 Z.	. . . .	Volle Maan.
21 M.		
22 D.	St. Vincent.	
23 W.		
24 D.		
25 V.	St. Paul. bek.	
26 Z.		
27 Z.	. . . .	Laatste Kwartier.
28 M.		
29 D.		
30 W.		
31 D.		

FEBRUARIJ.

1 V.		
2 Z.	Maria Lichtmis.	
3 Z.		
4 M.	. . . .	Nieuwe Maan.
5 D.		
6 W.		
7 D.		
8 V.		
9 Z.		
10 Z.		
11 M.		
12 D.	. . . .	Eerste Kwartier.
13 W.		
14 D.		
15 V.		
16 Z.		
17 Z.	Septuages.	
18 M.	. . . .	Volle Maan.
19 D.		
20 W.		
21 D.		
22 V.	St.Petr.stoel.	
23 Z.		
24 Z.	Sexagesima.	
25 M.		
26 D.	. . . .	Laatste Kwartier.
27 W.		
28 D.		

MAART.		
1 V.		
2 Z.		
3 Z.	Quinquages.	
4 M.		
5 D.	Vastenavond.	
6 W.	Aschdag.	Nieuwe Maan.
7 D.		
8 V.		
9 Z.		
10 Z.	Quadrages.	
11 M.		
12 D.		
13 W.	Quatertemp.	Eerste Kwartier.
14 D.		
15 V.	Quatertemp.	
16 Z.	Quatertemp.	
17 Z.	Reminiscere.	
18 M.		
19 D.		
20 W.	. . . .	Volle Maan.
21 D.	De Lentebeg.	
22 V.		
23 Z.		
24 Z.	Oculi.	
25 M.	Maria boods.	
26 D.		
27 W.		
28 D.	. . . .	Laatste Kwartier.
29 V.		
30 Z.		
31 Z.	Laetare.	

APRIL.		
1 M.		
2 D.		
3 W.		
4 D.	. . . .	Nieuwe Maan.
5 V.		
6 Z.		
7 Z.	Judica.	
8 M.		
9 D.		
10 W.		
11 D.	. . . .	Eerste Kwartier.
12 V.		
13 Z.		
14 Z.	Palmzondag.	
15 M.		
16 D.		
17 W.		
18 D.	Witte Dond.	Volle Maan.
19 V.	Goede Vrijd.	
20 Z.		
21 Z.	1e Paaschdag.	
22 M.	2e Paaschdag.	
23 D.		
24 W.		
25 D.	St. Marcus.	
26 V.		
27 Z.	. . . .	Laatste Kwartier.
28 Z.	Quasimodo.	
29 M.		
30 D.		

MEI.

1	W.	St. Philippus en Jacobus.	
2	D.	Kruisd. Vast.	
3	V.	Kruisv. Vast.	
4	Z.	Kruisd. Vast.	Nieuwe Maan.
5	Z.	Misericordia.	
6	M.		
7	D.		
8	W.		
9	D.		
10	V.	. . . .	Eerste Kwartier.
11	Z.		
12	Z.	Jubilate.	
13	M.		
14	D.		
15	W.		
16	D.		
17	V.		
18	Z.	. . . .	Volle Maan.
19	Z.	Cantate.	
20	M.	•	
21	D.		
22	W.		
23	D.		
24	V.		
25	Z.		
26	Z.	Rogate.	Laatste Kwartier.
27	M.		
28	D.		
29	W.		
30	D.	Hemelvaartsdag.	
31	V.		

JUNIJ.

1	Z.		
2	Z.	Exaudi.	Nieuwe Maan.
3	M.		
4	D.		
5	W.		
6	D.		
7	V.		
8	Z.		
9	Z.	1e Pinksterd.	Eerste Kwartier.
10	M.	2e Pinksterd.	
11	D.		
12	W.	Quatertemp.	
13	D.		
14	V.	Quatertemp.	
15	Z.	Quatertemp.	
16	Z.	H. Drievuld.	
17	M.	. . . .	Volle Maan.
18	D.	Overwinn. bij Waterloo.	
19	W.		
20	D.	Heilige Sacramentsdag.	
21	V.		
22	Z.		
23	Z.		
24	M.	St. J. Baptist.	
25	D.	. . . .	Laatste Kwartier.
26	W.		
27	D.		
28	V.		
29	Z.	St. Petrus en Paulus.	
30	Z.		

JULIJ.		
1 M.	....	Nieuwe Maan.
2 D.	Maria Visitat.	
3 W.		
4 D.		
5 V.		
6 Z.		
7 Z.		
8 M.	....	Eerste Kwartier.
9 D.		
10 W.		
11 D.		
12 V.		
13 Z.		
14 Z.		
15 M.		
16 D.	....	Volle Maan.
17 W.		
18 D.		
19 V.	Hondsdagen beginnen.	
20 Z.	St. Margriet.	
21 Z.		
22 M.		
23 D.		
24 W.	....	Laatste Kwartier.
25 D.	St. Jacobus.	
26 V.		
27 Z.		
28 Z.		
29 M.		
30 D.		
31 W.	....	Nieuwe Maan.

AUGUSTUS.		
1 D.	St. Petr. band.	
2 V.		
3 Z.		
4 Z.		
5 M.		
6 D.		
7 W.	....	Eerste Kwartier.
8 D.		
9 V.		
10 Z.	St. Laurens.	
11 Z.		
12 M.		
13 D.		
14 W.	St. Eusebius.	
15 D.	M. Hemelv.	Volle Maan.
16 V.		
17 Z.		
18 Z.		
19 M.	Einde der Hondsdagen.	
20 D.		
21 W.		
22 D.	....	Laatste Kwartier.
23 V.		
24 Z.	St. Barthol.	
25 Z.		
26 M.		
27 D.		
28 W.		
29 D.	....	Nieuwe Maan.
30 V.		
31 Z.		

SEPTEMBER.		
1 Z.		
2 M.		
3 D.		
4 W.		
5 D.		
6 V.	. . . .	Eerste Kwartier.
7 Z.		
8 Z.	Maria's geboortedag.	
9 M.		
10 D.		
11 W.		
12 D.		
13 V.		
14 Z.	Kruisverheff.	
15 Z.	. . . .	Volle Maan.
16 M.		
17 D.	St. Lambert.	
18 W.	Quatertemp.	
19 D.		
20 V.		
21 Z.	St. Mattheus. Quatertemp.	Laatste Kwartier.
22 Z.		
23 M.	DeHerfstbeg.	
24 D.		
25 W.		
26 D.		
27 V.		
28 Z.	. . . .	Nieuwe Maan.
29 Z.	St. Michaël.	
30 M.		

OCTOBER.		
1 D.		
2 W.		
3 D.		
4 V.		
5 Z.	. . . .	Eerste Kwartier.
6 Z.		
7 M.		
8 D.		
9 W.		
10 D.	St. Victor.	
11 V.		
12 Z.		
13 Z.	. . . .	Volle Maan.
14 M.		
15 D.		
16 W.		
17 D.		
18 V.	St. Lucas Ev.	
19 Z.		
20 Z.	. . . .	Laatste Kwartier.
21 M.		
22 D.		
23 W.		
24 D.		
25 V.		
26 Z.		
27 Z.	. . . .	Nieuwe Maan.
28 M.	St. Simon en Judas.	
29 D.		
30 W.		
31 D.	Hervormingsd. Vastendag.	

NOVEMBER.			
1	V.	Allerheiligen.	
2	Z.	Allerzielen.	
3	Z.		
4	M.	. . . .	Eerste Kwartier.
5	D.		
6	W.		
7	D.	St. Willebr.	
8	V.		
9	Z.		
10	Z.		
11	M.	St. Maarten.	
12	D.	. . . .	Volle Maan.
13	W.		
14	D.		
15	V.		
16	Z.		
17	Z.		
18	M.	. . . .	Laatste Kwartrie.
19	D.		
20	W.		
21	D.	Maria Opoff.	
22	V.		
23	Z.		
24	Z.		
25	M.		
26	D.	. . . .	Nieuwe Maan.
27	W.		
28	D.		
29	V.		
30	Z.	St. Andreas.	

DECEMBER.			
1	Z.	1e Advent.	
2	M.		
3	D.		
4	W.	. . . .	Eerste Kwartier.
5	D.		
6	V.	St. Nikolaas.	
7	Z.		
8	Z.	Maria's ontv. 2e Advent.	
9	M.		
10	D.		
11	W.	. . . .	Volle Maan.
12	D.	St. Lucia.	
13	V.		
14	Z.		
15	Z.	3e Advent.	
16	M.		
17	D.		
18	W.	Quatertemp.	Laatste Kwartier.
19	D.		
20	V.	Quatertemp.	
21	Z.	St. Thomas.	
22	Z.	4e Advent.	
23	M.		
24	D.		
25	W.	1e Kersdag.	
26	D.	2e Kersdag. St. Stephan.	Nieuwe Maan.
27	V.	St. Joann. Ev.	
28	Z.	Onn. kinder.	
29	Z.		
30	M		
31	D.	Silvester.	

OPSCHRIFT VOOR DE „STEENEN TAFEL" BIJ ARNHEM.

DOOR

Mr. J. E. BANCK.

Hier in dit eenzaam oord, omgeven door het woud,
Dat met zijn bladgewelf den schoonsten tempel bouwt,
Heeft op den heuveltop een onbekende hand,
Gelijk een veldaltaar, een steenen disch geplant,
Die aan den wandelaar een welkom rustpunt biedt,
Als hij, verrukt, van hier het vergezicht geniet.
Wie de natuur niet mint, haar schoonheid niet gevoelt,
Geen hooger aandrift kent, zich zelven steeds bedoelt,
Wie onvermoeid alleen naar stoflijk voordeel jaagt
En van de waerelt niets dan zinsbekoring vraagt,
Ach, hoe diens ledig hart een somber graf gelijkt,
Dat met de koude zerk der doodsche zelfzucht prijkt.
Maar hij, wiens fiere borst van hooger weelde blaakt,
Als hij de heerlijkheid der schoone schepping smaakt,
Wanneer hij aan de kim het vóórgebergte aanschouwt,
Waar hem het vreemde land van verre tegenblaauwt,
Diens vurig hart gelijkt die tafel van de wet,
Waarop Gods eigen hand zijn zegel heeft gezet,
Die, waar het wufte graauw het gouden kalf aanbidt,
Nog eerder breken zal dan buigen wil voor dit.

1 September 1866.

TWEE NASSAUSCHE GRAFPLAATSEN IN GELDERLAND.

DOOR

R. H. GRAADT JONCKERS.

„Daar liggen zij met eer begraven!" zooals eenmaa een vaderlandsch zanger ([1]) aanhief, en wij mogen, met herinnering aan onze vaderen, bij het doorwandelen van onze vlakten of heuvelen dit inzonderheid bedenken, wanneer wij, boven onze steden, hare torens of kerken, als zoovele groote gedenkteekenen zien verrijzen, waarbij of waaronder het stof van vele kloeke helden, vernuftige geesten of van edele menschenvrienden rust, eertijds in grootere of kleinere levensbetrekkingen bevorderaars van de eer en den bloei onzer vereenigde gewesten. Van onze Nassausche helden zijn er ook twee kloeke broeders van den vader des vaderlands, met name Lodewijk en Hendrik, in Gelderland, op de Mookerheide overvallen en gevallen, zonder dat men hunne lijken heeft kunnen vinden, waarom de Nijmegenaars nog van het loopen naar de Mookerheide niet veel goeds verwachten; doch van

[1] Wijlen onze beminde Hoogleeraar A. Simons.

twee andere uit dat heldengeslacht mogen wij in de hoofdkerken van Gelderland en de hoofdsteden aan hunne laatste rustplaatsen denken, hoewel niet door eenig bijzonder teeken meer aangewezen. Zij waren de zoon en kleinzoon van Jan van Nassau de oude, eenmaal stadhouder van Gelderland, dat hij door de unie aan de overige gewesten wist te hechten, en tot eenen voormuur tegen vijandelijk geweld met groote opoffering verhief (1). Graaf Jan naar zijne Duitsche bezittingen terug gekeerd, waar hij zijne dagen, na een werkzaam en door vele verliezen geschokt leven rustig hoopte te eindigen, moest nog twee jaren vóór zijnen dood zijnen moedigen zoon Lodewijk Gunther betreuren, die den leeftijd van zesendertig jaren bereikt had, en te Arnhem op den 19den November 1604 in de St. Eusebius kerk bijgezet, nadat hij in het lange beleg van Sluis gedeeld en onder vermoeijenissen krank geworden en, nog vóór de overgave, daar overleden was. Reeds van 1597 af had hij bij verschillende gelegenheden zich verdienstelijk gemaakt en inzonderheid veel tot de overwinning bij Nieuwpoort bijgedragen. Zijne moeder, de tweede vrouw van graaf Jan, was reeds overleden, doch diep werd hij betreurd door zijne gemalin Anna Margaretha, dochter des graven van Manderscheidt, die in hem alles ver loor, dewijl hij geene kinderen naliet. Hoe hevig ook

(1) Naar waarde wordt hij geschetst door wijlen onzen geëerden Gelderschen Archivaris den Hr. Mr. J. A. Nijhoff, wiens naam ook niet zal vergeten worden. Zie Geld. Volks-Alm. 1850.

de droefheid van kinderen kan zijn, wanneer zij het stoffelijk overblijfsel van een hunner geliefde ouders of dierbare betrekkingen zien wegdragen, wekt overigens het gezigt eener begrafenis, hetzij men er eene meerder of minder luisterijke plegtigheid van maakt, evenmin veel aandoeningen op, als bij hen, die oudtijds eershalve op eenen droefmaaltijd, na afloop eener deftige ter aarde bestelling, genoodigd werden. Althans, zooals de Heer van Hasselt, in zijne kronijk van Arnhem ([1]) ons mededeelt, was het, bij de begrafenis van graaf Lodewijk Gunther van Nassau even als vroeger en later, bij dergelijke openbare plegtigheden noodig, „de jongens en ander geboefte bij publicatie te bevelen uit de kerck te blijven en de lijkpredicatie niet te stooren." — Ruste zijn stof in vrede en blijve zijn naam in eere, die mede den vrede in Neêrland, onder oorlogsvermoeijenissen gezocht heeft, al moge men niet meer aan hem denken, bij het intreden of doorwandelen der kerk waarin, zooals van Hasselt uit oude gevondene aanteekeningen heeft medegedeeld, volgens gewoonte dier dagen, na de begrafenis, zijn wapen met de vier kwartieren werd opgehangen. Deze wapenborden bleven somtijds ook wel hangen; doch in het laatst der vorige eeuw, zijn allen, uit de kerken, door verkeerd begrip van gelijkheid, weggenomen.

Terwijl wij, in gedachten de hooginsluitende muren der St. Eusebius kerk uittreden, om buiten de stad het ruime gezigt en de schoone wandeling van het

([1]) Gedrukt bij W. Troost te Arnhem 1790.

van ouds bekende en aantrekkelijke „boven over en onder langs" te genieten, en wij weldra den ouden Rijn eerwaardig beneden ons zien voorbijstroomen, verrijst ook voor onze oogen in het verschiet de ranke toren der Nijmeegsche St. Stevens-kerk en die om haren sierlijken vorm wel naderbij mag beschouwd worden. Aan de Nassausche helden denkende, herinnert ons ook de op hare vijf heuvelen verrijzende oude Rijks-stad, om den jeugdigen Adolf van Nassau niet te vergeten, den kleinzoon van den genoemden stadhouder van Gelderland, die bij Rijnberk aan zware en diepe wonden den 17en November 1608 is bezweken in den leeftijd van 22 jaren. Hij heeft zijne grafplaats gevonden in het koor der Nijmeegsche hoofdkerk naast het graf van Maarten Schenk, wien hij in onversaagdheid, mogelijk ook in woesten moed, hetgeen aan zijne jaren is toe te geven, evenaarde. Voor geen van beide rijst eenig grafteeken, doch wel op of naast de zerken, die hun stof niet zwaar zullen drukken, verheft zich het praalgraf van eene jeugdige doode, Catharina van Bourbon, weduwe van hertog Adolf van Gelder en moeder van den laatsten hertog van Gelderland, Karel, wiens graf met zijne daarop liggende marmeren beeldtenis bij het vruchteloos zoeken naar Lodewijk Gunthers rustplaats in de Eusebius kerk, ons kon indachtig maken, hoe het zwaard der helden, evenmin als een rietstaf, tegen den sikkel des tijds iets vermag. De jonge Adolf van Nassau nam in 1608 den last op zich, om de brandschattingen in het land van Luxemburg in te vorderen; hij werd in

het wederkeeren door de Spaansche bezetting van Rijnberk, bij Xanten, overvallen, en, terwijl voor Maarten Schenk de zware wapenrusting eene oorzaak van zijnen dood was geworden, dewijl hij, door het omslaan van eene schuit te spoedig zonk, om uit den breeden Waalstroom vóór Nijmegen te kunnen gered worden, zoo had daarentegen de jonge Adolf van Nassau, in zijne al te groote drift, zijn harnas niet vooraf aangetogen, en moest, door het struikelen van zijn paard, in eene smalle sloot omkomen, omdat hij zich niet tegen de geweldige slagen van woeste ruiters kon dekken. Maar toch, op wat wijze wij den dood hetzij door gebeden of met het zwaard in de hand willen verjagen, hij spreidt de schaduwen zijner zwarte vlerken op allen zonder onderscheid, ofschoon hij den naam der braven niet kan verduisteren!

RIVIERTOONEELEN.

DOOR

H. G. ROODHUIJZEN.

Het Noorden had Natuur haar prachtig kleed ontnomen,
Verwoest het heerlijkst paradijs;
Het heerschte streng en wreed, het boeide beek en stroomen,
En klemde ze in een band van ijs.
Een woeste dwingeland, die vraagt naar bloei noch leven,
Verheerde hij de schoonste dreven,
En sloot hij 't oor voor zucht en klacht;
Hij klemt den schepter steeds, en weet van geen meedoogen:
Natuur ligt aan zijn voet gebogen,
Als of ze niets dan dood verwacht.

De felle stormwind zweept de bladerlooze wouden,
En bindt de groeikracht van Natuur;
Zal ze in haar zwangren staat geen krachten overhouden?
Versteend zijn in haar barensuur?
De winter heeft den dood aan al wat leeft gezworen;
Geen straal van redding ziet ze gloren,
En waar ze rondblikt, dreigt de dood!
Het lijkkleed, levend haar om 't zwangre lijf geslagen,
Ze zal het dra als doode dragen,
Want hoog en hooger stijgt de nood.

Bleek, ijskoud ligt ze daar, als vlood reeds 't leven henen...
In 't eind: het uur van redding slaat!
Het Zuiden ziet haar nood, en zal haar hulp verleenen,
Het Zuiden, dat den winter haat!
Al mocht het ook een poos de macht zijns vijands schromen,
Het heeft in 't eind zijn moed hernomen,
En gordt zich aan ten fellen strijd.
Van vrede of van verbond wil Noord noch Zuiden weten:
Des winters troon moet omgesmeten,
Natuur van band en boei bevrijd!

Hij komt, de Zuidenwind! Hij komt om hulp te bieden;
Hij komt! Hij streelt, hij kust Natuur.
Al dreigde de adem ook haar veege borst te ontvlieden;
Zijn kussen zijn een koestrend vuur!
Haar levenskracht keert weer! Geen lijkkleed is van noode:
Een lijkkleed past alleen der doode;
Der levende: een bloemenkrans!
Al zaamt de winter ook wat nog hem rest aan krachten,
De zege laat niet op zich wachten,
Natuur herneemt haar gloed en glans.

Maar, wat in stilte wacht, tot ze op haar beurt komt wekken
Wat nog in doodslaap nederligt,
De trotsche stroom wacht niet! Hij voelde 't ijs hem dekken,

En wrevlig droeg hij dat gewicht!
Wat. lijdlijk had gebukt voor 's winters felle vlagen,
Hij was niet in den band geslagen,
Of 't was na strijd met de overmacht;
En draagt zijn fiere rug des winters slaventeeken,
Hij zal door eigen kracht zich wreken,
Het zijn geen kussen, die hij wacht.

Dwarlend, draaiend, wielend, woelend,
Schiet hij onder de ijskorst voort,
De oude zoomen steeds bespoelend,
Schoon geen oor dat spoelen hoort.

Kronklend zoekt hij, waar de baren
Rustloos klotsen tegen 't strand:
Dáár zal hij zich vrij verklaren;
De oceaan erkent geen band.

En tot d' opstand vast besloten,
Als de kans hem tegenlacht,
Schuurt en knaagt hij onverdroten,
Rukt hij aan zijn boeienvracht.

Geeft het Zuiden maar het teeken,
Dat het naakt als bondgenoot,
Stout zal hij de kluisters breken,
Die de winter om hem sloot.

Daar daagt de Zuidenwind het Noorden uit tot strijden;
Daar slaat in 't eind het uur, dat vrijheid brengen zal!
De winter voelt zijn hand den schepter reeds ontglijden;
De troon des winters neigt ten val!

Nauw heeft de fiere stroom den bondgenoot vernomen,
Of zie! hij gordt zich aan van eigen kracht bewust,
Hij zal, den band ten spijt, weldra in vrijheid stroomen,
Want vrijheid is zijn levenslust!

Hoor, hoe hij kreten slaakt, die 't ijs nog tracht te smoren!
Hij roept zijn bronnen op tot bijstand in den strijd;
Wat bergstroom of wat beek tot zijn gebied behooren,
Hij roept hun bruisend toe: 't is tijd!

Klem, ijskorst! klem u vast, waar bank of rots u steunen,
En dek, zoo lang gij kunt, het vrijheidzoekend vocht;
Vergeefs! de kracht des strooms zal aan geen rots zich kreunen,
Hij spot met steun van baai of bocht.

Plotsling laat een knal zich hooren,
Die den omtrek davren doet;
Plotsling schiet een diepe vore
Snel door de ijskorst langs den vloed.
Bliksemsnel wordt nu de keten
Opgetild, aan stuk gesmeten,
En geworpen door elkaar.
Hoor den doffen donder loeien!
't Water breekt zijn winterboeien,
En de worstelstrijd is daar!

Schuimend welt het nat naar boven,
  Borlend, dwarlend schiet het voort;
't IJs wordt hoog opeen geschoven,
  Waar een bank of rots het schoort.
Woedend, dat de logge stukken
Nog zijn vrijheid onderdrukken,
  Sleurt het die in gramschap mee;
En gevoed, door honderd beken,
Stijgt het boven de oeverstreken,
  En verkeert het land in zee.

Duizend schotsen, aangegrepen
  En geklemd door 't kokend nat,
Zien zich draaiend medeslepen
  En bedolven en bespat;
Als in woeste vreugde ontstoken,
Speelt de vloed, nu losgebroken,
  Met de keten, die hem bond,
Doet die ratelen en botsen,
Werpt haar tegen de oeverrotsen,
  Sleurt haar hortend om en rond.

Zoo barst 't gepeupel los, en slaat den troon aan stukken
  Des dwinglands, die zijn juk den burgers torschen deed;
Zoo ziet het siddrend oog de drommen voorwaarts rukken,
  Tot woeste wraak gewekt, tot euveldaad gereed.

Maar de eerste schok moog de ijskorst breken,
  Vernietigd is zij daarom niet.
Nog is zij niet geheel bezweken,
  Schoon 't water haar aan stukken stiet.

Ginds, waar zich de oevers zamendringen,
Weet zij haar schotsen vast te wringen,
Terwijl zij ze op elkander tast;
Zij weet tot dam zich op te hoogen,
En staat er meerder onbewogen,
Hoe feller 't water woelt en plast.

Die dam verbreedt zich met de brokken,
Door 't zwalpend stroomnat aangebracht;
Hij klemt zich vaster door de schokken,
En wint steeds aan in hoogte en kracht.
Nog wil hij van geen wijken weten;
Nog eens wil hij zijn krachten meten,
En maakt zich op tot nieuwen strijd;
En, schoon maar opgehoopt van schotsen,
Staat hij onwrikbaar als de rotsen,
Die slechts de schuddende aarde splijt.

Maar, losgewrongen moet de keten,
Al klemt die tusschen rotsen vast;
De hinderpaal moet omgesmeten....
Zie, hoe het water dreigend wast.
Zijn bedding is het ras ontweken....
Gelukkig, dat men in deez' streken
Slechts rotsen torenhoog aanschouwt;
Het water, daardoor slechts te toomen,
Zou anders in de velden stroomen,
En delgen, wat de mensch er bouwt.

't Is of de strijd wordt opgegeven,
En 't water zich zijn plannen schaamt;

Zoo heerscht er kalmte in woud en dreven,
  Terwijl de orkaan zijn kracht verzaamt.
Maar uit het volgestuwde bekken
  Begint er drup op drup te lekken;
Zij zijplen tusschen scheur en spleet;
  De druppels groeien aan tot stralen;
Zij vormen op den dam kanalen,
  En reppen zich door kloof en reet.

Zij worden kleine watervallen,
  En spatten klatrend, spelend neer;
Zij schittren tegen de ijskristallen,
  Als dachten ze aan geen kampstrijd meer.
Maar als die in elkander vloeien,
  Doen zij hun kracht en snelheid groeien,
En banen zich steeds breeder bed.
  Hun aandrang doet de kloof verwijden,
Waardoor de watermassa's glijden,
  En stuwen wat hun loop belet.

Als door de deuren, pas verbroken,
  Der sluis, die 't springtij keeren moest,
Zoo schiet, in zegeroes ontstoken,
  De vloed nu zwalpend, wild en woest.
Zij ook de dam niet gansch bezweken,
  De stroom smaadt, wat er rest, te breken,
Hij voert door spot zijn wraak ten top;
  Hij spat hem niet aan duizend schotsen,
Maar schuift en stuwt hem op de rotsen,
  En slingert hoog het ijs er op.

Breeder wordt de waterbedding, vlakker de oever van den stroom;
Huizen, dorpen, steden rijzen hier en ginder aan zijn zoom.
Dijken zijn er opgeworpen, waar natuur geen dammen schiep,
En der menschen kunst beveiligt, wat voor eeuwen onderliep.
Maar de dijken zijn geen rotsen, in het hart der aard gegrond;
Schor en horde maar van teenen, opgehoopt met klei en klont,
Vastgewerkt met paal en schoeiing, en geharrenast met steen.
'tWater spat en bruist er tegen, soms er dreigend over heen.
Daar doet de angst den boezem hijgen, hangen de armen ook niet slap;
Daar zit vrouw en maagd te vreezen, zet zich man en jongling schrap.
'tKlotsend stroomnat, voortgeschoten, bijna met de kruin gelijk,
Drijft en bonst de schots er tegen, schokt en beukt den brozen dijk.
Glooit de grond ook naar de bergen, die daar rijzen in 't verschiet,
Laag toch liggen de oeverstreken, veilig voor het water niet.
Wie zijn hut aan d'oever bouwde, enkel door den dijk beschermd

Bidt dat God zich in genade over vrouw en kind
ontfermt!
Wie in dorp of stad mag wonen, minder voor den
vloed beducht,
Nam naar 't bovendeel der woning toch met have en
goed de vlucht.
Maar wie handen heeft te roeren, ijlt naar de oever-
kanten heen,
Helpt verbreeden en verhoogen, sleept en torscht
met aarde en steen.
De angst verhoogt de kracht der spieren: vrouw en
kindren zijn in nood,
Vader weet van geen vermoeinis, 't geldt hun redding
van den dood!
t Zijn geen uren, die ze tellen: dagen duurt het, eer
de vloed
't Hortend ijs heeft afgedreven, en zijn gramschap
heeft geboet.
Vreeslijk schoon is 't aklig schouwspel in den langen,
bangen nacht!
Hier en ginder vuur en fakkels, tot verlichting aan-
gebracht;
Roode vlammen, aangeblazen door den stormwind, die
er loeit,
Uitgebluscht soms door den regen, die in stroomen
nedervloeit;
Soms een dichte jacht van vonken, als een vlaag de
vlammen dooft,
En de drom van forsche mannen, die den ganschen
nacht er slooft;

'tBuldren van de waterkolken, haast ontsprongen aan hun toom;
't Splijten, 't kraken van de schotsen, die daar brijzlen in den stroom;
't Aklig gillen, 't ijslijk schreeuwen, als 't gevaar soms hooger stijgt,
En de donderstem des heemraads, waar de ontzettingskreet voor zwijgt.
Dan, de klokken, die er luien, die verkonden, hoe de nood
Ginds en overal niet mindert, en steeds dreigt met wissen dood.
Stijgt de vlam der groote vuren soms een enkel oogenblik:
Dan daar ginds de zwakke vrouwen, bleek bestorven van den schrik....
Maar de vloed begint te vallen, en de dijk weerstond den drang;
Hoop herleeft er in de harten, redding daagt van d' ondergang...
Eindlijk is 't gevaar geweken, en 't gelui der noodklok zwijgt;
Hoor! is dat geen lied des dankens, dat in 't kleine kerkje stijgt?
Derwaarts vloeide de bevolking, en zij wachtte geen gebod;
Nood leert bidden en leert werken, soms ook dankbaarheid aan God.

't Zijn voortaan niet slechts kleine vlieten,
Wier toevoer 't wassend water voedt,
Rivieren zijn 't, die kolken gieten,
Die zwijmelen van overmoed.
Twee waterstroomen, lotgenooten,
Nu tot elkander toegeschoten,
Ontmoeten half ontboeid elkaar;
Zie! bei van zwijmelvreugde dronken,
Zijn ze in elkanders arm gezonken
Met schrikverwekkend vreugdmisbaar.

Een draaikolk mengt hun beider golven
Als in een woesten tuimeldans;
Hier worden stapels ijs bedolven,
Verdwijnen bergen schotsen gansch.
Als in een trechter weggeschoten;
Als in een vijzel fijngestooten,
Zoo kruimelt hier het ijsgevaart.
Een enkle reuzenschots kan spotten,
Als ze op de warrelkolk blijft vlotten,
Dat haar geen brijzeling weervaart.

Verdubbeld in haar reuzenkrachten,
Stuwt zich de watermassa voort,
En met de snelheid der gedachte,
Als door den stormwind aangespoord.
Ginds rijzen breede, sterke muren,
Die eeuwen wisten te verduren;
Ginds rijzen torens trotsch en schoon,

Ginds spreidt een stad haar praalgebouwen,
Haar muurwerk in de rots gehouwen,
Haar rijkdom en haar pracht ten toon.

Een sterke brug welft daar haar bogen,
Hecht de oevers der rivier aaneen,
Weerstond der golven krachtvermogen
En d' ijsgang jaren achtereen.
Uit louter hardsteen opgetrokken,
Mocht soms het ijsgevaart haar schokken,
Toch hield zij op haar grondvest stand;
Trotsch doet zij 's bouwheers naam aanschouwen,
In kostbaar marmer uitgehouwen:
Ze is 't pronkstuk van des kunstnaars hand.

Thans is 't vernielingsuur geslagen,
't Is met het bouwgewrocht gedaan;
Te lang is reeds die praal verdragen,
De stroom liet haar uit gunst bestaan.
Niet maar bij palmen maar bij ellen
Ziet zij de waterkolken zwellen,
En rijzen tot der bogen top.
Die bogen konden 't water spuien,
Maar 't ijs in 't schrikverwekkend kruien,
Hoopt zich bij elken pijler op.

Wie koel den krijgsdood durft braveeren,
Staat hier van schrik verlamd, verplet;
Geen, die 't gevaar denkt af te weren,
Geen macht, die 't menschlijk kunststuk redt.

't Is, of het ijs van 't water leerde,
Hoe 't eens den hinderpaal verheerde;
't Wil hier verheeren op zijn beurt:
Het stapelt hier zijn breede brokken,
En doet de brugpilaren schokken,
Dat hier en ginds het bouwwerk scheurt.

Die scheuren groeien aan tot kloven,
En brokklend storten kalk en steen;
Hier wordt een hoeksteen losgeschoven,
Ginds drijft op 't ijs het puin daarheen.
Reeds waggelt op haar breede naven
De brug, half onder 't ijs begraven;
Daar stort de trotsche middenboog!
Den donder, dien de val doet hooren,
Weerkaatsen de echo's in onze ooren,
En dwarlend stijgt het stof omhoog.

't Vernielingswerk, eens aangevangen,
Grijpt nu ontzettend om zich heen;
In 't knellen, wrijven, schuren, prangen,
Valt, krakend boog bij boog ineen.
Niet meer dan uren duurt het sloopen,
Waar tal van maanden zijn verloopen,
Om op te bouwen, hoog en hecht.
Slechts de oevers dragen nog de blijken,
Wat bouwgewrocht hier moest bezwijken,
Door menschenhanden opgerecht.

Soms zendt de wintervorst nog enkle scherpe vlagen;
Soms daalt het vloeibaar kwik nog ettelijke dagen;
Soms heerscht de vorst op nieuw. De losgebroken
stroom
Ligt ras weer vastgeboeid, gebreideld in zijn zoom.
De scherven haasten zich om weer aaneen te klemmen;
Het drijfijs hecht zich vast, terwijl de golven stremmen;
Een enkle koude nacht, en 't stroomend water zwicht,
En stolt om schots en klomp bij fonklend starrenlicht.
Een wonderschoon tooneel geeft dan de vloed te aan-
schouwen.
Geen sneeuwkleed dekt meer 't ijs in 't kruien vast-
gehouwen;
't Blinkt als het schoonst kristal bij fellen zonneglans.
Hier schoof het hoog opeen, en vormde een breede
schans,
Aan 't vestingwerk gelijk, waarmee kasteelen dreigen;
Dáár loopt een diep ravijn, slechts aan de rotsstreek
eigen;
Ginds staat een enkle schots, gewenteld op haar kant,
En vormt een muur van ijs als glinstrend diamant.
Zinkt dan de zon in 't west.als vlammend vuur ter
neder,
Dan giet ze een rozenrood, oneindig zacht en teeder,
Op 't hobblig ijsveld uit, en toovert er een gloed,
Die midden in de kou aan warmte denken doet.
Of schiet de blanke maan haar zilverwitte stralen,
Dan brengt ze een twijfling voort, die wonderlijk
doet dwalen;
Geen vorm, hoe grillig ook, of 't ijsveld biedt hem aan:

Hier ligt een slapend rund; 'k zie ginds het weihek staan
Naast bouwmans stulp en stal. Dan is 't een kudde
schapen,
Die, hier en ginds verstrooid, op 't heiveld ligt te
slapen.....
Is dat geen menschenhoofd, ontzaglijk groot en trotsch?
Wellicht de reuzenkop des fieren watergods,
Die opsteeg uit den vloed, om d' adem te bezweren,
Die 't Noorden voor een poos nog eens doet triomfeeren;
Die rondziet, hoe de kans in 't worstelperk hem staat,
En door zijn aanblik reeds met schrikbre ontzetting slaat.
Maar — met den nacht verdwijnt dat gansche heer
van spoken;
De dag rijst grauw en traag, betoovring is verbroken,
En 't ijs, dooreengemengd, gestapeld op een hoop,
Toont Nova Zembla's kust in 't midden van Euroop.

De morgen daagt — nauw is het dagen;
Een grauwe nevel hangt omlaag;
De winter stuiptrekt in zijn vlagen,
En ruimt het veld, schoon loom en traag.
De hemel, zwart en dicht betrokken,
Strooit natte sneeuw in groote vlokken,
Met hagel, regen, dicht dooreen;
En telkens gieren woeste vlagen,
Die schrik bij elk in 't harte jagen,
Die de oeverkanten durft betreen.

Hier werd de grond in vroeger jaren
Door 't golvend water nooit verschoond;

Thans golven er de korenaren,
Wanneer de herfst zijn vruchten toont.
Alom door dijk en dam omgeven,
Werd hier moeras tot vruchtbre dreven,
Waar spade en zeisen spit en maait;
Waar 't rund zich vetmest in de weiden,
Waar welvaart, rijkdom zich verspreiden,
En weelde 't boerenhuis verfraait.

Snelt toe! ter hulp! waakt op, gij allen!
Die door den dijk u veilig acht!
Drijft 't loeiend vee uit weide en stallen,
In veiligheid uw goed gebracht!
De vloed steeg tot de kruin der dijken!
Licht, dat ze heden nog bezwijken,
Want schrikbaar is de waterdrang!
Snelt toe! ter hulp! 't gevaar blijft klimmen!
Wij zien den dood u tegengrimmen,
Want dijkbreuk dreigt met ondergang!

Ja! alles snelt, maar om te aanschouwen,
Hoe alle krachtsinspanning faalt;
De watervloed, niet te weerhouwen,
Wordt door geen dijken meer bepaald.
Reeds stroomt, in weerwil van 't verhoogen,
De vloed met stijgend krachtvermogen
Ontzettend over dijk en dam;
En onder 't buldren, golven, klotsen,
En onder 't beuken, rammen, botsen,
Neemt elk de vlucht, die helpen kwam.

Ontzettend slingeren de klompen
  Van ijs, tot stapels opgehoopt;
Zij botsen, brijzlen, kantlen, plompen,
  En zichtbaar wordt de dijk gesloopt.
Reeds wijken hier en ginds de brokken
Van aarde en steen in 't vreeslijk schokken;
  De bodem dreunt als beefde de aard;
En 't water, dat komt binnenstormen,
Begint een breeden val te vormen,
  Die kookt en bruist met felle vaart.

Die breede stroom, niet meer te stelpen,
  Rukt alles mee, wat hem weerstaat.
Hier kan geen menschenhand meer helpen,
  Geen reuzenkracht, die hier nog baat.
Wat stulpen, hutten, kooien, schuren,
Wat grooter huizen, sterke muren
  Het water in zijn loop ontmoet,
't Wordt alles door de woeste golven
Omvergeworpen en bedolven;
  Geen krijg, die zóó vernielend woedt.

Geen schutgevaart met zware bommen,
  Al braakt het nog zoo woest en fel,
Bediend door woedende oorlogsdrommen,
  Verbrokkelde ooit een vest zoo snel!
Men ziet de huizen aangegrepen,
Van erf en grondvest medeslepen;
  Toch wordt de val zelfs niet gehoord,
Zóó bulderen de waterstroomen;

Ze ontwortlen eeuwenoude boomen,
  En sleuren 't puin der huizen voort!

Wat waterbekken in den polder
  Den overvloed van regen gaart,
't Wordt oogenschijnlijk vol en volder,
  En blank staat ras de gansche waard.
Wat handenarbeid hier bebouwde,
Wat nijverheid hier 't oog aanschouwde,
  't Wordt al de bodem van een zee,
Wat welvaart hier de landstreek toonde;
Wat landelijk geluk hier woonde,
  't Verkeert in hartverscheurend wee!

Gelukkig nog als slechts de have
  Door de overstrooming werd verwoest,
Als vrouw en kroost, Gods beste gave,
  Niet mee den dood er vinden moest.
Gelukkig, wie, in tijds beraden,
Het broze vaartuig heeft beladen,
  Het allereerst met gade en kroost;
Gelukkig wie zoo om mag zwerven:
Al moet hij huis en have derven,
  Hij derft nog niet der liefde troost!

Ach! hoor daar ginds dat angstig kermen:
  Daar gilt een moeder om haar kind!
Ginds bidt een vader om ontfermen,
  Terwijl de vloed zijn ga verslindt!
Helaas! de rijkste der landouwen,

Die 't nijvrig leven gaf te aanschouwen,
  Veranderde in een vratig graf;
Ik sidder bij die jammerkreten,
Ik voel mij 't hart vaneen gereten,
  En wend vol schrik mijn oogen af.

Dwarlend, draaiend, wielend, woelend,
  Schiet de vloed daar altijd voort,
En, zijn lust naar vrijheid koelend
  Heeft hij dijk en dam doorboord.

D' overvloed der waterstroomen
  Wierp hij buldrend over 't land;
Thans bespoelt hij de oude zoomen;
  Schiet hij klatrend langs den kant.

Drijfijs draagt hij hier en ginder,
  Maar hij spoelt het los naar zee;
't Doet aan dijk noch dam meer hinder,
  En de golfslag speelt er mee.

En hij giet zijn rijke wellen
  In de wereldzeeën uit;
Waar geen rotsige oevers knellen,
  Waar geen dam de deining stuit.

Als de dolle orkanen loeien,
  Vangt het spel der golven aan;
Als ze met de schepen stoeien,
  En ze uit speelschheid doen vergaan;

Als ze tegen de oevers branden,
  Of zich staplen in het ruim;
Als ze breken op de stranden;
  Als ze blinken, wit van schuim.

Waar de deining waterbergen
  In de diepe Atlantis bouwt,
Kan geen wintermacht ze tergen,
  Wordt geen ijskorst ooit aanschouwd.

Vrijheid kennen de oceanen,
  Zoo er ergens vrijheid is;
Derwaarts kwam de stroom zich banen:
  Band was hem een ergernis.

Vrijheid kon den vloed bekoren;
  Vrijheid, vrijheid, wat het kost!...
Zie — zijn zelfheid ging verloren,
  Werd in 't zeenat opgelost.

Zoo, volken! neemt ge uw plaats op 't schouwtooneel der wereld;
Zoo groeit gij aan in macht, met glorie rijk bepereld;
Zoo breidt ge u krachtig uit, gerezen uit een niet,
En werpt ge neer in 't stof, wie stout u weerstand biedt.
Waarheen? Wat is uw doel, en de eindpaal van uw streven?
Wel prijkt ge in rijken glans, door trotschheid aangedreven;
De tijd spoedt rustloos voort, zijn vuist houdt u gevat:
Zie, eeuwen vliegen heen: uw plaats? 't Historieblad.

Ontlast is thans de stroom, van de ijskorst, die hem (drukte,
De zege volgde na den strijd;
De keten is niet meer, waarin hij eenmaal bukte;
Hij werd door eigen kracht bevrijd.
Zie hoe natuur allengs zijn zoom begin te tooien:
Zij komt er milde gaven strooien,
En 't lieflijk groen bot welig uit;
De teere mosplant kiemt, waar 't rotsblok is gespleten,
En 't onverdraaglijk juk des winters is vergeten,
Als 't blad aan struik en boom ontspruit.

Ja, landman! tijg aan 't werk, bebouw den vrucht- (bren akker,
Het schouwtooneel van noeste vlijt;
De leeuwrik vindt u reeds bij 't morgenkrieken wakker,
Terwijl uw ploeg den grond doorsnijdt.
Hijsch, schipper! hijsch uw zeil, en doe uw vaartuig (spoeden,
Doorklief op nieuw den rug der vloeden,
Dewijl de lente u tegenlacht;
Belaad uw vlugge kiel met kostbre handelsschatten,
Laat wit en glinstrend schuim op nieuw uw boeg bespatten,
Verlies geen tijd: de handlaar wacht!

Hoe anders is het nu, dan toen de winter woedde!
Wat tal van zeilen op den stroom!
Wat landlien in het veld aan d' arbeid blij te moede,
Waar de akker braak ligt langs den zoom!

'k Zie aak en snebbe en vlet er door elkander kruisen;
De stoomboot doet het water bruisen,
De veerman galmt zijn liedjes uit!
En toont een oeverstad haar hoofden en haar kaden,
Daar wordt met stagen spoed een kostbre vracht ontladen;
Geen ijskorst, die den handel stuit!

De visscher werpt zijn net in d' effen waterspiegel,
Verschalkt het schubbig visschenheer;
Hij zingt zijn vreugdelied bij 't lieflijk stroomgewiegel,
En denkt om kou noch winter meer!
Het sierlijk speeljacht toont zijn sneeuwwit zeil, zijn (wimpels,
Doorgroeft den vloed met lange rimpels;
De vreugde schatert aan zijn boord;
Als de avond valt, wordt vaak het speeltuig opgenomen,
En 't hupplend snarenspel wordt langs de stille zoomen,
Of 't lieflijk fluitgekweel gehoord.

Hier, waar de drang van 't ijs de brug heeft doen (bezwijken,
Ontwierp een bouwheer trotscher plan;
Haast zal een nieuw gewrocht van menschenkunst er (prijken,
Dat de ijsgang niet bereiken kan.
Zie! de arbeid ving reeds aan met honderd rappe handen,
Die draden tusschen de oevers spanden,
Maar draden, duimen dik gesmeed,
Waaraan een dubble reeks van ijzren armen hangen,
Die voor een planken vloer de zware balken vangen,
En — de ijzren hangbrug is gereed.

Ginds, waar de dijk bezweek voor d' aandrang van de
(golven,
Bezweek de vlijt der menschen niet;
Ligt onder 't watervlak de gansche waard bedolven,
Zie, hoe hier elk zijn krachten biedt.
De ramp deed heinde en ver het hart van meelij
(gloeien,
Weldadigheid haar gaven vloeien;
Geen hand, die hier gesloten bleef;
Is de eerste nood gestild, dan aan het werk getogen,
Aan 't heelen van de breuk, 't verbreeden en verhoogen;
't Is veerkracht, die aan d' arbeid drijft.

Nu tapt men 't water af door molenrad en sluizen,
En de akker duikt allengskens op.
Des werkmans nijvre hand versterkt de wankle huizen,
De landman spaart zijn spa noch schop.
En komt het zaad ook laat in de opgeploegde vore,
God stilt den wind, is 't schaap geschoren;
Zijn hand verzacht de ramp zoo groot.
En als de landman d' oogst in 't eind zal binnenhalen,
Dan zal hij in zijn hart aan God zijn dank betalen,
Voor zooveel gunst na zooveel nood!

Rivieren! waar gij 't land komt kronkelend doorsnijden,
. Daar is de schepping dubbel schoon!
Waar gij uw kabblend nat langs dorp en stad doet glijden,
Spreidt welvaart al haar bloei ten toon.
Moogt ge in verbolgen vaart soms onbedwingbaar woeden;
Gij zult in 't eind de scha vergoeden,

Die ge in uw toorn hebt aangericht;
Maar of ge in vrijheid stroomt, of winterboei moet dragen,
Steeds zult ge van Gods macht in 't scheppingswerk
(gewagen,
Waarvoor de macht der menschen zwicht.

Rivieren! roept ons luid des Scheppers almacht tegen,
En tuigt van zijn voorzienigheid;
Hij groef u 't kronklend bed; Hij maakte u de aard
(ten zegen;
Hij heeft uw bronnen toebereid.
Hij schept; wij schildren slechts zijn onnavolgbre werken,
De wondren, die wij om ons merken;
Dat elk hun heerlijk doel waardeer!
Hij schept; wij schildren slechts; maar streelend is
(dat malen;
Moog 't bij de teekning vaak 't paneel aan verwen falen;
De teekning strekt toch tot zijn eer!

Juli 1855.

KLARA

DOOR

A. ISING

I

't Had geregend en hard ook. Maar op reis kan men het zoo nauw niet met het weêr nemen, en toen het dus tegen tien uur droog werd, liet men het rijtuig toch maar voorkomen.

't Was koel en vochtig bij 't inrijden van de Tamina-Schlucht. Links verhieven zich de hooge kale rotsen aan de overzij van 't grijsgroene, schuimende water, dat tusschen en over zwarte steenblokken heenstuift. Rechts had men de rotsen gedeeltelijk moeten doen springen om naast den wilden bergstroom ruimte voor den weg te verkrijgen.

„Kijk, een waterval!" riep Klara, terwijl ze, bij het ombuigen van den weg, naar een schitterenden straal wees, die van de grijze steile rots in de Tamina viel. Juist kwam een zonnetje door de wolken en kleurde 't water lichtgroen en deed het

witte schuim tintelen, en goot over de boomen, die hier langs den weg stonden, een levendige kleur.

„Er staat een bank — even ophouden!” vervolgde Klara snel, terwijl ze den koetsier aantikte.

Lodewijk zou maar in ’t rijtuig blijven: hij was niet heel wel; maar zijn broeder en moeder volgden Klara naar de bank, onder de overhangende rots.

Dicht daarbij nam een schilder een schets van de vallende beek en van de rotsenwereld er omheen. Klara werd nieuwsgierig en ging achter den schilder staan om een kijkje te nemen.

„Heel andere natuur dan bij ons,” zeî de kunstenaar, even omziende.

„Dat is ’t wel, mijnheer,” antwoordde Klara den landgenoot. „Wat is ’t hier prachtig!”

„De effecten van licht zijn mooi en de kleuren van ’t water,” zeî de schilder, aan zijn schets voortschrappende.

„En dan die hooge, steile rotsen...”

„Die snijden de lucht af.”

Werkelijk was er niet veel meer van de lucht te zien dan een klein meer, met blauwe eilandjes.

„Dat zonnetje doet goed,” hernam de schilder, „Regen kun je hier best missen.”

„Stof is hier toch ook niet aangenaam,” lachte Klara.

„Hum!” kwam de ander, de schouders ophalende.

„De rotsen hebben hier geen mooien vorm,” vervolgde hij. „De Via-mala is pittiger, daar heb je ten minste lijnen, die kras tegen elkaâr staan: hier is ’t een platte muur.”

„Is u daar geweest, in de Via-mala?"

„Ja, ik kom er van terug."

„Zeker ook schetsen van genomen?"

„Een paar. — Dit 's de ingang," zeî hij, een blad van zijn schetsboek omslaande.

„O, dat 's mooi!" riep Klara.

„Ja, dat 's stout om te zien, maar toch ongeschikt voor een schilderij."

„Hoe kunt u 't zeggen!"

„'t Is mijn idee. — Je kunt dat niet cru weêrgeven, daarvoor is het te kolossaal en te mooi. 't Wordt op een gewoon doek veel te nietig en te prentachtig, en, als je een heel groot doek nam, zou je een decoratie schilderen, anders niet."

Alles wat de schilder zeî, kwam er scherp en afgebeten uit, en tusschen zijn zinnen beet hij op zijn zwarten knevel. Was zijn verkreukt donker gelaat, met zijn kleine tintelende oogen niet innemend, zijn toon was ook niet beleefd. En toch vond Klara het aardig, 't gesprek met hem voort te zetten: de zonderlinge figuur spande hare belangstelling.

Zelve was zij geen schoonheid, maar toch had zij iets innemends, vooral wanneer men haar alleen zag en haar niet vergelijken kon bij andere vrouwen, aan wie de natuur fijner vormen schonk. Haar uiterlijk getuigde van frisch, rijk bloed, het weelderige haar was fraai geplant, de donkerblauwe oogen hadden uitdrukking en leven. Het strooien tokje met de twee veertjes, een rood en een wit, van voren uit den don-

kerblauw fluweelen band opstaande, gaf aan haar open gelaat iets ruiterlijks, iets dat vertrouwen inboezemde op haar goed hart. Haar vrije oogopslag bewees, dat ze de jaren der kinderlijke schuchterheid voorbij was en dit niet verbergen wilde. Bovendien had ze veel gereisd. Haar jonger broeder, die daar in het rijtuig was blijven zitten, had reeds gedurende drie zomers badplaatsen moeten bezoeken. Uit hoofde van zijn zwakke gezondheid had zij hem telkens met hare moeder vergezeld, en dan dikwijls moeten handelen in de plaats van den broeder. Ook nu had de familie weder een zestal weken te Wiesbaden doorgebracht; op raad van den geneesheer zou toen de zieke zich nog wat versterken aan de Zwitsersche berglucht, en de oudste zoon van mevrouw van Eigler, Karel, kapitein bij den generalen staf, was zijne familie te Wiesbaden komen afhalen om het reisje door Zwitserland mede te maken.

Klara was nog al opgewonden: zij dweepte met de natuur, met hare lievelingsschrijvers, met muziek met kunst. Zij teekende aardig en had het zelfs wel eens gewaagd voor een ezel te gaan zitten en een schilderijtje aan te leggen. Een neef van haar, die schilder was, had haar eenige lessen gegeven Dat was een reden waarom ze zich ook nu aangetrokken voelde tot den kunstenaar, die een schets nam van 't Tamina-dal, en waarom ze zich niet liet afschrikken door diens weinige hoffelijkheid, vooral niet sedert ze aan zijn werk had gezien, hoe fiks hij het potlood te hanteeren wist.

„Calame heeft de bergen toch mooi terug gegeven," hernam zij.

„Hm, ja, een of twee maal. Maar Calame had dan ook maar éen oog en hield van onweders. Hij woû te hoog vliegen, en dan werd hij nat en zag niet meer. 't Mooist wat men hier vindt om te schilderen zijn sommige détails: een brok van een waterval, een woeste plek in 't woud . . . maar anders is er niet veel van Zwitserland te maken: 't is te groot. En er dwalen te veel Engelsche en andere toeristen met roode Baedekers," zeî hij, en hij sloeg zijn schetsboek dicht en borg zijn potlooden in zijn reistaschje. Toen, terwijl hij naar zijn hoed wees en even knikte, verwijderde hij zich met een: „Dag jufvrouw, goede reis!"

„Insgelijks, mijnheer, en mooie studies verder!" riep zij hem na.

„Een Hollandsch kunstenaar," vertelde zij aan hare moeder, „een origineel persoon, maar een knap teekenaar."

„Zoo," zeî haar broêr Karel, even omkijkende naar den schilder, „jij maakt gauw kennissen!" En toen weêr door zijn binocle turende, schatte hij de hoogte van den rotswand, de breedte van den stroom en de diepte van de bedding beneden den weg.

Men volgde het rijtuig een eind te voet; men klom rechts een paadje op naar een tweede beek, die daar van de hoogte kwam; wierp van een houten brug een blik op de wild bruisende Tamina; ging een poort door, in de rots gehouwen om den weg

door te laten, en keek naar de sparren, die de hoogten rechts met hun donker groen bekroonden. Het dal vernauwde zich meer en meer, de donkere rotsen bogen zich over den straatweg heen, en weldra zag men het witte gebouw met het zwarte dak, dat Bad Pfäffers heet, voor zich.

't Badhuis tusschen rotswanden ingesloten, heeft veel van een klooster; ofschoon het slechts een klein uur gaans van 't dorp Ragatz verwijderd is, ligt het vijfhonderd voet hooger.

Natuurlijk werd de warme bron bezocht, en de weg daarheen is dan ook merkwaardig genoeg.

Als ge de lange gangen van 't badhuis zijt doorgegaan, tegen betaling van een franc een kaartje hebt genomen en ettelijke trappen zijt afgedaald, komt ge aan een deur. Die deur verleent toegang tot de Tamina, die zich hier met onstuimig geweld een weg baant door een reusachtige spelonk. De rotswanden toch, waartusschen de stroom bruischt, en die hier veertig, ginds slechts twintig voet van elkander verwijderd zijn, buigen zich boven u zoo dicht tot elkaâr, dat ge weldra de lucht nog maar door enkele nauwe spleten bespeurt, tot dat eindelijk de witgestreepte kalkrotsen elkander raken en het gewelf zich sluit. Voor een weg of pad laat de kokende Tamina hier geen plaats, maar dertig voet boven haar rust een vrij breede houten steiger gedeeltelijk op de rots en gedeeltelijk op gemetselde muren. Die steiger brengt u eerst over den stroom en dan, langs den rotswand op den rechteroever, naar de bron. Zes minuten duurt

de tocht en met elke minuut dringt ge al dieper en dieper door in het heiligdom der Tamina, ondanks haar woedend woelen, ondanks haar grommen onder u, omdat ge het waagt hare mysteriën te bespieden...

„Vochtig en kil, vindt u niet, jufvrouw?" vroeg de schilder, die over de leuning van den steiger gebogen stond.

„Dat weet ik niet," antwoordde zij; „maar wel vind ik het hier huiveringwekkend. 't Is bijna een profanatie om in de geheimen van deze woeste natuur door te dringen."

„Kom! ge hebt er uw franc voor betaald. En ge zult den heeren der schepping het recht toch niet ontzeggen om te zien en te weten? — De aarde met al haar geheimen behoort ons."

„Toch schijnen de menschen hier behoefte te hebben gevoeld om te bidden! — Zie maar aan den overkant die grot, waarvan men een kapel heeft gemaakt."

„Twee honderd jaar geleden — nu zou men er een buffet of een snuisterijkraam zetten."

„Men voelt toch eerbied voor den maker van al dit aangrijpende schoon!"

„Ja — die jager, he, die in twaalf honderd en zooveel, zich aan lange touwen in deze spelonk liet afzakken en de bron ontdekte — dat moet een fameuse kerel geweest zijn!"

„Die man dus zag dit hier het eerst... aanschouwde dit ontzaggelijk tooneel, dat nog geen menschelijk oog vóor het zijne had bespied... Men wordt koud bij die gedachte..."

„Daar zal de warme bron goed voor wezen!”

Een viertal treden ging men op en kwam bij den gemetselden ingang der bron. Daar werden de jassen uitgetrokken, de doeken en overkleederen afgelegd, eer men den negentig voet langen gang, die naar de bron voert, intrad. ’t Was er zeer warm, vooral bij de Quelle zelve. Het lauwe smakelooze water werd geproefd, en toen keerde men terug naar ’t badhuis, om daar aan de open tafel plaats te nemen. Vermits de schilder met de van Eiglers was binnengekomen, werd hem door den Oberkellner een plaats bij die familie aangewezen, en zoo kwam hij aan Klara’s linkerzijde zitten.

Zij praatten over kunst, natuur, godsdienst: zij met geestdrift, met iets dweepends — hij daarentegen sarkastisch, spottend, nuchter: ’t was het idealisme en supranaturalisme tegenover het realisme en materialisme. Maar toch was er bij hem zooveel geest, zooveel begrip van kunst, zooveel gevoel zelfs, al lag dit laatste ook half begraven, dat Klara niet afgeschrikt werd en een in hare schatting hoogst belangrijk en druk gesprek met hem voerde, waarbij zij hare ideeën en idealen tegen zijne aanvallen en tegenwerpingen met vuur verdedigde.

„Kom Klara,” zei, na afloop van ’t diner, Karel van Eigler tot zijne zuster, „wij mogen wel opstappen, als we nog over den Beschluss willen.”

„Beschluss — wat is dat?” vroeg de schilder aan zijn buurmeisje.

„O, een natuurlijke brug, waarover een voetpad van hier naar het dorp Pfäffers loopt."

„Dat wil ik ook wel eens zien... Als mijnheer uw broeder er niets tegen heeft, dat ik van de partij ben?"

„Wij gaan dan verder te voet over Pfäffers naar Ragatz terug," lichtte Klara hem in.

„Ik logeer ook te Ragatz," zeî de schilder, „ik zou dus den tocht kunnen meê maken."

„Karel," hernam Klara, „mijnheer Heingener" — zij had zijn naam op zijn schetsboek gelezen — „zou wel met ons willen gaan."

Karel keek den schilder eens aan, blies een paar malen door den neus, streek toen langs zijn knevel en zeî: „Goed!"

„Dan gaan wij met ons drieën," haastte Klara zich er bij te voegen. „Mama en mijn andere broeder keeren met het rijtuig terug."

Bij 't verlaten van 't badhuis vroeg men nog eens naar den te volgen weg; want, hoe mooi Baedeker dien ook opgaf, zoo ontbrak er volgens kapitein van Eigler toch het voornaamste aan, namelijk of men in den aanvang rechts of links houden moest.

't Laatste bleek het geval te zijn; maar men moest eerst den berg op: het dorp Pfäffers toch ligt nog vierhonderd voet hooger dan het badhuis.

Te gelijk met de drie wandelaars ging er nog een vierde het pad op, dat zich naar de hoogte kronkelt. 't Was een Zwitsersche jongen, met een ferm, frisch bruin gezicht, een rond hoedje met breeden slappen

rand op het zwarte haar, een gekleurd grijs buis, de veldflesch en een taschje over den schouder gehangen en de bloote voeten in zware schoenen. Met groote, langzame, vaste schreden volgde hij de dame en de beide heeren, en, toen deze, na eenigen tijd geklommen te hebben, onzeker waren, of zij reeds nu het pad hadden bereikt dat zij links moesten inslaan, knikte de Zwitser van ja en stelde zich in de voorhoede. Aan de linkerhand had men den afgrond, op den bodem waarvan de Tamina bruist; maar men zag den gletscherstroom niet, want men bevond zich hier boven de Felsenschlucht of spelonk, waardoor de Tamina heenstuift en waarin de warme bron is.

Op Klara's vragen antwoordde de trouwhartige Zwitser, dat hij den gletscher ging opzoeken, waar de Tamina ontspringt, om later den weg daarheen aan vreemdelingen te kunnen wijzen. Hij zou daarboven in Senn-hütten slapen.

De toekomstige gids bleek reeds geschiktheid voor zijn vak te bezitten. Toen men den Beschluss genaderd was en daarheen langs trappen afdaalde, hielp hij Klara handig. Men was weldra op den tunnel, waardoor de Tamina loopt: men hoorde haar onzichtbaar bruisen, men betrad de begroeide rotsen, die zich boven haar welven. Nu moest men aan den rechteroever een trapweg op, over steenen en houten treden, die langs de steile rots zijn uitgehouwen of aangebracht. De regen had dien kronkelenden trap vrij glibberig gemaakt: gelukkig kon

men zich schier overal aan heesters vastklemmen en soms aan de takken der dikke beuken, die middel hadden gevonden om in de spleten te wortelen. Het kwam hier vooral op een vasten voet aan, en Klara beweerde dat zij er nooit zou gekomen zijn, zonder den jeugdigen Zwitser, die bij de gevaarlijke plekken bleef staan, een leuning maakte van zijn arm en stok, haar optrok van de eene trede naar de andere, haar wees waar zij den voet zetten moest, en toch nog tijd over hield om ook de heeren een welkome hulp te bieden.

Niet zonder eenigen angst, want een val kon doodelijk zijn, had men de Alpenwei bereikt. Hier splitste zich het pad: de Hollanders moesten links om te Pfäffers te komen, de Zwitser ging rechts: Men dankte hem voor zijne hulp en wenschte hem iets te geven voor zijne moeite, maar hij wilde niets aannemen.

„Dann ein Handdruck," zeî Klara, terwijl ze hem haar rechter toestak.

„Das recht gern!" zeî de gids, hare hand in zijn bruine vingers drukkende. Ook van Eigler reikte hem de hand dankbaar toe. De schilder knikte even en presenteerde hem een cigaar.

„Dwaas!" mompelde hij, toen de Zwitser over 't frissche gras de hoogte opstapte. „Hij kon er immers een paar sokken voor gekocht hebben."

„Die had hij in zijn zakje", zeî de kapitein, „ik heb het hem gevraagd."

„Nu, dan een nieuw buis!"

„Maar dan had hij ons een aangenaam souvenir ontnomen", zeî Klara: „een souvenir, dat niet voor geld te koop is."

„Soit!" hernam Heingener. „Heel prettig loopen vind ik 't hier niet: links zou je er gauw kunnen afrollen en rechts heb je niets anders dan gras om je aan vast te houden."

't Was zoo: 't paadje, dat juist het glooiende deel der weide afscheidde van het steile, was zoo smal dat men achter elkander loopen moest. Men bevond zich thans op de rotsen, wier toppen men uit het Tamina-dal niet kon zien. Daar beneden stiet de blik tegen de steile naakte wanden, maar, nu men er boven op was, ging men langs weiden en boomen en zag men op de bergen aan den overkant van 't dal châlets en bosschen, terwijl het oog ook ginds op het altijd levendige, frissche Alpengroen rustte.

Het smalle paadje liep uit op den grooten weg, die schrikbarend slijkerig was. 't Begon weêr te regenen ook. Klara schikte er zich wonderwel in; zij had plezier in de spelingen van licht, die zich vertoonden in de wolken, wanneer die langs de bergen heenschoven.

De kapitein zeî niet veel, hij had al zijn aandacht noodig om zijn laarzen en zijn lichten pantalon zoo weinig mogelijk te bespatten. De schilder bekommerde zich daarover niet, hij liep recht toe recht aan, maar bromde toch over de berglanden, waar bij den minsten regen de wegen schier onbegaanbaar worden.

„O, gij zijt niet billijk," meende Klara. „Zie eens om u heen, over die lachende groene wereld in de hoogte, die ge beneden in dat sombere dal niet zoudt hebben vermoed."

„Ja", zeî Heingener, „'t herinnert me aan een decoratie uit een melodrama: bóven een netten winkel — altijd behalve dezen weg — en beneden een werkplaats van valsche munters."

„En dat dorpje dan, ligt dat daar niet bevallig tusschen die lichtgroene weiden! En daar," voer ze voort, wijzende met de linker, „zie, hoe daar de wolken als een sluier vormen, waarachter de toppen der bergen aan de overzij van 't dal zich verschuilen. En achter ons die omwolkte sneeuwkruin. En rechts weêr die donkere sparren tegen de hoogte... O! wel is het hier mooi!"

„Wunderschön!" stemde de kapitein in.

„Hum", bromde Heingener. „'t Is te nat en te koud om een schetsje te maken, anders...." Maar reeds had hij zijn schetsboek geopend. „Toch een paar lijnen voor de herinnering", voegde hij er bij, zijn schrappen zettende. „Dat 's nu 't dorp Pfäffers, daar voor ons, is 't niet?"

„Ja", antwoordde van Eigler, „twee duizend vijf honderd vier en twintig voet boven de oppervlakte der zee."

„Ah zoo!" kwam Heigener. „Dank je wel, kapitein."

Al voortgaande wierp men een blik op het vierkante gebouw, eens een machtige abtdij, thans een

krankzinnigen gesticht, en op den waterval in 't bosch, daar vlak tegenover.

„Is dat nu niet een schilderachtig detail?" vroeg Klara, toen men een hek was doorgegaan om 't water, dat in drie vallen tusschen 't groen nederstortte, beter te zien.

„Wel zeker", zeî Heingener; „vooral bij een maneschijntje zoû 't poëtisch zijn."

Men kwam het dorp uit en de weg daalde: een onafzienbaar panorama ontrolde zich eensklaps; het was de vallei, doorsneden van den Rhijn, gestoffeerd met dorpen en bosschen, hutten en bergen.

„Daar bij die brug loopt de Tamina in den Rhijn", zeî van Eigler, met zijn stok wijzende. „En daar ligt Ragatz in de diepte."

„O, maar zie die ruïne en dat koepeltje, daar voor ons!" riep Klara. „Ze staan daar als twee pendanten, elk op een hoogte."

„Ja", knikte Heingener, „uitmuntend geschikt om er een taart naar te decoreeren."

„Foei!" kwam Klara, 't hoofd afwendend.

„'t Is de ruïne Wartenstein en de kapel St. George," zeî de kapitein, die zijn Baedeker had geraadpleegd.

„Zeker hebben die bergen ook allemaal namen," merkte de schilder spottend aan. „De wolken, die er over hangen, gelukkig niet!"

Klara kon zich niet weêrhouden te glimlachen, de schilder had in haar oog zijn suikerbakkers vergelijking weêr goed gemaakt.

II.

Een jaar is voorbijgegaan, en wij vinden onze reizigers in een gansch andere omgeving terug, in een buitensocieteit bij een onzer Nederlandsche steden. Een houten tent met pignons, rotonde's en veranda's, iets Chineesch, Zwitsersch en Pompadoersch door elkander, met glazen deuren en buffetten gestoffeerd. Buiten staan, omgeven door een hek, groene tuintafeltjes en dito stoelen, en in 't midden daarvan verrijst een wit geverfde muziektent. Knechts in 't livrei van de societeit en huurlingen in zwarte rokken draven met bladen vol kopjes en glazen en rammelende theestoven tusschen de heeren met hun lichte pantalons en liggende boordjes en de dames met hare sleepjaponnen, chignons en panvormige hoedjes, omkransd door bloemen en uitloopend in reusachtige linten.

Klara heeft haar tok behouden en draagt geen chignon. Het eigen haar is lang en dik genoeg om dien opgerolden staart te kunnen ontberen. Een groote gouden haarspeld, in den vorm van een ridderzwaard, houdt hare vlechten van achteren bijeen. Mevrouw de weduwe van Eigler is nog in den rouw over haar jongsten zoon Lodewijk, die, ondanks de badkuren en de Zwitsersche lucht, op het einde van den herfst is bezweken. Haar oudste zoon, de kapitein, die tot haar blijdschap na Lodewijk's dood verplaatst werd naar de stad harer inwoning, strekt haar tot geleider, en mijnheer Heingener heeft zich bij de familie nedergezet.

Na de Zwitsersche reis had de schilder een bezoek bij de van Eigler's gebracht. Hij was er voorkomend ontvangen, werd er eenige malen ten eten of op een avondje gevraagd en behoorde weldra tot de huisvrienden. Mevrouw had zelfs met Klara een paar malen zijn atelier bezocht. Hij van zijn kant had de dochter, die sedert de reis weêr druk aan 't schilderen was gegaan, met raad en daad geholpen, 't geen den gemeenzamen omgang bevorderde. Hij was bovendien heel gemakkelijk ook in andere dingen: werd er muziek gemaakt, dan accompagneerde hij, werd er kaart gespeeld dan kon men op hem als op een goeden partner rekenen; maakte een nieuw boek furore, dan wist hij het spoedig machtig te worden om het aan de familie te leenen. Geen wonder dat men, tegenover dit alles, hem zijn zonderlingheden vergaf, zijn scherpe critiek van wat men nog al mooi vond, zijn bijtend spotten met vormen en toestanden, die men gewoon was te eerbiedigen.

Toch betreurde Klara het, dat iemand met zooveel talent en geest als Heingener, zoo geblaseerd was en zulke sombere, zwartgallige denkbeelden had. Uit enkele zijner gezegden had zij gemeend te kunnen afleiden, hoe dit kwam. Hij was niet gelukkig, dacht zij, hij had niemand om lief te hebben, niemand met wie hij had kunnen sympathiseeren. Zijn ouders waren dood. Onder zijn verdere familie behoorden een paar gehuwde zusters, die zich niet, even als hij, hadden ontwikkeld, niets begrepen van zijn kunst, noch van

zijn ideeën, en onder de kleine kinderen bedolven zaten. De andere schilders waren meestal jaloersch op zijn talent en op zijn succes. Zoo stond hij eenzaam op de wereld, en met zijn fier en trotsch karakter, zijn onafhankelijken geest, had hij die wereld den oorlog verklaard, lachte hij hare dwaasheden uit, bespotte hare gebreken en wilde eindelijk niets goeds meer in haar zien... Maar, peinsde zij verder, voor den balsem der liefde zou die bitterheid wel wijken; een vriendelijk trouw oog zou den weg wel kunnen vinden naar dat toegeschroefde hart, een zachte beleidvolle hand de snaren van dat gemoed wel weder kunnen doen trillen... En dan, dan zou hij ook in zijn kunst naar 't hoogste streven, idealen zouden weêr voor zijn zielsoog verrijzen, zijn kracht en zijn genie zou hij ten volle ontplooien, als het niet enkel meer zijn streven wezen zou om de stof na te bootsen, maar als hij ook zijn tafereelen door een poëtische gedachte bezielen wilde...

De muziek zweeg en men sprak over de tentoonstelling van schilderijen, die juist in de stad gehouden werd. Een schilderij vooral maakte sensatie, en de gevoelens in de kunstwereld en onder de liefhebbers waren er zeer over verdeeld. 't Was een vrouwenkop. Op het bruine, eenigszins Rembrandtsachtige fond kwam de bleeke tronie uit. De plannen van 't gelaat waren meesterlijk weêrgegeven, en 't was daarbij voortreffelijk uit de verf geschilderd, dat is: men kon niet bespeuren van welke verven de kunstenaar zich had bediend. Men zag den wat gebogen kop vlak en face; het haar, in 't midden gescheiden, was ter

weêrszijden van 't gespannen voorhoofd opgekamd en hing in twee dikke krullen langs de wangen tot op den mageren hals. Die ingevallen hals, waarin de schouderbeenen zich teekenden, stak scherp uit het lage lijf van den zwart fulpen japon, die van boven met een smal wit geplooid kantjen was afgezet. De lippen waren vastgesloten. Maar het merkwaardigste van den kop waren de donkere oogen, die met opgeslagen starren blik den toeschouwer aanstaarden, tot zij hem voor goed vasthielden. Men kon dien kop, als men hem eens gezien had, niet onverschillig meer voorbijgaan: die huiveringwekkende blik trok de oogen als met toovermacht aan. Dat strakke bleeke gelaat vertoonde geen gezondheid, geen leven, maar integendeel iets doods, en tevens lag er iets krankzinnigs, iets onnatuurlijks in die opengetrokken starende oogen. De catalogus helderde het raadsel op: die kop heette „de Somnambule."

Het stuk was geteekend: „Gustave Courbet."

„Nu", sprak de kapitein „ik ben dan van morgen op de tentoonstelling geweest, en 't is mogelijk dat ik er geen verstand van heb, maar ik vind die Somnambule hideus, 't is om er van te droomen."

„Dan maakt die kop toch ook indruk op u", zeî Heingener.

„Ja, maar een heel onplezierige indruk."

„Dat moet hij juist doen, dat 's een bewijs voor de waarheid."

„Maar is dan toch het doel van de kunst niet,"

vroeg Klara, „om een bevredigenden indruk op te wekken?"

„Dat hangt van de menschen af, die den indruk krijgen", antwoordde de schilder. „Mij bij voorbeeld bevredigt die kop ten volle."

„Courbet heet immers de apostel van 't realisme?" vroeg Klara weêr.

„Men moest hem liever den apostel van de waarheid noemen", hernam Heingener. „Ik herinner mij, hem te Gent op een banquet den korten maar kernachtigen toast te hebben hooren brengen: „à la vérité en toutes choses.""

„Zou het dan de roeping der kunst zijn om alles te kiezen, mits het maar waar is?" vroeg Klara ongeloovig. „Ik kan mij heel goed begrijpen, dat Courbet, toen hij die Somnambule in de natuur gezien had, er een studie van maakte; maar niet dat hij die studie exposeert. Een kunstenaar, die reeds zooveel heeft gedaan, die naar deze zelfde tentoonstelling zijn vechtende jachthonden gezonden heeft, dat een compleet kunstwerk is, moest zijn studiën toch op zijn atelier houden."

„O ja, die vechtende jachthonden — dat 's dat rosse stuk niet waar?", vroeg de kapitein. „Die doode haas is mooi en die honden, die elkaâr zoo nijdig aankijken, ook; maar ik zou 't nog mooier vinden als er wat lucht boven was. 't Had er iets van, dacht ik, of de lijst niet groot genoeg was en de boomen toen maar van boven waren afgesneden om het doek van pas te maken."

„Men moet tevreden zijn met hetgeen een kunstenaar als Courbet geeft”, zeî Heingener, de schouders ophalende. „Hij zal wel weten, of hij lucht boven zijn boomen noodig heeft al dan niet! En ik meen dat hij het donkere van ’t woud juist eminent mooi heeft uitgedrukt. Courbet is geen Wateau: hij schildert geen gemaniereerde herders en herderinnen in idyllische landschapjes.”

„Hum!” zeî de kapitein. „Ik zou zijn Somnambule toch liever niet in mijn slaapkamer hangen!”

„Ieder zijn smaak”, zeî de schilder. „Ik zou dien kop graag willen hebben.”

„Maar een kunstwerk heeft toch nog andere eischen dan alleen waarheid”, meende Klara. „Als Courbet dien kop had gebruikt in een schilderij als contrast, dan zou hij, geloof ik, iets heel moois hebben kunnen maken. Verbeeld je nu eens dat hij den dooden haas uit zijn ander stuk alleen had gegeven! — Dat zou zeker ook als studie heel mooi zijn, maar kon het dan een geacheveerd kunstwerk heeten?”

„Waarom niet?” vroeg Heingener.

„Omdat er dan geen idee, geen actie, geen beteekenis in wezen zou”, antwoordde Klara snel.

„Men is wel eens geneigd om van schilders dominé’s te maken, die niet met het woord, maar met het penseel preêken...”

„Maar als nu Rembrandt”, viel Klara levendig in, „in plaats van zijn ontleedkundige les, alleen het cadaver gegeven had, zou dat stuk dan ooit zoo beroemd geworden zijn?”

„In elk geval is de Somnambule niet dood", zeî Heingener, zonder bepaald op Klara's vraag te antwoorden.

„Dat 's jammer genoeg, we zouden die leelijkert best kunnen missen!" wierp de kapitein er tusschen.

„Ik geloof dat het een parti pris van Courbet is", hernam Klara, „en daarom heb ik er het meest tegen. Hij heeft die Somnambule stellig weêrgegeven, juist omdat hij er iets verschrikkelijks, iets terugstootends in vond."

„Welnu, toegegeven; maar is dan de Hel van Dante bij voorbeeld zoo'n vroolijk onderwerp? En dat 's toch wel een kunstwerk."

„O, dat is vol contrasten. En bovendien, als men daar de schimmen martelen ziet, dan weet men waarom, en dat bevredigt het zedelijk gevoel."

„Een kunstenaar is geen zedemeester!"

„De ware kunstenaar wel, want die schrijft op zijn banier: het ware, het goede en het schoone."

„Och wat, dweepen! Is Tintoretto een zedemeester, als hij zijn Sint Markus uit de lucht laat aanvliegen, alleen om, zoo als Taine het zoo goed zegt, la fureur du vol uit te drukken? Zijn Veronèse en Titiaan zedemeesters, als ze het naakt in al zijn wellustige forschheid weêrgeven? Is Rafaël zelf een zedemeester, als hij zijn maagdelijke communiënten voor zijn madonna's poseeren laat? Neen, de kunstenaar kijkt in de natuur en in zijn tijd en doet er zijn grepen uit. Is het leelijk, en trekt dat leelijke hem aan, dan geeft hij het in al zijn leelijkheid terug;

is het mooi, en houdt hij van dat mooie, dan drukt hij dat er in uit. Hij is verantwoord, mits hij waar blijft, en aan het goede heeft hij geen boodschap!"

„Toch wel," zeî Klara, „want een kunstenaar is mensch. En als het tot zijn roeping behoort om zijn medemenschen voor te gaan, dat moet hij hen ook veredelen."

„Utopiën!" mompelde Heingener. „Een kunstenaar moet zijn richting volgen, en die richting wordt bij hem bepaald door zijn organisme en door den tijd waarin hij leeft..."

„En door zijn omstandigheden en zijn omgeving," fluisterde Klara.

„Laten we nu maar over wat anders spreken!" viel de kapitein in. „Le sujet est épuisé."

Juist was de pauze afgeloopen en begon weêr de muziek, die het voeren van een geregeld gesprek minder gemakkelijk maakte, vooral omdat men er wat dicht bijzat.

Heingener was scherpzinnig genoeg om bemerkt te hebben dat hij indruk op Klara had gemaakt. Hij vond het wel aardig: het vleide zijn ijdelheid dat hij, die uit een minderen stand was opgekomen, de genegenheid had opgewekt van een meisje, die tot een goede familie behoorde en wel eenig fortuin had bovendien. Het vleide zijn ijdelheid te meer, omdat hij er geen moeite toe had aangewend: hij had zich voorgedaan zooals hij was en Klara volstrekt het hof niet gemaakt, integendeel, hij had haar liefste ideeën bestreden, gelachen om haar idealen, gespot met

haar geestdrift. Het overwicht, dat hij op haar uitoefende, had hij te danken aan de macht van zijn geest, aan de belangstelling, de nieuwsgierigheid misschien, die hij haar inboezemde. Hij vond haar niet mooi, maar zij interesseerde hem toch: 't was hem nog niet gegeven geworden om zoo te lezen in 't gemoed van een onbedorven, opgewonden kind — want een kind was zij in vergelijking met zijn leven. Wilde zij zich aan hem wijden, dacht hij, goed!. Hij zou 't zich laten welgevallen, hij zou zich laten beminnen zelfs, mits het hem maar geen moeite kostte of hem dwong iets aan zijn gewoonten te veranderen. Hij zou blijven wat hij was, en zien hoever het wel met Klara ging, tot welke hoogte zij zich voor hem zou opwinden...

Toen men 's avonds uit de buitensocieteit naar de stad terugkeerde, was het reeds donker. Mevrouw van Eigler ging gearmd met haar zoon vooruit, Heingener volgde met Klara. Zij sprak met hem over Zwitserland, zij vertelde van een tochtje bij maneschijn op het meer van Genéve. Zij wilde zoo graag iets van haar geestdrift, van haar jong en rein gevoel overstorten in zijn gemoed: zij wilde hem zoo graag beter maken, de herinneringen uit zijn jeugd opwekken, hem zijn harnas van spot en ontkenning losgespen... Zware taak voor haar onbedreven hand, gevaarlijke poging voor haar onbedorven hart! Dat harnas kon immers cynisme, zelfzucht, wellust bedekken, waaronder ieder beter gevoel was verstikt...

Maar daaraan dacht zij niet. Dat kon zij zich niet

eens voorstellen; zoo er al een schaduw van wantrouwen bij haar oprees, dan verdween die spoedig voor het lichtgevende denkbeeld, dat het haar roeping was om hem terug te brengen op het goede pad, om de smetten uit te wisschen, die hem bij zijn strijd tegen de wereld hadden bezoedeld. En ze klemde zich nog vertrouwelijker aan hem vast, en hief het gelaat naar hem op, en praatte voort over den machtigen, zuiveren indruk der natuur, over de godsdienstige stilte van den avond, over 't stargeflonker en het zachte schijnsel der maan, over de gedachten, die onwillekeurig oprezen bij 't aanschouwen van al de werelden, die daar tintelden in de oneindige ruimte van 't heelal... En hij liet haar spreken, terwijl er een glimlach om zijn lippen speelde; met de linker had hij haar hand, die over zijn arm hing, gevat en drukte die somwijlen, en die druk werd telkens beantwoord. Zij meende er een teeken in te bespeuren dat hij haar begreep en met haar instemde — hij dacht in zich zelf: „Wat ben je al ver weg!"

Maar plotseling werd zij in haar dweepen, hij in zijn ontleding gestoord, door de stem van den kapitein, die, bij 't omzien hen niet achter zich vindende, met zijn moeder was teruggekeerd, en op vrij barschen toon riep:

„Klara! Heb je ons verloren?"

„Neen, we hebben wat langzamer geloopen," antwoordde Klara, zeer tevreden dat de duisternis van den avond haar verhoogden blos verborg.

„'t Is warm!" pufte Heingener.

„Wij vliegen toch ook niet, mama en ik," hernam de kapitein, altijd vrij bar.

Dien avond werd Heingener niet door mevrouw van Eigler genoodigd om een boterham te blijven eten, men liet hem aan de deur afscheid nemen. Karel beantwoordde zijn groet allesbehalve vriendelijk en reikte hem geen hand. Zoo veel mogelijk trachtte Klara het goed te maken door een langen handdruk....

„Ze zullen me vooreerst niet meer zien," mompelde de schilder bij zich zelf, terwijl hij de straat uitging. „Eerst verzocht worden, anders kom ik niet meer.... 't Is de schuld van dien bokkigen sabeldrager!"

III.

In de eerstvolgende dagen werd Heingener niet bij de familie van Eigler gevraagd. Hij troostte er zich vrij wel over en vond elders zijn heul. Klara daarentegen leed er onder.

Haar broeder had haar over Heingener onderhouden en voor hem gewaarschuwd. „'t Is een sujet, waar heel veel op te zeggen valt," eindigde hij. „Mama had hem maar niet moeten uitnoodigen om bij haar aan huis te komen. Hij heeft sterk geleefd en is niet bemind, zelfs niet bij zijn eigen familie, die hij links laat liggen. Ik heb dan ook met mama afgesproken, dat zij hem vooreerst maar niet zal verzoeken. In elk geval," bromde Karel, terwijl hij heenging, in zijn knevel, „in elk geval is het nog niet gebleken, dat hij hier komt pour le bon motif." 't Was de

oude geschiedenis. Hetgeen haar broêr haar daar gezegd had ten nadeele van Heingener, wist zij sedert lang. Hij was niet bemind, neen, want hij had nooit een hart gevonden, dat hem begreep, dat zich aan hem wijden wilde. En nu zij de kracht en den moed er toe gevoelde, zocht men het haar weder te beletten! Haar gansche gemoed kwam in opstand: zoodra Karel zich verwijderd had, vloog zij naar hare moeder.

„Mama," vroeg zij hijgend, „waarom wordt Heinger niet meer verzocht?"

„Wel kind," antwoordde mevrouw van Eigler, die Klara's opgewondenheid dadelijk zag, „wij hebben hem nog zoo lang niet geleden hier gehad, en behoeven hem dus vooreerst niet te vragen."

„Maar toen hij ons laatst uit de buitensocieteit t'huis bracht, heeft u hem ook laten heengaan."

„Hij is daarentegen dikwijls gebleven ook, en er bestaat geen enkele reden om mijnheer Heingener te behandelen alsof hij kind in huis was. Zoolang kennen wij hem nog niet."

„Maar wil u hem dan niet meer ontvangen?"

„Ja wel; als hij hier komt, zal ik hem evenzoo bejegenen als vroeger; maar alles behoeft niet van onzen kant uit te gaan. Wanneer hij hier graag aan huis is, zal hij ons wel uit zich zelf opzoeken."

Klara kon daar niet veel tegen zeggen; zij voelde dat hare moeder gelijk had. Zij wist, dat, wanneer een jong mensch zijn hof aan een meisje maakt, het aan hem staat om te trachten haar te ontmoeten, en, wordt hij goed ontvangen, hij zijn voornemens aan

de ouders bekend behoort te maken.... Alleen, redeneerde zij verder, men had hier niet te doen met een gewoon mensch. Het gold hier iemand, wiens achterdochtige fierheid te gemoet moest gekomen worden, iemand, die zich nooit zou wagen aan een weigering, en die alleen, omdat hij zag dat de broeder van het meisje hem niet voorkomend bejegende, te trotsch zou wezen om naar de hand van dat meisje te dingen. Heingener stond hoog door zijn talent en geest, maar stand en fortuin had hij niet, en juist daarom was hij tegenover menschen uit een hoogeren stand dubbel op zijn hoede en verlangde hij, dat deze naar hem toekwamen. Klara begreep en voelde dit, maar 't zou een vruchtelooze poging zijn om het Karel, die aan vormen hechtte, aan 't verstand te brengen, en, zoolang hij niet gewonnen of althans bevredigd was, kon nergens iets van komen....

Eerst vleide Klara zich nog, dat Heingener uit zich zelf een bezoek zou komen brengen; maar toen dit niet gebeurde, toen hij haar bij de muziek in de buitensocieteit niet meer kwam aanspreken, waarschijnlijk omdat hij Karel, die hem op dien avond zoo barsch en onbeleefd bejegend had en die nu als op zijn stoel geplakt bleef, niet het eerst wilde begroeten — toen werd Klara hoe langer hoe meer gejaagd en gespannen en peinsde zij op een middel om te herstellen, wat haar broeder bedorven had.

Zij ging overdag langs Heingener's atelier, soms tot drie of viermalen toe; maar 't noodlot scheen

haar tegen te zijn, zij ontmoette hem nooit. Dit prikkelde haar nog meer. Zij voelde sterker dan ooit dat het hare roeping was om Heingener èn als mensch èn als kunstenaar te veredelen; de laatste avond, waarop zij met hem naar huis was gekeerd, week niet meer uit hare gedachten: toen had hij haar begrepen, toen had de druk zijner vingeren haar welsprekend betuigd, dat hij haar woorden indronk — dat hij haar lief had!.... Waarom dan langer getoefd, waarom den moed niet gevat om de inspraak van haar hart te volgen?.... Redden moest zij hem! — En met zenuwachtige gejaagdheid schreef zij:

„Ik begrijp waarom gij niet bij ons komt en ons niet meer aanspreekt. Mijn broeder heeft u gekrenkt. Ik vraag u vergiffenis voor hem. Kom nu weder bij ons: mijne moeder zal u even vriendelijk ontvangen als vroeger. Van mij zelve spreek ik niet: gij hebt mij verstaan, even als ik u!

„Uwe Klara."

Dat briefje, geadresseerd aan „monsieur Heingener, artiste-peintre", behoefde slechts op de post geworpen te worden en dan zou alles te recht komen; dan zou hij tevens weten, dat hij althans van haar geen weigering te vreezen had; zij zou hem zeggen dat hij met hare moeder spreken moest, en deze zou, overtuigd dat niet langer alles van eenen kant kwam, het levensgeluk van haar kind niet in den weg staan; zelfs Karel zou bevredigd zijn, omdat aan de vormen was voldaan....

Dien zelfden avond was er weder muziek in de

buitensocieteit. Heingener kwam de familie van Eigler aanspreken, stak Karel het eerst de hand toe en zette zich naast Klara neder. Zij genoot haar triomf!

En toen men, na 't eindigen der muziek, naar de stad terugwandelde en Klara, ondanks het zure gezicht haars broeders, weêr aan Heingener's arm hing, fluisterde zij:

„Nu moet je met mama spreken, hoor!"

„Waarover?" vroeg Heingener verwonderd.

Klara beet zich op de lippen: zij voelde zich de borst toenijpen.

„Onze verhouding kan zoo niet langer blijven," antwoordde zij, diep ademhalend. „Wij kunnen niet in stilte geëngageerd zijn — dat is ook niet noodig...."

„Och," kwam hij ongeduldig, „wat weet ik van engagementen! Wij kennen elkaêr en dat is voldoende. Nu ik de zekerheid heb, dat gij genegenheid voor mij voelt, zijn er gelegenheden genoeg te vinden om elkander te zien en te spreken. Gij kunt immers vrij uitgaan 's morgens?"

„Ja," antwoordde Klara nauw hoorbaar, „waarom?"

„Dan kunt ge bij mij op mijn atelier komen...."

Een schok voer Klara door de leden, terwijl ze haar hand uit den arm van Heingener terugtrok en er groote tranen uit hare oogen sprongen.

„Ik ben te ver gegaan," dacht Heingener en beet zich op den duim. „Maar waarom schrijft ze mij dan zoo?.... Enfin, ze zal wel weer bijdraaien."

„Klara," zeî hij luid, „ik wist niet dat ik je zoo beleedigde, door je te vragen of je mijn werk eens

woûdt komen zien en daar wat met me over praten.... Maar, als je dat liever niet doet, dan hoeft het niet."

De schok was te hevig geweest om spoedig te kunnen wijken. Zwijgend, met gebogen hoofd en trillende lippen liep Klara voort, en zij antwoordde niet anders dan nu en dan met een enkel woord op hetgeen Heingener over onverschillige onderwerpen tot haar sprak.

Mevrouw van Eigler vond het onbeleefd om, nu Heingener weder tot haar deur medeging, hem nogmaals op de stoep te laten staan. Op hare uitnoodiging ging hij meê naar binnen. Klara vloog naar hare kamer en bleef lang weg; zij kwam niet beneden, voordat men reeds om de tafel gezeten was; toen praatte ze heel druk, zoo druk zelfs dat Karel er door getroffen werd, beurtelings haar en den schilder aankeek en besloot te handelen.

Toen Heingener opstond om heen te gaan, voegde Karel hem toe: „wacht even, ik ga met je meê!"

Als de kapitein eens iets besloten had, hield hij niet veel van lange voorafspraken. Zoodra was hij dus niet met den schilder op straat gekomen, of hij zeî:

„Hoor eens, daar is iets gaande tusschen jou en mijn zuster. Je kunt het mij, als haar broêr, niet kwalijk nemen, dat ik me daarmeê bemoei. Ik woû graag weten hoe de zaak staat."

„Ik begrijp niet, wat je bedoelt, mijnheer!" antwoordde Heingener droog.

„Ik bedoel dat er tusschen jelui een gemeenzaam-

heid heerscht, die wel wat groot is, en dat er van avond iets tusschen je is voorgevallen, dat ik wel wenschte te weten."

„Iets voorgevallen?"

„Ja. Ik ken mijn zuster te goed, om dat niet gemerkt te hebben: ze was geheel van haar streek."

„Dan raad ik u om haar eens te ondervragen," zeî Heingener, op den knevel bijtende.

„Als je me geen antwoord daarop geven wilt," hernam de kapitein, vrij driftig, „dan zal ik je een andere vraag doen: heb je al dan niet plan, mijn zuster ten huwelijk te vragen?"

„Daar heb ik vooreerst nog geen plan op," antwoordde Heingener.

„Dan verwondert het me zeer dat je van avond weêr bij ons gekomen zijt, nadat het je voor veertien dagen op niet onduidelijke wijs te kennen is gegeven, dat we niet op je visites gesteld waren."

Heingener werd bleek.

„Ik zou ook niet teruggekomen zijn," zeî hij, „als niet...." Hij hield eensklaps op.

„Als wat?" vroeg de kapitein staan blijvende, en op zoo dreigenden toon, dat Heingener onwillekeurig een schrede terugdeinsde.

„Als uw zuster het mij niet gevraagd had," sprak hij nu uit, want de kapitein moest voor zijn dreigenden toon gestraft worden.

„Mijn zuster het je gevraagd? — Dat 's onmogelijk, dat heeft ze niet kunnen doen.... waar zou ze je ook gezien hebben?... Dat geloof ik niet!"

„Als het zoo niet was, mijnheer, zou ik het ook niet zeggen.”

„Dat kan ik niet gelooven,” herhaalde de kapitein, het hoofd schuddende, „of ’t moet een beleefdheidsterm geweest zijn, terwijl ze je toevallig ontmoette....”

„Neen, mijnheer, ’t was een dringend verzoek om weêr te komen, en dat niet alleen, maar een vraag om vergeving voor uwe onbeleefdheid jegens mij bovendien.”

„Watblief?” vroeg de kapitein, op zijn beurt achteruit stappende, „watblief? Zou mijn zuster dat gedaan hebben?”

Heingener triomfeerde. „Dat heeft ze,” zeî hij koel, „zwart op wit.”

„In een brief aan jou?” vroeg de kapitein.

„Ja.”

„Dat zou ik moeten zien!”

„Ga dan maar meê,” zei Heingener: die trotschaard zou gestraft worden; hij zou voor zijn zuster moeten blozen; eindelijk zou hij hem al zijn grofheden betaald zetten!

Zwijgend en haastig liepen de beide mannen voort; de schilder nu en dan even fluitende om zich een air van achteloosheid te geven, de kapitein blazend en draaiend aan zijn knevel.

„Ik zal u maar even voorgaan, zeî Heingener, toen hij de deur van zijn logies geopend en het voor hem gereed staande licht opgenomen had.

Zij gingen den trap op en bevonden zich weldra op ’t atelier.

„Ik zal de lamp opsteken," vervolgde Heingener. Hij voegde de daad bij het woord en stak tevens een paar boegies aan, die, op ouderwetsche candelabres, op den breeden schoorsteenmantel stonden. Terwijl hij den kapitein wenkte om op een divan plaats te nemen, zette hij twee glazen en een sigarenstandaard op de tafel en ontkurkte een flesch.

„Laat dat blijven," zeî de kapitein.

„Volstrekt niet," antwoordde Heingener, terwijl hij den wijn in de fijngeslepen glazen deed parelen.

De kapitein had even rondgekeken: 't was een groot vertrek, zonder kleed; de muren waren overal behangen met schetsen; in een hoek blonken eenige wapenen; op een groote ouderwetsche eikenhouten kast, met snijwerk versierd, verloren een paar pleisterkoppen zich in de schemering. Een ezel, voor een der ramen geplaatst, droeg een groot onafgewerkt doek, een andere ezel, wat teruggeschoven, een reeds in de lijst gezette schilderij. Voor het tweede raam hing een zwaar roodbruin gordijn in breede plooien neêr, even als voor de dubbele deur, die waarschijnlijk op een zijvertrek uitkwam. Een opgezette gier scheen met uitgespreide vlerken door het atelier te zweven. Een schilderkist stond, met palet en penseelen, en een schildersstok er nevens, op een houten stoel uit de 16de eeuw. Een paar ronde spiegels op standaarden voltooiden de stoffeering.

„Neem een glas wijn en steek een sigaar op," noodigde Heingener.

„Dank u," antwoordde van Eigler, „ik zal niets gebruiken."

„Zoo als ge wilt," hernam de schilder, terwijl hij zelf een glas wijn in één teug ledigde. Toen nam hij een schrijfportefeuille op, zocht er een oogenblik in, en zeî weldra tot den kapitein: „Hier is de brief van uw zuster."

Van Eigler moest zich geweld aandoen om zonder te beven den brief aan te nemen, dien uit de enveloppe te halen en open te vouwen.

Driemalen las hij de weinige regelen, bekeek den brief toen van alle kanten, spelde het adres, vouwde vervolgens den brief weêr dicht, schoof hem in 't couvert en stak dat in zijn borstzak.

Hij was bleek geworden en staarde, zonder den brief nog los te laten, den schilder aan. Deze schonk zich nog eens in en stak een cigaar op.

„En toen?" vroeg hij, het glas aan de lippen brengende.

De kapitein bleef hem nog een oogenblik aanzien; eindelijk zeî hij langzaam, terwijl hij den brief losliet en zijn jas dichtknoopte.

„Gij hebt dat schrijven van mijn zuster ontvangen; gij zijt tot haar teruggekomen; gij hebt mij de hand gereikt; maar gij hebt toch, als ik u wel verstaan heb, geen plan om mijn zuster ten huwelijk te vragen...."

„Gij hebt getwijfeld of ik waarheid sprak, mijnheer, en ik heb u met de stukken overtuigd,"

sprak Heingener. „Maar gij schijnt dien brief te willen houden?"

„Ja!" zeî van Eigler. „Uit alles blijkt dat gij er geen bijzondere waarde aan hecht, en ik stel er daarom te meer prijs op, dat die brief niet onder u blijft. Gij mocht dien nog eens aan meer menschen toonen, om te bewijzen dat gij hem ontvangen hadt!"

„Ik heb hem u getoond, omdat gij er op stondt, en omdat gij Klara's broeder zijt...."

„Juist," viel van Eigler in, „en in die kwaliteit verbied ik u haar bij haar naam te noemen, althans tegenover mij!"

„Zoo!" kwam Heingener met een glimlach.

„En in de tweede plaats verbied ik u om ooit meer een voet bij mijne moeder in huis te zetten!"

Van Eigler was opgestaan: hij trilde van verontwaardiging.

„Gij zijt haar niet waard!" ging hij voort met bevende stem en de handen krampachtig sluitende. „Gij hebt haar nu reeds in 't aangezicht geslagen. Het feit dat gij mij dien brief hebt doen lezen, bewijst dat gij haar geen liefde toedraagt. En dat gij evenwel haar weder gesproken en den ganschen avond met haar doorgebracht hebt, zonder haar dien brief terug te geven, dat pleit niet voor uw gevoel van eer."

„Is dat een uitdaging?" vroeg Heingener, zich achterover in zijn stoel werpende.

„Nog niet," antwoordde van Eigler, zich tot kalmte

dwingende, „ik wil u thans alleen zeggen wat ik aan mijn zuster zal te kennen geven en wat ik van u verlang. Ik zal haar zeggen dat gij geen liefde voor haar gevoelt, dat gij ook niet van plan zijt om aanzoek te doen om hare hand. . . .”

„Dat heb ik haar al gezegd,” viel Heingener in.

„Alleen dat?” vroeg van Eigler, en, toen de ander hierop zweeg, vervolgde hij: „dan zal ik er bijvoegen hetgeen door u schijnt vergeten te zijn: dat gij dus niet meer bij hare moeder aan huis zult komen, dat gij haar ook daarbuiten niet meer zult trachten te ontmoeten, noch haar schrijven, noch over haar spreken. Wanneer gij het een of ander toch doen mocht, zult gij in mij uw man vinden. En nu groet ik u!”

„Na al het moois, dat gij daar verteld hebt,” sprak thans Heingener, insgelijks opstaande, „wil ik u maar éene vraag doen: heb ik ooit het hof aan uw zuster gemaakt?”

„Dat kan ik niet beoordeelen,” zeî de kapitein, die zijn hoed reeds had opgezet.

„Heb ik haar ooit gevleid of naar den mond gepraat, haar complimentjes gemaakt of haar het hoofd op hol trachten te brengen? — Heb ik niet veeleer met haar dweepen gelachen, haar overdrijven gehekeld en mij geheel getoond zooals ik ben? — Ik geloof dat ik dit gerust vragen mag.”

De kapitein antwoordde niet.

„Welnu,” ging de schilder voort, „is het dan mijn schuld, dat uw zuster in ’t hoofd heeft gekregen, op mij te verlieven?”

„Neen," zeî van Eigler. „Maar wel is het uwe schuld, dat gij u maar hebt laten liefhebben, dat gij dat mogelijk aardig hebt gevonden, misschien omdat het uw ijdelheid vleide, zooals het toonen van dien brief aan mij zou doen gelooven, misschien omdat gij met die liefde spelen wildet, zooals uw terugkomen van heden avond schijnt aan te duiden. En dit moet ik u dan nog ten slotte zeggen: als een eerlijk man merkt dat een meisje, 't geen hem onverschillig is, liefde voor hem opvat, dan zoekt hij haar niet meer."

„Zoo!" kwam Heingener. Iets anders kon hij niet vinden: hij voelde zich tegenover dien broeder in zijn onrecht, en dat gevoel was zoo machtig, dat het zijn cynisme overheerschte.

Van Eigler was het atelier reeds uitgegaan; Heingener nam de lamp op, lichtte hem den trap af en den gang door, ontsloot de voordeur en liet hem gaan, zonder iets meer te zeggen.

Toen hij weêr op zijn atelier was gekomen, schudde hij zich als een hond, die te water is geweest. „Toch blij dat ik er maar af ben," sprak hij in zich zelf.... „Ik geloof waarachtig dat ik anders naderhand tegenover haar nog iets van een geweten zou hebben gevoeld!"

Weinige dagen na den avond, waarop de kapitein voor de eerste en tevens voor de laatste maal op Heingener's atelier was geweest, ging mevrouw van Eigler met hare dochter uit logeeren, en weldra werd het bekend dat de dames een villa in de omstreken

van een provinciestad zouden betrekken, daar de gezondheid van mevrouw eischte, dat zij zomer en winter de buitenlucht genieten bleef.

Kapitein van Eigler liep in den aanvang, tegen zijn gewoonte, in societeiten en koffiehuizen en werd zelfs lid van een schilderssocieteit: hij gaf voor, dat het vertrek van zijn familie hem behoefte aan afleiding gegeven had. Toen hij echter later zijne moeder en zuster in haar villa had helpen installeeren, keerde hij tot zijn gewone doen terug. Hij wist nu dat hij niet meer op Heingener behoefde te passen, vermits Klara voor goed van hare bekeeringsidealen genezen was.

OUD-GELDERSCHE WATERRECHTEN.

DOOR

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Het is van algemeene bekendheid dat ons land zeer laag gelegen is en slechts door groote en kostbare dijken tegen het geweld der wateren kan beschut worden; in de vroegste tijden toen die dijken er niet waren liep dan ook geregeld volgens het verhaal der oudste geschiedschrijvers door het zwellen der wateren in den winter het eiland der Batavieren geheel onder zoodat het in een poel veranderde.

De bewoners waren dus genoodzaakt om hooger gelegene plaatsen op te zoeken en op terpen of wierden te huizen, zij moesten dus reeds zeer vroeg naar middelen omzien om het water, die geduchte vijand van ons land, van hunne woonplaatsen af te wenden, waartoe zij voorzeker dijken hebben aangelegd.

Die zoogenaamde dijken schijnen echter in 't begin niet veel geholpen te hebben, daar men leest dat nog in 1165 gedurige overstroomingen de bezittingen van den bisschop van Utrecht, van de graven van Kleef,

van Gelderland en van Holland bedreigden, (Bondam, Charterboek) eerst in de veertiende eeuw toen men begon te begrijpen dat men gemeenschappelijk het water moest te keer gaan en toen het gezag der graven zich meer en meer begon uit te breiden en zij ook het gebied over de rivieren aan zich trokken, tollen en andere gelden daarop begonnen te heffen en over alle zaken daarop betrekkelijk beschikten, kwam in die zaken meer eenheid en tevens de groote poldervereenigingen en eerste waterrechten tot stand.

Toen nu derhalve de graven het beheer der stroomen aan zich hadden getrokken, wilden zij ook de daarin opkomende eilanden en waarden in bezit nemen, doch daar die aanwassen in den regel aan de eigenaren van het oudhoevige land, waartegen zij het eerst waren ontstaan, kwamen, die er het eerste recht op hadden, zoo ontstonden hierover vele geschillen tusschen den graaf en de eigenaren der oudhoevige gronden.

De verkrijging en inbezitneming nu van die aangewassene gronden geschiedde in die tijden op zinnebeeldige wijze, waarover de heer Mr. L. A. J. W. Sloet, zeer ervaren in onze oude rechten, een belangrijk opstel geplaatst heeft in Nijhoffs Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde, deel IX.

Naar aanleiding van eenige aanteekenigen in een oud zoogenaamd stad- of schepenboek [1] voorkomende, ons door den bezitter, den heer A. F. J. Tengbergen alhier, welwillend ten gebruike afgestaan, willen wij

[1] Het schijnt in 1616 te zijn zamengesteld.

over die zinnebeeldige inbezitneming van gronden een en ander mededeelen; met het volste recht kan men op die dus ontstane gronden de oude uitdrukking „ontwoekerd aan de golven" toepassen.

Het in bezit nemen van gronden uit den stroom opgekomen en tegen het oudhoevige land aangewassen geschiedde op drieërleiwijze, n. l. door bevaren, berijden en begaan; hoe het bevaren (door middel eener schuit) in het werk ging deelt de heer Sloet t. a. p. mede, ons handschrift geeft slechts mededeelingen over het berijden (ook bevaren genoemd daar varen en rijden in Gelderland synoniem zijn, gelijk men daar

Lande, ende Zande tho befaren, [2] woemen dat bestaen sall.

Die Drost, sijn Stadtholder, oftte Richter inder tijt die aver [3] bloot [4] plecht tho sitten, over dat landt, sandt, oftte erfenis [5] onder gelegen is dat men befaren will, sall denselven die das in bruickweer is vertinn [6] daghe tho voeren [7] ende met gheen korter wittinghe [8] schrifttlick verstendigen dat hij daerbij come des voer middages voer climmender sonnen om te sien, ende hoeren wes daer aft geschiet, dat hij wedderspreken [10] mach oft daer anders wat aver sijn pandt, ende Landt geschege [11] dat hij in gebruickweer hadde, als nha den Waterrechte gebeurden.

Als dese befarenge sall geschieden, salmen daerbij nhemen alle diegene somen krijgen kan, gheen inwonders der

[2] berijden. [3] over. [4] bloed. [5] grond. [6] veertien. [7] voren [8] kennisgeving. [9] verwittigen. [10] tegenspreken. [11] geschiedde.

steden, ende Dorpen wthgescheiden [12], daer steden, ende Dorpen sinnen nha gelegenheijt, op datse tho bet tuigen moegen, als sy die sake onparthidigh binnen.

ook gevaar voor rijtuig hoort zeggen), en begaan van landen, zanden en waarden.

De bepaling om „voer climmende sonnen" te komen doelt hierop dat men alleen bij het rijzen der zon gericht mocht houden; het nemen van getuigen schijnt een gebruik geweest te zijn, Sloet zegt in zijn verhaal eener bevaring in 1516 nabij Zutfen gebeurd, dat daar de meer dan 500 omstanders tot getuigen werden genomen. Het aanroepen van Gods naam bij het begin en gedurende de bevaring dat in het verhaal bij Sloet voorkomt, is hier niet vermeld.

Van het laden des wagens met mest.

Aldus alles gepassirt sijnde, salmen eenen wagen, als een bouman dagelix plecht te laden [nemen], ende steken daer voer vijft, oft ses peerden, sommige willen dat wit grau peerdt bij der handt [13] gaen sall, waerop den dienaer, soe [14] den wagen drijft, sall sitten.

Als den wagen geladen is, salmen denselven mit eenen drijver, sonder hulpe, drijven op den oethoevigen Lande, alst behoert, om voert tho varen ter steden [15] somen bevaren will, den drijver salmen schencken, als die vier raderen des wagens in dat water staen, mit wijn ende weiten broot, thot vier mael, daernha sall die drijver voert varen opt hoge, ende den wagen aldaer staen laten, mits dat hij die peerden met die touwen wthspanne. [17]

Alle die sanden oft landen in den stroem, oft int water

[12] uitgezonderd. [13] aan de linkerzijde. [14] die. [15] plaats. [16] tarwe. [17] uitspannen.

vallende, dat den heere van den Lande thobehoert, ende die heere voersz: dieselve doet ahnvangen [18]: soe dan dese landen ahn yemants sijnre ondersaten Landt ahnlenden [19]; die mach niemant bevaren, oftt ahnvangen, want avermits des heeren heerlickheijt die hij op den stroom heftt, daer nymandt ahn berechtiget is dan die heer.

Alle sanden oft landen die in den stroom oftte Water vallen, daer den stroom oft water den Landtzheer niet tho en behoert, ende die heer dieselve niet irst [20] ahnvanget, oft doet besteken [21], die mach een yder bevaren van sijn althovige landt, als hij dat nha die Waterrechten best becommen kan, als hij dat nha watterrecht bevaren hastt als voersz: mach hij dat met den stroom doen wthpalen [22], besitten, und beholden.

Dat het bijdehandsche paard wit graauw moest zijn, komt zeker daarvan dat die kleur bij de oude Germanen iets heiligs had, ook het eten en drinken bij zoodanige gelegenheden is een oud Germaansch gebruik; uit het verhaal der bevaring bij Sloet blijkt dat op den wagen behalve de mest ook nog twee bijlen en vier wilgen palen lagen om daarmede den wagen, wanneer die op het zand gekomen — en in de richting van het oosten gezet was te bevestigen; ook blijkt er uit dat de wagen zes weken op het zand moest blijven staan, om te zien of het zand vastheid genoeg had, waarna het wettig eigendom geworden was en dat het er niet toe deed of de wagen door hoog water of ijsgang weg was gedreven.

[18] beginnen. [19] aanleggen. [20] eerst. [21] aanhechten. [22] uitpalen.

Hoe sich die Drost in die bevaringhe dragen sall.

Als dit voersz. geschieden sall, modt daer aver, und ahn wesen die Drost, sijn Stadtholder, oftte Richter voersz: onder den welcken dat landt gelegen, dat men denckt tho bevaren, die Drost, Stadtholder oft Richter voersz: sullen irst gerichte plegen, [23] omdatse gerichtlick moegen tuigen, dat nymandt ahnt sijne tho kort geschiede, hoe die bevaringhe nha Landt, ende Water Rechte geschiet is, oick sall alsdan die heer denselvigen, soe die bevaringe gedaen heftt als voersz: in dat bevaren landt setten, [24] und holden, und daer die bevaringhe niet gescheghe [25] als voersz: sall die heer den inhebber [26] in syn gebruick stijven [27], und beholden, wie sich gebeurt.

Oick sall die bevaringhe maer eenmael muegen geschieden, und daer dieselve den autheur ontstaet [28] nha dat hij die bevaringhe des lands oft Sandes heftt ahngegeven, sall hij daer ahn then einde synes rechtens vervallen syn nha Water Rechte.

Daer averts die bevarenghe nha Water echte als voersz: effectuirt worde, sall diegene soe die bevaringhe gedaen heftt van den Drost, Stadtholder, oftte Richter voer welcken die befarenghe geschiet is, een gerichtlick schijn [29] nhemen, waer met then allen tijden beweesen kan worden, dat hij die bevaringhe recht gedaen hefft.

Woemen een Werdt [30] winnen [31], und befaren sall.

Wie eenen Werdt winnen, ende befaren will, die sall den heere oftte Amptman willigen [32], dat hij op 't olthoevige landt eene banck spannen [33] will, und hegen [34] dat Gerichte.

[23] houden. [24] plaatsen. [25] geschiede. [26] bezitter. [27] bevestigen. [28] voldoet. [29] bewijs. [30] weerd. [31] krijgen. [32] vragen. [33] de zitting openen, gericht houden, de plaats „alwaer een ieder recht und iustitie sall geschieden." [34] houden.

Dit geschiet sijnde, sall hij den Amptman bidden [35] dat hij den werdt, oft sandt moege bevaren nha stroems, und Waterrecht, sulcx hem die Amptman sall gunnen, beholtlick den heere sijn recht, oftte dat hij bedinghet, want soe die peerden driftich worden, vervallen sy met den wagen ahn den heere.

Ende wanneer die heere, oftte Amptman dat gegunndt heftt, sall hij daer eenen Wagen met mest hebben als een bowman op syn landt gewoentlick is tho varen, voer den wagen sall hij spannen drie, oft vier peerden, und niet meer, die oick niet van eenderlei haer [36] wesen sullen, die mest sall aldaer op die saelstede [37] wesen, und soe die mest aldaer niet en were, sall hij den heeren bidden dat hij hem vergunne op een ander stede tho laden.

Der drijvers sullen twe sijn, die eene op 't voerendste perdt [38] sittende, und den anderen op 't middelste [39], die voerste sall hebben een vles met wijn ahn sijnen hals, ende sullen beijde weiten broodt in haeren bosem [40] hebben, sullen oick int water driewerft holden, thot ijder werft sall den voerenste den middelsten die vlesse langen [41] om tho drincken, mits dat sij beijde irste van den brode eeten, und sall dan wedderom die vlesse ahn sijnen hals hangen, ende befaren alsoe den werdt, oftte sandt, 't welck bij climmender sonnen sall geschieden, solanghe den Amptman, met sijn Gerichtsluijden op ten feijr van 't olthoevige landt daer den Werdt, oft Sandt van bevaren wordt in 't Gerichte sall blijven sitten ther tijt tho dat die bevarenghe geschiet is.

Al die bevarenghe geschiet is sall hij wedderom voer dat Gerichte comen, und seggen heer Richter, oft woe hij ge-

[35] vragen. [36] haar. [37] dit woord is niet bij *Kiliaen*, het hang misschien wel met het fransche sale zamen en zal hier wel mestvaalt of dergelijke plaats beteekenen. [38] paard. [39] elk een zweep in de hand hebbende, zegt Sloet. [40] opperkleed. [41] geven.

noempt wordt, hebt ghij gesien dat ick den Werdt oft Sandt met recht bevaren hebbe, seijt hij dan ja, dat hij 't gesien heftt, sall hij den Amptman sijn geldt geven [42] und die Gerichtsleuden hare oerkunde.

Woemen een Werdt begaen sall.

Steet tho observiren, und wordt voer een gebruick nha Water recht gehaelden, dat die landerijen met die sanden van boven aftschietende, niet verner dan tegens oer althoevige landt, und landerijen berechtighet binnen, bij soe vere die benedenste Geerftden sich daer tegens opponiren, und oer recht begeven [43] tho verdedigen.

Und daer nhu die Sanden, oft ahngewassen landt soe nha aen der benedenste geerftde landerijen ahnfalt, dat men tho voete van idt althoevige landt aft, thot op dat nije ahngevallene landt gaen kan, is daar gheene bevarenghe van noden, dan mach die gheene soe beneden light, den officier ther plaetzen, die aver bloot richtet, versoeken om die andere parthije eenen sekeren dagh tho praefigieren, umb tho hoeren, und aen tho sien, dat idt ahngevallene landt begaen wordt [44], und alsoe possessie tho nhemen.

Wordt oick observirt, dat een sijn bevaren landt, ende sandt mach vervolgen den stroem aft, soe vere hij kan, met der bijgefuechter clausulen, soe vere hem van den beneden geerfden tegens haer althovighe landt gheene bespirenghe, oftte besweringhe [45] geschiet, wandt daer eener der tho voerens aftbroeck, end schade geleden, behoert daer tegens den ahnwas wedderom tho genieten, und is gheen ander gebruick nha Water recht.

[42] hieruit blijkt dat bij de bevaring ook nog eenig geld te pas kwam. [43] geven. [44] dit moest door drie personen geschieden. [45] vermaning.

Ditselve alsoe observirt tho worden heftt veclaert Jacob Por, Secretaris der Stadt Hussen [46].

Hieronder zijn nog gevoegd bepalingen wat driftwateren en wellen zijn, en wie daar, volgens afgelegde verklaring van visschers en schippers van Doesborch, in mogen visschen; uit het laatste stuk blijkt ook dat de weilanden den heer van het land alleen toekwamen en hieruit zal wel te verklaren zijn hoe Gelderland aan die vele, vruchtbare uiterwaarden gekomen is.

Alle wateren, oft hancken die sich streken ahn eenighe Wtherweerden [47] oft sanden, soe verre sy boven, und beneden open sinnen worden dieselve genuempt Drifttwateren, und muegen van eenen Iederen gevist worden buiten bespier des heeren van den Principael stroem.

Soe vere sy over boven tho sinnen, und beneden open, soe worden sy genuempt Wellen, und muegen niet gevist worden, dan van den heere des landes, daer aan sy gelegen sinnen, want sy denselvigen tho behoeren.

Alsoe hebben hier van hare getuichenisse gegeven die alste Visschers, und Scheppers [48] van dese stadt Doesborgh. Item wat eenen Iederen ahn sijn Erve und goet op die Maze, oft andere stromen ahnlandet, dat sullen sij muegen behaelden, dan wat weijlanden, und grunden midden in den stroem opheven, [49] oft ergeven, sullen den heere van den Lande thostaen, alsoe vere hem die stromen, und Wateren thobehoeren.

Doesborch, *Juli* 1866.

[46] Huissen. [47] uiterwaarden. [48] schippers. [49] opkomen.

HET LIED VAN EEN BEKEERLING.

DOOR

G. VAN DER SCHRAFT.

Ai! Zorg niet voor den dag van morgen;
  Ligt baart uw slijkpoel morgen goud!
Wie maar den goeden God laat zorgen,
  Wordt zonder grijze haren oud.

'k Heb menig schoen geflikt voor 't kostje,
  Hoe zwaar en schraal mij 't ambacht was;
Vergeefs gekropen om een postje,
  Met lang gezigt en witten das.

Maar God sloeg, in mijn slavenbanden,
  Mij, psalmend op mijn driestal, gâ:
Zoo waschte ik mijn bepekte handen
  In d' Oceaan van zijn genâ.

Ai! hoor me — en loof den Ongeziene!
  Weleer — vóór ik het licht ontving —
Erfde ik eene oude serafine,
  En dreunde ik lustig op dat ding.

Geheel mijn zondig aanzijn jeukte
  Naar 't Godvergeten tijdverdrijf;
Maar hoe ik op de toetsen beukte,
  Mijn vingers bleven stug en stijf.

'k Probeerde wals en galopades;
  (De duivel bragt mij gansch op hol.)
Doch 'k galoppeerde, in mijn roulades,
  Zoo hortend als een slepersknol.

Maar uit die trage, onkuische galmen
  Kwam 't hemelsch wonderwerk tot stand:
De dierbre rekbaarheid der psalmen
  Werd juist een kolfje naar mijn hand.

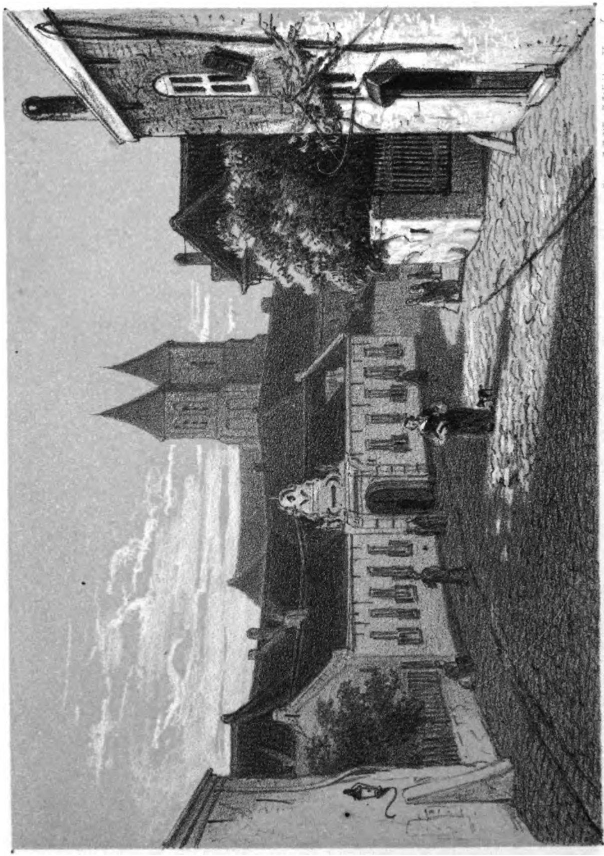
Thans is mijn nedrig huisje een tempel
  Van de eenige, onvervalschte leer;
Een vrome schaar betreedt mijn drempel,
  In lofgezang, tot 's hemels eer.

Ik voer het woord en speel mijn orgel;
  En lukt dat nog niet al te vlot,
Mijn rekken oefent hun den gorgel;
  Een lange galm verheerlijkt God.

Zoo mogt ik met mijn ziel verzoenen,
En met mijn ligchaam niet het minst;
Versnipperde ik mijn leer aan schoenen,
Thans biedt mijn leer mij hooger winst.

Neen, zorg niet voor den dag van morgen,
Ligt baart uw slijkpoel morgen goud!
Wie maar den goeden God laat zorgen,
Wordt zonder grijze haren oud.

Rotterdam,
Nov. 1864.

HERINNERINGEN AAN HET ST. CATHARINA GASTHUIS TE ARNHEM.

DOOR

Mr. J. W. STAATS EVERS.

Onder de gebouwen, die men in de laatste jaren bij de in- en uitwendige verfraaijing van Arnhem langzamerhand heeft zien verdwijnen, bekleedde het St. Catharina Gasthuis op de Beek eene voorname plaats. Het ligt zeker nog in veler geheugen, welk een eerbiedwaardig voorkomen dit eeuwenheugend kloostergebouw weinige jaren geleden bezat met zijn ouden onregelmatigen voorgevel, en welk een sieraad van ouden bouwtrant vooral de zich in het midden bevindende poort met de aan weêrszijden daarboven geplaatste oude luidjes — waarvan thans nog een klein formaat, ter herinnering, boven den tegenwoordigen ingang prijkt — uitmaakte. Deze poort werd zelfs in de laatste jaren door schilders, als Bosboom, Weissenbruch en Lingemann aan de vergetelheid ontrukt, als hadden zij er een voorgevoel van, dat het gebouw

niet lang meer tegen den geest des tijds zoude bestand zijn. Wanneer men daar binnen was getreden bragten verschillende sombere kronkelgangen, waarin het nu en dan wel eens spookte, zoo als ik oude kostgangers in allen ernst heb hooren verhalen, ter linkerzijde naar de zoogenaamde Nootenplaats en de keuken met hare ouderwetsche gaanderijen en gereedschappen, terwijl regts gangen in verschillende rigtingen naar de Waalsche kerk, de oude vergaderplaats van het genootschap *Prodesse Conamur* en in vroegere jaren naar bewaarplaatsen van krankzinnigen henen leidden. Nabij dien tweeden ingang trof men den Reventer aan, een groot vertrek met muurschilderingen, welke later bij de afbraak aan de wanden werden terug gevonden, zeker mede van hoogen ouderdom dagteekenende, waarin het muzijkgenootschap Caecilia sedert overoude tijden zijne gewone bijeenkomsten hield.

Ofschoon de vernielende tand des tijds aan dit gebouw nog niet zoodanig had geknaagd, dat eene slooping noodzakelijk was geworden, begrepen de regering der stad en de bestuurderen van het gasthuis echter wijsselijk, dat door eene gedeeltelijke afbraak en verbouwing van dit oude kloostergebouw in verband met den aanleg eener nieuwe straat, de Gasthuisstraat, van het terrein meer partij was te trekken en het gesticht hierdoor meer dienstbaar aan zijne bestemming kon worden gemaakt.

Het was echter niet zonder eenig leedgevoel dat ik in den nazomer van het jaar 1860 deze grijze gebou-

wen zag slechten, waarmede ik mij sedert mijne vroegste jeugd als buurman door dagelijksche beschouwing zoo gemeenzaam had gemaakt; die ik als kind zoo dikwerf was binnengetreden om uit den mond van eenvoudige grijsaards, welke hier na een welbesteed leven een gelukkigen ouderdom doorbragten, lessen van levenswijsheid op te doen, en die met de later daarin gevestigde stichting zóó rijk zijn aan vrome herinneringen, dat ik het niet van belang ontbloot acht daarvan hier de volgende korte geschiedenis mede te deelen.

— —

Reeds in 1246, weinige jaren na de stichting der stad, die in 1233 plaats had, werd te Arnhem een gesticht aangetroffen dat den naam droeg van St. Catharina Gasthuis. Dit was van ouds een hospitaal of toevlugtsoord voor armen. Op last van den paus vergunde de bisschop van Utrecht tegen het einde van dat jaar aan de broeders dezer stichting om eene kapel te bouwen en daarbij een kerkhof aan te leggen, met bepaling dat de paus de inkomsten van den kapellaan moest regelen (1). Over de aanstelling van dien kapellaan ontstond spoedig verschil tusschen provisoren der stichting en Remarus van Prüme, plebaan der kerk van Arnhem, waarbij de bisschop van Utrecht, Hendrik, tusschen beiden kwam, door te beslissen dat de abt van Prüme den priester voor

(1) *Inventaris van het oud-archief der gemeente Arnhem* bl. 2.

de kapel van het hospitaal in overleg met schepenen van Arnhem had te benoemen, dat de plebaan en de broeders de offergelden zouden deelen en de priester alleen de zieken van het hospitaal bezoeken of de dooden begraven mogt (1).

Soortgelijke oneenigheden schijnen nog te hebben voortgeduurd; immers lezen wij dat de abdij van Prüme den 16 April 1257 hare goedkeuring hechtte aan de uitspraak van bisschop Hendrik in het geschil over de kapel van het St. Catharina hospitaal te Arnhem (2).

Maria, zuster van Reinald I, graaf van Gelre en Zutphen, eene vrouw wier levensloop zich door meer godsdienstige werken kenmerkte (3), stichtte den 10 October 1299, op een haar toebehoorend erf in de St. Catharinastraat (thans Pastoorsteeg) te Arnhem, dat *houve* heette, een gasthuis; zij schonk daaraan jaarlijks 160 Arnhemsche ponden, benevens een ander huis met erf, molen met toebehooren, en droeg het toezigt hierover aan haren broeder en biechtvader Hendrik op, dit na beider dood verder aan hun broeder graaf Reinald overlatende (4). Deze graaf zijne na-

(1) *Inventaris van het oud-archief der gemeente Arnhem* bl. 2.

(2) Als boven.

(3) Zij stichtte o. a. ook te Hattem een Gasthuis *Godsberg* genaamd.

(4) *Fundatieboek van het St. Catharina Gasthuis* bl. 7—11 en *Slichtenhorst Geldersche geschiedenissen*, Boek VI bl. 109 en 110.

gedachtenis, even als zijne zuster, door eene vrome daad willende vereeuwigen, stichtte, weinige jaren later, op 25 Maart 1306 binnen Arnhem mede een gasthuis, waaraan de naam van Godsweerd of Insula Dei in Velua gegeven werd ([1]). Dit was, volgens den stichtingsbrief, bestemd voor arme menschen (wichten). Hij schonk daaraan verscheidene inkomsten zooals zijne grove en smalle, oude en nieuwe tienden om daarvan dagelijks brood, visch of geld tot aalmoezen uit te reiken. De graaf zoude bij de viering van het H. Avondmaal de voeten van veertig armen wasschen, hen daarna van hoofd tot voeten kleeden en bovendien 's middags in zijn huis het eerste geregt opdisschen, des avonds van bedden voorzien en den volgenden dag, zijnde Goede Vrijdag, elk hunner een goudgulden toetellen. Op dien dag zouden ook de overige armen van den graaf, zijne krijgslieden of priesters, geld of mondkost genieten.

De opziener van het gasthuis, die een noodhulp en knecht, doch geene paarden mogt houden, had in last de gekleede armen, die zich zelven niet konden bedruipen, van alle behoeften te voorzien en de melaatschen, onnoozelen en andere bedlegerigen, tot aan hunne genezing of dood op geschikte plaatsen te besteden. Het gesticht was gehouden den graaf of zijne nazaten eens in het jaar voor een enkele nacht en dag alle benoodigdheden te verstrekken en in geval van langer verblijf, alleen woning, bed, stroo en huisraad. Zoo de tienden en andere giften, die

1) *Inventaris* bl. 7. *Pontanus* Hist. Gelr. pag. 179.

het gasthuis mogt bezitten, de uitgaven overtroffen, moest ook aan andere armen onderhoud en op de naaste plaatsen woning worden gegeven. De gasthuismeester was gehouden ieder jaar aan den graaf of iemand van zijnentwegen rekening en verantwoording te doen; hij mogt de goederen niet anders vervreemden dan op last van den graaf, die zich het regt van eigendom en bescherming uitdrukkelijk voorbehield (1).

Eenige maanden later, den 8 September 1306, besloot dezelfde graaf Reinald, ten overstaan van den abt en de geestelijkheid van Prüme en van de regering der stad Arnhem, om het door zijne zuster Maria gestichte gasthuis, met Godsweerd te vereenigen en de goederen van beide gestichten onder één beheer te stellen; hij bepaalde toen verder dat zijne nakomelingen, die in armoedige omstandigheden mogten vervallen, alsmede de burgers van Arnhem, welke hunne goederen niet opzettelijk verkwist hadden, aldaar „onbezorgde kost" zouden eten. Deze beide gestichten — waarmede het hier reeds vroeger aanwezige St. Catharina Gasthuis, waarvan hierboven gewag werd gemaakt, was zamen gesmolten — werden het gesticht dat te Arnhem steeds onder de benaming van St. Catharina Gasthuis is bekend geweest (2). Dit bleef

(1) *Slichtenhorst*, Geld. Gesch. B. VI. bl. 111.

(2) *Slichtenhorst* t. a. p. en *Inventaris* bl. 7.
Slichtenhorst vermeldt op onderscheidene plaatsen bepaaldelijk dat de stichting van Maria toen met Godsweerd vereenigd werd. De heer Nijhoff trekt zulks in twijfel, doch

nu aanvankelijk den naam van *Godsweerd* voeren (daar het door ruimte en menigte van vertrekken alsmede door overvloed van inkomsten boven alle anderen de kroon spande) en tot het jaar 1636 op het door Maria aangewezen terrein in de Bakkerstaat, tusschen het Kerkhof, de Catharijne of Pastoorstraat en de Torensteeg, gevestigd. Het hoofddoel van het gesticht was om oude behoeftige burgers of hen, die onverhoeds door tegenspoed tot armoede waren vervallen alsmede krankzinnigen en gekwetste of verminkte krijgslieden, rijkelijk te verzorgen en te onderhouden, en ook om vele lieden, ter voorkoming van armoede, voor eene zekere som onbezorgd den kost te laten koopen. Van daar stond van ouds op de poort het opschrift:

„*Hic defessa labore senectus, claudus et amens,*
Hospitio fruitur; curat sua vulnera miles (1)."

Dit werd later boven de poort op de Beek volgender wijze met juistheid overgezet:

Siet hier worde onderhouen
Oude swakke mans en vrouwen;

spreekt in zijne *Wandelingen in de omstreken der stad Arnhem*, bl. 30, alleen van eene vereeniging door Reinald van gesticht zijner zuster Maria met het reeds in 1246 bestaande St. Catharina Gasthuis. Er schijnt hierover alzoo eenig verschil van gevoelen te bestaan; eene vereeniging der drie gasthuizen komt mij echter het meest waarschijnlijk voor, daar later van geen enkele dezer gestichten afzonderlijk gewag wordt gemaakt.

(1) *Slichtenh.* Geld-Gesch. B. I. bl. 96.

Sinloos mens en sieck soldaet
Vindt hier ook een toeverlaet.

Op last van Reinald werd in 1312 hierbij eene kerk gebouwd, voor welker dienst hij deken en domheeren van Zutphen herwaarts ontbood (1).

In het volgende jaar schonk hij weder aan het gesticht eene jaarlijksche gift van 500 ponden uit zijne goederen te Zevenaar. Meerdere personen begiftigden op zijn voetspoor het gasthuis later op min of meer belangrijke wijzen: zoo gaven in 1387 Willem en Katharina, hertog en hertogin van Gelre en Gulick, daaraan bij uitersten wil de binnen deze stad in de Klarenstaat gelegene hofstede St. Klara. Anderen vermaakten ook hunne goederen onder voorwaarde, dat daarin betrekkingen moesten worden verpleegd, zoodat het gesticht langzamerhand in welvaren toenam. Het oppertoezigt hierover berustte bij de stedelijke regering, welke van begevingen van vicariën — zooals b. v. het geval was toen Dirk van der Molen in 1453 de vicarie der maagd Maria in de kapel van het gasthuis kreeg — den proost der St. Pieters kerk te Utrecht berigt gaf met verzoek om bekrachtiging. Somtijds matigde zich echter de bisschop van Utrecht wel eens eenig beheer aan, dat niet alleen op geestelijk gebied bleef, daar hij in 1407 provisoren vergunde om de gebouwen te veranderen en te vernieuwen (2). Schepenen en raad van Arnhem gaven daarop 2 Maart 1362 eene verordening op

(1) Dezelfde B. V. bl. 112.
(2) *Inv.* bl. 59.

het St. Casharina Gasthuis „omne die siecken daerinne te hauenen en ons Heeren godtdienst daerinne te vermeeren." Zij bepaalden hierbij verder: „Er zullen tien jonkvrouwen zijn en wanneer eene sterft, zullen schepenen en raad eene andere kiezen. Iedere zuster zal ten minste 140 pond medebrengen. Zij mogen niet uitgaan, zonder voorkennis van den provisor, behalve ter kerke. Zij zullen in eendragt leven, zonder scheldwoorden, kijf of haat; anders zal men haar in 't eten en drinken straffen. Zoo eenige zuster onkuischheid deed, „alsoo dat sij kijndt droege", zal zij uit het huis gezet worden en al het door haar ingebragte verliezen. Iedere jonkvrouw zal al haar nooddruft vinden, naar dat het gasthuis het lijden kan. Zoo eenig „crot ofte stoot viele" tusschen schepenen en raad ter zake van het huis, zal de meerderheid beslissen." (1). In het jaar 1516 vernieuwde de regering deze verordening en stelde toen het volgende vast:

„Voortaan zullen twee raadsvrienden en drie of vier goede burgers tot huismeesters aangesteld worden, die eenen priester kunnen benoemen of afzetten, benevens een rentmeester, die ieder half jaar rekening zal doen. In het huis zal men geen dienstmaagd, geen bakker of brouwer houden, maar al het werk zal door acht of negen zusters verrigt worden, waarvan eene de moeder zal zijn. Deze zullen leven naar den derden regel van St. Franciscus, de zieken oppassen en in het huis als in een klooster onderhouden worden.

(1) *Fundatieboek van het St. Catharina Gasthuis*, bl. 30–32.

Geen proveniers zullen aangenomen worden dan oude en zieke burgers en alle ellendige armen, maar zoo deze herstellen of zich zelve helpen kunnen, zullen zij voor anderen plaats moeten maken" (1).

Bij de invoering der hervorming gelastten burgemeesters, schepenen en raad der stad de zusteren van het gasthuis om hare oude bagijnenkleeding af te leggen en andere kleederen te dragen, die geen ergernis gaven. Aan dien last gehoorzamende, konden zij levenslang in het huis onderhouden worden, mits zij zich eerlijk en vroom gedroegen en de zieken naar haar vermogen bijstonden (2). Tot ergernis van velen en vooral van den predikant J. Fontanus, die zich hier bij verschillende gelegenheden als een bijzonderen ijveraar voor de hervorming deed kennen, poogden de bagijnen van het gasthuis echter nog geruimen tijd de bevelen van den magistraat te weêrstreven (3).

De veranderde tijdsomstandigheden maakten weldra eene herziening der statuten van het gesticht noodzakelijk, die daarop in het begin van het jaar 1590 plaats vond. Daarbij werd in hoofdzaak bepaald: „de magistraat zal twee over- en twee onderhuismeesteren kiezen, om het huis te besturen, en hij die dezen post weigert zal twee honderd gouden kroonen aan het gasthuis verbeuren. Een rentmeester, ongehuwd of gehuwd en zonder kinderen, zal jaarlijks rekening doen voor huismeesteren en gecommitteerden uit den

(1) Als boven bl. 47—50.
(2) *Inventaris* bl. 340.
(3) Als boven bl. 392.

magistraat. Alle bewoners, ook de dienstboden, zullen de gereformeerde godsdienst belijden. Geen andere dan oude, zieke en arme burgers en burgeressen zullen opgenomen worden en wanneer zij sterven blijft hun goed aan het huis. De godsdienstoefening mag niet verzuimd worden en alle twist is verboden. In tijden van pest kunnen allen die zulks begeeren in het pesthuis (¹) opgenomen worden, tegen betaling van vier stuivers daags, behalve de onvermogenden. In tijd van oorlog zullen alle zieke en gewonde soldaten in het huis verpleegd worden, zoover daar ruimte is, tegen overgifte hunner wekelijksche gage, maar ook, zoo zij sterven, met achterlating van hunne kleederen, paarden, enz. ten bate van het huis. Vreemde, hier doortrekkende armen kunnen voor twee nachten in den Beijer opgenomen worden. Wanneer de jaarlijksche inkomsten het huis niet in stand kunnen houden, zal de magistraat daarin door vergunning eener collecte of op andere wijze voorzien." (²)

Het verdient wijders opmerking dat de magistraat in het jaar 1622 besloot om de dooden van het St. Catharina gasthuis bij groote sterfte op het St. Walburg kerkhof te doen begraven „en dat na de costume van Nimmegen *in kisten*" die hier toen voor het

(¹) Het pesthuis bevond zich aan de N. W. zijde van het St. Agnieten klooster en werd later in een paardenstal veranderd.

(²) Men vindt deze statuten geheel medegedeeld in van *Hasselt Arnh. oudh.* III bl. 202.

eerst schijnen te zijn ingevoerd (1). De regering wilde eenige jaren later de doodkisten voortaan uitsluitend door het St. Catharina gasthuis doen leveren, doch ondervond daarin tegenstand van de zijde van het St. Jozefs- of timmergild (2). Het gesticht leed langzamerhand veel door aanhoudende oorlogen, welke de stad teisterden: daarbij geraakten de gebouwen, die bovendien veel van onweder hadden geleden, in bouwvalligen staat. Wel is waar waren inmiddels in 1617 in de Pastoorsteeg enkele nieuwe woningen bij hetzelve aangebouwd (3), doch het geheel bleek, vooral wegens de slechte gelegenheid tot huisvesting voor kostkoopers, niet meer aan de bestemming te kunnen voldoen (4). Dit deed de stedelijke regering in het jaar 1636 besluiten om het Gasthuis naar het St. Agnieten klooster op de Beek, hetwelk toen op vier bagijnen na was uitgestorven, over te brengen en de gebouwen in de Bakkerstraat, die behalve de later in comedie herschapen kerk (5) tien jaren later verkocht werden, tegen dat klooster te verruilen. Dit laatste, waarvan de nonnen gehouden waren den regel

(1) *Inventaris* bl. 435.
(2) Als boven bl. 457.
(3) *van Hasselt Kronijk* bl. 264.
(4) Dezelfde bl. 276.
(5) Voor men deze kerk tot comedie en concertzaal bestemde, werd zij aanvankelijk beneden voor een gedeelte tot stadswaag en gedeeltelijk tot turfmagazijn gebruikt, terwijl nog in 1741 in de bovenverdieping hollandsche en fransche school gehouden werd. Zie *Tegenw. Staat van Gelderland* bl. 452.

van Augustinus op te volgen, was aldaar namelijk reeds sedert 1404 gevestigd geweest, doch inmiddels tijdens de hervorming gesaeculariseerd geworden. Deze verplaatsing gaf aanleiding, dat het gasthuis weldra eene ruimere bestemming verkreeg. Op voordragt van huismeesters verdeelde de regering dit 4 October 1636 voortaan in zes afdeelingen, te weten:

1° het *borgerhuis*, waar oude burgers voor 700 gulden levenslang hun onderhoud koopen kunnen;

2° de *mannenkamer* en 3° de *vrouwenkamer*, waar verarmde burgers zullen onderhouden worden, mits inbrengende wat zij nu hebben of ook namaals krijgen mogten;

4° het *soldatenhuis*, waar zieke en gewonde soldaten tegen vier stuivers daags zullen verpleegd worden; 5° het *pesthuis* waar ieder die door deze ziekte bezocht is, op zijn verzoek, voor vier stuivers daags zal opgepast worden; 6° *de Beijer*, waarin alle vreemde doortrekkende armen overnachten kunnen en van vuur, licht en bier zullen worden voorzien (1). Ofschoon het thans als eene hoofdbestemming van het gesticht werd beschouwd om aan oude burgers inwoning benevens verpleging te verschaffen, werd bij voortduring van de vele ruimte van het oude kloostergebouw tot meer andere uiteenloopende doeleinden partij getrokken. Het altaar en de biechtstoel der kloosterkerk van de St. Agnieten maakten weldra plaats voor het eenvoudig predikgestoelte der hervormden, dat ongeveer twee eeuwen daarin aanwezig bleef. Toen in het jaar 1751 de Broederenkerk door vreemde bezet-

(1) *Fundatieboek* bl. 56—60.

tingen was ingenomen en de sedert 1684 te dezer stede gevestigde Waalsche gemeente van daar was verjaagd geworden, vergunde de magistraat ook deze hier hare godsdienstoefeningen voort te zetten (1), tot dat zij in 1859 door aankoop van dit gebouw eigenaresse werd. Nabij deze kerk bevond zich het ruime lokaal, waarin het natuur- en letterkundig genootschap *Prodesse Conamur*, dat thans heeft opgehouden te bestaan, meer dan vijftig jaren zijne vergaderingen hield. Het was binnen de wanden dier zaal dat onze vaderen zich op genoegelijke wijzen in nuttige bijeenkomsten van hunnen arbeid ontspanden door de letterkunde te beoefenen, de geschiedenis te doorbladeren, de wijsbegeerte van vroeger en later dagen te raadplegen, de wetten en werking der natuur te onderzoeken en de vorderingen der kunsten na te sporen.

Groot waren de genoegens welke men daarbij smaakte. De feestredenaar, die in 1842 bij het vijftigjarig bestaan van dit genootschap het spreekgestoelte beklom, getuigde dit door te zeggen: „Hij, die naar deze oorden snelt, om het Thessalische Tempe op vaderlandschen grond aan Rijn- en IJsselboorden weder te vinden, heeft, wanneer hij onze heuvelen heeft beklommen, onze vergezigten bewonderd, onze nieuwe gebouwen gadegeslagen, nog niets waargenomen, dan hetgeen alleen het oog bekoort; maar wanneer hij door de kronkelgangen van dit oude gesticht tot deze vergaderzaal opgeklommen, onderrigt wordt van het doel, waarmede wij hier te zamen komen, en van het wit,

(1) *Commissie- en politieboek* XIII bl. 124.

dat wij hier trachten te bereiken; en dan het jaargetal der oprigting van ons genootschap in gulden letteren daar boven leest; dan moet hem het hart, zoo het wèl is geplaatst, hoog in den boezem slaan, en hij zich uitermate verheugen, hier meer dan zingenot te smaken te vinden ([1]).

Een der grootste vertrekken van het gesticht, aan de zuidwestzijde gelegen, droeg van ouds den naam van Reventer. Onze voorouders kwamen daar bij feestvieringen, op concerten, bals of andere partijen te zamen en vierden er zonder keur van velerlei spijzen, op eenvoudige wijze met drinkbokalen feest, die op hunnen disch eene groote rol speelden. Dit lokaal was sedert overoude tijden, althans gedurende 125 jaren, (van 1677—1805), mede de vergaderplaats van het concert St. Cæcilia, dat hier ook tot in den vroegen morgenstond te midden van lampions met rommelpotten zijn jubilés vierde. Maar het lief en leed van het menschelijke leven wisselden zich somtijds ook binnen de grijze kloostermuren af. Toen toch de stad voor vreemde overheersching moest zwichten, kreeg het gasthuis een ruim aandeel in de jammeren van den oorlog en overrompelden dit woeste krijgslieden, die er hunne plunderingen en ook in de sombere kronkelgangen hunne moordtooneelen aanrigtten. Doch die feestvieringen waren, even als de oorlogstooneelen, van voorbijgaanden aard en zorg voor algemeene liefdadigheid bleef hier weldra geheel de

([1]) *Redevoering door Mr. J. M. de Kempenaer*, bl. 19.

overhand houden. Het gasthuis zag, voor zoo verre de beschikbare ruimte dit toeliet, langzamerhand te midden zijner vreedzame ouden van dagen, vele nuttige inrigtingen zich binnen de wanden vestigen; als de bank van leening, de soepkokerij, het algemeen armbestuur, de spaarbank, de spinschool, de stads apotheek, de armen bewaarschool en het magazijn van milisaire kleeding, terwijl ook vroeger eenige niet verre van de kerk gelegene vertrekken tot opsluiting van krankzinnigen dienden. Eene latere verplaatsing of opheffing van sommige dezer inrigtingen deed daarop, in verband met het plan tot aanleg der Gasthuisstraat, in het jaar 1859 bestuurderen tot afbraak der oude en in het onderhoud kostbare voorgebouwen besluiten.

Het bij het gasthuis behoorende terrein strekte zich vroeger nog verder in eene zuidelijke rigting uit, doch op een gedeelte daarvan, dat als moestuin werd gebezigd, verrees in 1710 de gevangenis.

De in het gesticht opgenomen personen, die den vijftigjarigen leeftijd moeten bereikt hebben, genieten er thans, behalve huisvesting, ook spijs en drank, welke vroeger aan eene algemeene tafel gebruikt werd, doch, volgens beschikking van huismeesteren van den 11 November 1816, sedert dien tijd, aan de kostkoopers in hunne afzonderlijke vertrekken wordt uitgereikt. Bij raadsbesluit van 27 October 1856, werden voor de laatste maal regelen ter bereiking der bestemming van het gesticht vastgesteld. Als bestemming vindt men daarin omschreven: het verschaffen aan de ingezetenen dezer gemeente tot het zich levenslang verzekeren

van kost en inwoning, en verder om de behoeften van kranken en lijdenden te helpen lenigen. Tot bereiking van dat doel worden in de daarvoor ingerigte woningen kostkoopers opgenomen, die vrije kost en inwoning, bewassching, brand en licht genieten; alsmede gelden uit de inkomsten van het gesticht verstrekt aan het stads-weezenhuis en zoo noodig aan de stads armen-apotheek. Bij de in 1790 door den prins van Oranje aan de stad gedanen afstand van het sedert 1850 in de Kerkstraat bestaan hebbende en door Willem Frederik graaf van Nassau stadhouder van Friesland opgerigte Nassausche weduwenhuis, heeft eerstgenoemde voor zich en zijne erven het regt behouden om eene weduwe in het St. Catharina gasthuis te plaatsen. ([1]) Het bestuur berust thans, ingevolge verordening van 4 Augustus 1855, vereenigd met dat over de St. Peters- en St. Antonie gasthuizen, onder bijstand van een rentmeester, bij vijf leden van den gemeenteraad, waaronder ten minste één lid van het collegie van burgemeester en wethouders, en twee ingezetenen der gemeente buiten den raad, den ouderdom van 25 jaren bereikt hebbende. De ontvangsten van het gesticht bedragen gemiddeld *f* 20,000 per jaar, waarvan een niet onaanzienlijk gedeelte jaarlijks aan het burgerlijk armbestuur, het ziekenhuis en de armenapotheek te dezer stede wordt uitgekeerd.

Het gasthuis onderging daarop in 1860, door wegruiming van de oude kloostergebouwen, den aanleg

([1]) *Inventaris* bl. 453.

eener straat, het bijbouwen van nieuwe woningen eene groote, en wij mogen zeggen, doelmatige verandering, en behoort thans nog door zijne geheele inrigting tot een der belangrijke gestichten van weldadigheid, waarop Arnhem met regt roem kan dragen.

Arnhem,
20 Augustus 1866.

OM 'T FATSOEN.

DOOR

ADA NORE.

Met fladdrende hairen en hupplenden voet
Is buiten de schooljeugd aan 't stoeien;
Het vroolijke spel zet hun oogen in gloed,
De rozen op 't aangezicht bloeien.
Laat stuiven de petten te-met in het zand,
En menige „Krijgers" daarneven:
Het bloed, dat nog bruist, houdt zijn Rechten in stand,
Den Vrijheidshoed opwaarts geheven!

En ginder voor 't beslagen glas,
Daar nokt een bleeke jongen:
Och, zoo het raam wat lager was,
Hij ware er uitgesprongen;
Maar toch, al waar' het raam niet hoog,
Hij zou 't niet kunnen wagen:
Mamaatjens oog, háár Alziend oog,
Houdt hem steeds gageslagen!

Zijn bleeke kaak bloosde even op,
  Bij 't staren door de ruiten,
Zijn harte sloeg met sterker klop,
  Het vloog door 't glas ... naar buiten!
Zijn oog zoo slaaprig meest altijd,
  Schiet vonken nu en schittert:
Het gloeit van lust, het brandt van spijt,
  Wijl hem zijn boei verbittert.

„Kwâ jongens spelen ginds op 't plein,"
  Zegt mâ — „geen jongeheertjens;
Hij is er een: zoo blank, zoo rein
  Van aanzicht en van kleertjens."
Mama schuwt deuken in zijn pet,
  En kreuken in zijn kieltjen,
Maar vraagt niet, of de wrok te-met
  Een vlek brandt in zijn zieltjen.

Ach, 't jonksken treitren vóór de straat,
  En achter „dooie" muren;
Papa ging, op mamaatjens raad,
  Deez' bovenwoning huren!
Voorheen kon hij zijn kluis — zijn kruis
  Nog in den tuin ontkomen....
Wat heeft toch voor dit aaklig huis
  Hun hart zoo ingenomen?

Nu heeft Mijnheer een kamer, waar
  Hij nà 't diner „studeerde,"
Of waar, twee-, driemaal in één jaar,
  De „mooie" nicht logeerde;

Nu heeft Mevrouw een „lief" salon,
  Waar zij, zooals dit paste,
Haar kransjen soms ontvangen kon;....
  Hun armer kind ten laste!

Knaap, ik heb deernis met uw lot,
  Hoe pijnt me uw droef verlangen!
't Fatsoen, met Mammon veler God,
  Zet jong u reeds gevangen;
Ge zijt een sombre kluizenaar,
  Te midden van de vreugde,
Die dag aan dag de wakkre schaar
  Der frissche jeugd verheugde.

Zou niet uw leed min grievend zijn,
  Wanneer uw lijdend leven,
Verborgen achter 't dicht gordijn,
  Het moederhart deed beven?
Dan vondt ge een teedre moeder weêr,
  Vol deernis met uw smarte,
En, deed u 't kranke lichaam zeer,
  Haar troost genas uw harte.

Met fladdrende hairen en hupplenden voet,
  Is ginder de schooljeugd aan 't stoeien,
Het vroolijke spel zet hun oogen in gloed,
  De rozen op 't aangezicht bloeien.
Laat stuiven de petten te-met op den grond,
  En menige „krijgers" daarneven;
Het wakkere bloed houdt hun harten gezond,
  En flink slaan hun krachten door 't leven.

Wat zal dit jongsken zijn als m a n?
  — Man: voegt deez' naam den kwezel,
Die lucht noch licht meer velen kan?
  Ach, zoo geen Uil — een Ezel.
Wij hebben van dit *Genus* véél
  „Fatsoenlijke" exemplaren:
Wilt, ouders! voor nog grooter deel
  Liefst Hollands gaard bewaren.

'S Hage, 1866.

HET LOO. (¹)

DOOR

H. VAN DE VELUWE.

„Tot weêrziens!” Dat waren de laatste woorden mijner bijdrage in den vorigen jaargang van dezen almanak, nadat ik beloofd had, met mijne lezers van toen, in een volgenden jaargang eene wandeling te doen door de lanen van het vorstelijk park en de wegen der Hoog Soerensche bosschen.

„Tot weerziens! dat was ook eens mijn laatste groet, toen ik Apéldoorn metterwoon verliet, omdat een andere werkkring mij elders riep, en ik slechts noode kon scheiden van eene plaats, wier herinneringen met gulden letteren in het boek mijner levenservaringen staan opgeteekend.

En nu ik mij heb nedergezet, om mijne eerstgenoemde belofte te vervullen, komt mijn laatstgenoemde groet mij voor den geest, want die groet is bewaarheid. Ik heb Apéldoorn weergezien, ik heb nogmaals gedwaald door de heerlijke oranjelanen en langs de schoone bloemparken, door de groenende weilanden

(¹) De hierbij gevoegde plaat is ontleend aan eene serie keurige photographiën van het Loo, vervaardigd door den heer H. C. de Heer.

en langs de breede landsdouwen, die het park van het Loo bezit. Ik heb mij nogmaals vergast, aan de duizenden schakeringen en vergezigten, aan de trotsche natuurtafereelen en liefelijkheden, die de Hoogsoerensche bosschen opleveren, en ik heb met Hofdijk uitgeroepen: „Hoeveel voor het hoofd en het hart! hoeveel voor de poëzy en de fantazy!" Zalig was het mij, weder te vertoeven onder die eiken en beuken, op die grastapijten en akkers, in die zalen en gangen, zoo talrijk op het Loo en zijne omgeving aanwezig. Zalig was het mij, de stemmen van het verledene nogmaals te hooren, die mij verhaalden van de opkomst en den bloei, van de vernedering en herstelling, die het vorstelijk lustslot in den loop der eeuwen onderging, en het was mij, als daagden de schimmen van vroegere bewoners en eigenaars voor mij op en als gewaagden zij van jagtpartijen en Riddermaaltijden, van koninklijke uitspanningen en vorstelijke smart. Ja, in dubbele mate is op het Loo toepasselijk, wat Haasloop Werner van de geheele Veluwe zegt: „Daar zal de reiziger, die gewoon is in vreemde gewesten de natuur te gaan bewonderen, zich met eigen oogen kunnen overtuigen, hoe rijk ook onze vaderlandsche bodem aan natuurschoon is. Met welgevallen zal hij opmerken, welk eene bekoorlijke afwisseling van land- en veldgezigten die landstreek oplevert; hoe ook daar de kunst op eene bevallige wijze de hand reikt aan de natuur; hoe schoon, hoe ongelijk en golvend er de grond is, vooral aan den voet der zoogenaamde woldbergen; hij zal verbaasd staan over die uitgestrekte

heide, die zich over een lange keten van heuvels uitbreidt, en waarop de veelsoortige erica met hare zacht heldere purpere bloemen bloeit, eene plant, die slechts aan de eene zijde van onze planeet, te weten in Jutland, Holstein, Hannover, Westfalen en Nederland wordt gevonden en niet zonder belangstelling zal hij die eeuwenheugende wouden aanstaren, die zich als ware het nog in hunnen natuurstaat bevinden."

Het was op een heerlijken lentedag dat ik mij in het park bevond. De toegang was mij, als vroeger ingezeten van Apeldoorn, gereedelijk verleend, en in mij zelven gekeerd dwaalde ik door de breede lanen, verrukt over het schoone, dat mij op nieuw te aanschouwen werd gegeven. In de nabijheid van het oude paleis zette ik mij onder een eeuwenheugenden boom neder, en terwijl een zacht windje de bladeren boven mij deed ruischen, was het mij, of ik eene stem vernam, die mij wat verhaalde uit het verleden. Het was mij, als sprak de boom boven mijn hoofd:

Het is nu meer dan vijf eeuwen geleden, dat het oude paleis werd gebouwd. Wie de bouwmeester was, is onbekend, even als de stichter, wel dat Jan Bentinck of Johan Bentinck, die in eene landsrede van 6 Januarij 1377 voor het eerst onder de ridderen en knapen van de Veluwe genoemd wordt, er eigenaar van was. Het paleis zag er echter toen niet zoo uit als nu het was slechts een jagtslot en de Veluwe

met zijne wouden, die een herbergzaam oord aanboden voor everzwijnen en ander wild, was wel geschikt om de jagers tot de beoefening van hun edel vermaak hierheen te lokken. Dikwijls toog dan ook een prachtige stoet van jagers en jageressen, gezeten op statige rossen en vurige telgangers uit, op de hand den afgerigten sperwer of den vluggen valk houdende. Het was een treffend gezigt, dien trein te zien, zoo als hij werd geopend door moedige fraaigekleurde edelknapen, die de slanke hazewindhonden of de brakken aan de lederen leibanden hielden, terwijl het gezelschap de bosschen doortrok. Heinde en verre klonk hondgeblaf en horengeschal; de grond daverde van paardengetrappel en onder dat alles mengde zich het geroep van mannen en jongens, die met stokken op het kreupelhout sloegen, om het wild uit zijne schuilplaats te verdrijven. Het hert werd opgejaagd en vervolgd, het everzwijn door den valk aangewezen, en de honden bragten beiden den doodelijken beet, nadat de pijlen en jagtsprieten het hunne hadden gedaan ter verzwakking van de krachten. Het waren schoone tafereelen die zich toen vertoonden, en het kan ook niemand verwonderen, dat de gevreesde Geldersche krijgsoverste Maarten van Rossum, die in het nabijgelegene Vaassen zijn slot „de Kannenburg" had, haakte naar het bezit van dit jagthuis. Nadat den 31 Augustus 1537 het Loo door „maarschalk" Jan Bentinck in leen was opgedragen aan Karel van Egmond, „zijn hertog en heer, dién hij sints veertig jaren getrouweliik gediend had," en deze het tot een vrij leengoed verheven

en aan het bezit daarvan het ambt van jagermeester verbonden had, wist Maarten van Rossum zijn doel weldra te bereiken. Althans, ginds boven den ingang van den linkervleugel op het binnenplein bevindt zich een steen, dat Rossems wapen en het jaartal 1538 draagt. Het slot werd vergroot en door eene diepe gracht omgeven, welke er nog in het begin dezer eeuw aanwezig was.

Niet lang mogt Maarten van Rossem zich echter in het bezit van het Loo verheugen, want in die woelige dagen was niemand van zijne bezittingen zeker. Het jagtslot kwam weder aan zijn vorigen eigenaar, en toen Karel Bentinck in 1547 kinderloos overleed, verviel het jagermeestersambt aan den hertog van Gelre, terwijl het Loo geërfd werd door Zeger van Arnhem, regter van Veluwe. De jaren, die nu volgden, waren zonder gewigtige gebeurtenissen, alleen kan vermeld worden, dat het slot achtereenvolgens de eigendom was van den graaf van Hoogstraten Philips van Lalaing, van de edelen van Voorst, van IJzendoorn, van Stepradt en van den heer Johan Cornelis van Doorninck, welke laatste het in 1656 bezat.

Met dat jaar wordt de geschiedenis van het Loo belangrijker. Het werd namelijk met eenige aandeelen in de Soerensche bosschen, die tot de mark van Soeren behoorden, ten behoeve van den jeugdigen prins van Oranje, later Willem III, aangekocht. En toen deze in de waardigheden zijner vaderen hersteld was, streefde hij er naar, om het Veluwsche jagtslot te verbeteren. Een hartstogtelijk jager zijnde, kocht hij voor

en na alle aandeelen in genoemd bosch, die hij maar verkrijgen kon, legde er eene zoogenaamde reigerskooi aan, en droeg veel zorg voor het behoud en de voortteeling der herten, die er nog veelvuldig aanwezig zijn. Ook liet hij er eene kudde wilde zwijnen in brengen, welke er mede zeer goed tierden, doch waarvan er nu geene meer gevonden worden, zijnde, volgens Hofdijk, het laatste waarschijnlijk in 1826 door den baron van Lijnden van Oldenaller geschoten. Voorts werden er door den prins andere jagthuizen in de nabijheid opgerigt, en om de kroon op het werk te zetten stichtte hij in 1686 op eenigen afstand van het slot een paleis, waarvan onze gravure eene afbeelding aanbiedt. Dit paleis, het nieuwe Loo, in onderscheiding van het oude genoemd, werd opgetrokken van steenen, die gebakken zijn in een veldoven nabij het Orderbosch in den weg naar de bouwhoeve Asselt, waarvan de sporen nog te onderkennen zijn, terwijl de laagte tevens nog bestaat, waaruit de klei of leem gegraven werd.

Dat deze nieuwe stichting vele vreemdelingen herwaarts deed komen, zal wel geene vermelding behoeven en dat het nabijgelegene Apeldoorn er de rijkste vruchten van plukte, evenmin. Het onaanzienlijke heidedorp werd met wegen, waterleidingen en werken van allerlei aard begiftigd, en onder de hoede van de opvolgende vorsten uit het huis van Oranje verhief het zich tot eene der schoonste gemeenten van Gelderland.

Het Loo werd nu eene prinselijke ontspanningsplaats

en zooveel de zorgen der regering hun dit veroorloofde, vertoefde er Willem III veel en lang, even als Willem Karel Hendrik Friso, die in 1722 stadhouder werd, er vooral na zijn huwelijk met Anna van Engeland soms lang verbleef. Ook Willem IV wijdde zijne krachten aan de opluistering van het lustverblijf en als een blijk van erkentelijkheid daarvoor, verklaarden de staten van Gelderland, bij besluit van 13 Januarij 1748, het Loo en zijne omstreken tot eene vrije en hooge heerlijkheid. Na zijn dood hield zijne weduwe er tot aan haar verscheiden haar verblijf en voltooide er als prinses gouvernante de opvoeding harer kinderen.

Was het wonder dat Willem V, die als kind in het park gespeeld, als jongeling zoo dikwijls in de lanen gedoold had, eene bijzondere voorliefde voor het Loo had? Was het wonder, dat hij het na zijn huwelijk met Frederika Sophia Wilhelmina tot zijn vast zomerverblijf verkoos? Immers neen, en ook niet, dat hij het uitbreidde en opsierde door vreemde gewassen en diersoorten, onder welke laatsten vooral verdienen genoemd te worden twee witte olifanten, die vrij in de bosschen van het park rondliepen.

Die jaren beslaan menige schoone bladzijde in de geschiedenis van het Loo. De herdenking aan die tijden geeft menige aangename herinnering. Ach! waarom moesten zij door zoovele droevige ervaringen gevolgd worden. De jaren van 1795 tot 1813 staan met zwarte letters in de historie van Nederland geschreven en ook het Loo had zijn deel van den over-

moed der Franschen, ofschoon het toch nog bewijzen van vorstelijke welwillendheid ondervond, toen koning Lodewijk den scepter voerde.

De Franschen bestemden het Loo, nadat zij vele verwoestingen, zoo in het paleis als het park hadden aangerigt, tot een magazijn van oorlogsbehoeften, en hoe een en ander er uitzag toen de goede maar wispelturige Lodewijk het in 1809 tot zijn verblijf koos, kan ieder begrijpen, die weet hoe soldaten huishouden en vooral hoe de Fransche krijgers niets ontzagen. Ongelukkig kon de koning zijne reusachtige plannen ten opzigte van het Loo niet ten uitvoer brengen. De torens van het oude slot werden alleen onder zijn bestuur afgebroken en in een anderen vorm opgebouwd, terwijl de gracht, die er om heen liep, werd gedempt. Lodewijk ging er veel ter jagt en liet er bovendien door Fransche acteurs voorstellingen geven. Een paar anecdoten uit zijn tijd zijn niet onaardig, om vermeld te worden.

De koning had den acteurs een nieuw stuk aangewezen, dat geschreven zou zijn door een zijner adjudanten, den kolonel Ferrière, maar dat, naar men zegt, zijn eigen werk was. De rollen waren ingestudeerd, en de dag der opvoering aangebroken, doch de voorstelling werd verhinderd, want eene jeugdige actrice, mejufvrouw Olinde, die het karakter van een ongelukkig slagtoffer der liefde moest vervullen, beviel van een pand eener ongeoorloofde gemeenschap.

's Konings kok, Darras, was beschuldigd, dat hij zijne taak verwaarloosde. Door bemiddeling van den

dienstdoenden keldermeester wist hij op zekeren morgen den koning aan diens ontbijt te naderen, en legt, in het gevoel zijner waardigheid, zijn wit voorschoot op een gueridon, met deze woorden: „Sire! men heeft kwaad van mij gesproken, en dewijl ik uw vertrouwen verloren heb, hoewel ik mij zelf niets kan verwijten, stel ik u het teeken mijner dienst ter hand en keer naar Frankrijk terug. Lodewijk lachte en verzocht den kok in zijne betrekking te blijven, waarop deze, zijn voorschoot opnemende, ten antwoord gaf Sire! u kan ik niets weigeren! en weder naar zijne keukens vertrok.

Lodewijks afstand van den troon en het daarop gevolgd besluit tot inlijving van Holland bij Frankrijk, bragten ook het Loo onder het bestuur van Napoleon die er twee nachten en een dag vertoefde, t. w. van den 29 tot den 31 October 1811, toen hij na de ontvangst van twee couriers met haastigen spoed vertrok, om zijn leger toe te rusten tot den togt naar Rusland.

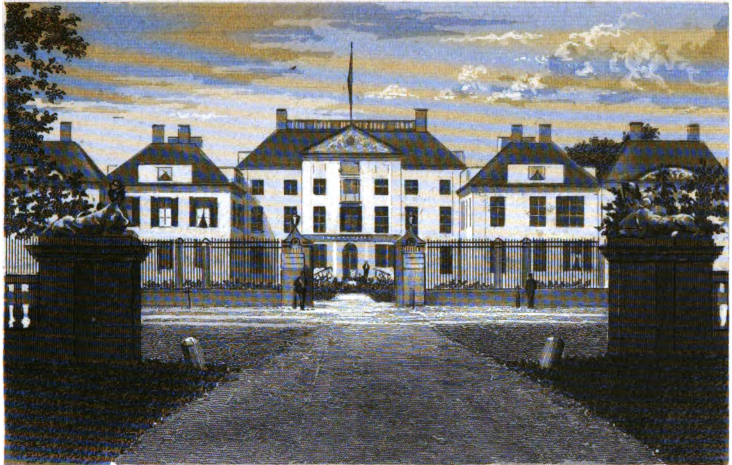
Somber was het in die dagen op het Loo gestemd; maar gelijk in geheel het vaderland, trilde de Veluwe van blijdschap, toen de mare ook hier werd gehoord: *Holland is vrij!* En toen kort daarop de souvereine vorst op het Loo aankwam, was er geen einde bijna aan den jubel, die opging uit de harten en van de lippen der bewoners van den omtrek. De prinses douairière van Willem V vertoefde bestendig op het Loo en zoo bemind was zij bij de dorpelingen, en zoo minzaam was haar omgang, dat zij algemeen bekend

stond met den gemeenzamen naam van „Willemijntje.”

Wat het Loo en zijne omgeving aan koning Willem I dankt, ligt nog te versch in het geheugen, dan dat dit eene breede vermelding zou behoeven. Het kanaal van Apeldoorn naar Hattem, waardoor een nieuw leven voor de Veluwe geboren werd, en dat zulk een weldadigen invloed op de verbetering van den landbouw, en den bloei der papierfabrieken heeft uitgeoefend, werd op ’s konings last en voor zijne rekening gegraven. Nooit kwam er iemand, die geholpen kon worden, vruchteloos zijne hulp vragen en de ingezetenen van Apeldoorn kende hij allen bij name. Een nieuw bedehuis voor de hervormden werd door hem gesticht, en begiftigd met een schoon orgel. Kortom koning Willem I was een even groot weldoener, als prins Willem III een schepper van de grondslagen der welvaart voor Apeldoorn was geweest.

En terwijl Willem II meer sympathie voor Noord-Brabant had, was het Loo voor diens zonen weder een lievelingsplaats. De twee prinsen Willem en Alexander zetten het werk van hunnen grootvader voort en toen de eerste als Willem III de teugels van het bestuur in handen kreeg, was het diens streven en is het dit nog, den bloei en luister van het Loo te handhaven en te vermeerderen.

Wie nu in dat vorstelijk park rondwandelt, staat overal getroffen door het grootsche van den aanleg. De koninklijke badtent, zoowel als de schietinrigting de landhoeve met haren veestapel en paardenstallen,

C.L. van Kesteren sculps.

zoowel als de oranjerie en bloemkweekerij, de watersprengen en watervallen, zoowel als de vijver, — alles schenkt u de overtuiging dat het Loo, een der meest bevoorregte plekjes van de Veluwe is.

Ik ontwaakte uit mijne mijmering en begaf mij naar den concierge, den heer Avink, met wien ik nu nog eene wandeling door het paleis zelf maakte.

Hoe treft hier de aanblik der receptiezaal, met het koninklijke wapen, op verschillende plaatsen aan den wand aangebragt. Is het uitzigt naar buiten trotsch en verheven, de gedachte aan hetgeen hier op den 7den October 1840 voorviel, stemt u tot diepen ernst. Hier gaf koning Willem I, moede van de staatszorg, die vooral sedert 1830 hem dubbel zwaar gedrukt had, kroon en scepter aan zijn zoon over en „als ge dan door de spiegelheldere glasschijven over het ruime met acacia's beplantte voorplein, tusschen de zware eiken tegenover den ingang, door de lange beukenlaan staart, dan gevoelt ge zoo levendig, hoe de door zorgen beknelde borst vrij en ruim ademen moest, nu het persende harnas was afgeperst."

En als ge die receptiezaal hebt verlaten en u weldra bevindt voor de glazen deuren, die uitzigt op het park geven, waar ge tevens den blik hebt op het schoone beeld „de Faam" dat op een grootsch grasperk is opgerigt, of ge ziet in de kapel de lezenaar en bijbel, alle blijken van de dankbaarheid des volks, voor wat koning Willem III deed, toen een deel zijner onderdanen, door het water geteisterd en van

alles beroofd werd. dan rijst eene blijmoedige gedachte in u op. De woorden, door dien koning in het Willemspark te 's Gravenhage op 17 November 1863 gesproken, maakt ge in eene omgekeerde beteekenis tot de uwe: „Nooit kan Nederland genoeg doen voor het Vorstenhuis van Oranje."

Nederland heeft Oranje lief! Ziet het, daar bij het opgaan van den trap, waar de vaandels en banieren der Zeeuwsche eerewachten van 1862 zijn opgehangen.

Oranje deed veel voor Nederland! Laat het u herinnerd worden door die zelfde trofeën, waar ge de wapens vindt, uit den tijd, toen ja, Oranje vervallen verklaard was van de waardigheden zijner vadelen, maar toen Nederland ook weldra zoo geprangd was, dat het hulp en redding zocht en vond bij een twee en twintig jarigen telg uit dat stamhuis, die van Nederland de vrijheid aan het trotsche Albion bragt.

Ziet die breede rij van kamers en zalen, waarin ook de kunst eene plaats is ingeruimd door schilderen beeldhouwwerk, sla een blik in de comediezaal en in de wapenkamer — kortom, ga waar ge wilt, maar ga er heen, met een hart dat ontvankelijk is voor indrukken, en zeg dan of Hofdijk geen gelijk had, toen hij uitriep: hoeveel voor de poëzy en de wetenschap!

Nog een paar oogenblikken voor eene vlugtige wandeling door de Hoog-Soerensche bosschen

Zij zijn een bezoek overwaardig. Hoor slechts, wat de natuurkundige Martinet er van schreef: „Honderduizend boomen, allen verschillende van stam, takken, bladeren, kruinen; trotsche eiken van eene halve of geheele eeuw, sierlijke dennen en een altoos durend groen gekleed, ratelende populieren, hoog in de lucht bevende olmen, van eene onvergetelijke hoogte en verbazende dikte, statelijk in elkander verward, witte beuken met afschilferende schorsen, zich nederig onder anderen verheffende of nevens hen verschuilende; elders, waar de bijl gewoed heeft, jonge boomen, bij welke de zonnestralen vrijheid bekomen hebben om den grond te bezoeken; eenige zijwegen voor de vorstelijke personen van het Loo; diep, donker afgaande valleijen of zacht opklimmende hoogten, waar het gezigt beneveld, door duizende boomstammen gebroken en boven door het digte lommer belet wordt den hemel te aanschouwen; gronden met velerlei planten en mos beslagen, eene aangename spijze voor de omzwervende herten en hinden, met aard- en blaauwbessen, eene verversching voor den dorstigen wandelaar, geheele velden met kreupelboschjes van verschillende jaren of jong plantsoen, dat de nakomeling hakken zal.

En niet alleen om het natuurschoon, ook uit een ander punt zijn de Hoog-Soerensche bosschen merkwaardig. Zij grenzen onmiddellijk aan het Loo en strekken zich in westelijke rigting ongeveer drie uren uit, terwijl hunne oppervlakte ruim 1000 bunders beslaat. Eenige aandeelen waren reeds door Prins Wil-

lem III aangekocht, doch het was voor Willem V bewaard het geheel in eigendom te verkrijgen. Langen tijd was de prins daarin verhinderd, door den onwil van één boer, Jacob Hendriks, om zijn aandeel over te doen. Het was den hooghartige te veel eer, van te kunnen zeggen: zijne Hoogheid en Jacob Hendriks zijn eigenaren van de Soerensche bosschen, doch na zijn dood lieten zijne erfgenamen zich bewegen door de kracht van 1000 ducatons.

De Hoog Soerensche bosschen hebben ongetwijfeld hunnen naam ontleend aan de buurtschap, die in het midden der wouden ligt en den naam draagt van Hoog-Soëren. Deze schijnt een hoogen ouderdom te hebben, want het is meer dan vermoedelijk, dat de volksstammen, die zich in de eerste eeuwen onzer geschiedenis in ons land hebben nedergezet, ook deze streken bezocht, zoo niet bewoond hebben. In de nabijheid der buurtschap vindt men onder zeer zware eikenboomen drie hoogten, van welke men veilig mag aannemen dat het heidensche altaren geweest zijn. In vroeger tijd was Soeren eene afzonderlijke heerlijkheid, en tot in het laatst der vorige eeuw was er een kasteel of slot aanwezig, welks keldermuren nog in onzen tijd zijn opgedolven. De naam van den laatsten heer of bewoner, Straatman, leeft nog in den mond der buurtbewoners. En ook de benamingen van de gedeelten van het bosch geven aanleiding tot de overtuiging, dat hier vroeger eene afzonderlijke heerlijkheid met aanhoorigheden bestaan heeft. Een der bosschen, op korten afstand van Soeren, heet *het*

Kerkhof; — zouden wij hier niet aan de begraafplaats der vroegere bewoners mogen denken?

De namen der gedeelten van de Hoog-Soerensche bosschen zijn zeer karakteristiek en naar de legenden, van gebeurtenissen, daar voorgevallen, afkomstig, of wel aan bijzondere omstandigheden ontleend. Zoo vindt men er het Heintjes- en het Lubbertjes bosch, waar twee bevelhebbers tegenover elkander zouden zijn gelegerd geweest; — de Franschmansheg, en de Spaansche kap, waar de krijgslieden van die natiën hunne kwartieren zouden hebben opgeslagen; — het Pandwegje, dat tot gijzeling voor een gegeven woord zou gediend hebben; — het Vanenbosch, waar de standaarden en vaandels door Prins Willem III op de Keulschen en Munsterschen veroverd, moeten zijn ten toon gesteld. Andere benamingen laten haren oorsprong van zelf raden, als: het Hindenboschje, de Hazendeeling, de Dassenberg, de Brouwerij, de Doelboom, de Hooiweg, de Schaapstrede, het Varkensbosch, de Konijnenberg, de Reigerskooi, enz.

Eene andere bijzonderheid der Hoog-Soerensche bosschen is de put, die in de tolgaarderswoning bij Gabel 11 gevonden wordt. Deze put die 219 voet diep is, heeft zulk eene sterke echo, dat men de woorden, die men met elkander spreekt boven den put, beter en als het ware spoediger van beneden hoort, dan uit den mond van elkander. Een nog diepere put (254 voet) doch zonder echo, bevindt zich bij de bouwmanshoeve *het Aardhuis*, toebehoorende aan Z. M. den Koning en op diens last in 1858 ge-

graven. Beide putten zijn wel een bewijs voor de aanzienlijke hoogte, waarop die gedeelten der bosschen gelegen zijn.

Eindelijk verdient nog melding *de Chalet*, die de Koning heeft doen bouwen en van waar men een heerlijk gezigt heeft op het kamp bij Milligen, en van waar men zelfs, wanneer de zon in het westen duikt, de zeilen der schepen op de Zuiderzee tegen den horizon kon onderscheiden.

Natuur en kunst reiken elkander in de Hoog-Soerensche bosschen de hand, en wie niet alle gevoel voor het schoone heeft verloren, is het hier genotvol, ja zalig, om op een bed van mos onder het eiken loover uit te rusten en de overtuiging te erlangen, dat de natuur den schoonen tempel vormt en de kunst dien menigmaal niet weinig opsiert.

EENE BIJDRAGE TOT DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN DE GELDERSCHE PLOOIJERIJ.

DOOR

H. G. HARTMAN JZ.

Prins Willem III was den 4den Maart 1702, ten gevolge van een val van het paard, overleden. Het verlies van hem, die de vijfde, niet de minste uit een onvergelijkbaar tal van staatslieden die het huis van Oranje heeft opgeleverd, wordt genoemd, werd zoo wel in Engeland, als hier te lande, diep gevoeld. Ofschoon de vorst in het laatste jaar zijns levens bijna voortdurend in ziekelijken toestand had verkeerd, was zijn geest echter krachtig gebleven en had hij den last der veelvuldige zorgen en bemoeijenissen met gelijken ijver als in de jaren zijner jongelingschap getorscht. Wat wonder dat men het gemis van zulk een stuurman aan het roer van het staatsschip gevoelde! Allerwege was er dan ook droefheid en ontsteltenis in de republiek. Zijn afsterven werd genoemd: „ondragelijk niet alleen voor Nederland, maar voor de pericliterende vrijheid van Europa, welke Z. M. gedurende den ganschen

loop van zijn leven, met ongekrenkte standvastigheid en wonderlijk beleid, beschermd en gehandhaafd heeft."

Wie zou er na hem de roerpen weder in handen nemen. Hij was kinderloos overleden, en zijne pogingen, om zijn neef, den stadhouder van Friesland, tot zijn opvolger te doen benoemen, waren afgestuit op de bezwaren der staatsgezinde partij in het algemeen, en op de onverzettelijkheid der Staten van Holland in het bijzonder. Friso was een kind, en bovendien een Fries, — ziedaar wat men tegen zijne verkiezing had in te brengen. Men was bevreesd voor Frieschen invloed, en daarbij was de jeugdige prins van Nassau reeds stadhouder van twee provinciën, hetgeen mede als eene grief tegen zijne verkiezing werd aangevoerd. De Raadpensionaris van Slingelandt, zeide o. a.: „Tot het behoud van de vrijheid, het regt der Staten en de privilegiën had veel medegewerkt, dat alle provinciën niet onder één stadhouder waren, zoodat de voorstanders der vrijheid het gezag van den eenen eenigzins konden contrabalanceren door dat van den ander."

Intusschen waren vijf gewesten stadhouderloos, en de aristocratie rekende zich tot zelf-regeren bevoegd. Had Willem III, zoo als men meende, het volk zijne regten wel wat eigendunkelijk ontnomen, — zijne tegenstanders deden zich nu ook gelden, en wisten door hunne woelingen, de rust en eensgezindheid in enkele provinciën te storen. Wie moest, bij gemis van een stadhouder, de magistraten benoe-

men? Dat was de vraag, die zij opwierpen. Was dit aan de Staten of aan de stedelijke regenten, dan wel, gelijk van oudsher, aan de burgerijen, gilden of gemeensluiden vervallen? En die vraag gaf aanleiding tot menigvuldige, langdurige en heftige geschillen. In Gelderland, om van geene andere gewesten te gewagen, werd, op het voorbeeld van Holland, het regt aan de magistraten gegeven, om zelven de benoeming te doen, doch de aldus aangestelde regenten werden in de meeste steden door de burgers „van het kussen" verjaagd. De daardoor ontstane beweging kreeg den naam van *plooijerij;* de zegevierende partij noemde men *nieuwe plooi*, de andere *oude plooi* en de onzijdige *stulpplooi.*

Eigenaardig is de geschiedenis dier dagen en het veld der *Geldersche plooijerij* is nog te weinig ontgonnen, dan dat eene bijdrage tot de kennis daarvan, niet welkom zou mogen heeten. De gang van zaken in Arnhem, Nijmegen, Tiel en Bommel is meer bekend; minder echter hoe zich een en ander heeft toegedragen te Lochem. Zoo als dit uit authentieke stukken blijkt, deelen wij het in de volgende bladzijden mede.

Op Donderdag den 8sten Maart 1703, werd er des avonds ten vijf ure eene vergadering gehouden van de magistraat van Lochem. Een der burgemeesters, Jan Westenbergh, gaf in die vergadering te kennen,

dat des morgens tusschen negen en tien uren ten zijnen huize acht burgers gekomen waren, met de mededeeling dat de gemeensluiden voortaan de verkiezing van de stedelijke regenten wilden doen. Westenbergh had hun gevraagd, wie hun daartoe commissie of authorisatie had gegeven, waarop hij ten antwoord bekomen had, dat de rotten en de burgers hun zulks mondelings hadden opgedragen. De burgemeester had hun nu gezegd, dat hij hun voorstel aan zijne „confraters" zou bekend maken waaraan hij dan ook onmiddelijk voldeed. Er werd besloten, de afwezige leden van een en ander kennis te geven en de vergadering werd gesloten. De burgerij was echter met dit besluit niet voldaan, en reeds op Zaturdag den 17den Maart vervoegden zich vier burgers bij den burgemeester te Winckel, die destijds „schepen richter" was, met verzoek „dat de gesamentliecke heeren van de magistraet op aenkomende Dinxsdagh off een anderen dagh in die weeke muchten vergaederen, vermits zij wat voor te stellen hadden." De magistraat oordeelde het noodig aan den wensch der burgerij te voldoen, en de afwezige leden, de heeren Sloet en Essen werden bij missive verzocht „om op aenkomende Donderdag alhier te willen komen." Deze brieven werden op den 19en Maart door den dienaar Henrich Hensen verzonden.

Aan de burgerij of haar aanvoerders scheen dit alles evenwel te langzaam toe te gaan. Zij wilden een meer werkzaam aandeel aan een en ander hebben, en op den zelfden 19en Maart drongen eenige burgers in

het huis van gemelden dienaar, en gebruik makende van de afwezigheid van zijne vrouw, namen zij wederregtelijk bezit van den sleutel van het stadhuis en openden daarmede zonder kennis van het bestuur het gebouw zijner vergaderingen. Te gelijk hadden zich acht andere burgers bij den burgemeester te Winckel vervoegd en deze „affgevraecht, off aen de absente heeren geschreven waer, van op Donderdag te vergaederen, waarop de heer te Winckel voor bericht heft gegeven, dat den dienaar met de brieven wegh waer, maar dat nogh geen bescheit waar gekomen, dat van desen dagh verwachten; — soo is de heer burgemeester daarop geantwoort dat de vergaederinge op Donderdagh solde voortgaen en niet langer wilde wachten." De bedoelde acht personen waren nu weder naar het stadhuis gegaan, van waar zij gekomen waren.

Dien zelfden dag kwam de geregtsdienaar van zijne reis terug, en bragt berigt mede, dat de burgemeester Essen nog te Nijmegen was, tot bijwoning van den landdag, en dat burgemeester Sloet, om de gewigtige zaken, die er moesten behandeld worden, mede derwaarts wilde gaan, waarom werd voorgesteld, de vergadering eerst na het sluiten van den landdag te houden. Dit werd aan de afgevaardigden uit de burgerij voorgelezen, welke afgevaardigden het stuk aan de burgerij mededeelden en des avonds ten 8 ure aan den secretaris kennis gaven, dat de burgerij dit uitstel niet wilde toestaan, maar wilde, dat de vergadering op den gemelden Donderdag zou

plaats hebben. De heeren Sloet en Essen werden nu aangeschreven, op dien dag over te komen, waaraan zij ook voldeden. Inmiddels was een der gecommitteerden op Dingsdag den 20sten Maart aan het huis van den gerechtsbode Henrich Hensen gekomen, en had dezen gevraagd, waarom hij het stadhuis niet geopend had? Toen de gerechtsbode te kennen gaf, daartoe van zijne heeren en meesters zonder wier voorkennis dit niet gebeuren kon, geen last te hebben, was hem toegevoegd: „dat sij, gemeensluiden regeerden, en aankomende Donderdagh alle borgemeesters of heeren willen affsetten, en ook het stadts zegel hebben."

De gewigtige Donderdag, den 22sten Maart 1703, kwam, en de magistraat was in vollen getale vergaderd. Voor het stadhuis was eene groote menigte volks op de been, die joelende en schreeuwende op en neder ging, of zich nu eens in de kerk, dan weder op het kerkplein ophield. Naauwelijks is de vergadering geopend, of Jan Schreuder, Derriks van Eps, Fram de Wolf en Gerrit Moll, melden zich aan, en vragen „off het haer Ed. en Achtb. muchte gelegen komen, dat eenighe gecommitteerden van de gemeinte wat quamen proponeren?" Dit werd toestemmend beantwoord, waarop zestien gemeensluiden en hunnen spreker, Harmen Thome of Thomasson, door vier rotmeesters uit de kerk in de raadzaal geleid werden. Hier gekomen werden de rotmeesters door den spreker voor hunne moeite bedankt en verlieten deze de kamer.

Daar stond het volk tegenover zijne regering. Daar stonden de gemeensluiden, die nu „regeerden", zoo als zij gezegd hadden, tegenover hen, die tot nu toe het bestuur voerden. Het moet wel een plegtig oogenblik geweest zijn. En daar buiten? Het was of men het gewigt van het oogenblik besefte, want alles was stil, zoo stil, dat men duidelijk kon vermoeden, hoe allen in gespannen verwachting waren.

Harmen Thomasson treedt voor, spreekt de vergaderde heeren aan en overhandigt een „pampier", om gelezen te worden, van den volgenden inhoud:

„WelEd. en Achtbare Heeren!

Alsoo door het overlijden van sijn Brittanische Majesteyt als stadholder deser Provintie Hooghhoffe lyker memorie dien staat en form van regeringe by syn Majesteyt hier te lande geïntroduceert, is koomen te cesseren, en wederom te vervallen tot haar eerste beginsel, te weten op die gansche massa van 't volck, ende daarom hooghnoodigh waer, wederom een vaste, secuyre en voor het volck oirbare staat van regeeringe te beramen en te stabelieren; — Is over sulcks de gansche gemeente deser stadt Lochum daarop uytghewest, en heft daarvan een begin gemaakt met het verkiesen en aenstellen van sesthyn gemeensluyden, die welcke te samen met communicatie van die gansche gemeente goet en hooghnoodigh om bysondere redenen geacht en gevonden hebben UwEd. en Achtb. van haarer schepenen eedt te ontslaan en voor haaren dyenst te bedanken."

Dat was de eerste daad der volks-souvereiniteit dat men het bestuur ontsloeg van zijn eed en dit dus feitelijk van zijne taak onthief.

Naauwelijks is dit stuk gelezen en door Thomasson teruggenomen, of op nieuw volgt eene aanspraak, waarin wordt betoogd, dat het niet de wil der burgerij is, om regeringloos te zijn, of daden van geweld te plegen, maar dat men alleen een blijk wilde geven, dat het volk rijp is, om zelf zijn bestuur te kiezen. Daarom had de spreker ook in last, een ander „pampier" te overhandigen, „waarbij haar Ed. en Achtb. wederom als Burgemesteren in den ranck als zij gehadhebben voor twee jaren tot den 20sten Feb. 1705 aennamen." Hij gaf daarbij zijn wil te kennen, dat de heeren „die verkiesinge en offerte met ondertekeninge harer handen souden aennemen, voegende de spreker daarbij, dat haar Ed. en Achtb. in de begeerde ondertekeninge niet musten difficulteren off ophouden op datter geen onheilen en verder commotien ontstaen muchten off diergelieke sin hebbende woorden, aldewijl de meste Burgerie bereits voor de deure van de Raetkamer en op en voor het Raethuys haar vervoeght hadde."

Dit stuk luidde als volgt:

„De samentlyke Gemeensluyden deser Stadt, hieronder benoemt en neffens alle en een yder borger in 't Raathuys voor het meerder gedeelte present en daarmede geassisteert, constituerende het lichaam van de gemeente, door de doodt van de koninck als erffstadtholder deser landen, hoogh lofflr. memorie be-

magticht synde tot het treden van de keur over de Regeeringe alhier, hebben uyt de vrye macht, haar daar toe kompeteerende, op den huydigen dagh UwelEd. samentlyck voor de tijd van twee jaeren in de gewesene ordre en rang namentlyck tot Petri 1705 weder tot Regenten aengestelt en gecommitteert gelyk wy UEd. committeren mits desen.

Soo nochtans en met die reserve en restrictie, dat bij verval van die selve twee jaaren het volck in het exerceren van het vrye recht van de keur sullen ongekortet blyven en in die tijd van twe à drie maanden, met concert van twee gecommitteerden van haar Ed. en Achtb., als ook verkorene Gemensluyde en Gecommitteerden, uyt de Gemeente, dese nevengaande articulen sodanich te dresseren en te beramen als tot herstellinge en behoudenisse der volkeren vryheyt, voorts gemene ruste en welwesen tusschen de Heeren van de Regeringe, Burgeren en ingesetenen souden kunnen dienen, om daar nae samentlyck gewenst en gerust altoos te kunnen leven. Reserverende haar mede de keus over de Schepen plaats noch open staande, hetwelcke te samen niet twiffelende, off het sal UwelEd. en Achtb. aangenaam syn en sulx geschiedende, deselve een gewenste en voorspoedige regeringe toewensende.

(Volgen de onderteekeningen.)

Wat moest de Magistraat doen De spreker eischte de onderteekening en wel zonder uitstel of verandering van het stuk. Hij wees op de massa voor het Raadhuis en werkelijk was het volk reeds het stad-

huis binnengedrongen en stond voor de deur der raadkamer de terugkomst zijner gecommitteerden af te wachten. Het rumoer daar buiten neemt toe. Bedreigingen worden reeds gedaan en er is geen kans om uit de ongelegenheid, die zich laat aanzien te geraken. De gemeensluiden worden verzocht, met hunnen spreker zich even uit de zaal te verwijderen en in dien tusschentijd wordt kort en goed een besluit genomen, om onder het stuk deze verklaring te stellen:

„Haar Ed. en Achtb. nemen bij profisie aen, om het een ende ander met de gecommitteerde van de gemeente binnen drie Maanden te reguleren en voorts te tekenen."

De gemeensluiden werden nu weder binnengeroepen en hun deze verklaring voorgelezen, maar indien de magistraat gedacht had tijd te winnen, om daardoor misschien andere voorwaarden te verkrijgen, dan had hij buiten den waard gerekend. Zijn voorstel werd niet aangenomen, maar door den spreker geantwoord, dat niet de minste verandering in de voorgelegde acte mogt gemaakt worden. Daarbij eischte hij „dat geen de minste harde oft liever hartklinkende woorden musten gevoert worden, opdat de Burgerie voor de deur van de Raetkamer in en voor het Raethuys haar gevoecht hebbende, die hoorende, muchten dencken datter disputen tusschen beyden waeren, en daarop in de Raetcamer dringen, als wanneer hij niet in staet souden wesen haar te kunnen stutten." Het is niet te verwonderen dat, waar zulke motiven werden

gebezigd, de magistraat de onderteekening niet langer durfde weigeren. Daarbij kwam nog, dat ook eenige der gemeensluiden reeds een woordje begonnen te spreken en dus het rumoer binnen ook grooter werd. De leden van den magistraat, bevreesd voor een opstand, gaven dan ook toe en teekenden het onderschrift der acte zoo als dit oorspronkelijk luidde, t. w.:

„De onderbenoemde Magistraat hebben het voorschrevene van de gemensluyden en Borgerye aengenomen en haar wel laten gevallen, gelyck komen te doen in en mits desen en ten dien eynde dese onderteykent."

De heeren werden nu door Herman Thomasson, namens de burgerij „geluck en voorspoedige regeringe toegewenst," waarmede de gemeensluiden betuigden in te stemmen, en nu verliet men de raadzaal, het bestuur stof gevende tot nadenken over zijne veranderde positie.

In zulk een korten tijd was de regering van Lochem eene volks-regering geworden. Zonder opstand of bloedvergieten was de nieuwe orde van zaken ingevoerd. Geen krijgsvolk was er noodig geweest, maar wel gevoelde de magistraat dat hij voortaan afhankelijk was van het volk. Al spoedig ondervond hij daarvan de blijken, want de gemeensluiden heerschten als waren zij den baas. Het stadhuis moest telkens op hun last en als zij dit verkozen, geopend worden voor hunne vergaderingen. Den Burgemeesters gaven *zij* volmagt tot het opnemen van rekeningen, het doen van uitga-

ven en dergelijke handelingen. In waarheid, de magistraat werd niet anders dan de uitvoerder van den wil des volks.

Boven schreef ik, dat het bestuur de gelegenheid gegeven werd, om over het gebeurde na te denken. Dit is waar, maar het had tevens nog iets anders te doen, want Herman Thomasson had, na zijn gelukwensch nog een stuk overhandigd, zijnde een „project van articulen, om de regeringe te administreren, dát binnen drie maenden zoude affgehandelt en geperfecteert worden." Daarover kon het dus ook spreken, want het had gezien, dat met het volk niet kon gehandeld worden als vroeger. Gaarne liet ik dit stuk ten besluit mijner bijdrage nog volgen. De vele artikelen echter, zooals het stuk oorspronkelijk door Harmen Thomasson, was *overhandigd* en de uitslag van het gemeen overleg, zooals het den 25sten April 1603 plaats vond, zouden te veel ruimte innemen. Eene korte opgave zij dus voldoende.

Na de bepaling van het getal leden van den magistraat, en de vermelding dat die leden binnen de stad moesten wonen en voor drie jaren zouden gekozen worden, werd verboden, dat tot het waarnemen van eenige andere bediening, de penningen van de stad zouden worden gebruikt, terwijl de leden geen advocaat, rentmeester, provisor of kerkmeester mogten zijn. Voorts mogt de burgemeester het burgerregt of burgerschap niet

verkoopen dan met voorkennis van de gemeensluiden, en moest hij de penningen in de stadskas storten of ten gemeenen beste aanwenden. De eed der magistraatsleden moest afgelegd worden in handen van gemeensluiden, „zullende in dien eed mede begrepen zijn, dat zij niet alleen deser stadts regten en privilegien sullen voorstaan, neen maar, ook die reets verdonkerde, gesupprimeerde en vervreemde helpen herstellen en in vorigen staat te brengen, jaa, so tot het gemeene best noodig, te veranderen en verbeteren." Alle oude rekeningen moesten worden blootgelegd, en aangetoond, „uyt wat noot, en door wat kragt, vele gemene gronden verkogt, en waartoe de penningen gebleven of aangewent syn." Ook waren bepalingen opgenomen omtrent inkwartiering van garnizoen, alsmede omtrent de gilden, welke laatsten „bij haar oude vesten en orginele voorregten sullen worden gemainteneerd." Eindelijk behielden gemeensluiden zich het regt voor om deze artikelen ten allen tijde te wijzigen, „zoo, en als men het ten gemeene beste dienstig sal oordeelen."

Dat waren de voornaamste bepalingen der „Ordre en instructie van de gansche gemeente deser stadt Lochum, waarna sig de nieuwe aengestelde Burgemesteren sullen hebben te gedragen."

En dat de gemeensluiden aan de uitvoering dier artikelen de hand hebben gehouden, heeft de geschiedenis geleerd. Slechts een uit de vele voorbeelden ten slotte. Het is de inhoud van een aanteekining, in originali in het archief der gemeente berustende.

„Op huyden den 21[sten] Febr. 1707 compareerden de Gemeensluyden, seggende aan haar Ed. en Achtb. dat namens de gemeente quamen, dat het welgevallen van de gemeente was haar Ed. en Agtb. te ontsetten en van haaren schepenen eed te ontslaan en tot een nieuwe keur te treden, verzoekende, dat een Ed. en Agtbr. Magistr. soolange van het Stadhuys believen te treden en is de propositie door Monsr. A. Arentsen namens deselve gedaen.

De Magistraet komt vreemt voor dese ontydige ontzettinge, strydigh tegens de artic, synde haar Ed. en Achtbr. voor 3 jaren aengestelt, en behoorden daerbij gemainteneert te worden.

Is verder door Meynart de Groen geproponeert dat haar Ed. en Achtbr. het stadts segel believen over te geven in handen van de secretaris.

Haer Ed. en Achtb. hebben na gedaene omvrage goetgevonden dat op aenhouden van de gemeente door den dienaer het zegel van Br. Westenbergs huys konde gehaalt worden, en is door Coenraet Lusink op 't Stadthuys gebragt en aan den secretaris overhandigt."

Lochem Aug. 66.

HET KWIKSTAARTJE EN DE KOEKOEK.

DOOR

R. H. GRAADT JONCKERS.

Een koekoek drong zich in een gat,
Waar 't kwikstaartje in te broeden zat,
En legde, zonder veel gevlei
Brutaal in 't vreemde nest haar ei.
Er kwam een jonge koekoek uit,
En werd, gelijk eene echte spruit,
Door 't vogeltje met zorg gevoed;
Doch kon, hoezeer hij woelt en wroet,
Nadat hij groot geworden was,
Niet uit het hol; waaruit van pas
Zich de oude, doch met meer beleid
En zorg, een doortogt had bereid.
Toch werd nu 't voedstertje niet moê:
Zij bragt het jong steeds voedsel toe,
Zelfs, om 't haar toevertrouwde pand,
Bleef zij tot 's winters hier in 't land,
Totdat men voor den koekoek 't gat
Een weinig meer geopend had (1).

(1) Professor J. L. C. Schroeder van der Kolk zegt in zijne verhandeling *over de moederliefde in de natuur* dat een kwikstaartje, om een jongen koekoek, die uit een eikenstam niet ontkomen kon, hare herfstreize uitstelde.

Bewondert gij die huiswaardin,
Brengt in uw huis denzelfden zin,
En handelt met elk huisgenoot
Als 't kleine vogeltje ook in 't groot.

DE OOIJEVAAR EN DE SPREEUW.

DOOR

R. H. GRAADT JONCKERS.

„Ik vrees voor koude, sneeuw noch vorst,
„En draag de lente in volle borst,"
Klapte in zijn weêrkomst de ooijevaar,
En sloeg zijn kop met trotsch gebaar,
Tot op zijn rug, zoodat de spreeuw
Hem uitlachte en met veel geschreeuw
Hem toeriep: „Ja, gij zijt een kind,
Dat zich in lentetijd bevindt,
En pocht op 't geen natuur u vraagt,
Die vóór de herfst van hier u jaagt,
Daar gij nooit wijsheidsvruchten hebt,
En altijd even ijdel klept.

RENKUM.

Eenige jaren geleden maakte een man, wiens naam nog met achting en sympathie in Wageningen genoemd wordt, G. Goossen, eene voetreis door een groot gedeelte van Gelderland èn stelde zijne indrukken op papier.

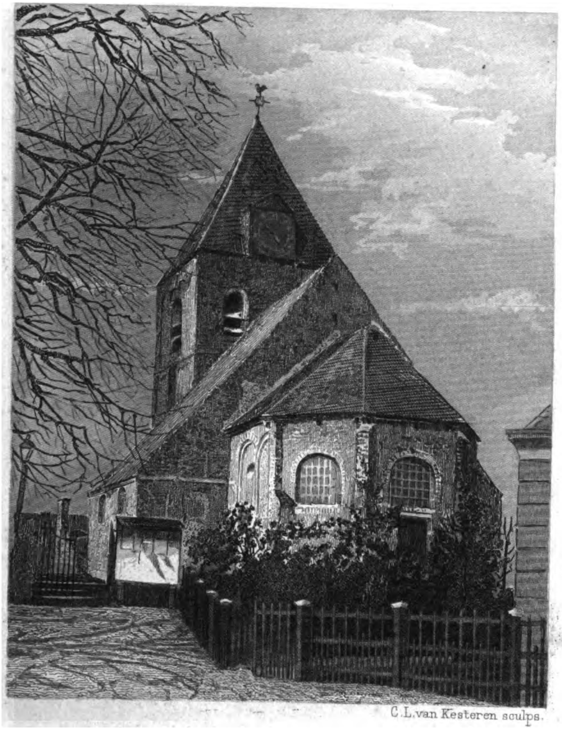
De omstandigheden hebben de uitgave van zijne reisbeschrijving belet. Wij zijn echter in de gelegenheid gesteld daarvan eenige fragmenten mede te deelen, en ontleenen ditmaal aan het handschrift bijzonderheden omtrent Renkum, waarbij wij een afbeelding der kerk aldaar voegen.

Wij bevonden ons thans, zoo zegt de schrijver, in de nabijheid van het dorp Renkum. Volgens eenige schrijvers van vroeger tijd moet dit dorp van oude dagteekening zijn, dewijl Wichman, graaf van Zutphen, die omstreeks het jaar 700 leefde dit dorp aan de abdisse van Elten tot eene gift heeft geschonken, hetwelk de keizers Otto de groote, Otto III en Lotharius bevestigd hebben. In vervolg van tijd heeft het bijzondere heeren gekregen, die deze heerlijkheid bezaten, aldaar op een slot verblijf hielden en heeren van Redichem genoemd werden.

De kronijkschrijvers gewagen van een der oude graven Balderik gehuwd met Adela, weduwe van Imodus, met wie hij reeds bij het leven van haren eersten man op een te vrijen voet leefde. Deze Adela wordt genoemd, een gedrocht in menschelijke gedaante: hare stem was schel en schreeuwend, haar gelaat valsch, zoodat zij, als een kameleon van kleur veranderen kon.

Hare deugzame zuster Lutgardis, de abdisse, deed zij door vergift om het leven brengen, en haar oudsten zoon Theoderik uit haar eerste huwelijk, door gehuurde booswichten vermoorden. Waarschijnlijk heeft Balderik aan dezen gruwel zelf deel genomen. Hevig verbitterd op haren vader, graaf Wichman, wegens de door hem aan de abdij te Elten geschonken goederen, verzette zij zich tegen deze gift, als in strijd met de Saxische wet, en zonder hare toestemming geschied; daarom poogde zij die na haars vaders dood te doen vernietigen.

De goddelooze echtelingen, die elkander in snoodheid weinig toegaven, bragten eenige jaren, in spijt hunner misdaden, in rust en overvloed en alle genietingen des levens door. Dit deed hen op voortdurende straffeloosheid hopen. Op zekeren dag stond Balderik voor de ramen van zijne bovenzaal, van waar hij een ruim uitzigt over den ganschen omtrek had. Hier zag hij den Rijn aan zijne voeten stroomen; daar de schoone velden der Betuwe en ginds de bosch- en bergrijke Veluwe zoo ver zijn oog reikte. Toen sprak hij, volgens de kronijkschrijvers deze trotsche en godlaste-

C. L. van Kesteren sculps.

rende woorden: „Men zegt, dat God almagtig is; maar hoe zoude Hij mij van mijne grootheid en uit mijne rijkdommen tot armoede kunnen doen vallen? Immers de voorbijvlietende Rijn biedt mij een verrukkelijk uitzigt aan, en de omliggende velden verschaffen mij het noodige wild. Het is onmogelijk van deze hoogte neder te storten."

Kort daarna echter ondervond hij de straf voor zijne euveldaden. Zijn slot werd door magtige vijanden ingenomen en tot den grond toe verdelgd. Nu moesten hij en zijne gade tot aan hun dood toe, allerlei vervolging, smaad en vernedering verduren. Balderik zwierf jaren lang als vlugteling rond en eindigde in armoedige omstandigheden zijn boosaardig leven. Adela week naar Keulen en leefde bekrompen van de liefdegiften, haar door het klooster Duis geschonken. Zij is arm en door de wereld verlaten gestorven en ook zelfs na haar dood vond zij geen rust; haar lijk werd bij de St. Pieterskerk begraven, maar de aarde scheen haar misdadig gebeente niet in haren schoot te willen bewaren; niet lang daarna toch werd het door eene zware overstrooming, vergezeld van een verschrikkelijk onweder, uit het graf geligt en in den Rijn geworpen, waaruit het nooit weder is te voorschijn gekomen.

Van ouds was de kapel van onze Lieve Vrouwe van Redichem zeer vermaard, uithoofde van een wonderdoend beeld der Heilige Maagd, hetwelk daar in 1389 gekomen is. Tot vermeerdering van devotie droeg niet weinig bij dat Karel koning van Frankrijk, in 1410 aan

deze kapel een stuk van het heilige kruis en van de doornenkroon van Christus vereerde.

Reinoud, hertog van Gelderland, stichtte in 1399 met toestemming van Frederik van Blankenheim bisschop van Utrecht, een vrouweklooster, dat bewoond werd door reguliere kanunnikessen. De vorst schonk haar vele goederen en groote voorregten. Niemand der bewoners mogt voor den wereldlijken regter of eenige regtbank betrokken worden, dan alleen voor den regerenden hertog, volgens besluit van het jaar 1408. Twee jaren later is het gasthuis van Dodewaard in de Neder Betuwe, dat door de vrouwe van Valkenburg en Walraven heer van Brederode in vroeger tijd aldaar gesticht was, met de groote en smalle tienden van 500 morgen lands, tot dit klooster over gebragt. Het is vervolgens van tijd tot tijd met nog meer andere aanzienlijke inkomsten beschonken, en onder de geestelijke gestichten dezes lands in groot aanzien geweest.

Van alle oorden stroomden eene menigte pelgrims naar dit heiligdom om hun bezwaard gemoed rust te doen verkrijgen; dit heeft voortgeduurd tot in de zestiende eeuw, toen met de hervorming dit klooster, gelijk vele anderen van dien tijd, in de algemeene verwoesting moest deelen; slechts eenige geringe puinhoopen en vervallen muurbrokken werden den wandelaar in het begin dezer eeuw nog aangewezen, en daaronder eene bouwvallige arbeiderswoning die nog het langst bestaan heeft, doch ten laatste door de hand des sloopers geheel is verdwenen. Alleen de

naam van kloosterweide doet aan het voormalige godshuis denken.

Op een kleinen afstand ter linkerzijde van de straatweg verheft zich de roomsch katholieke kerk, toegewijd aan Maria Hemelvaart, gebouwd in 1839, ter vervanging van een klein onaanzienlijk bouwvallig kerkje staande achter het voormalige logement, den Vergulden Bok. Het tegenwoordige bedehuis in modernen stijl met een ranken toren, staat te midden van fraai plantsoen, op een verheven grond. De kerk is in het bezit van een welluidend orgel en sierlijk altaar, en de wanden prijken met voorstellingen van het laatste lijden en sterven van Jezus.

De dienst wordt door de geestelijken van Wageningen waargenomen.

Verder voortwandelende komt men aan de plaats waar de oude hervormde kerk sedert eeuwen hare tinnen verheft. Zij dagteekende vermoedelijk van de 10e of 11e eeuw, ofschoon de toren en koorafsluiting wel twee eeuwen later kunnen zijn gebouwd. Als kunststuk bezit het gebouw geene bijzondere waarde daar alles zeer eenvoudig bewerkt is. Uitwendig echter heeft zij een bevallig voorkomen.

DE POLITIEK VAN DEN HOFNAR.

Sage van den Rijn.

DOOR

GERARD J. SPOOR.

Toen 't lot en 't volk den heerscherstaf
Aan Hertog Willem had geschonken,
En luid de vreugdetoonen klonken
Waaraan het volk zich overgaf;
Toen wandelde, in zijn bonte kleêren,
De *Hofnar* door den bloemengaard,
En peinsde, al wandlend, doodbedaard,
Op een verrassing voor de heeren,
Die in de vorstelijke zaal
Gezeten waren aan het maal.
Hij had gezien en ook vernomen,
Dat door den vorstelijken raad
Het regt verkracht werd en het kwaad
Met duizend zorgen opgenomen,
Indien, naar zwaarte van de vracht,
't Hun eigen beurs slechts voordeel bragt.
Hij had gezien, dat op den zetel,
Waar *wijsheid* 't edelst voor moest staan,

De *domheid*, schamper en vermetel,
De teêrste regten had verraân.
Hij had eens armen klagt vernomen,
Die al de renten van zijn vlijt,
De vrucht van zooveel moeite en strijd,
De lichtzij' zijner sombre droomen:
Zijn velden hooi, zijn zakken graan,
Aan schot en lasten zag verdeelen,
En wie slechts morde, op de kasteelen
Der Edelliên in banden slaan.
Hij had eens vaders stem gehoord,
Een man, wien alles was ontnomen,
En die zijn klagten had gesmoord,
Tot, aan den bedelstaf gekomen,
Zijn kroost, in 't uiterst van den nood,
Soms schreide om 't zuur verdiende brood.
Hij vroeg geen hulp: wie kon die geven?
Hij vroeg geen regt: het was te duur;
De *hebzucht* had de wet in huur.
't Vergrijp werd door den stand bedreven,
Die, als een voorbeeld, op de paân
Van 't goed, den volke vóór moest gaan.
De *Hofnar* kende ze, al die heeren,
Die regtverdraaijers, één voor één;
Hij noemde ze in het algemeen:
De *pauwen* met gestolen veêren,
De *vampyrs* zonder vleuglenpaar,
De *gieren* op twee menschenbeenen,
Ook somtijds: „*Erger dan Hyenen*,
Of basterd-broed van d' Adelaar.

„Ik wil", sprak hij „der armen regten
„Eens krachtig trachten voor te staan;
„Geen wijze kan den kamp beslechten,
„De dwaasheid vang' haar arbeid aan.
„Maar zóó, dat wat, door jaren zorgen,
„Langs duistre wegen werd geteeld,
„In weinige uren wordt verspeeld,
„Hoe veilig alles schijn' geborgen.
„Zij zogen als de spin zich zat:
„Ik moet hun webben dus verscheuren,
„En als zij dan langs 't rag zich beuren
„Ten nieuwen aanval, trap 'k hen plat.
„Hun deugd zal 'k prijzen doen in zangen
„Hun meer dan wreeden wolvenaard
„Doe 'k rondbazuinen langs heel de aard
„Al zou de klok mijn stem vervangen!"
De *klok?* 't was of er in zijn ziel
Op eens een heldere lichtstraal viel.
De klok, die als met duizend monden
Soms sombre tijding bragt, die tolk,
Die dikwijls vreugde of leed verkonden
En ramp vermelden moest aan 't volk.
De klok, hoog in de lucht verheven,
Zou luid haar stem weêrgalmen doen,
Zou 't eerst een plegtig teeken geven,
Welks doel geen sterv'ling mogt vermoên. —
De vorst was aan den disch gezeten;
De heeren brasten aan het maal,
En werd het heil des volks vergeten,
Voorzeker niet de feestpokaal.

Juist had men haar omhoog geheven,
Voor men op 'theil des Hertogs dronk,
Toen, of een teeken was gegeven,
Op eens de sombre doodsklok klonk.
Zóó plegtig deed haar stem zich hooren,
Dat alle gasten, bleek van schrik,
Niet wisten in dien oogenblik,
Wat droeve maar hun vreugd kwam storen.
De regter zag den linker aan;
Men scheen elkander af te vragen:
Wat toch beduidt dit somber klagen?
Tot dat de Hertog, opgestaan,
Op eens ontstemd, half aangedaan,
Met nadruk vroeg, wie 't aardsche leven
Zoo eensklaps had verlaten, dat
Het klokgelui de gansche stad
Van somberheid en rouw deed beven.
Maar niemand kon er antwoord geven.
Er werd geraden en gegist,
Maar daar men enkel edellieden
Zoo hoog een eer scheen aan te bieden,
Kon niets met zekerheid beslist.
Doch toen zij daar zóó somber zaten,
Dat reeds de trek naar wijn, zoo 't scheen,
Met d' eetlust hand aan hand verdween,
En niemand zelfs een woord dorst praten,
Uit vrees, dat hij den geest van rouw
Wat al te spoedig bannen zou:
Toen ging de zaaldeur langzaam open,
En kwam, als neêrgebukt door smart,

De *Hofnar*, in het somber zwart,
Bleef statig heen en weder loopen,
En wie hem wenkte of zwijgend riep,
Hij sprak geen woord, maar zuchtte diep.
Nauw had de vorst hem gâ geslagen,
Of eensklaps riep hij, streng en luid:
„Zeg, knaap! wat dit misbaar beduidt,
„En wie naar 't graf wordt heen gedragen;
„Maar ook wie u beval, dat kleed,
„Dat somber rouwkleed aan te trekken:
„Het floers was nooit de tooi voor gekken;
„De dwaasheid is misplaatst bij 't leed.
„Dus end dat spel, en ga mij vragen,
„Waarom de klokken toch zóó klagen!"
„Ach!" sprak de Hofnar, met een zucht,
Zoo diep, als gaf hij 't hart hem lucht:
„Gestrenge Heer! wil mij vergeven,
„Dat ik uw feest geheel vergat.
„Ik word al oud, maar heel mijn leven
„Zag ik zoo'n smart niet in de stad!
„De zwakke grijze, zat van dagen,
„Zit treurig naast zijn weenend kroost;
„De mannen zoeken vruchtloos troost,
„Terwijl de zwakke vrouwen klagen.
„De droefenis is algemeen.
„Wat ook het volk mogt overkomen,
„Zulk rouwmisbaar, zoo'n luid geween
„Is in ons land nog nooit vernomen!"
„Maar," sprak de Hertog, zeg mij dan,
„Wat doet mijn volk zoo treurig klagen?"

„Mijn vorst! het harte krimpt er van:
„Men heeft het *regt* naar 't graf gedragen!
„Het *regt*, de steun van klein en groot,
„Het *regt* dat *allen* moest behooren,
„Het *regt* is voor heel 't volk verloren, —
„Zijn eenge schat, het *regt*, *is dood*,"
Hernam de nar, zijn strakke blikken
Onafgewend van d'eedlen raad,
Die, met een marmerbleek gelaat,
Van nijd en wrevel scheen te stikken.
„Bewijs!" dus brulde men, „bewijs!"
„Een oogenblik slechts, eedle Heeren!
„Ik stel uw luid verzoek op prijs;
„Ik zal er dan meê wederkeeren."
Hij ging, maar aanstonds kwam hij weêr,
En bragt een man den Hertog nader,
Met deze woorden: „Edel Heer!
„Een waardig echtgenoot en vader,
„De steun van een geheel gezin,
„Leid ik met eerbied bij u in.
„Eens was hij rijk, maar werd vernederd
„Tot minder dan een bedelaar.
„Een edele en verheven schaar,
„Door beê noch angstgeschrei verteederd,
„Soms *met het wetboek in de hand*,
„Ontnam den brave huis en land,
„Heeft uit den stal zijn vee gedreven,
„En bij dat deerniswaardig lot,
„Waar hem geen uitkomst was verbleven,
„Hem in zijn armoê nog bespot,

„En vraagt mijn meester, *wie* 't bedreef?
„Ziedaar, wat men hier nederschreef;
„Wat men een vonnis durfde heeten,
„En als gij d'inhoud gansch zult weten,
„Zeg dan, mijn vorst! of ik misdreef,
„Toen 'k, bij der klokken luide klagt,
„Het heilig regt naar 't kerkhof bragt."
De goede Hertog las die bladen,
Las menig vonnis, dat zijn raad
Beschuldigde van eigenbaat,
Van slangenlist en slinksche paden.
Stilzwijgend, ernstig, één voor één.
Zag hij die huichelaars in de oogen,
Die nu, het schuldig hoofd gebogen,
Een siddring voelden door de leên.
Toen sprak hij streng: „gij ongetrouwen!
„Die 't volk, dat voor u werkte en streed,
„Hebt uitgeschud en uitgekleed,
„Toen 'k op uw eerlijkheid dorst bouwen;
„Die mij gediend hebt met verraad;
„Laaghartigen! die 'k vloek en haat,
„Ik kan u langer niet aanschouwen!
„Ik jaag u weg! Maar als *mijn* tolk
„Zult gij uw eigen val verkonden,
„En zeggen aan mijn dierbaar volk,
„Dat, sterk en vrij en ongeschonden,
„Ontwoekerd aan den donk'ren nacht,
„Waarin gij 't langzaam dacht te smoren,
„Het *heilig regt* is weêrgeboren,
„Door uwe zorg naar 't graf gebragt." —

Toen gleed den nar, ter neêr gebogen,
Een traan van blijdschap langs 't gezigt;
Toen sprak de Hertog, zelf bewogen;
„De *wijsheid* heeft zijn vorst bedrogen,
„De *dwaasheid* heeft wat goeds verrigt." —

POST-SCRIPTUM.

Men zegt, en 'k neem dat zeggen aan,
Dat wie de Sage heeft geschreven,
Gewetenloos heeft overdreven;
Dat nooit de Hertog heeft bestaan.
Dat ook *de Nar* alleen een beeld is,
Dat uit een woelziek brein geteeld is;
Dat, sinds de wereld heeft bestaan,
Aan 't regt niet werd te kort gedaan:
Dus, dat er nimmer regters waren,
Die ònregt deden, maar alleen
De domheid van het blind gemeen
Hun wijze daân niet kon verklaren.

Rotterdam, 1865.

UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE VELUWE.

Vijf aanteekeningen

VAN

A. AARSEN.

I. *De Vrijenberg bij Loenen.*

Reijnald II, hertog van Gelre en graaf van Zutfen, liet bij zijn dood in 1343 twee minderjarige zonen na, Reijnald en Eduard, waarvan de oudste, onder den naam van Reijnald III, hem in zijne waardigheden opvolgde. Deze benoeming, Eduard en zijne aanhangers geenszins naar genoegen, veroorzaakte langdurige twisten van beide zijden over de vaderlijke nalatenschap en 't recht van opvolging, en had in 1350 ten gevolge, dat twee aanzienlijke geslachten (de Heeckerens, die 't met Reijnald hielden en de Bronkhorsten, zijn dapperen, oorlogzuchtigen broeder toegedaan) de wapenen aangordden en elkander met woede en verbittering bestreden, tot eindelijk in 1353 Reijnald genoodzaakt werd zijne macht aan zijn broeder af te staan en hem den titel van berechter toe te kennen.

Reijnald, nu eene erinnering van macht overgelaten, was 't onmogelijk zich met zijn blooten titel te vergenoegen, waarom hij, door zijne aanhangers aangezet, alle pogingen in 't werk stelde tot terugbekoming van 't door hem afgestane bewind. Om zich nu een machtigen steun te verschaffen, door vereeniging van alle krachten zijn plan te doen gelukken en velen te krijgen, die de wapens voor hem opvatten, beloofde Reijnald aan alle bewoners van de Veluwe ontslag uit de drukkende dienstbaarheid, waaronder de edelen van de partij der Bronkhorsten hen gebogen hielden en tevens 't genot der burgerlijke vrijheid, indien zij hem tegen zijn broeder Eduard ondersteunden. Nu ontstond eene algemeene beweging onder het landvolk. Huis en akker verlatende, het slavenjuk en de boeijen der eigenhoorigheid verbrekende, trokken de landlieden, met spaden en zeissen en bijlen en ploegijzers gewapend, ten strijde, zich, opgewonden als zij waren, „vrijen" en den door hen te voeren oorlog dien der „vrijen" noemende. De zuidelijke zoom der Veluwe, zoo wel de woningen der vrijen als der niet-vrijen, en de sloten des adels werden door hen uitgemoord en verbrand. Zelfs was men genoodzaakt de poorten van Arnhem voor hen te sluiten. Inmiddels trokken de heeren van Bronkhorst den woesten hoop te gemoet, en nu had tusschen Beekbergen en Loenen, aan den voet van een heuvel een bloedige strijd plaats, waarin het de keurbenden van Eduard niet gelukte het ongeoefende en slecht toegeruste, maar naar vrijheid hakende landvolk te doen wijken, aan welks zijde

de overwinning bleef en dat zich alzoo hier, zoo 't meende, had vrijgevochten (na 19 Junij 1354). Genoemde heuvel werd nu door de overwinnaars de Vrijenberg genoemd. Tot op dezen dag toe is hij bij de eenvoudige, nu van alle hofhoorigheid vrije, altijd rustige landbewoners onder dien naam aanwezig, al is hun dan ook 't feit onbekend, dat tot die benaming aanleiding gaf en al spreekt de geschiedenis meer in 't algemeen van den grooten slag bij Tiel (25 Mei 1361), die, na elf jaren strijds, eindelijk ten voordeele van Eduard besliste.

II. *Het voormalige klooster Monnikhuizen.*

Ter plaatse van het thans zoo schoone als belangwekkende landgoed Klarenbeek, bevond zich vóór ruim tweehonderd jaar het Karthuizersklooster Monnikhuizen, dat door Reijnald II, hertog van Gelre en graaf van Zutphen, omstreeks 1329, na zijne overwinning op de Luikenaars gesticht, eene lange reeks van jaren in 't grootste aanzien en den schoonsten bloei verkeerde, en zoo wel door den stichter als zijne opvolgers, met rijke inkomsten begiftigd werd. Toen omtrent 1580 de hervorming in Gelderland zegevierend doordrong, werden de Karthuizers genoodzaakt hunne stille woonplaats te verlaten en een toevluchtsoord te zoeken in aan 't oude geloof nog trouw gebleven gewesten. De vernielingszucht van dien tijd, die zoo menig gedenkstuk van vroeger eeuwen heeft verdelgd, sloeg ook aan 't klooster en zijne nevengebouwen de schendende hand, zoo dat thans niets meer overig is van de

vroomheid der voorvaderen, en men naauwelijks de plaats kan aanwijzen, waar eens de vrome Karthuizers, onttrokken aan de wereld en haar bemoeijngen, zich waanden digter aan den hemel te zijn.

Meer dan van eenig ander klooster onzes lands is de geschiedenis van Monnikhuizen belangwekkend. In eene eenzame cel van dit gesticht was 't, dat hertog Aernout (1423—1473) zich afzonderde om eene poos uit te rusten van de zorgen van de landsregering en welligt in de godsdienst eene aangename afleiding, eene vertroosting te zoeken voor de bittere beproevingen die hem in later leeftijd troffen en te smartelijker hem vallen moesten, opgelegd als zij hem werden door zijne naaste betrekkingen, een ontaarden zoon en eene ondeugende gemalin. — De kerk van Monnikhuizen bevatte de stoffelijke overblijfselen van hertog Willem van Gulik (1372—1402), van zijne gemalin Katharina van Beijeren († 11 Nov. 1400), van zijn broeder en opvolger Reijnald IV (1402—1425) en van Karel van Egmond, Gelder's laatsten hertog (1492—1538) de ingewanden. Bij testament van 3 Nov. 1400 vermaakte Katharina van Beijeren aan de Karthuizers van Monnikhuizen eene jaarlijksche rente van eenige fransche schilden „om dagelijks voor haar ende alle afstervende vorsten en vorstinnen, graven en gravinnen een plechtige dienst te doen." — Nog vermeldt de overlevering omtrent Monnikhuizen, dat de kelders van 't klooster door naauwe, onderaardsche gangen gemeenschap hadden met 't binnen Arnhem gelegene konvent van geestelijke zusters, Mariënburg geheeten, en dat deze

onderaardsche verblijven meermalen 't tooneel waren van eene wel niet zeer geestelijke, maar toch zeer menschelijke verkeering tusschen de Karthuizers en hunne geestelijke zusters.

III. *Eene merkwaardige bijeenkomst te Apeldoorn.*

Van een aanzienlijk gevolg vergezeld, bevonden zich den 18e October van 't jaar 1361 te Apeldoorn de bisschop van Utrecht, Jan van Arckel (1342—1364) en Eduard hertog van Gelder en graaf van Zutfen (1361—1371). Aanleiding tot hunne komst te dier plaatse had gegeven, het voornemen om als wederzijdsche landvorsten de twisten bij te leggen, ontstaan tusschen de stad Kampen, een der middelpunten van den noordwestelijken europeschen handel, aan den eenen kant, en den heer van Bronkhorst met de stad Zutphen, ter andere zijde, twisten, die menigmaal in openbare vijandelijkheden en geweldenarijen oversloegen. De komst der hooge personen bragt eene goede uitkomst te weeg, aangezien de geschillen tot wederzijdsch genoegen beslecht werden.

IV. *Het voormalige landdrost-ambt Staverden.*

In de gemeente Ermelo (Irmin-lo) aan den grindweg van Apeldoorn naar Harderwijk ligt op twee uur afstands van laatstgenoemde stad het schoone buitengoed Staveren of Staverden, thans, met een twaalftal boerderijen en daghuurdersplaatsen, het eigendom van den heer J. R. Kemper. In vroegeren tijd vormde dit schoone landgoed met hen die er toe behoor-

den, een landdrost-ambt, welks onderhoorigen tot het geven van lot en schot verplicht waren, welks drost, in buitengewone omstandigheden, in gevallen van oorlog, enz den hertog van Gelder met manschappen of andere hulp moest ter zijde staan. Als de laatste drost wordt zekere heer van Haersolte genoemd. Omtrent dit landdrost-ambt, nu de buurtschap Staverden, vermeldt de geschiedenis, dat hertog Reijnald I (1271—1316) haar, uithoofde van de diensten, door zijnen drost en zijn volk bewezen, nevens Goch, Wageningen en Bommel, tot eene stad verheven en met stedelijke voorrechten begiftigd had. Aan 's hertogs vergunning evenwel is om voor als nog onbekende redenen geen gevolg gegeven.

V. *De buurtschap Ter Let.*

Ook de buurtschap Ter Let, aan den straatweg van Arnhem op Apeldoorn gelegen, heeft hare eigenaardige historische vermaardheid. Het was in haar nabijheid dat de dood plaats had van den Gelderschen hertog Reijnald IV, die aldaar op den 25e Julij 1425 op zijne terugreis van Hattem naar Arnhem plotseling overleed, en wel — zoo men meent — ter plaatse waar 't den geloovigen Muzelman niet vergund is zijn koran bij zich te hebben. Als de laatste, wettige telg uit 't Guliksche vorstenhuis werd hij met zijn helm en schild in de kerk van 't niet ver van daar gelegene Monnikhuizen bijgezet.

Aan 't Uddelermeer.

Julij 66.

BIJ DE TOEZENDING VAN EEN PHOTOGRAPHIE-ALBUM.

DOOR

J. E. BANCK.

Neem als een huldeblijk, vriendin, dit album aan,
Een doodsche galerij, wier nissen ledig staan,
Die met de beeldengroep der vriendenschaar versierd,
Een tempel worden zal waar vriendschap hoogtijd viert.
Een bouwval wordt weldra die tempel van weleer;
Hoe menig afgodsbeeld viel van zijn voetstuk neêr!
Hoe menig beeltenis, die u te voegen wist,
Werd met een waas bedekt en bijkans uitgewischt!
En wie de wreede dood te vroeg u had ontrukt!
Hun beeld staat in uw hart te dieper afgedrukt!
Een kleine vriendenstoet blijft staan tot in den dood,
Verlaat uw zijde niet en steunt u in den nood,
Die schoone beeldenrij, waarop uw oog zich rigt,
Treedt uit de duisternis verheerlijkt in het licht.
De kunst verwon het licht, haar zegen steeg ten top,
Zij sluit een zonnestraal als in een kerker op,
En met dit lichtpenseel, dat haar de Hemel gaf,
Geeft zij de schepping weêr, beeldt zij de menschen af.
Een juist en treffend beeld, dat naar het leven is,
De kinderen des lichts ontstaan in duisternis.

JONGELINGS DROOMEN.

DOOR

JONGENEEL.

Den jongling houdt een bloemengaard omvangen,
Een rijzend morgenrood is hem zijn lot,
Een schoone hoop rust blozend op zijn wangen,
De wereld is hem hemel en de mensch — een God.

Een morgenkoeltje strooit hem geurge rozen
Met zachten vinger in het golvend haar,
En rond hem fladdert met vertrouwlijk kozen
En zoet gezang een bonte vogelschaar.

Stil, stoort ze niet, de schuwe gasten komen,
Eenmaal verjaagd, niet weder, en bedenkt
Die bonte vlugt van blijde jonglingsdroomen
Zijn wel het kostlijkst wat de wereld schenkt.

Te ras toch naakt met dreun van ijzren stappen
De werklijkheid, en weg voor eeuwig vliedt
De vogelschaar den droeve, die ze ontsnappen
Staag deinzen en voor goed verzwinden ziet.

DE LAATSTE WENSCH.

DOOR

JONGENEEL.

Spoed u naar 't stille bosch,
Waar tusschen 't zachte mos,
Met dauw bevracht, de woudviooltjes gluren:
Oogen van 't plantenrijk,
Oogen vol slaaps gelijk,
O breng ze mij om zwijgende op te turen.

Pluk ze allen, spaar er geen,
Dat om mijn sterfbed heen
Een voorjaarsadem geure uit woudvalleijen.
'k Voel — de ure nadert al
Die mij van bosch en dal
En 't liefelijk zonnelicht voor goed doet scheiën:

Gaarn bleef ik bij u nog,
Maar 't mag niet wezen. Och!
Breng mij wat tuigt van vroeger blijder stonden;
Ga waar de zonneschijn
Schemert door 't loofgordijn
En 't beekje kleurt, met struikgewas omwonden.

Koel is de heldre stroom;
Ginds aan zijn groenen zoom
Staan waterlelies rank en blank te wieglen
Laat van den effen vliet
't Vochtig en ruischend riet
Ze mij de koelte wuivend tegenspieglen!

Treedt dan, ditmaal alleen,
Langs 't eenzaam paadje heen
Des ouden tuins, vol schaûw en groene zoden
Daar strooit als sneeuw, haar blaân
Op 't klavergras der laan
Een witte roos, het bruidsieraad der dooden.

Bijen omgonzen haar,
Houtduiven kirren daar,
Weemoedig lispt er 't loof der oude linden,
Pluk m' er een rozenpaar,
Twee — want, gij weet het, dáár
Ontdekten wij, dat wij elkaâr beminden.

Klimop — dof groen van kleur,
Haal ze aan de traliedeur,
En van de hut, die 'k u nog onlangs toonde,
Toen wij langs 's boschjes rand,
Wandelden hand aan hand;
Terwijl des glimworms licht ons mede troonde.

Spreid dus gebloemte en kruid
Hier op mijn peluw uit,
Dat 'k bevend ze betaste en vóór mijn sterven

Me een schoone droom verschijn!
Droomend is alles mijn:
Jeugd, lente, leven! al wat ik moet derven.

En vraagt gij mij, waarom
Ik u, in 't dal rondom
Zoo zende, en aan des woudstrooms heuvelzijde,
't Is op dat steeds voortaan,
Schoon ik zij heengegaan,
Mijn nagedachtnis u elk plekje wijde.

In 't digte bosch en riet, —
O delg dien indruk niet! —
Daar wil ik dat mijn beeld zich blijvend prente;
Rigt nooit, geliefde! uw schreên
Langs de oude plekjes heen,
Vergetend haar, die stierf in 's levens lente.

DE OUDE VIOOL.

DOOR

JONGENEEL.

Maar jongen, sprak de vader, er toeft ter hoogeschool
Een ziel doortint'lend leven, ligt al te rijk aan jool;
Reeds gaf ik u te kennen, wat 'k van dien proeftijd denk
En voeg thans bij mijn lessen ten slotte dit geschenk.

Zoo sprekend nam de vader een kistje zonder sier,
Een strijkviool bevattend, en zei: mijn zoon, zie hier
Dit speeltuig is iets heiligs, bewaar, gebruik het goed,
Zijn klank moge echo's wekken, in 't diepst van uw gemoed.

Het heeft in vroeger dagen een kunst'naar toebehoord
Wiens spel de halve wereld een tijd lang had bekoord
Tot hij, door kwistig leven verarmd, in 't eind besloot
Zijn vedel te verkoopen — zijn zaligheid voor brood.

Hij had er kort te voren zoo woest nog op gespeeld,
Dat al de snaren sprongen, en toen zich ingebeeld,
Dat hij zijns harten veezlen, moedwillig had verscheurd,
En dies weldra moest sterven — en 't is ook zoo (gebeurd.

Mijn vader was de kooper, een man vol kunstnaarszin,
De kostbre zoetheên smakend van trouwe huwlijksmin,
Maar stil van aard, vertoonde hij nooit wat in hem
(school
Zoo kláár als onder 't spelen op deze zijn viool.

Dan vloden al de zorgen, die spookten in zijn brein,
Dan vonkelden zijn oogen zoo schittrend en zoo rein,
Dan drukte hij zijn gade, trots zaâmgedeelde smart,
In blijde geestvervoering aan 't weêr verruimde hart.

En paarde moeder zelve aan 't spel haar zoete stem,
Dan dwaalde als knaap mijn aandacht, om strijd van
(haar op hem,
Dan voelde ik wat vermogen zoo'n zangrig maatgeluid
Op menschenzielen oefent, en wat muziek beduidt.

Ook ik heb in de jaren reeds van mijn jonglingstijd,
Al menig dweepziek uurtje aan 't snarenspel gewijd:
Mijn aller eerste droomen, mijn eerste dorst naar roem,
Alsmede 't zaâm ontdekken der eerste lentebloem.

Het uchtendlied des leeuw'riks al steigrend naar omhoog
En 't lieflijk stargetintel aan 's hemels blaauwen boog,
Ik poogde 't weêr te geven met vedelstreek op streek,
Ofschoon mij dikwijls de onmagt der kunst bedroe-
(vend bleek.

Toch noem ik gaarne een voorval, dat me eenmaal
(overkwam,
Waaraan mijn trouwe vedel een roemrijk aandeel nam, —

Men haalt mij als geneesheer des avonds — 't was
(vrij laat —
Naar buiten. De patiënte lag — zei men — op de
(straat.

Ik vond als jonge moeder een arme zangeres,
Bezwijmend, ja bezwijkend — een welbekend proces,
Geen midd'len wilden baten, hoe kras ook aangewend,
Daar schiet me op eens te binnen: mijn snaren in-
(strument!

Aan moed, aan lust tot leven, dáár schortte 't de
(arme vrouw,
Ontzenuwd van ellende en uitgeput van rouw;
Ik ging en keerde weder en redde — neen ik dool,
Gij reddet 't smeulend vonkje, gij! dierbare viool.

Naauw dringt der veege kranke 't vioolgeluid in 't oor,
Eerst zacht gedempt, toen luider — of 't leven breekt
(weêr door,
O zaalge magt der toonen! mijn poovren vedeldeun
Beantwoordt straks, hoe flaauw ook, een hoorbaar
(smartgekreun.

Daar opent zij weêr de oogen, haar hartslag raakt
(op gang,
Ja ik onthoud die ure mijn gansche leven lang.
In huis teruggekomen van mijne straatcliniek
Greep 'k mijn viool en stortte mijn hart uit in muziek,

Dit speeltuig is iets heiligs, want daaruit spreekt, (mijn zoon,
Een koor van zielezuchten, vol ernst en roerend schoon;
Dees vedel, die weêr trilde van zooveel waar gevoel,
Zij late ook u, mijn jongen, niet ongeroerd en koel.

Stel dus mijn echten Steiner op hoogen, dubblen prijs,
Houd spelend, werkend, wenschend, in alles maat en wijs.
Verkwik uw ziel met liedren en toonen rein en zoet,
De kunst roert de êelste snaren van 't menschelijk gemoed.

Eens liggen we als violen, versleten en ontsnaard,
In lange smalle kisten, een paar voet onder de aard.
Of liever nog eens scheiden viool en violist,
En slechts ons broze speeltuig, dat bergt men in de kist.

't Geheim der ware wijsheid, der taaiste lijdenskracht,
Der reinste zielevreugde, der hoogste geestes magt,
't Ligt in de vraag besloten, hoe is 't gemoed besnaard,
En of het hart een vedel van Steiner evenaart.

De zoon, die les waardeerend, vond aan de hoogeschool
Geen raadsman of vertrooster, zoo trouw als zijn viool;
Hij hield 't geschenk zijns vaders erkentelijk in eer
En gaf in schoone verzen, de vedeltoonen weêr.

IETS OVER DEN MEIDAG.

DOOR

R. H. GRAADT JONCKERS.

Bij onze volksspelen moge de kokanjemast nog altijd opgerigt worden — een meiboom te planten, daarvan is men sedert het laatst der vorige eeuw te veel afgeschrikt. Ook wilde niet gaarne iemand van hen, die er omheen gedanst hebben, in lateren tijd, dat men hen noemde. Achtbare en adellijke heeren en dames wilden liever dat men daarover het stilzwijgen bewaarde. Doch danste men voor het laatste om den Meiboom, dewijl men verheugd was, niet meer onder vorstelijke tyrannie te leven, met welken naam men de stadhouderlijke waardigheid bestempelde, in vroegere tijden was daarentegen de eerste Mei een vreugdedag, omdat de vorst of hertog zelf gelegenheid gaf, dat het volk zich bij zulk eenen boom vrolijk maakte. Rondom dezen Meiboom hield men meer den band des vredes te zamen, dan toen men er met den naam van „burgers" groot en klein om henen zag joelen en juichen, omdat men geen eminent hoofd meer behoefde te erkennen. Als men vóór het hof van een vorst

ongedwongen feestviert, vreest men ook niet door hem onderdrukt te worden. De vorsten zagen toen gaarne de spelen hunner onderdanen, en getroostten zich gaarne den daaraan verbonden last. Zoo hielden somtijds meisjes onze Geldersche vorsten op den weg op, door dwars er over een koord met eene groene kroon er aan te spannen, en ontvingen, als zij hem doorlieten, daarvoor eenig geld. Men noemde dit „den vorst vangen." Zoo lezen wij in de „rekenschap des lantrentmeesters H. die Graeff over den jare 1519," (vergelijk *van Hasselt Arnh. Oudh.* D. I bl. 382). „Op Vrydach ipso die nativitatis Johannis, as myngen Here ther kercken gynge, den meeghden onder dien cronen gegeven. X str. br. alsmede het volgende: Item te Hulsse den meegden die minen Heren vyngen hoer Croen te lossen gegeven, gln." — De vorst of vorstin en ook wel waarschijnlijk de bezitter eener eigene heerlijkheid liet zelve den Meiboom brengen, waartoe in zijn eigen bosch of in dat, met welks eigenaars men er over geaccordeerd had, er één boom werd geteekend, dien men mogt omhouwen. Deze werd dan door een hunner onderhoorigen of trawanten met eene kar of een wagen in triumf aangebragt. Men vergat niet den voerman of burger eene kleine gift te reiken. „Myn genadige vrouwe Vuerman und Jan van Twijll, die mytten waichgen in den May syn gevaeren up Mayavont geg VII st. Noch dieselve, omdat sy een Meyboom toe hoeff gebracht hebben gegeven II gen. III str., zooals van Hasselt D. I bl. 374 ons dit uit H. Karels Keukenboek van het jaar 1519 mededeelt. —

Indien men bij vergissing of opzettelijk eenen verkeerden Meiboom had omgehouwen, moest dit gebeterd of beboet worden. Zoo moest te Cleve Henric Moldich met III Rijnsche gulden in 't jaar 1416 gebeterd worden „want he enen geteykende heyster voir enen meyboom onwetend hadde doen houwen" (van Hasselt D. I bl. 373). Ook gaven aan hunne „mogende heren demoetlick te kennen de prior, procurator en de gemeyne conventiculen van Monnickhuissen neffens Arnhem, dat tusschen oir supplianten en die tarwanten zeekere verdrag gemaekt is belangende 't different, wie und welcher gestalt dieselve terwante zich regulieren sullen in 't haelen ende houden van den Meyboom." Om het volk lustiger te doen dansen zullen de heeren het ook wel gelegenheid tot een vrolijken dronk gegeven of dien rondgedeeld hebben, terwijl zij zelven zich met kruiderwijn verkwikten. Want in 1448 „des woensdach op meydach waren die heren ende Raet vergadert in myns here hoff van Gelre, dair gedroncken III quart meydranks." Men vindt van een opgerigten Meyboom, die voor het hof van Hertog Reynald stond nog gewaagd in 1412, toen Geerlach III karren kestelinge of keijen in rekening bragt waarmede „dat meyboomsgat voir ons heren hoff ende ander gaet op ten merct gestopt waren." Van Hasselt herinnert ons ook nog, dat men Meidranken dronk tot 1457 en dat men in het „Raed Signaet" nog in 1590 van een Meiboom als niets vreemds melding gemaakt vindt.

GEERART GROETE OP KLARENBEEK [1].

DOOR

R. H. GRAADT JONCKERS.

Op een held'ren zomermorgen,
  Die ons laaft door 't levenszoete,
Ging uit Klarenbeeks valleije
De ed'le broeder Geerart Groete.

Nu naar 't ruim verschiet zich rigtend,
Dan naar 't dal op 's Scheppers werken,
Dacht hij, toen hij door 't geboomte
Monnickhuysen op mogt merken:

(1) Eenigen tijd hield Geerart Groete zich in het klooster *Monnickhuyzen* bij *Arnhem* op, over welk verblijf professor W. Moll zegt, dat hij omringd van vrome menschen en eene liefelijke natuur aan ascetische oefening, godsdienstige lectuur, overdenking en gebed zich wijdde, totdat hij, na eene voorbereiding van drie jaren van het kloosterleven afstand deed, om als volksprediker de wereld in te gaan. Zie dit uitvoeriger in W. Moll Johannes Brugman en zijn tijd. D. I bl. 150.

„Zou 't de wil der Almagt wezen,
„Die ons vrij en blij doet leven,
„Om, in cellen opgesloten,
„Hem te meerder eer te geven?" —

Kwam de vrome hier eens weder
Om natuurgenot te smaken,
En hij vond geen kloostermuren,
Zou hij naar zijn cel nog haken?

EENE KLOEKE GELDERSCHE VROUW:

DOOR

R. H. GRAADT JONCKERS:

Indien Utrecht op Catharina van de Leemputte en Haarlem op Kenau Simons Hasselaer roem mag dragen, ook de oude Rijkstad Nijmegen kan eene vrouw noemen, die in den stroom der eeuwen niet zal vergeten worden. De kloeke houding dezer weduwe bij het vervolgen der Remonstranten, waardoor zij wegens de gestrengheid der stadsregering, meer dan vele anderen moest lijden, en gewillig de boete betaalden, totdat door den prins, die toen bij Schenkenschans lag, de zware beboeting gestuit werd, is een feit wel waardig herinnerd te worden. Zij hield, zoo men zeide, in 1621 heimelijke vergaderingen der Remonstranten bij zich aan huis. Het was op den 6 April, dat de achtbare Heer Burgemeester, Kelfken, met al de stadsdienaren en eenigen van de wacht huiszoeking bij haar ging doen, ofschoon haar man een broeder van den oud-burgemeester Christoffel Biesman geweest was. Kelfken was in zijne

regtzinnige woede nog meer aangewakkerd door eene preek van den predikant Johan Smit van Aken, die uitgeroepen had: „Gij verwacht te vergeefs, dat de see stil werde, soo lang gij hier twee of drie aenblasers lijdt." Hoewel men niets in huis vond dan eenige ledige banken op den zolder, moest zij nogtans den 27sten voor den Raad verschijnen, en daar zij den eed van zuivering niet wilde doen, werd zij met eene andere weduwe van 75 jaren, die men zeide, dat ook de vergaderingen bijwoonde, gevangen gehouden. Na eenige dagen gevangenis, en nadat zij te vergeefs verzocht had onder borgtogt ontslagen te mogen worden, schreef zij aan de heeren van den Raad een brief, die bewijst, dat de vrouwen toen in het briefstellen bij de tegenwoordige dames niet ten achteren behoefden te staan, en welke overwaardig is in zijn geheel gelezen te worden, zooals men dien vindt bij G. Brandt (*Hist. der Reform.* D. IV. bl. 730). Het begin van dien brief luidt dus:

Mijne Heeren!

„Gij hebt mij hier doen setten; ik heb my op 't recht beroepen. Wat hebt gy met my in den sin? Ik beroep my op 't recht, d' apostel Paulus als hy al was gebonden om gegeeselt te worden, beriep hij sich op syn burgerrecht te Roome, versocht recht en beriep sich naderhandt op den keiser. 't Is hem toegelaeten. Ik ben een burgers dochter, een weduw, en beroep my ook op myn burgerrecht, begeer my te verborgen, en te recht te staen."

Na iets, meer den burgemeester Kelfken in het bijzonder geldende, neêrgeschreven te hebben, vervolgt zij:

„Wij wonen op geen heide. Gij wilt dat men sal eedt doen. De Martelaeren hebben sich liever ten uiterste laeten pijnigen. Is dit nu een stadts recht geworden: dat men ons dat aanwyse; dat de Burgemeester Rensen, die een Rechtsgeleerde is, eens segge in wat schoole hy dat heeft geleerdt. Ik sal my immers met iemant moogen beraeden. Indien mij dan geen recht magh wedervaeren, soo doet gy my geweldt, daer ik opentlyk tegen protestere, begeerende dat de Secretaris dat wil aanteikenen, oorkondt, Scheepenen Mulekom en Steeneik; opdat ik daer van acte magh lichten, en voor myn kinderen bewaeren. Doch myn Heeren, dat gy mooght meenen my hier te houden tot dat ik eedt sal doen of geldt geven, maek daer geen staet op. Ik sal die brugge niet leggen. Maer d' eere die gy hier van hebt, wilt die vry bewaren voor uwe kinderen. Ende waerom my hier gehouden om dit geldt te hebben? Dunkt u dat gy daer recht toe hebt, laet het Kelfken gaen haelen tot mijnen huise; heeft hij d' eere gehadt van 't mijnent in te breeken, hem komt ook d' eere toe van dit werk te voleinden. Ik sal daervan memorie houden. Ik sal 't u niet brengen en heb 't ook niet."

Willemken van Wanray, weduw
van Gerrit Biesman.

Het moet ons van burgemeester Kelfken leed doen dat hij zoo hard tegen weduwen was. Het verwon-

dert ons tevens, wanneer wij weten, dat hij tot groot genoegen van minnende harten de schoone en schaduwrijke wandelplaats van lindenboomen aanlegde, welke nog naar hem Kelfkesbosch genoemd is, doch sedert eenige jaren in eene meer opene plaats met eene enkele laan omgeven en geschikt tot militaire exercitiën is veranderd.

Omtrent vier weken lang wist onze moedige briefschrijfster den achtbaren Heer met zijnen Raad te trotseren; doch toen zij verzwakt en afgemat de gevangenis niet langer kon verdragen, moest zij zich met 200 gulden vrijkoopen. De andere oude weduwe moest 25 gulden geven, en toen haar schoondochter bij eenigen van den Raad verzocht en smeekte, dat men de behoeftige vrouw, die het onmogelijk kon voldoen, er van ontslaan zou, antwoordde Burgemeester Christiaan ter Spijck, dat zij het dan met haar vel moest betalen; en van burgemeester Kelfken kreeg zij niet veel vriendelijker bescheid. Deze voegde haar toe, dat hij hare moeder en al de Arminianen ter stad zou uitdrijven, hetgeen in die dagen eene zeer noodlottige straf mogt heeten, als men bedenkt dat betrekkingen met inwoners van andere steden zeldzaam waren en men dus bijna hulpeloos als een vreemde, die nergens een te huis heeft, moest omdolen, wanneer men uit zijne stad of provincie werd verdreven. En toch ging Burgemeester Kelfken elken dag rustig de trappen van het stadhuis op, waar ter zijde dier trappen op een uitgehouwen steen in het latijn staat: „Bemint de geregtigheid, gij rig-

ters der aarde!" Als men den ingang wil binnentreden, vindt men op een steen vooraf ook nog in het latijn den inhoud van 2 Chron. XX vs. 6, 7, waar men onder anderen dit leest: „Ziet wat gij doet, want gij houdt het gerigt niet den mensche maar den Heere!" Ook de heer Kelfken meende naar Gods regt gehandeld te hebben. Gelukkig, dat wij thans betere begrippen van regt en pligt hebben.

DISSOLVING VIEWS.

DOOR

G. H. J. ELLIOT BOSWEL.

I.

Weêr zie ik mijn Geldersche dreven,
  Na jaren en weken terug;
Hoe snel vlood een deel van mijn leven!
  We ontvlieden de kindsheid te vlug.

Ik zit met baas Fokke en zijn Mieke
  Weêr onder het lindeloof;
De stevige boer schijnt een zieke,
  En moeder-de-vrouw werd zoo doof.

'k Zie óver de heg, in de verte,
  't Verschiet, dat 'k als kind niet kon zien,
Maar 'k groeide niet uit boven 't harte
  Dier boersche, regt hartlijke liên.

Flink kende ik hun tongslag voor dezen,
'k Dacht nog er mij goed meê vertrouwd....
In blik en gebaar moet ik lezen
Wat thans mij hun taal niet ontvouwt.

Wij drinken te zamen een glaasje
Van 't rinsche, gesuikerde bier;
Zoo'n gulheid verrukt mijn oud baasje,
En 't geeft aan zijn vrouw wat vertier.

Ginds loopen op bloote voeten
Veel blozerds, het haar ongekemd,
Zij kijken mij aan en zij groeten,
Maar denken: die heer is hier vremd.

Ter eere van mij, gaan ze duiklen,
En, zoo 'k hun bedoeling versta,
Dan zegt die: „zóó kopje te kuiklen,
Doe jij 't ons, fijn heerschap reis na!"

Zij toonen hun prachtigste sprongen,
Maar zien steeds vrij schuw naar mij op;
Uit aardigheid geeft daar een jongen
Zijn halsvriend een duchtigen schop.

De halsvriend kleurt halsvriends blaauwe oogen
Fluks blaauwer dan 't blaauw van zijn pet,
Maar, meester komt ginds, dus... gebogen!
En — halsvrienden weêr als te met!

Tot boeren en fiksche boerinnen
  Wies 't volkje, bekend aan mijn jeugd;
'k Roep blij hun 't verleden te binnen,
  Maar geen die zich mijner meer heugt.

Vergeten! in de eigene beemden,
  Waar 'k nóg met verrukking van droom;
Vergeten! een vreemdling bij vreemden!
  Vreemde, onder *mijn* lindenboom!

Toch, 't moedertje schijnt nog te weten
  Het minst wat mijn kindsheid betrof...
Zij heeft van 't verleên niets vergeten,
  Al werd haar begrip bijster dof.

Haar vingren betasten de mijnen,
  Diep tuurt zij mij aan in 't gezigt;
Zie, 't is of haar rimpels verdwijnen,
  Nu 't gulden verleên haar verlicht.

Wat mogt toch die moeder weêrvaren,
  Dat zij zich zóó hecht aan 't weleer?....
Toen had zij een zoon van mijn jaren,
  Zijn jeugd zoekt haar ziel in *mij* weêr!

II.

Een troepje boerenkindren
  Ligt om mij heen, in 't gras;

Geen lagchende zon kon verhindren,
  Dat ieder vrij treurig was.

'k Zou Gelderland verlaten
  En trekken naar den Haag,
Dies hadden zij veel te bepraten
  En stapelden vraag op vraag.

„Daór woonden," zeî Jan Linzen,
  („Zien vaôr had dat 'ezeid!)
Wel dûzend prinsessen en prinsen,
  Die waoren met gold beleid;

Elk at van golden borden,
  En dronk maar wien en pons,
Nou zol ie wel grootsch gaon worden
  En denken nooit meer aan ons!"

Gaît-Jan woû toch mij schrijven
  Een langen, langen brief,
Maar als ik hier buiten woû blijven,
  Dan vond hij mij liever dan lief.

Jans' vaôrtje had konijnen;
  Eén ramlaar bood ze mij;
„Och, waren zij," riep ze, „de mijnen,
  Ik bragt er u de andren wel bij."

Piet woû mijn schaatsen slijpen,
  Reeds nú, in 't heet saizoen...
Niet één kon regt duidlijk begrijpen
  Wat ik in den Haag ging doen.

Maar Gradus, bloô en goedig,
  De spot van meengen guit,
Hij toont zich op eens overmoedig,
  En roept, half schreijend, uit:

„Zoo wij te zamen blêven,
  Och, zelfs al liet ge mij,
Wil 'k graag al mijn knikkers oe gêven,
  Mijn zes allebasters er bij;

Wat moêder, negen jaoren,
  ('k Heb zelf mijn pot 'ezien!)
Veur mij, van haor nering, mogt spaoren,
  Mijn zeuventien gulden tien;

Al wat ik heb, wil 'k gêven,
  Zoo gij ons niet verlaat,...
Och, 't is mij toch al om het euven
  Als gij naar Holland gaat!" —

O kleine boersche vrinden,
  Wat was uw vriendschap groot!
Gezegend, wie dús haar mogt vinden,
  En haar in zijn kindsheid genoot!

12

Gij boodt uw gansch vermogen
  Voor mijn bezit alleen ....
Wie zou tot dien prijs het thans pogen?
  Van al mijn getrouwen, niet één?

III.

In haar kleine boerenwoning
  Heet de vrouw mij goeden morgen;
Knappe vrouw, nog niet gebogen
  Onder 't wigt van al haar zorgen.

Sinds den dood haars lieven Egberts,
  Had zij altoos zwart gedragen,
Maar in 't oog straalt licht en leven,
  En haar mond is wars van klagen.

Voor een vijftal moest zij zorgen,
  Jonge springers, gretige eters,
't Leerde op school wel schrijven, lezen,
  Maar van moeder nog wat beters.

't Vijftal kindren is volwassen,
  't Werkt en leeft een zeedlijk leven;
In de kleinen boerenwoning
  Is met haar, één kind gebleven.

Heldre ruiten, knappe kleêren,
  Oud, versteld, maar scheur noch gaten;
Aan de hagelwitte wanden
  Hangen bontgekleurde platen.

Naast Rinaldo Rinaldini,
  Hangt de heilige Genovéva,
Naast Mazeppa's wilden klepper,
  Hangt de slang met moeder Eva.

Naast de pijp haars lieven Egberts,
  Hangt een merklap, rijk aan kleuren:
Druiventros, dien 't sterke tweetal
  Naauwlijks van den grond kan beuren.

Om de prenten, óm den merklap,
  Houten lijstjes, bruine latten,
Maar één gouden lijst trekt de aandacht,
  Die moet wis iets fraais omvatten.

Wie ze nadert, ziet twee cijfers,
  Groote cijfers, zwart van drukint...
Lach niet, bij 't bescheid der weduw,
  Dat gij hier haar grootst geluk vindt.

„In de ziekte van mijn Egbert,
  Moest mijn oudste jongen loten,
Maar de lieve God, uit deernis,
  Woû mijn zorgen niet vergrooten;

Hij bestuurde Hermans vingren...
  „Vrij geloot klonk 't blij mij tegen!"..
Spraakloos stortte ik op de knieën,
  Als verplet door zulk een zegen.

Want mijn kind was goed, was zeedlijk,
  Hielp zijn ouders, wist hen te eeren,
'k Zag er vele', ook brave jongens,
  Met verwoeste krachten keeren;

En uit vrees, dat 'k ooit vergete
  's Heeren gunst, bij zoo veel kommers,
Hing ik in een gouden lijstje
  Dat gelukkig tweetal nommers."

's Hage,
1866.

EEN HARDE STEM.

DOOR

A. DE VISSER.

Ze droeg haar naam met eere
  En sloofde dag en nacht,
En zeven kind'ren hadt ze
  Met zorgen groot gebragt!

Ze hadt zoo wel gearbeid
  Dat ze ook iets óverwon,
En nu haar eigen huisjen
  In vreê bewonen kon.

Vier van haar oudsten dienden
  En bragten week'lijks splint,
Een nam een oude tante
  Tot zich als eigen kind!

Twee speelden om haar henen
  Eén, dat al loopen kon
En een die die manoeuvres
  Al wagg'lende begon.

Voor twee dus moest ze zorgen,
  En als ze werken ging
Dan pastte op één na, 't kleenste
  Alleen op 't kleinste ding.

Dat was dan ook een blijdschap
  Als moeder „schoftuur" had,
En eerst door 't venster gluurde,
  En dan naar binnen trad.

En 't jongste op hare knie nam,
  En 't andere, al zoo groot!
Zoo aardig stond te babb'len
  Van 't broertjen aan haar schoot.

Niet waar, ze had wel zegen?
  En toch geen lachjen ooit
Had in de laatste jaren,
  De somb're lip geplooid.

Soms, als de kleine deugniet
  Zoo regt de taal bedierf,
Dan kwam er wel een lachjen
  Maar dat terstond bestierf.

Dan nam ze haastig 't jongske
  En zette 't bij zich neêr,
En deed gejaagd haar werk af,
  En vroeg of zeî niet meer.

Dat zagen er zoovelen
  Dat wist wel iedereen
„Och, zeî men, malle kuren!
  „Het loopt er soms door heen!"

„Neen!" zeî dan de oudste buurvrouw,
  „Gij raadt het allen niet!
„Ze heeft dan heel iets anders,
  „Wat haar te binnen schiet.

„Ze had een ouder meisje,
  „Dat nu uit dienen is,
„Een ongelukig wezen
  „Ook is haar hoofd wat mis.

„Het heette als ik het wel heb,
  „Alleen naar vaders kant,
„En of 't em daar nu in zat,
  „Dat weet 'k niet, maar 't was schand.

„Het zat soms op de steentjes,
  „Een knol voor boterham,
„En bleef daar tot dat moeder
  „Weêr van haar arbeid kwam.

„Ik heb die arme sukkel
  „Wat menigmaal beklaagd,
„En aan haar strenge moeder
  „Om medelîj gevraagd.

„„Och,” kreeg ik dan ten ten anwoord,
„’t Is zoo’n ondeugend aas!
„„Ze doet maar niets dan jenken
„„En speelt in huis de baas.

„Pof ging het dan weer. Raak ’em
„„In huis...” „voort, loop wat aan,”
„Ja ik heb somwijl haar ’s nachts nog
„De stumpert hooren slaan!

„’t Hart moet je dikwerf breken
„En dat haar man haar liet —
„Maar och, dat was zoo’n tobber —
„Zie, dat begrijp ik niet!”

„Maar ziet, wat moest gebeuren,
„Eens komt zij ’s avonds weer
„En weg was ’t heele Mientjen,
„Men vond haar nergens meer.

„Men zocht, men liep, men schreeuwde
„Den ganschen langen nacht!
„Tot ein’lijk een haar thuis bragt
„Voor goed reeds thuis gebragt!”

„En als ze ’t voorhoofd rimpelt
„Ik wed, ze denkt er aan,
„En heeft ze in ’t kromme babb’len!
„Weêr Mientjes stem verstaan!

„En als ze nu daar neerzit,
„Van al haar arbeid moe,
„Dat klinkt dat „*moeder! moeder!*”
„Uit elken hoek haar toe!

„En mocht ge haar benijden,
„Haar blik zegt: „doe het niet”:
„Mijn rijkdom kunt gij peilen,
„Gij kent mijn lijden niet!”

HERFST.

DOOR

L. LAMMERS.

Weêr is 't herfstsaizoen gekomen
  Met zijn stormgeluid,
Dat door 't bruin en geel gebladert'
  Uit het venster fluit.

Vlugtig jaagt het zwerk zijn schaduw
  Over 't stoppelveld;
Regen wordt door 't waatrig glansen
  Van de zon voorspeld.

't Zwaluwkoor verlaat het Noorden
  Voor de zuiderlucht,
Raven zwerven over de akkers
  Met vertraagde vlucht.

Alles tuicht het langzaam naad'ren
  Van den winterdag,
Alles schijnt zich reeds te waap'nen
  Tegen zijn gezach.

O, wanneer de herfst des levens
  Mij wordt toegestaan,
Zal 't mij dan ook als de schepping
  In den herfsttijd gaan?

Zal ik ook gewapend wezen
  Als mijn winter naakt?
Zal er dan iets in mij wonen,
  Dat nog leeft en waakt?

Heerlijk is mij 't nederdalen
  Van het zonnelicht,
Als 't in stormige avondstonden
  Blinkt voor mijn gezicht.

Schittrend breekt het door de wolken
  Aan den westertrans;
Schooner dan bij heldren hemel
  Praalt zijn gouden glans.

Geef mij, liefderijke Vader,
  Schepper der natuur,
Eenmaal zulk een levensavond,
  Zulk een stervensuur!

1856.

IN DEN OOGST.

DOOR

M. L. QUACK.

De zomer wijkt, de herfsttijd nadert,
Een nieuw tooneel van weelde en pracht!
De vruchtboom, half in 't geel gebladert,
Staat met een keur van ooft bevracht,
Terwijl het zwaar getopte koren,
Dat golvend neêrbuigt op de voren,
Reeds op de hand des maaijers wacht.

Zie, landman, om die vruchtb're hoven,
Dien rijken gaard, dat kostlijk veld!
Geniet de vrucht van 't nijvre sloven
Door geen onnutte zorg gekweld!
Wil slechts, waar u 't genot moog wenken,
Ook somtijds eens eens blikje schenken,
Aan d' oogst die 's hemels englen geldt.

Ras stormt, in donk're wolkenscharen,
De winter weêr langs veld en vloed,
Maar moog' hij and'ren onspoed baren,

Gij jubelt bij uw overvloed :
De dweeper weifle bij 't genieten
Des heilstrooms die hem toe komt vlieten ,
De wijze smaakt dien blij te moed !

Maar als gij straks ten oogst gevaren ,
Daar de armen aan uw zijde ziet,
Och laat hen vrij de halmen garen,
Die vriend en knecht te zaam'len liet;
Dan landman vindt gij op uw bede,
Bij zingenieting zielevrede,
En vreest gij ook Gods oogstuur niet.

Elst 1865.

EEN HEEL VERTROUWELIJKE BRIEF.

(Constantia aan Johanna).

DOOR

J. CHR. GEWIN.

Gij vraagt mij in uw lieven brief, —
Uw eerste, dien ik mogt ontvangen,
Na weken afzijns (1). 't Was niet lief,
Dat gij me zóó lang liet verlangen;
En 'k moest u eigentlijk, tot straf,
Een maand naar antwoord laten smachten.
Maar 'k zie, om reednen, daarvan af. —
Van Kee en Frans kon men 't verwachten,
Zoo als ge schrijft. Geluk op reis!
Wensch ik hun beide, in 't huwlijksbootje,
Al is een jongen naar den eisch,
Met hem, voor ons weêr naar zijn grootje.
Gij vindt hem naar: schrijft gij me *nu.*
'k Hoorde u toch vroeger anders praten:
Doch sinds uw *liaison rompue*
Schijnt gij heel 't mannenras te haten,

(1) 't Waren er naauwelijks *twee.*

Mooi? neen vind ik hem niet, maar — — naar?
Dat schrijft ge wel: doch 't is niet waar.
Maar, à propos, van *mooi* gesproken — —
't Heeft mij, op mijne reis hier heen,
Aan geen bewonderaars ontbroken:
En op de spoor trof ik er een . . .!
Verbeeld u — — zwart gekrulde haren
En knevel: — oogen — donker bruin
En schittrend, levend, als ze waren,
Toch zacht en vriendlijk — — — Tante Kruin
Kwam juist, als liep ze op wollen sokken,
De kamer in, toen 'k zoover was.
Ik was er waarlijk van geschrokken.
Verbeeld je, dat ze zóó iets las!
Ze kwam al nader en al nader,
'k Schoof gaauw mijn brief in 't wit papier.
„Wien schrijf je?" vroeg ze: 'k zeî „aan vader."
„Zoo," zeî ze: „dat doet mij pleizier,
„Ik kwam juist hier, om je te vragen,
Of je al naar huis geschreven hadt.
„Je bent hier al een veertien dagen,
„'k Was bang, meid! dat je 't soms vergat."
Ik dacht: wel heb ik van mijn leven!
Waar moeit zoo'n sloof zich niet al meê?
— — Maar ja! waar was ik ook gebleven?
Bij de oogen van — — — Louis Labré,
Dat is zijn naam. En o! die oogen!
Daar ligt een wereld in! Zijn blik
Heeft zulk een wonderbaar vermogen,
Zoo iets betooverends, dat ik — — —

Ja — — in een oogwenk was gevangen:
Mijn hart geen wederstand kon biên,
En nu verteerd wordt door 't verlangen,
Hem telkens, telkens weêr te zien.
Niet slechts die oogen: heel zijn wezen,
Gestalte, vormen — alles — schoon!
't Kan niet te veel, te hoog geprezen,
En dan zijn stem! — — een englentoon!
In 't kort: voor dat de reis volbragt was,
De trein tot hier was voortgerend,
Gevoelde ik, dat ik in zijn magt was.
't Was of 'k hem jaren had gekend.
Hij vroeg nu, waar ik ging logeeren,
Hij sprak met geestdrift van 't genot,
Mij dikwijls hier te rencontreeren;
En ik — ja ik — — juichte in mijn lot!
Den andren middag, vlak voor 't eten,
Kwam hij voorbij aan d' overkant,
Op een regt dartel ros gezeten,
En groette sierlijk en galant.
Paard, ruiter, houding, groeten, buigen,
't Was alles, hoor je, naar den eisch!
En 'k werd — ik moet het rond betuigen —
Verliefder nog dan op de reis.
'k Heb sedert viermaal hem gesproken,
En telkens raakte ik meer verward:
Begon 't hier binnen meer te spoken
In mijn van liefde bonzend hart.
Maar gistren — 't venster stond wijd open —
Hoorde ik 't getrappel van een paard,

En haastte mij er heen te loopen,
Welligt met wat te snelle vaart:
Doch weldra werd mijn spoed bedwongen,
„Neen nicht!" sprak tante: „niet voor 't raam!
„Dat is een vreeslijk losse jongen,
„Hij staat ter slechter naam en faam,
„En maakt te wilde en kromme sprongen.
„'k Begrijp niet, dat je je niet schaam.
„Ik heb al dadelijk begrepen,
„Dat je op dat heerschap waart verzot.
„Al ben ik oud, ik ken die knepen:
„Hij heeft er al zoo veel bedot.
„'t Is dus mijn pligt, er voor te waken,
„Dat hij u 't hoofd niet brengt op hol.
„Geloof mij, kind! met zulke snaken
„Speelt nooit een meisje een eerbre rol.
„Stil! — — — hoor nu naar mijn raad eens even:
„Laat deugd en eer de grondslag zijn
„Bij uwe keus voor 't huwlijksleven:
„De kelk biedt anders slechts venijn,
„Die nectar u belooft te geven."

Nu had ik wel zoo iets vernomen
Van zijn gedrag, soms wel wat dol;
Maar dacht: 't zal wel in orde komen,
Al is hij nu een beetje op hol.
Doch sedert relt me elkeen aan de ooren
Van misstap, misdrijf!! zonder end!
t Is afgunst, die mijn vreugd wil storen:
Ik wil er daarom niets van hooren,

13

Want — — meidlief! — — 't is zoo'n knappe vent !
En tante: — zeker had ze regt,
Gold het een van die andre heeren.
't Is heel verstandig, wat ze zegt:
Maar — — hèm kan 't in *mijn* oog, niet deren!

Zij heeft al aan papa geschreven,
En die komt morgen denklijk hier.
Dat zal gewis een *scène* geven,
Doch wat zal 't helpen? Och geen zier!

En nu — hoor ik u ernstig vragen:
Als hij me vroeg — wat ik dan deê?
'k Zeg tegen allen, die mij plagen,
Heel zedig „o! volstrekt niet! neê!"
Maar u, u wil ik 't niet verheelen,
Mijn allerliefste, beste Naa!
Vraagt hij 't me zelf, dan zeg ik „ja!"
Want — 't is een kereltje om te stelen!

Uw hartsvriendin

Constantia (1).

(1) „En de moraal?"
Spreekt die niet genoeg tot u, uit den brief zelven, lieve lezeres?

DE GELUKZOEKER.

DOOR

G. VAN DER SCHRAFT.

Arm aan geld en krank van harte,
Torschte ik bang mijn levensdagen,
Armoê is zoo zwaar te dragen;
  Rijkdom biedt het hoogste heil!
En, tot wering mijner smarte,
Peinsde ik, om uit 's aardrijks naven
Schatten gouds mij op te graven;
  'k Had er de eeuwigheid voor veil.

Zoo bezocht ik duistere oorden;
Kookte een aantal tooverkruiden,
Zaamgebragt van Noord en Zuiden:
  De bezwering was volbragt.
Toen — gesterkt door tooverwoorden —
Poogde ik d' ouden schat te delven,
In de aangeduide welven:
  Zwart en stormig was de nacht.

Eensklaps scheen me een licht te wenken;
't Naakte mij allengs van verre,

Vriendelijk als een flonkersterre,
  Juist terwijl het nachtuur sloeg.
En — hier gold geen angstig zwenken —
Heller glansen, fraaijer stralen
Zag ik om den beker pralen,
  Dien een schoone jong'ling droeg.

Hemelsche oogen zag ik blinken,
Rijk omzwierd van bloemenkransen;
Dus, omstraald door 's bekers glansen,
  Trad hij in mijn tooverkring.
Vriend'lijk bood hij mij te drinken;
Neen, dit kan geen lichtgloed wezen
Uit den afgrond opgerezen,
  Dacht ik, in verbijstering.

Drink u frisschen moed voor 't leven,
— Sprak hij — zorg en leed tot wering;
Staak uw angstige bezwering,
  En ontwijk dit duister oord.
Nutloos is uw somber streven:
Zoete rust, na zure waken;
Arbeidslust en feestvermaken!
  Zij voortaan uw tooverwoord.

Naar Goethe.

Drukfouten.

In het stukje „*Oud-Geldersche Waterrechten*" zijn nog eenige drukfouten gebleven, die wij hier willen opgeven.

blz.	69	regel	7	v. o.	staat:	die geduchte,	lees:	dien geduchten.
„	70	„	4	v. b.	„	noest	„	moest.
„	71	„	11	v. b.	moet achter:	genoemd eene , staan.		
„	71	„	12	v. b.	het einde van dezen zin is bij vergissing op blz. 72 te land gekomen, zie daar de regels 4 en 5 van boven.			
„	71	„	16	v. b.	staat:	over,	lees:	daer.
„	72	„	6	v. b.	„	climmende	„	climmender.
„	72	„	10	v. o.	„	oethoevigen	„	olthoevigen.
„	72	„	7	v. o.	„	1	„	16
„	73	„	12	v. b.	„	watterrecht	„	waterrecht.
„	74	„	7	v. b.	„	ahnt	„	ahn t.
„	74	„	16	v. b.	„	lan ds	„	landes.
„	74	„	19	v. b.	„	echte	„	Rechte.
„	75	„	4	v. o.	„	hang	„	hangt:
„	76	„	4	v. b.	„	hare	„	haere.
„	76	„	8	v. b.	„	olthoevige	„	oldthoevige.
„	76	„	15	v. b.	„	daar	„	daer.
„	76	„	8	v. o.	„	geerfden	„	geerftden.
„	77	„	1	v. b.	„	veclaert	„	verclaert.
„	77	„	12	v. b.	„	verre	„	vere.
„	77	„	18	v b.	„	aan	„	ahn.

GELDERSCHE volks-ALMANAK.

VOOR HET JAAR

1868.

REDACTEUR,

Gerard Keller.

ARNHEM
bij
D. A. Thieme.
1868

Steend. P. W. v. d. Weijer Utrecht.

GELDERSCHE

VOLKS-ALMANAK.

C. L. van Kesteren sculps.

GELDERSCHE
VOLKS-ALMANAK,

VOOR

1868.

Redacteur: GERARD KELLER.

ARNHEM,
D. A. THIEME.

1868.

INHOUD.

INHOUD.

VERJAARDAGEN VAN HET KONINKLIJK HUIS.

---

1 Febr. H. K. H. LOUISA AUGUSTA WILHELMINA AMALIA Prinses van Pruissen, Gemalin van Z. K. H. Prins FREDERIK der Nederlanden, geb. 1808.

19 Febr. Z. M. WILLEM III, Koning der Nederlanden, geb. . . . . 1817.

28 Febr. Z. K. H. WILLEM FREDERIK KAREL, Prins der Nederlanden, geb. . . . . 1797.

8 April. H. K. H. WILHELMINA MARIA SOPHIA LOUISA, zuster van Z. M. Koning WILLEM III, Gemalin van den Groothertog van SAKSEN-WEIMAR-EISENACH, geb. . . . . 1824.

3 Mei. Z. M. KAREL LODEWIJK EUGENIUS, Koning van Zweden en Noorwegen, geb. . . . 1826.

9 Mei. H. K. H. WILHELMINA FREDERIKA LOUISA CHARLOTTA MARIANNE, Tante des Konings, geb. . . . . 1810.

20 Mei. H. K. H. AMALIA MARIA DA GLORIA AUGUSTA, van Saksen-Weimar. Gemalin van Z. K. H. Prins HENDRIK, geb. . . . . 1830.

13 Junij. Z. K. H. WILLEM FREDERIK HENDRIK, broeder des Konings, geb. . . . . 1820.

17 Junij. H. M. SOPHIA FREDERIKA MATHILDA, Prinses van Wurtemberg, Koningin der Nederlanden, geb. . . . . 1818.

—

24 Junij. Z. K. H. KAREL ALEXANDER AUGUST JOHAN, Groothertog van Saksen-Weimar-Eisenach, Schoonbroeder des Konings, geb. . . 1818.

5 Julij. H. K. H. WILHELMINA FREDERIKA ANNA ELISABETH MARIA, Dochter van Z. K. H. Prins FREDERIK, geb. . . . . . . 1841.

5 Aug. H. M. WILHELMINA FREDERIKA ALEXANDRINA ANNA LOUISA, Dochter van Z. K. H. Prins FREDERIK, Gemalin van Z. M. den Koning van Zweden en Noorwegen, geb. . . 1828.

25 Aug. Z. K. H. WILLEM ALEXANDER KAREL HENDRIK FREDERIK, tweede Zoon des Konings, geb. 1851.

4 Sept. Z. K. H. WILLEM NICOLAAS ALEXANDER FREDERIK KAREL HENDRIK, Kroonprins der Nederlanden, geb. . . . . 1840.

JANUARIJ.		
1 W.	Nieuwjaar.	
2 D.		
3 V.	H Genoveva.	Eerste Kwartier.
4 Z.		
5 Z.		
6 M.	Driekoning.	
7 D.		
8 W.		
9 D.	. . . .	Volle Maan.
10 V.		
11 Z.		
12 Z.		
13 M.	Koppermaandag.	
14 D.		
15 W.	H. N. Jezus.	
16 D.	. . . .	Laatste Kwartier.
17 V.		
18 Z.		
19 Z.		
20 M.		
21 D.		
22 W.	St. Vincent.	
23 D.		
24 V.	. . . .	Nieuwe Maan.
25 Z.	St. Paul. bek.	
26 Z.		
27 M.		
28 D.		
29 W.		
30 D.		
31 V.		

FEBRUARIJ.		
1 Z.	. . . .	Eerste Kwartier.
2 Z.	Maria Lichtmis.	
3 M.		
4 D.		
5 W.		
6 D.		
7 V.		
8 Z.	. . . .	Volle Maan.
9 Z.	Septuages.	
10 M.		
11 D.		
12 W.		
13 D.		
14 V.		
15 Z.	. . . .	Laatste Kwartier.
16 Z.	Sexagesima.	
17 M.		
18 D.		
19 W.		
20 D.		
21 V.		
22 Z.		
23 Z.	Quinquages.	Nieuwe Maan.
24 M.		
25 D.	Vastenavond.	
26 W.	Aschdag.	
27 D.		
28 V.		
29 Z.		

MAART.

1 Z.	Quadrages.	
2 M.	. . . .	Eerste Kwartier.
3 D.		
4 W.	Quatertemp.	
5 D.		
6 V.	Quatertemp.	
7 Z.	Quatertemp.	
8 Z.	Reminiscere.	Volle Maan.
9 M.		
10 D.		
11 W.		
12 D.		
13 V.		
14 Z.		
15 Z.	Oculi.	
16 M.	. . . .	Laatste Kwartier.
17 D.		
18 W.		
19 D.		
20 V.	De Lentebeg.	
21 Z.		
22 Z.	Laetare.	
23 M.		
24 D.	. . . .	Nieuwe Maan.
25 W.	Maria boods.	
26 D.		
27 V.		
28 Z.		
29 Z.	Judica.	
30 M.		
31 D.	. . . .	Eerste Kwartier.

APRIL.

1 W.		
2 D.		
3 V.		
4 Z.		
5 Z.	Palmzondag.	
6 M.		
7 D.	. . . .	Volle Maan.
8 W.		
9 D.	Witte Dond.	
10 V.	Goede Vrijd.	
11 Z.		
12 Z.	1e Paaschdag.	
13 M.	2e Paaschdag.	
14 D.	. . . .	Laatste Kwartier.
15 W.		
16 D.		
17 V.		
18 Z.		
19 Z.	Quasimodo.	
20 M.		
21 D.		
22 W.	. . . .	Nieuwe Maan.
23 D.		
24 V.		
25 Z.	St. Marcus.	
26 Z.	Misericorde.	
27 M.		
28 D.		
29 W.	. . . .	Eerste Kwartier.
30 D.		

MEI.		
1 V.		
2 Z.	Kruisd. Vast.	
3 Z.	Jubil. Kruisv.	
4 M.	Kruisd. Vast.	
5 D.		
6 W.	. . . .	Volle Maan.
7 D.		
8 V.		
9 Z.		
10 Z.	Cantate.	
11 M.		
12 D.		
13 W.		
14 D.	. . . .	Laatste Kwartier.
15 V.		
16 Z.		
17 Z.	Rogate.	
18 M.		
19 D.		
20 W.		
21 D.	Hemelvaarts-dag.	
22 V.	. . . .	Nieuwe Maan.
23 Z.	Exaudi.	
24 Z.		
25 M.		
26 D.		
27 W.		
28 D.	. . . .	Eerste Kwartier.
29 V.		
30 Z.		
31 Z.	1e Pinksterd.	

JUNIJ.		
1 M.	2e Pinksterd.	
2 D.		
3 W.	Quatertemp.	
4 D.		
5 V.	St. Bonifac.	Volle Maan.
6 Z.	Quatertemp.	
7 Z.	H. Drievuld.	
8 M.		
9 D.		
10 W.		
11 D.	Heilige Sacramentsdag.	
12 V.		
13 Z.	. . . .	Laatste Kwartier.
14 Z.		
15 M.		
16 D.		
17 W.		
18 D.	Overwinn. bij Waterloo.	
19 V.		
20 Z.	. . . .	Nieuwe Maan.
21 Z.		
22 M.		
23 D.		
24 W.	St. J. de Doop.	
25 D.		
26 V.		
27 Z.	. . . .	Eerste Kwartier.
28 Z.		
29 M.	St. Petrus en Paulus.	
30 D.		

JULIJ.		
1 W.		
2 D.	Mariabezoek.	
3 V.		
4 Z.	. . . .	Volle Maan.
5 Z.		
6 M.		
7 D.		
8 W.		
9 D.		
10 V.		
11 Z.		
12 Z.		
13 M.	. . . .	Laatste Kwartier.
14 D.		
15 W.		
16 D.		
17 V.		
18 Z.		
19 Z.	Hondsdagen beginnen.	Nieuwe Maan.
20 M.	St. Margriet.	
21 D.		
22 W.		
23 D.		
24 V.		
25 Z.	St. Jacobus.	
26 Z.	. . . .	Eerste Kwartier.
27 M.		
28 D.		
29 W.		
30 D.		
31 V.		

AUGUSTUS.		
1 Z.		
2 Z.		
3 M.	. . . .	Volle Maan.
4 D.		
5 W.		
6 D.		
7 V.		
8 Z.	Vastendag.	
9 Z.		
10 M.	St. Laurens.	
11 D.	. . . .	Laatste Kwartier.
12 W.		
13 D.		
14 V.	St. Eusebius.	
15 Z.	M. Hemelv.	
16 Z.		
17 M.		
18 D.	. . . .	Nieuwe Maan.
19 W.	Einde der Hondsdagen.	
20 D.		
21 V.		
22 Z.		
23 Z.		
24 M.	St. Barthol.	
25 D.	. . . .	Eerste Kwartier.
26 W.		
27 D.		
28 V.		
29 Z.		
30 Z.		
31 M.		

SEPTEMBER.		
1 D.		
2 W.	. . . .	Volle Maan.
3 D.		
4 V.		
5 Z.		
6 Z.		
7 M.		
8 D.	Maria's geboortedag.	
9 W.	. . . .	Laatste Kwartier.
10 D.		
11 V.		
12 Z.		
13 Z.		
14 M.	Kruisverheff.	
15 D.		
16 W.	Quatertemp.	Nieuwe Maan.
17 D.		
18 V.	Quatertemp.	
19 Z.	Quatertemp.	
20 Z.		
21 M.	St. Mattheus.	
22 D.	DeHerfstbeg.	
23 W.	. . . .	Eerste Kwartier.
24 D.		
25 V.		
26 Z.		
27 Z.		
28 M.		
29 D.	St. Michaël.	
30 W.		

OCTOBER.		
1 D.	. . . .	Volle Maan.
2 V.		
3 Z.		
4 Z.		
5 M.		
6 D.		
7 W.		
8 D.		
9 V.	. . . .	Laatste Kwartier.
10 Z.	St. Victor.	
11 Z.		
12 M.		
13 D.		
14 W.		
15 D.	. . . .	Nieuwe Maan.
16 V.		
17 Z.		
18 Z.	St. Lucas Ev.	
19 M.		
20 D.		
21 W.		
22 D.		
23 V.	. . . .	Eerste Kwartier.
24 Z.		
25 Z.		
26 M.		
27 D.		
28 W.	St. Simon en Judas.	
29 D.		
30 V.		
31 Z.	Hervormingsd. Vastendag.	Volle Maan.

NOVEMBER.			
1	Z.	Allerheiligen.	
2	M.	Allerzielen.	
3	D.		
4	W.		
5	D.		
6	V.		
7	Z.	St. Willebr.	Laatste Kwartier.
8	Z.		
9	M.		
10	D.		
11	W.	St. Maarten.	
12	D.		
13	V.		
14	Z.	. . . .	Nieuwe Maan.
15	Z.		
16	M.		
17	D.		
18	W.		
19	D.		
20	V.		
21	Z.	Maria Opoff.	
22	Z.	. . . .	Eerste Kwartier.
23	M.		
24	D.		
25	W.		
26	D.		
27	V.		
28	Z.		
29	Z.	1e Advent.	
30	M.	St. Andreas.	Volle Maan.

DECEMBER.			
1	D.		
2	W.		
3	D.		
4	V.		
5	Z.		
6	Z.	St. Nikolaas. 2e Advent.	Laatste Kwartier.
7	M.		
8	D.	Maria's ontv.	
9	W.		
10	D.		
11	V.		
12	Z.		
13	Z.	3e Advent.	
14	M.	. . . .	Nieuwe Maan.
15	D.		
16	W.	Quatertemp.	
17	D.		
18	V.	Quatertemp.	
19	Z.	Quatertemp.	
20	Z.	4e Advent.	
21	M.	St. Thomas.	
22	D.	. . . .	Eerste Kwartier.
23	W.		
24	D.		
25	V.	1e Kersdag.	
26	Z.	2e Kersdag. St. Stephan.	
27	Z.	St. Joann. Ev.	
28	M	Onn. kinder.	
29	D.	. . . .	Volle Maan.
30	W.		
31	D.	Silvester.	

JAN HALFENHALF.

DOOR

G. H. J. ELLIOT BOSWEL.

Ginds in dat donkre poortje, woont
een man met groot gezin;
Jan Halfenhalf woont daar, en sluipt
bij schemer 't poortjen in;
Maar, vóór hij insluipt, spiedt hij rond,
of ligt een oog hem ziet,
En, merkt hij dát, dan loopt hij door,
als kent hij 't poortje niet.

Jan Halfenhalf lijdt meest gebrek,
zijn vrouw en kindren meê:
Haar faalt de lust en moed, en zij
was eens zoo knap als reê;
Zijn kindren groeijen op in 't wild:
„dat schoolgaan" (prevelt Jan)
„Kost schatten, en voor de armenschool
ben *ik* toch niet de man!"

Zijn nood spreekt uit zijn kleeding niet;
Jan kleedt zich gaarne als „heer":

Laag hoedje en jas en pantalon,
een knevel, stijf van 't smeer,
Papieren overhemd en boord,
zeer breed, zeer hoog, zeer stijf...
En 's winters, plooit een cache-nez,
zich breed om 't bovenlijf.

Des zondags zwaait zijn hand een stok;
als 't regent (bitter kruis!
Een paraplui bezit hij niet)
blijft Jan al brommend t'huis.
Parades zijn zijn liefst vermaak;
de of'ciers van 't garnizoen
Kent Jan bij naam, en noemt die luid,
dat strookt met zijn fatsoen.

T'huis rookt hij pijpjes, maar op straat
rookt Jan gaarn' zijn cigaar;
Hij pinkt er de asch af, met veel ernst
en deftig, fraai gebaar.
Nooit loopt hij snel, maar stapt, regt fier,
de hand soms om de kin,
Slechts, als het schemert, spoedt hij voort,
en — sluipt zijn poortjen in.

Dat Jan het hart draagt, al te hoog,
zegt elk, schoon niemand gist,
Dat Jan, hoe trotsch in 't openbaar,
stil, geld zich schaft door list;
Hoe hij zijn moeder, oud en zwak,
maar werkend, dag en nacht,

'tVerdiende afknerpt, door tranen, en
straks om zijn „slimheid" lacht.

Dús kent hij moeder, binnenshuis,
maar Jan's fatsoen duldt niet,
Dat me' ooit *hem* met zoo'n schaamle sloof,
(zijn moeder!) buiten ziet.
Nooit groet hij buur of ambachtsman,
maar voor een aad'lijk heer,
(Schoon onbekend) zwaait Jan zijn hoed,
en blaast zich op om „de eer."

Niet lui is Jan, staâg zoekt hij werk,
maar — om 't als baas te doen;
Want werken als „zoo'n knecht", dát nooit,
dat strijdt met zijn fatsoen.
En daar hij is voor knecht te trotsch,
en te onbekwaam voor baas,
Lijdt Jan steeds àrmoê... beedlaar, stil,
en openlijk een dwaas!

Jan heeft familie ('k ken er van)
zoo dwaas en arm als hij;
In 't heilloos, laf gebrek, gesteund
door zieklijk medelij'.
Steekt Halfenhalfs! de handen uit!
ook 't needrigst handwerk baat:
De rang maakt niet den mensch, Goddank!
maar wel de mensch zijn staat!

's Hage 1867.

GELDERSCHE ZEDEN EN GEWOONTEN UIT DE TWEEDE HELFT DER VORIGE EEUW, AAN DE TOENMALIGE WETGEVING ONTLEEND.

DOOR

MR. J. W. STAATS EVERS.

Bij het doorbladeren der op de Arnhemsche bibliotheek berustende en zeldzaam voorkomende volledige verzameling van Geldersche plakkaten, die een vervolg van het tot 1740 loopende Groot Geldersch Plakkaatboek uitmaken, trokken vele curieuse onderwerpen van wetgeving mijne bijzondere aandacht. Daar de wetten de meest getrouwe afspiegeling geven van de tijden, waarin zij tot stand komen, en eene beschrijving onzer voorvaderlijke zeden en gewoonten, voor zoo verre die door afwijking van onzen hedendaagschen maatschappelijken toestand opmerking verdienen, in dezen Volks-Almanak eigenaardig hare plaats vindt, kwam eene mededeeling van het volgende, aan die verzameling ontleend, mij niet onbelangrijk voor. Men treft daarin een duidelijk bewijs aan, welk een groot, ja soms hemelsbreed verschil eene vergelijking van onze hedendaagsche wetgeving met die van een niet

verwijderd tijdstip aanbiedt en hoezeer wij de groote vrijheden in huisselijk en maatschappelijk leven, waarvan zelfs nog velen onzer vaderen verstoken waren, als de vruchten van duurgekochte omwentelingen op prijs hebben te stellen.

Nadat onze voorouders in vroeger eeuwen onder eene inquisitie hadden gezucht, die menig bloedig offer kostte, begon zich, het is uit de geschiedenis overbekend, in het laatst der 16de eeuw eene reactie te openbaren, waaruit de Hervormde godsdienst weldra als zegevierende te voorschijn trad en meer dan twee eeuwen lang eene heerschende partij vormde, die langzamerhand alle staatsinstellingen met haren zuurdeesem doortrok. Zoo zien wij, dat een plakkaat van 19 Mei 1752 aan mannen beneden vijf 'en twintig en vrouwen beneden de twintig jaren (zelfs al waren zij weduwnaars en weduwen), op straffe van nietigheid van het huwelijk en van onwettigheid der kinderen, verbood zich met een Roomsche man of vrouw in den echt te begeven, terwijl alle trouwbeloften tusschen deze personen bovendien krachteloos waren. Indien lieden beneden gemelden leeftijd in de Protestantsche godsdienst opgevoed, doch om een huwelijk Roomsch geworden waren, zoo mogten zij niet dan na verloop van een jaar sedert de verzaking hunner godsdienst een huwelijk aangaan. Op Roomschen, die met het doel tot verandering na het huwelijk, de Protestantsche religie hadden aangenomen, rustte eveneens de verpligting dien tijd mede af te wachten. De aanhef van het plakkaat vermeldt

als beweegreden voor dezen maatregel „dat er vroeger vele oneenigheden waren gerezen tusschen echtgenooten, kinderen en huisgezinnen van verschillende religiën, dat kinderen dikwijls in de Roomsche godsdienst opgevoed en echtgenooten verleid werden om tot openbare ergernis de ware gereformeerde religie te verlaten en zich tot de Roomsche dwaling te begeven."

In een plakkaat van 23 April 1771 lezen wij verder dat Roomsche geestelijken in de graafschap Zutphen soms tot waarneming der priesterlijke functiën werden toegelaten. Deze waren dan verpligt om voor alle behoeftigen, die tot hunne gemeenten behoorden, onverschillig of die binnen dan wel buiten hunne verblijfplaats woonden, zorg te dragen. Bij gebreke hiervan werd de verleendé vergunning ingetrokken en het Roomsche kerkgebouw of de schuur gesloten.

Het blijkt dat er vooral in de vorige eeuw bij intrede of afscheid van predikanten ten platte lande, zoo tot bezwaren van dezen als van anderen, vele maaltijden en feestelijkheden plaats hadden, waaraan de wetgever het in 1777 noodig oordeelde paal en perk te stellen. Immers verbood hij toen, op boete van *f* 25 voor de armen, aan alle beroepen predikanten of proponenten, bij intrede, bevestiging of afscheid, een maaltijd te geven of dien op naam van een ander te doen plaats hebben.

Op gelijke straf mogten de ingezetenen bij die gelegenheid de pastorie of hunne woningen ook niet sieren en met of zonder schietgeweer optrekken.

Eenige jaren te voren (1768) was in de graafschap Zutphen mede een verbod uitgevaardigd om het klokluiden, dat aldaar op bepaalde tijden wegens bijgeloovigheid en andere oorzaken plaats had en dikwijls van groote baldadigheden vergezeld ging, voortaan zonder speciale toestemming van den officier der plaats niet anders dan voor de uitoefening der gereformeerde godsdienst, het bekend maken van een sterfgeval, het houden van begrafenis of bij vergadering van geërfden en ingeval van brand te doen geschieden. Ook mogt, op daarvoor vastgestelde straffen, niemand anders dan koster en dragers bij begrafenissen aan de klokken trekken.

Men weet dat onze voorouders, die tot aanzienlijke geslachten behoorden, de gewoonte hadden om hunne wapenborden of schilden in de kerken te doen ophangen, waarvoor eene aanzienlijke retributie aan de kerk moest worden betaald. Bij publicatie van de provisionele vertegenwoordigers van het volk van Gelderland d.d. 11 Februarij 1795 werd echter gelast „om alle wapenborden of schilden, in de publieke kerken of nationale gebouwen in deze provincie binnen den tijd van zes weken door de eigenaars te doen wegnemen."

Het is eveneens bekend dat de predikanten eertijds verpligt waren der autoriteiten in hunne gebeden gedachtig te zijn. Een plakkaat van 13 October 1791 gelastte te bidden voor: de Staten der provincie en die van andere gewesten, hunne vrienden, naburen of bondgenooten; vervolgens voor den prins erfstadhouder der provinciën, zijne koninklijke gemalinne,

den erfprins van Oranje en het verder vorstelijk huis; in de steden nog voor de magistraat der stad en in de ampten voor de officieren en ridderschappen, en in de hooge heerlijkheden voor de heeren en vrouwen dier bezittingen. Ter residentieplaats van het hof, van de rekenkamer alsmede van de Staten en Gedeputeerde Staten van het kwartier was eene openbare vermelding dier collegiën mede verpligtend.

Indien ook al onze hedendaagsche zondagswet wordt beschouwd niet meer met den geest des tijds te strooken, zoo hebben wij echter bij vergelijking met een vroegeren maatschappelijken toestand nog geene redenen tot groote klagten. Een plakkaat toch van 20 October 1747 verbood tijdens de bedestonden „eenige koopmanschap of handelingen in 't openbaar of heijmelijk te drijven, op poene van nulliteit van die contracten en daarenboven van vier daalders tot dartig stuijvers 't stuk; ende van twee daalders, die met kleinder coopmanschap op die tijd handel gedreven of eenige eet of andere waren voorgedaan mogten hebben." Bij onvermogen subintreerden arbitraire straffen. Dit plakkaat verbood verder, op geldboete „gedurende de godsdienstoefening herbergen te bezoeken, uiterlijk handwerk en arbeid te verrigten of eenige ongeoorloofde excercitiën te plegen." Drie jaren later werden nog de kermissen of jaarmarkten, die op vele plaatsen ten platten lande des zondags gehouden werden, overal tot woensdag verdaagd.

Bij de invoering der verbeterde rijmpsalmen gelastten de Staten mede in 1774 dat, met uitsluiting van alle

andere berijmingen, van deze psalmen gebruik moest worden gemaakt „op de predikstoelen, alsmede in de gestoelten of zitplaatsen der collegiën, magistraten, geregten, kerkeraden en andere publieke ambtenaren mitsgaders in de godshuizen en scholen zoo ter stede als op het platte land."

Merkwaardig was inzonderheid de wet, die nog weinige jaren voor de afschaffing der heerschende kerk in de provincie tegen de joden werd uitgevaardigd, waartoe echter geene godsdiensthaat maar noodzakelijkheid ter vrijwaring der plattelandsbewoners „tegen hunne bedriegerijen en looze streken" den wetgever bewoog. Deze wet, dagteekenende van 12 Mei 1789, verbood namelijk den joden ten platten lande te vernachten en op te wonen; uitgezonderd hiervan waren zij, die aldaar de facto hunne woning mogten hebben verkregen en voorbehoudens het regt der hooge provisionele regering om aan geschikte en welgestelde joden toe te staan op het platte land fabrijken te vestigen. Alle joden aldaar moesten echter zonder onderscheid, op straffe van bannissement uit het ambt, het volgende betrachten: zij mogten zonder permissie van het bestuur, die ten allen tijde ingetrokken kon worden, niemand huisvesten of logeren, „zelfs niet aanverwanten, joodsche knechts, compagnons of andere van de natie." Bij de aanvrage tot deze permissie moest worden overgelegd een bewijs van ingezetenschap der republiek en van goed gedrag der woonplaats. Van ontslag van joodsche knechts of compagnons was het noodig aan het bestuur kennis te geven.

Aan de joden ten platte lande was verboden op afgezonderde plaatsen te wonen, een lombard te houden of eenig pand te beleenen, daarop geld te schieten of met loterijbriefjes om te loopen. Dit laatste werd echter spoedig ingetrokken toen men bemerkte dat het debiet der loten hierdoor merkelijk ging afnemen. Verder moesten de joden jaarlijks een bewijs van goed gedrag van het bestuur aanvragen, dit steeds bij zich dragen en op aanvrage vertoonen, met verbod van uitleening en verpligting om het oude jaarlijks terug te geven. Gingen zij of hunne kinderen, knechts of compagnons, langer dan acht dagen op reis, dan moesten zij hiervan aan den burgemeester kennis geven, met bepaalde opgave van plaats en doel der reis en zich bij terugkomst evenzeer aanmelden. Buiten voorkennis van den officier mogten geene gehuwde of ongehuwde kinderen van gepermitteerde joden eene eigen huishouding oprigten of zich vestigen.

De fransche omwenteling, die weldra in hare gevolgen tot ons vaderland en ook Gelderland oversloeg, maakte echter spoedig aan deze en soortgelijke plakkaten een einde.

Het verdient mede opmerking hoe vroeger in het particuliere leven ingrijpende handelingen, aan wier bestraffing thans niemand meer denkt, tevens verboden waren. Bij plakkaat van 3 November 1741 werd aan inheemsche schooijers of bedelaars, op straffe van exemplaire correctie, verboden zich ten platten lande in de nabijheid van huizen op te houden, waaruit men dooden ter begraving droeg, of bij die ge-

legenheid onder eenig voorwendsel geld te vorderen of te ontvangen. De erfgenaam van den afgestorvene, die aan zulke personen iets uitreikte, verviel in eene geldboete. Om de misbruiken bij rouwmaaltijden, welke dikwijls door hoeveelheden van spijs en drank de finantiële krachten van vele erfgenamen te boven gingen, te keer te gaan, verbood het hof van Gelderland terzelfder tijd hieraan door meer dan zestien of achttien gasten te doen deelnemen; op straffe van vijftien Caroli guldens boete voor ieder gast boven dit getal, door de gasten te zamen en den tractant in het geheel te betalen.

Behalve deze maaltijden trok weinige jaren later het spel mede de bijzondere aandacht van den provincialen wetgever. In een plakkaat van 7 Mei 1759 lezen wij toch dat de hazardspelen niet alleen in herbergen, koffijhuizen en andere publieke plaatsen, maar ook zelfs dagelijks in particuliere huizen, zoodanig waren ingeslopen, dat het hof, met reden vreezende dat zulks hoe langer hoe meer Gods toorn over het land zoude verwekken, tusschen beide kwam. Het verbood nu niet alleen op publieke plaatsen, maar ook in private woningen het dobbel- of ander ongeoorloofd spel als het passedix, cincquet-nove, rafel, bassette, pharaon, pochen, berlan, trichaque, banco falluto, treize, quinze, trente et quarante. Alle vorderingen van speelschulden waren van onwaarde; geen gerigt mogt hierop regt doen: de verliezer, onverschillig of hij min- of meerderjarig was, zijne vrouw, vader, moeder of erfgenamen konden het verloren geld binnen zes

jaren van den winner terugvorderen: het door hem gegeven onderpand kon eveneens worden teruggevorderd; de borgen waren niet aansprakelijk. Bewoners van huizen, welke spellen toelieten, alsmede bankhouders, spelers en personen, die op spellen hadden gewed, verloren voor de eerste maal eene boete van *f* 500 en voor de tweede maal de dubbele som; eene derde overtreding werd na rigueur van beschreven wetten gestraft en de herberg dan voor goed gesloten.

Bijna honderd jaren geleden trachtte men reeds vruchteloos in de provincie een kwaad tegen te gaan, hetwelk nog in volle kracht woedt, te weten den invoer van vreemde duiten. Toen werd die invoer (ter hoeveelheid van meer dan zes stuks), alsmede de uitgaaf, uitvoer en ontvangst daarvan verboden. Kooplieden, boden, schippers of voerlieden, die dergelijk kopergeld in tonnen, manden, pakken enz. invoerden, beliepen voor iedere partij vijf en twintig gulden boete, bij onvermogen in lijf- of gevangenisstraf te veranderen. Op hem, wien dergelijk geld was toegezonden, rustte, op gelijke straf, de verpligting binnen vier en twintig uren de magistraat de ontvangst mede te deelen, terwijl alle inkoop of inwisseling van eenige duiten, onverschillig de grootte der partijen, verboden was. Deze bepalingen waren nog niet in staat het kwaad te beteugelen. Daarop werd het in omloop brengen van andere dan Geldersche duiten verboden en de ontvangst of uitgaaf van iederen duit met twaalf gulden boete bedreigd.

Bij plakkaten van 15 September 1646 en 31 Maart

1679 was aan uitheemsche kramers belet binnen de provincie te komen, met het doel om den smokkelhandel tegen te gaan en voor de inheemschen, wien het tevens verboden was hunne gemeenten te verlaten, alle concurrentie te verhinderen. Tot wegneming van alle hieruit voortgesproten ongerief werd nu in 1777 aan de binnen de provincie woonachtige kooplieden in wollen, laken, zijde waren, saaijetten, stoffen, kanten, linnen en manufacturen, het rondreizen voor drie jaren toegestaan, wanneer zij binnen de provincie eene vaste woning hadden en hierin soortgelijke artikelen verkochten.

Navolgenswaardig is hetgeen we reeds in een plakkaat van 25 October 1768 ten opzigte van drenkelingen lezen. Dit deelde namenlijk mede dat het een iegelijk vrijstond om verdronken ligchamen direct, zonder dat deze met de voeten in het water behoefden te liggen of voorafgaande schouwing af te wachten, uit het water te halen en ter aanwending van redmiddelen in nabijgelegene huizen te brengen. Wilde niemand dergelijk ligchaam vrijwillig ten zijnent innemen, dan was de naastbijwonende herbergier daartoe op verbeurte van vijf goudguldens verpligt. Ook moest men, op poene van drie goudguldens, aan den officier der plaats van de ontdekking kennis geven. Het was daarenboven een nuttig voorschrift om jaarlijks het reglement der maatschappij tot redding van drenkelingen in het openbaar te laten voorlezen.

Gelijk men weet werden de jagtovertredingen, waarvan een speciaal uit adelijken te zamengesteld jagt-

gerigt met fiscaal kennis nam, eertijds en nog in de tweede helft der vorige eeuw als groote maatschappelijke vergrijpen beschouwd, waarop zeer strenge straffen stonden. Artikel 17 van een op 22 September 1750 vastgesteld plakkaat op de jagt luidde: „Niemand, hij zij wie hij zij, zal eenige strikken mogen zetten of in huis hebben om haasen, conijnen, faisanten, korn- ofte veldhoenderen ofte eenig ander klijn wilt daarmede te beschadigen of te vangen op de verbeurte van dertig daalders voor ijder strik voor de eerste reijse, ende naar bevinding van saaken met confinement in 't provinciale tuchthuis ofte aan den lijve gestraft te worden." Artikel 26 zeide verder: „Indien iemand bevonden wordt een ondier (zijnde een vos, wilde kat of wolf) uit andere provinciën of landen fraudulenter of bedriegelijker wijze gebragt te hebben, zal zoodanige bedrieger, indien 't een vrijman is, openbaar arbitralijker gecorrigeerd worden, 't zij met een confinement in 't provinciale tuchthuis of anders, en een riddermatige, regent of burger van hare privilegie of permissie in deesen placate vermelt, versteken zijn." Zeer streng waren inzonderheid de bepalingen tegen de ingezetenen van Groesbeek, waar het diefstallen van hout of stroopen van wild in het Kleefsche woud en andere wildbanen van den Koning van Pruissen betrof. Deze mogten, dus schreef een plakkaat van 18 April 1764 voor, geene honden houden, hetzij jagthonden of andere, en in hunne woningen geene snaphanen of ander schietgeweer hebben, op poene van naar omstandigheden, doch altijd *cri-*

mineel, met minstens een jaar tuchthuis te worden gestraft. Wie te Groesbeek hout in zijne woning had, (de regter mogt daar ten allen tijde huiszoeking doen,) moest, op boete of corporele straf, altijd kunnen aanwijzen van waar dit afkomstig was. In weerwil van deze bepalingen kwamen van de zijde van den koning van Pruissen voortdurend klagten in wegens beschadiging van het Kleefsche woud. Daarom werd in 1772 nader bepaald dat op hem, die aldaar na waarschuwing van opzieners niet stil bleef staan, vrijelijk met scherp kon worden geschoten, terwijl aan pruissische beambten toegestaan werd de overtreders op onze grenzen te vervolgen en te arresteren.

Bij vermoeden dat buiten voorkennis van den bewoner hout op een erf was aangebragt kon van dezen een zuiveringseed worden gevorderd; en hij, die in de aflegging hiervan bezwaar maakte, werd als de dief aangemerkt. Het is uit geschiedenissen van onzen tijd bekend dat strooperijen, en vooral brutale houtdiefstallen, nog niet bij de Groesbeekers waren uitgeroeid.

Daar aan de krib- en pakwerken van het kortelings te voren aangelegde Pannerdsche kanaal gedurig schade werd toegebragt, stelde een plakkaat van 5 Mei 1750 wijders op het beschadigen, afbreken of afsnijden van dergelijke zoo publieke als private werken eene boete van *ƒ* 500, waarvan de aanbrenger de helft genoot en de officier, die de calange deed, de wederhelft; terwijl de dader „bij niet betaling dezer som binnen veertien dagen, met geesseling, bannissement, confinement

in het tuchthuis of anderzints na bevinding en exigentie van zaken werd gestraft." Ruim dertig jaren later vinden wij met opzigt tot deze en soortgelijke aangelegenheden nog nader vastgesteld „dat het breken, stelen of vernielen van tuinen, rekken, hekken, posten, vonders, heesters, akkermaals- twijg en rijsweerdenhout, kribben, pakwerken, rijsweerden, rouwaarden in weiden of andere landen enz. op het allerrigoureuste direct crimineel werd gestraft met bannissement, confinement in het provinciale tuchthuis of ook met openbare geesseling of andere lijfstraf, anderen ten exempel." Het behoeft ons dus niet te bevreemden dat het tuchthuis te Arnhem in die tijden zóó opgepropt was, dat het hof toen gedurig de gerigten aanschreef „om de delinquenten toch met meerder mesnagement te veroordeelen."

Aan vele ingezetenen der Over-Betuwe is nog bij overlevering bekend dat 11 Augustus 1786 zekere Peter Derksen te Elst wegens het schrijven en leggen van twee brandbrieven op een houtstapel aan een paal verworgd en zijn lijk vervolgens verbrand werd. Dit vonnis berustte op een plakkaat van 13 Mei 1757, dat wegens het vooral in het rijk van Nijmegen heerschende kwaad van het leggen van brandbrieven, het verzenden, plakken, dragen, strooijen of leggen van dergelijke brieven, onverschillig of de brandstichting al dan niet effect had gehad, met levend verbranden aan een paal, even als het volbrengen van brandstichting zelf, strafte.

Hij, die met opzet in heetvelden of veenen brand

gemaakt of veroorzaakt had, werd, volgens een plakkaat van 31 October 1765, voor de eerste maal strengelijk gegeesseld, gebrandmerkt en verder levenslang uit het vorstendom Gelder en de graafschap Zutphen verbannen. Het verdient echter opmerking dat de wetgever hierbij uitdrukkelijk had bepaald, dat dit misdrijf altijd moest beschouwd worden *opzettelijk* geschied te zijn „indien 't effect van 't afbranden van een veld of veen of een gedeelte van dien daarop gevolgd was, *zonder dat de dader tot zijne verschooning mogt voorwenden daartoe geen voornemen te hebben gehad.*"

Het sterk heerschen van den rooden loop gaf in 1783 aanleiding tot uitvaardiging, onder bedreiging van lijfstraf bij overtreding, van het verbod om kerken te bezoeken aan personen, die in meerdere of mindere mate met die ziekte waren besmet geweest, en om het verkoopen van beddegoed, dekens, en wollen, katoenen of linnen kleederen, lappen, lompen of vodden op gelijke straffen te verbieden.

Nadat nog in de laatste jaren, in verband met de destijds overal heerschende opgewonden stemming, op het drukken en verspreiden van pasquillen en op bij tumulten gepleegde baldadigheden de meest strenge straffen gesteld waren, waarvan de uitvoering steeds zonder genade volgde, zien wij op 9 September 1795 het provinciaal collegie van politie, finantiën en algemeen welzijn in Gelderland, in naam van de provisionele vertegenwoordigers van het vrije volk van de provincie, een besluit nemen dat wij als een der eerste

weldadige vruchten van de toenmalige omwenteling ten slotte in zijn geheel mededeelen.

„In aanmerking genomen hebbende, dat de gewoonte om de lijken van geëxecuteerden aan galgen en op raderen te laten blijven, niet anders oplevert dan een droevig overblijfsel der barbaarschheid van vroegere eeuwen, en tevens op gevoelige en menschlievende harten treurige aandoeningen verwekt, zonder dat het oogmerk, om boosdoeners hierdoor af te schrikken, gelijk de ondervinding maar al te klaar leert, daardoor bereikt wordt, terwijl deze gewoonte door onverstandige en gevoellooze menschen dikwerf misbruikt wordt om onschuldige nagebleven vrienden en bloedverwanten bittere en kwalijk geplaatste verwijtingen toe te voegen:

Zoo is het dat wordt bepaald:

1°. dat die lijken van geëxecuteerden na volbrenging der executie aan vrienden of nabestaanden zullen kunnen worden gegeven om op eene door de regering aan te wijzen plaats in stilte te worden begraven.

2°. ieder, die zich zoo mogt vergeten om aan vrienden of nabestaanden van een ongelukkige, die de een of andere lijfstraffen mogt hebben ondergaan, eenige verwijting hiervoor toe te voegen, zal telken reize incurreren *f* 50 boete en bij wanbetaling arbitrairlijk worden gestraft.

3°. het gebruik der pijnbank wordt verder afgeschaft daar de gewoonte om beschuldigden van misdaden ter pijnbank te brengen aanloopt tegen de menschelijkheid en een zeer zwakke waarborg oplevert voor de inner-

lijke overtuiging des rechters, terwijl het al of niet doorstaan van dezelve veelal afhangt van de physieke krachten der lijders en omdat volgens de wetten der Provincie de eigen confessie der misdadigers niet volstrektelijk vereischt wordt."

BLINDE HANS.

DOOR

M. L. QUACK.

Mijn oog, weleer vol gloed en kracht,
Werdt dof en duister als de nacht,
Nu zie ik, van Gods schep'slen heir,
Van de aarde en al haar schoon niet meer. —
Maar 'k mor niet, neen! het is mij goed!
Dan hoe dit lot ook lijden doet,
Het spaart aan de andere zij mijn hart,
Voor droever kwelling banger smart. —

'k Minde eens een meisje lief en schoon,
Des dorpjens roem, der maagden kroon; —
De dood ontnam mij 't kostbre pand,
En sinds des gravens koude hand
Haar grafkuil sloot, was 't mij zoo bang:
Ik weende en klaagde maanden lang, —
En, — of de trage tijd ook sleet,
En, voor een wijle aan 't knagend leed
Wat kalmte schonk; — zag 'k in de streek,
Een meisje dat op Grietje leek,

Of, hier of ginds, een jeugdig paar,
Zich spoeden naar het echtaltaar,
Dan wrong die oude smarte weêr,
En 'k had geen lust in 't leven meer. —

Neen Heer!, hoe vreemd die wensch ook zij,
Blijf mij op aard mijn blindheid bij!
Maar kom ik arme blinde, eens daar,
Waar zich bij 's hemel zaal'ge schaar
Mijn aardig Grietje zich bevindt,
Och, laat mij dan niet langer blind!
Maar geef mij bij die engel, Heer!
Dan ook 't gebruik der oogen weêr.

DE STAD HARDERWIJK.

Historische aanteekeningen

VAN

A. AARSEN.

Wat van vele plaatsen in ons vaderland en haar namen moet gezegd worden, dat geldt ook met volle regt van de oude en eenmaal zoo belangrijke en aanzienlijke Overveluwsche stad Harderwijk: haar oorsprong en haar benaming beiden schuilen in het duister.

Volgens sommige geschiedschrijvers dankt zij haar ontstaan en haren naam aan hare gunstige ligging op een eenigzins verheven, vasten grond, voornamelijk ten opzichte van de vroeger laag gelegene, moerassige landen langs het meer Flevo, de tegenwoordige Zuiderzee. Dit meer kon menigmalen ontzettend hoog zijn. Gaandeweg nam het, zoo als bekend is, in uitgebreidheid toe. Eindelijk werden zijne kusten onbewoonbaar en nu zochten zijne oeverbewoners een veilig toevluchtsoord. Sommigen richtten hunnen koers naar het zuiden, tot zij, eindelijk eenen droogen, harden, hoogen grond vindende, daar ook voor goed de wijk namen.

Volgens eene andere lezing zoude Harderwijk eigent-

lijk Herderwijk moeten zijn. In dien zin zoude de stad zoowel haar ontstaan als haar benaming aan het schaap en zijn geleider te danken hebben, zoo om den hoogen, droogen grond, bij voorkeur dit dier aangenaam, als om de herders die er zich met hun kudden verzamelden. Deze lezing heeft veel voor zich. De verwisseling van de *e* in *a* is in tal van woorden in onze taal en in onderscheidene plaatsnamen gebruikelijk. Meer afdoend is evenwel de vermelding, dat in een brief van den jare 1312 reeds de benaming Herderwijk voor het tegenwoordige Harderwijk gevonden wordt. Nog zij hier aangemerkt dat de namen van onderscheidene plaatsen op korteren of verderen afstand van Harderwijk, zoo men wil, aan het schaap ontleend zijn. Wij noemen slechts Barneveld (het barre, woeste veld), Kootwijk, (kotten-schaapshokken), Putten (om het drinkwater), Hoevelaken, enz.

Nevens dit weinige omtrent de stichting en den naam van de oude herdersstad, zij nu in eenige bijzonderheden, aan de geschiedenis ontleend, den lezer aangetoond dat wij recht hadden Harderwijk in den aanhef van ons opstel eene belangrijke stad te noemen.

Ten jare 1229 deed Graaf Otto II van Gelder (1229—1271) Harderwijk voor het eerst van eenen muur of steenen wal voorzien, waarop hij de stad in 1231 met stedelijke voorrechten begiftigde. Zijn opvolger, Graaf Reynald I (1271—1316), vernieuwde deze privilegiën, hoewel onder zekere bepalingen. Zoo bedong hij onder anderen dat, wanneer hij zich op eenen vrijdag te Harderwijk bevond, de ingezetenen zijne

tafel dan van eenen schotel goeden visch zouden voorzien, en, als hij slechts twee dagen in de stad vertoefde, zij dan voor het voeder voor zijne paarden en het benoodigde stroo te zorgen hadden.

Inmiddels klom Harderwijk door den koophandel en de zeevaart tot eenig aanzien. Zijne eerste bewoners schijnen tot deze takken van bestaan groote neiging te hebben gehad. Immers reeds vóór 1280 dreven zij grooten handel op het Noorden (Denemarken, Zweden en Noorwegen), met hunne schepen de Elbe en de kusten der Oostzee bezoekende. In 't genoemde jaar ontstond er tusschen de schippers van Harderwijk en de handelaren van Hamburg een ernstig verschil over 't verkoopen van granen. De oneenigheid veranderde al spoedig in bloedige gewelddadigheden, en nu traden de schepenen van Deventer, Kampen en Zwolle als scheidsrechters op en brachten den vrede tot stand. Bij dien vrede werd bepaald dat die van Harderwijk aan de Hamburgers als schadevergoeding zouden betalen 200 mark, ieder van 10 schellingen, dat de wederzijdsche gevangenen ontslagen, de genomen goederen teruggegeven zouden worden en in 't vervolg ieder schipper voor de misdrijven van zijn volk zoude verantwoordelijk zijn. Elf jaar later, in 1291, werd aan de bewoners van Harderwijk en Elburg door Graaf Floris V van Holland (1256—1296) vrijgeleide door zijn graafschap verleend, aan welk gunstig voorrecht zijn zoon en opvolger Jan I (1296—1299) mede zijne goedkeuring schonk, zelfs uitbreiding daaraan gaf.

Omstreeks dezen tijd werd Harderwijk in de Keulsche klasse van het Hanzé-verbond opgenomen (*), welke opname haar, als handeldrijvende en de scheepvaart zoezeer aanmoedigende stad, ten volle toekwam. Hare zeelieden brachten het handelsverkeer tusschen het land van Gelder met Friesland, Oost-Friesland, Engeland, inzonderheid met Denemarken en Zweden tot eene aanzienlijke, ongekende hoogte, hetgeen ten gevolge had dat Koning Erik van Denemarken ten jare 1298 aan de bewoners van Harderwijk tal van handelsvrijheden in zijne staten toestond.

Dat ook Harderwijk de kruistochten (1096—1291) niet met onverschilligheid aanzag, moge blijken uit de stichting van de Commanderie der St. Johannesridders op 't bij deze stad gelegene Heeren-lo, welke stichting mede van dezen tijd dagteekent.

De twisten tusschen Graaf Reynald I en zijn zoon, later als Reynald II van 1326—1339 Graaf van Gelder en Zutfen, moeten ook van nadeeligen invloed op Harderwijk zijn geweest. Immers bij een vergelijk tusschen de twistende partijen op den 22en Januari 1320 werd overeengekomen dat Heer Boudewijn van Avezaeth aan Gerhard van Rossem en de ingezetenen van Harderwijk 700 pond zoude uitbetalen, omdat hij hunne goederen genomen, hen in hun vrijheden bemoeielijkt, in hun rechten gekort had.

Hertog Reijnald III (1343—1353) gaf op Driekoningen-dag van 't jaar 1348 aan de rechten van Harderwijk eene aanmerkelijke uitbreiding, en schonk de

(*) Bijlage A.

stad het volle bezit van de zoo uitmuntende voorrechten en vrijheden, aan Zutfen reeds vroeger ten deel gevallen. Als blijk van erkentelijkheid voor de hun verleende gunst, vereerden de inwoners den Hertog een geschenk van 2500 kleine penningen, terwijl de stad zelve bovendien zich borg stelde voor eene som van 1227 pond, die hij van Heer Arent van Keppel had opgenomen.

Na den dood van Hertog Reijnald III (1372) koos Harderwijk al zeer spoedig de zijde van zijn door den invloed der Bronkhorsten ten zetel verheven neef Willem van Gulik (1372—1402), onder wiens bestuur de stad zich dan ook stelde en van wien zij vrijheden verkreeg op zoo uitgebreiden voet als immer de meest bevoorrechte plaats des lands te dezen opzichte had mogen genieten.

Deze voorspoed evenwel kwam Harderwijk duur te staan. De verkiezing van Willem van Gulik was zeer tegen den zin der Heeckerens, die liever Machteld, weduwe van den Hertog van Kleef en de zuster van Reijnald III, op 't kussen hadden gezien. Geholpen door den Bisschop van Utrecht, Arnout van Hoorne (1371—1379), en den Heer van Brederode, deden deze nu te harer gunste een aanval op de stad die als van zelve tot eene belegering voerde. Harderwijk moest zwichten. In de macht der Heeckerens gevallen, was zij genoodzaakt Machteld als landvorstinne te erkennen en te huldigen.

Eerst den 24 December 1374 bekwam de stad van haar de bevestiging harer vroegere vrijheden en voor-

rechten terug, onder zeer vernederende en drukkende voorwaarden. Voor de begane miskenning namelijk moest Harderwijk aan vrouwe Machteld en haar tweeden gemaal, den Graaf van Bloijs, als schadevergoeding dadelijk eene aanmerkelijke som uitbetalen, dan nog 14000 oude schilden beloven uit de opbrengst der accijnsen en 't eindelijk goedwillig toestaan, dat zes harer burgers, door de Hertogin zelve aan te wijzen, met levenslange verbanning werden gestraft. Maar ook Arnout van Hoorne kwam met zijne eischen, voor de door hem genomen moeite en gemaakte onkosten de som van 25000 oude schilden bedingende. Vrouwe Machteld, tot 't afdoen van die vordering niet zoo spoedig in staat, gaf nu Harderwijk, Elburg, Hattem en omliggende dorpen aan den Bisschop in pandschap.

Hertog Willem van Gulik bij zijne meerderjarigheid in 1377 door den Keizer van Duitschland, Karel IV (1347—1378), met 't Hertogdom Gelder en 't Graafschap Zutfen beleend, verkreeg eindelijk de overhand en werd twee jaar later, volgens een toen gesloten verdrag, ook door zijne tante Machteld als hoofd des lands erkend. Niet zoodra was 't bericht hiervan te Harderwijk bekend geworden, of de stad ontsloeg zich van alle onderdanigheid aan de Hertogin en koos weder de zijde van haren vorigen heer. Voor dit bewijs van toegenegenheid schonk Hertog Willem den inwoners in 1378 het muntrecht.

Den 28 Mei 1438 werd te Harderwijk eene minnelijke overeenkomst gesloten tusschen eenige Holland-

sche steden ter eene, en Deventer en Kampen ter andere zijde, om, ten minste gedurende eenige maanden, wederzijdsche vijandelijkheden op de Zuiderzee te staken.

Ten jare 1442 verkreeg Harderwijk het stapelrecht van den visch, gevangen tusschen Muiden en Kampen, waarover het in grooten twist kwam met Naarden.

Van 1473—1543 was Gelderland de oorzaak en het tooneel van hevige beroeringen. Verschillende vorsten, Karel de Stoute, Maria van Bourgondiën, Maximiliaan van Oostenrijk, Filips de Schoone ter eene en Adolf van Gelder, Karel van Egmont, Willem II van Gulik ter andere zijde, betwistten elkander achtervolgens het recht op het bezit van een in zoo vele opzichten voordeelig en schoon gewest. Den zoon van Filips de Schoone en Joanna van Arragon mocht het in 1543 gelukken die onlusten te beslechten. In 't genoemde jaar toch deed Hertog Willem II van Gulik, in het leger voor Venlo, aan keizer Karel V afstand van zijn gezag in Gelder en Zutfen.

Ook Harderwijk gevoelde in deze troebele tijden met nadruk hoe zwaar de oorlog drukte. In 1480 namen de Hollanders verscheidene harer schepen. Ten jare 1503 werd de stad door een fellen brand bijna geheel in de asch gelegd. Twee jaar later veroverde haar Filips de Schoone. Tegen die verovering trok Hertog Karel van Egmont te velde. Eene belegering, in 1507 door hem op de stad ondernomen, mislukte. Nieuwe belegeringen volgden, tot eindelijk in 1511 Hertog Karel overwinnaar was. Vooral tot de ver-

lossing van Harderwijk van 't Bourgondische juk bracht veel bij de bijzondere krijgslist van Herman van Mel, die ook in 1528 de stad Hattem zeer lang en op de meest ridderlijke wijze tegen de troepen van keizer Karel V verdedigde,

In 1518 was tusschen den raad en de burgerij van Harderwijk eene hooggaande oneenigheid ontstaan. Niet zoodra was ze Hertog Karel bekend, of hij trachtte haar in der minne bij te leggen. In 't zelfde jaar rustte hij ook eenige kaperschepen uit, die, op de Zuiderzee schuimende, aan Holland en het sticht de grootste nadeelen veroorzaakten. De Friesche boer Groote Pier was als kaperkapitein een van Karel's getrouwste en meest sluwe handlangers (*).

Na de verovering en de bezetting van Hattum en Elburg door het leger van keizer Karel V in den jare 1528, wendde zich ook de vijand naar Harderwijk, en wierp eerlang, zoowel op den zeeoever als meer landwaarts in, verschansingen tegen de stad op. Den 28 Juni reeds werd het gebulder van het geschut zonder tusschenpoozen vernomen, en de muren der stad, door een verschrikkelijk kanonvuur op vier zijken gebeukt, werden reddeloos gehavend. Toen het Bourgondische leger gereed stond om over de met puin gevulde gracht de bressen te bestormen, verzocht de raad eene samenkomst, daarbij aanbiedende de stad over te geven op gelijke voorwaarden als nog kort geleden aan Hasselt waren toegestaan. Dit aanbod, door den bevelhebber Floris van Egmond, graaf

(*) Bijlage B.

van Buren, afgeslagen zijnde, had veeleer een verdubbeld vuur van achter de verschansingen ten gevolge. De magistraat, nu ten einde raad en geen uitzicht meer hebbende op redding of ontzet, zond eenigen uit de voornaamste burgers tot den vijand met 't bericht dat de stad zich op 's veldheers genade zoude overgeven. De belegering nam een einde, en nu moesten de Geldersche soldaten de verregaande vernedering ondergaan, dat zij, ongewapend, naar krijgsgebruik met stokjes in de hand, zich als gevangenen vrijwillig in 's vijands macht stelden. De graaf van Buren nam nu Harderwijk in bezit en ontving er in 's keizers naam de huldiging.

Nog in 't zelfde jaar evenwel kwam de stad bij verdrag weder aan Hertog Karel van Egmont, die er toen, volgens zeker schrijver, niet weinig den baas speelde. Gedurende het tijdvak van den worstelstrijd onzes lands met Spanje (1568—1648), is de historie uiterst karig met bijzonderheden omtrent Harderwijk, en toch moest ook deze stad het knellende Spaansche juk torschen. Ten jare 1572 werd zij door graaf Willem van den Berg, den schoonbroeder van Prins Willem I, daarvan verlost. Voor korten tijd evenwel want, daar de graaf aan zijne veroverde veste niet de hand hield, kwam de stad op nieuw weder in de Spaansche macht. Nadat de stad tot de zijde der Staten was toegetreden, deed de zijn vaderland ontrouw geworden, Graaf Hendrik van den Berg, de plaatsvervanger van Spinola, in 1629 nog eene vruchtelooze poging om haar voor Spanje te herwinnen.

In Juni 1672 werd Harderwijk veroverd door de Franschen, die, na er tal van verwoestingen te hebben aangericht, de stad in 't volgende jaar weder verlieten.

Ook gedurende de achttiende eeuw ontbrak het, als in zoo vele steden, ook in Harderwijk niet aan tooneelen van volksgisting en verwarring, tooneelen, die, na den dood van den Koning-stadhouder in 1702 ontstaan, volkomen aan de latere dagen der Patriotten en Prinsgezinden gelijk waren. Van de oproerige beweging, die in de historie onzes lands de plooierij genoemd wordt, is ook Harderwijk niet vrij gebleven, evenmin als Arnhem, Tiel, Bommel, Nijmegen en Lochem. Ten jare 1704 had de plooibeweging te Harderwijk plaats. Als altijd ontstond zij ook nu weder ten gevolge van de benoeming van nieuwe regenten. De magistraat meende gerechtigd te zijn tot 't benoemen zijner leden, en grondde zijn recht op het voorbeeld van Holland, de burgerij had eene geheel tegenovergestelde zienswijze, willende zelf de keuze doen: zie daar de oorzaak van de partijschap. De plooibeweging te Harderwijk nam uit een drietal woorden haar begin. Toen men er tot 't kiezen van nieuwe regenten was bijeengekomen, had de fiscaal Greeve, der regeering toegedaan, de onvoorzichtigheid „oude plooi boven!" te roepen. De gewapende burgermacht, tegen wie dit woord was gericht, anti-prinsgezind, deed daarop „nieuwe plooi boven!" hooren, en 't zoo lang smeulende vuur barstte in lichte laaije vlam uit. De vlam was evenwel tot wederzijdsch genoegen spoedig uitgebrand.

De verheffing van Willem Karel Hendrik Friso, als Willem IV, tot Stadhouder over al de provinciën onzes lands ten jare 1747 werd ook in Harderwijk met uitbundige vreugde, optochten, illuminatiën, enz. feestelijk gevierd. Een volksopstand aldaar in 1787 werd spoedig gedempt. De watervloeden van 1773 en 1825 brachten der stad groote schade toe.

Harderwijk is de geboorteplaats van Gerard Voet, als voornaam rechtsgeleerde en kanselier van Gelderland niet zonder vermaardheid; van den oudheidkundige Ernst Brink (geb. 1580 † 1649), die in 't begin der 17e eeuw Turkije bezocht, later burgemeester zijner geboortestad werd en wiens handschriften nog op 't archief der stad bewaard worden; van den verdienstelijken Latijnschen dichter J. P. van Medenbach Wakker en anderen, onder wie wij ook met weemoed noemen den ten jare 1864 overleden waardigen burgemeester der stad Mr. G. A. de Meester, aan wiens verdiensten als rechtsgeleerde, schrijver, letter- en oudheidkundige, burgemeester en menschenvriend wij bij dezen opentlijk hulde doen.

Eene enkele bijzonderheid omtrent Harderwijk's vroegere, zoo bloeiende Akademie en haar nog heden bestaand uitmuntend gymnasium moge ons opstel besluiten.

Ten jare 1600 werd door de Staten van 't Veluwsche kwartier te Harderwijk eene gelegenheid gesticht tot 't verkrijgen van eene geleerde opvoeding. Als kwartierschool beantwoordde deze inrichting volkomen aan haar doel, zoo dat men in 1648 haar tot Provinciale

Akademie verhief. Na eene langdurige kwijning, veroorzaakt door den onwil van 't kwartier van Nijmegen om in de kosten tot haar onderhoud te helpen bijdragen, werd haar eindelijk in 1692, vooral door bewerking van Prins Willem III, een nieuw leven gegeven. De vereeniging van ons land met Frankrijk (1806) had haar ondergang ten gevolge, waarop in 1812 hare opheffing plaats had. Wel werd ze na de Restauratie in 1815 als Athenaeum weder tot een nieuw leven geroepen, maar haar gelukszon had uitgeschenen en ging eindelijk in 1848 met haar voor goed achter de kimmen. (*)

Nauw aan Harderwijks Akademie verwant, is ook hare Latijnsche school. Volgens een opschrift werd deze reeds ten jare 1372 tot 't geven van eene geleerde opvoeding geopend en had in 1441 meer dan 300 leerlingen. Door den brand van 1503 vernietigd, verrees ze evenwel in 1540 door de zorg der Staten van 't Veluwsche kwartier weder heerlijk uit hare assche. Ten jare 1603 schonk Prins Maurits van Nassau haar den naam en de rechten van Doorluchtige School. Als 't Nassau-Veluwsch Gymnasium mag zij nog met eere worden genoemd bij de vele kweekplaatsen voor kennis en wetenschap in ons vaderland.

En nu leggen wij de pen neder, onze beste wenschen uitstortende voor den bloei der stad Harderwijk, den luister van haar bestuur en het welzijn harer burgerij!

(*) Bijlagen C. D.

Aan 't Uddelermeer. Juli 1867.

BIJLAGEN.

Bijl. A.

Nevens Harderwijk behoorden nog de volgende in Noord-Nederland gelegene steden tot de Hanze. In Gelderl.: Nijmegen, Arnhem, Zutfen, Elburg, Venlo en Roermond; in Holland: Haarlem, Amsterdam en Dordrecht; in Zeeland: Middelburg, Zierikzee en Arnemuiden; in het Sticht: Utrecht; in Friesland: Stavoren en Bolsward; in het Nedersticht: Deventer, Kampen en Zwolle; in Groningen: Groningen.

Bijl. B.

HET OORDEEL VAN GROOTE PIER OVER DE GELDERSCHEN.

„Ick, Groote Pier, Koning van Friesland, Grave van Slooten, Vrijheer van Hindeloopen, Kapitein-Generaal van de Zuiderzee.

Een stuyerman ter doot,
Agt de Hollanders bloot;
Al sijn ze groot van raade,
Zij sijn slap van daade,
Sterck van partijen,
Cranck in 't strijen,
Hoogh van gloorie,
Cranck in victorie,

Maar die Gelderse, sterck van Teeringe,
Slap van Neeringe,
Cloeck in den velde,
Maer dorre van gelde,
Vroom van moede,
Maer cleyn van goede,
Dog onversagct in 't strijden,
Dus wilt u verblijden,
Ende den Hollanders niet agte,
Want zy moeten versmagte,
Want zy zouden 't becoopen,
Waer 't bestant uytgeloopen;
Tegen mijn danck
Ist zes manden bestant.

Bijl. C.

EENIGE BEROEMDE HARDERWIJKSCHE HOOGLEERAREN.

In de Godgeleerdheid en verwante vakken:

Anthonius Thysius, omstr. 1619.
Joh. Kloppenburg, van 1640—1644.
Joh. Valkenier, amst. 1650.
Joh. Meier, van 1684—1685.
Adrianus Reland, van 1700—1703.
Everard Scheidius, van 1760—1793.
J. H. Schacht, omstr. 1764.
Herman Muntinghe, van 1780—1798.
Joannes Willmet, van 1793—1804.

Jean Henri Pareau, van 1804—1810.

In de wijsbegeerte, letteren enz.

Jacob Sevecotius, van 1626—1642.
Gijsb. van Yzendoorn, omstr. 1650.
Joh. Theod. Rossijn, van 1765—1775.
Herman Tollius, van 1767—1778.
C. W. de Rhoer, omstr. 1753.
Herman Bosscha, van 1794--1804.
J. ten Brink, van 1804—1812.
C. J. C. Reuvens, van 1815—1818.

In de Rechten:

Jacobus Warnerius, van 1600—1622.
Antoni Mattheus, van 1628—1634.
Willem Cup, van 1634—1647.
Joannes Christenius, van 1647—1672.
Antonius Schultingh, van 1691—1694.
Johan Ortwin Wessenberg, van 1695—1716.
Hubertus Gregori van Vrijhoff, van 1737—1743.
Gerhard Schröder, omstr. 1745.
Pieter Bondam, omstr. 1760.
Meinard Tydeman, van 1786—1790.
Seep Gratama, van 1798—1801.
Johan Melchior Kemper, van 1798—1806.
Alb. Jacob Duymaer van Twist, van 1801—1802.

In de geneeskunde en verwante vakken:
Jan Isaäk Pontanus, van 1602—1640.
Antoni Densing, van 1639—1647.

Nic. Georgius Oosterdijk, van 1770—1775.
Matthias van Geuns, van 1776—1791.
J. C. Krauss, van 1807—1812.
Jacob Vosmaer, van 1815—1818.

Bijl. D.

Aan de Hoogeschool van Harderwijk hebben onderscheidene beroemde mannen hunne opleiding genoten mannen, wier namen met eere genoemd worden in de historie onzes lands en onzer litteratuur. Het volgende negental mogen onze stelliug bekrachtigen: 't is een losse greep uit velen genomen. Hier zij dan genoemd:

J. Smetius, die er zijne theologische studiën aanving, voortzette en voltooide, in 1618 de gemeente van Nijmegen als predikant bediende, en als schrijver van het „Oppidum Batavorum" den geschiedbeoefenaar aan zich verplichtte.

Jacobus Trigland, predikant eerst te Breda, vervolgens te Utrecht en eindelijk beroemd Hoogleeraar te Leiden, had zijne godgeleerde oefeningen aangevangen te Harderwijk.

Hermanus Boerhaave, de grootste geneeskundige van zijnen tijd, wiens roem zich door bijna geheel de wereld verbreidde, wiens werken getuigen van zijne veelomvattende kennis, promoveerde er den 14 Juni 1693 tot doctor in de medicijnen.

Jan Filip Scheidius, den 14 October 1767 te Harderwijk geboren, reeds op drieentwintigjarigen leeftijd

tot Hoogleeraar in de Rechten te Franeker benoemd, later (1814) Griffier der Staten van Gelderland en als zoodanig den 14 Januari 1821 overleden, bekwam daar ook zijne opleiding.

Hendrik Cannegieter promoveerde er ten jare 1734 tot doctor in de rechten. Aan groote geleerdheid paarde hij een onvermoeid, werkzaam leven. De Staten van Gelderland benoemden hem tot geschiedschrijver hunner provincie.

Steven Jan van Geuns, beroemd Hoogleeraar in de genees- en kruidkunde en de natuurkunde van 't menschelijk lichaam aan de Hoogeschool te Utrecht, studeerde eerst te Harderwijk, later te Leiden. In eerstgemelde stad verkreeg hij den graad van Doctor in de geneeskunde en in de wijsbegeerte.

Jacobus Catharinus Cornelis den Beer Poortugael, die onderscheidene openbare ambten met eere vervulde en als gevoelvol dichter zich mede kennen deed mocht er ook het meesterschap in de rechten verkrijgen.

Martinus Nieuwenhuizen legde den grond tot zijne geneeskundige studiën te Harderwijk en zette te Franeker zijne oefeningen voort. Als geneesheer te Edam gevestigd, was hij zijn vader grootelijks behulpzaam in de oprichting der Maatschappij „Tot Nut van 't Algemeen," als wier secretaris hij te Amsterdam den 6en Maart 1793 overleed.

J. ter Pelkwijk, ruim veertig jaar zijn vaderland in verschillende betrekkingen ten nutte werkzaam, van wiens hand onderscheidene werken over godsdienst,

onderwijs, historie, wis- en natuurkunde het licht zagen, die als opvoedkundige geroemd wordt, ter wiens eere de stad Zwolle, na zijn verscheiden, 18 November 1834, een gedenkteeken oprichtte, volbracht ook te Harderwijk zijne rechtsgeleerde studiën.

Hoe beter dit blad aan te vullen dan met een woord van den Rijksvrijheer van Spaen? 't Geeft zoo uitnemend van dit ons schrijven rekenschap.

„Alles wat de oudheid van eene zoo zeer beroemde stad aangaat, kan haren inwoners en haren landgenooten niet onverschillig zijn."

DE TWEE POPULIEREN.

DOOR

JONGENEEL.

Daar staan twee hooge boomen,
  Twee popels in mijn tuin
Vlak naast malkaar te droomen
  Al knikkend met hun kruin.

Reeds menig winter toog er
  Hun langs den taaijen top,
Toch rees gedurig hooger
  Hun pluim ten hemel op.

Was 't wonder, dat ze meenden
  Te stijgen eind'loos lang,
En dat ze zich vereenden
  In trotschen Titansdrang?

Al tartten zij het loeijen
  Der stormen fel verwoed,
Daar kwam een eind aan 't groeijen
  De wolken te gemoet.

Daar staan ze nu mijn boomen,
Ze kunnen zoo men ziet,
Wel zwaarder schors bekomen,
Maar hooger klimmen niet.

Steil blikt bij 't uchtend gloren
De leeuwerk op hen neêr,
Zelfs 't haantje van den toren
Bereikte een hooger sfeer.

Hun rest slechts dat ze luchten
Hun spijt in droef gemor;
't Refrein van al hun zuchten
Blijft 't oud: *excelsior*.

Alsof dit tweetal staken
Een Jacobsladder waar'!
De sporten reeds ontbraken
En dan ook de Englenschaar.

Neen weet ge, o populieren!
Wat meest me in u verblijdt
Bij 's aardbols ommezwieren,
Wat ge in mijn schatting zijt?

Twee vingren opgestoken
Naar 's hemels rein azuur,
Ten eed van onverbroken
Getrouwheid der natuur.

Getrouwheid aan de wetten,
'tGeschapene ingeprent,
Die 't stijgen daar beletten,
Waar 't eeuw'ge grenzen schendt.

Wat ruischt daar in mijn ooren
Historie, Physica! (1)
Het haantje van den toren
Kraait, dunkt me, een krijschend ja!

(1) Zinspeling op het positivisme, uit historische beschouwingen, en het materialisme uit physische afgeleid.

EEN PAAR BIJZONDERHEDEN.

DOOR

H. G. H. JZ.

KOOLHAAS.

Bijna iedere stad heeft eene eigenaardige aanduiding, of liever scheldnaam voor zijne bewoners. Zoo zegt men Bredasche *driekwarters*, omdat zij vroeger wel wat vijandelijk gezind tegen de regering waren; Dordsche *schapenkoppen*, omdat eens een schaap de veste is binnengesmokkeld, springende op twee pooten, terwijl de twee voorste in de armen zijner geleiders rustten; Delftsche *kalvenschieters*, omdat men in den Spaanschen tijd op een kalf heeft geschoten, 't welk men voor een vijand hield enz. enz. Ook de Lochemers maken geene uitzondering op den algemeenen regel: zij dragen den eeretitel van *koolhazen*. Van waar die benaming afkomstig is, wordt verschillend medegedeeld. Mag men de overlevering gelooven, zooals ze ook in den Gelderschen volksalmanak van 1852 gevonden wordt, dan zou in overoude tijden een jagtgezelschap, terwijl het op een schoonen herfstmorgen in de omstreken van Lochem, naar wild speurde, een ezel, die in een moestuin aan het kool knabbelen was, voor een haas aangezien, en dien, na hem met grepen en zeissen te hebben gedood, aan de regering overgeleverd

hebben. Het stadsbestuur had uit dankbaarheid of erkentenis van het manmoedig gedrag der jagers aan deze een feest gegeven, waarop de vermeende groote haas, lekker gebraden en heerlijk toebereid, een der hoofdschotels uitmaakte.

Een andere vertelling luidt evenwel, dat de oorsprong der benaming in later tijd moet gezocht worden. Bij gelegenheid eener verovering der veste, liet men een trompetter van het regement als kommandant achter. Het toeval voert een vreemdeling naar de poort en de kommandant laat hem naar zijn naam vragen. Koolhaas is het antwoord; maar die naam klinkt zoo zonderling in de ooren van den trompetter-kommandant, dat hij aan verraad of minstens aan misleiding gelooft. Hij doet den vreemdeling arresteren en geeft bevel, dat hij des anderen morgens, na eerst een fiksch pak op den rug ontvangen te hebben, de stad zou worden uitgeleid. De voorzittende burgemeester, een bezadigd mensch, deed echter in stilte onderzoek, kreeg de overtuiging, dat de vreemdeling werkelijk Koolhaas heette en liet hem des nachts over den muur langs touwen en ladders ontvlugten. Tot straf voor zijne achteloosheid werd de kommandant ontslagen, doch de Lochemers ontvingen nu van al de soldaten van het garnizoen den scheldnaam van *koolhaas*.

Ik geloof dat noch het een, noch het ander, aanleiding tot den titel gegeven heeft, en dat die eenvoudig moet gezocht worden in de vele hazen, die in vroeger dagen in Lochems omstreken gevonden

werden, en in de massa kool, die er ten allen tijde en ook nu nog verbouwd wordt.

Een noodbrief.

Lochem is vroeger meermalen door brand geteisterd of vernield, onder anderen ook in den nacht van 27 op 28 Augustus 1693. Betrekkelijk dit ongeval berust er in het archief der stad nog de kopij van een noodbrief, dien ik hier in zijn geheel mededeel.

„Wij, Burgemeester, schepenen en Raedt der stadt Lochum doen kundt en certificeren voor de oprechte waarheijt, hoe dat tusschen den 27 en 28 Augusti stilo veto deses jaars 1693, in den naeren duisteren nacht omtrent twaelf uijren alhier in onse stadt *sonder dat wij kunnen weeten hoe die aengekomen mach sijn* (*) een schiliken brant is ontstaen waardoor niet alleen binnen een uir tijdts 't sierlijkste van onse stadt teffens (terstond) in de flamme geraekte, en 24 van selvige huijsen soo schielick met al en 't meergedeelte der goederen sijn verbrant, dat verscheiden inwonderen nauwelix de tijdt gehadt hebben, om haer selven te kunnen salveren, maer naekt en bloot de flamme musten ontfluchten, welke verbrande daar door mee-

(*) De curcijf gedrukte woorden zijn in de copij onderstreept, terwijl op den kant met eene andere hand geschreven, het volgende gevonden wordt: Daer de strekel onderstaet hebbe ik uijtgelaten met kennisse van Br. Barth. Schomaker als daerin niet te passe komende, en dit ook niet konne segge.

rendel in sodanigen staet sijn geraeckt, dat noijt eenige hoope van hertimmeringe te verwachten hebben, en 't weinige andere gedelte, uitgesondert van all 't gene noch besitten, eenige timmeringe souden kunnen ondernemen, ten waere geassistert wierden door mededogende christenen, welcke nooddruftige dan, om 't hooch genootdrungen voor te dragen, gecommittert hebben N. N.

Soo versoecken wij uijt de naem derselve (dewijl ons haeren noot meer als te wel bekent is) alle heeren officianten steden, welgesetene koopluijden, gilden en burgeren desen gecommitterde te assisteren, hopende ende biddende Godt Almachtich dat diergelick overvall gene van alle mach overkomen; edog soo sulx muchte gebeuren, 't welck nochtans Godt genadelick believe te verhoeden, soo sulx ten allen tijden nae ons vermogen wederom 't selve verschuldigen.

In waarheijts oirkunde hebben wij Burgemr. Schepenen en Raedt voorsz. onse stadts zegel op 't spacium dezer doen drucken."

Schijnt bovenstaande brief gediend te hebben voor eene collecte ten behoeve van het algemeen, er is tevens nog een andere brief, in originali aanwezig die voor een enkel persoon gelden moest vragen. Deze luidt als volgt:

„Wij Burgemr. Schepenen en Raedt der stadt Lochum doen kundt en certificeren, hoedat tusschen den 27 en 28 Augusti stilo veto: des afgeloopen jaars 1693 in het midden van de nacht een seer schilicken en

sterken brandt in onze stadt onder een stevige koelte off windt is ontstaen, waardoor binnen een uijr tijdts vier en twintich huijsen teffens in de brant geraeckten en door de vlammen geconsumeert sijn, onder de welcke is de woninge van eenen Derrick van Eps, sijnde een timmerman van sijn handtwarck, middelmatich van statuire, ros van haeren, welcke neffens sijn vrouw en drie kleine kinderen sonder weinich off yedts uijt het huijs te rucken (vermits den Brant naest sijn huijs eerst ontstont) de vlamme ontflucht sijn; waardoor in een slechten staet geraekt sijnde, soo heeft aen ons versocht certificatie van het voorens gepasserde om te zien off eenige goedhertige en mededogende in Hollandt residerende hem eenich bijstand off ondersteuninge in sijnen slechten staet beliefden te doen. Welck begeeren hem dan geacordert hebbende onder die restrictie dat deze alleen in Hollandt den tijdt van negen weeken nae dato dezes sal mogen worden vertont off gebruickt en dat in andere provincien off nae dien dato krachtelos sal sijn mede in Hollandt gelick den versoeker aengenomen heft te sullen achtervolgen.

In waerheijtsoirkunde, zoo hebben wij Burgemr. Schepenen en Raedt voorz. onze gewonlicke stadtszegel op 't spacium deser doen drucken binnen Lochum den twee en twintichsten Maert 1694 segge sesthien hondert vier en negentich. Ter ordonn. van deselve (get.) B. Schomaker secret. 1694."

De noodbrief hielp den houder echter weinig; dit

althans mag men opmerken, uit hetgeen op de buitenzijde vermeld staat: „Dese en hebben zij in Hollant niet willen aensien maer geseght, sij moesten daermede in haer eygen provintie gaen en also aen mij terug gesonden."

DAAR BINNEN EN DAAR BUITEN

DOOR

ADA NORE.

Wat werd ik warm, daar binnen,
 In 't hoekjen bij mijn haard; —
Het poesjen zat te spinnen,
 Does speelde met zijn staart.

Mijn boek was uitgelezen,
 Mijn boek, dat ik „verslond"; —
„Ach, mocht gij menschen wezen,
 Mijn poesjen en mijn hond!

„'t Is jammer voor u beiden,
 Dat gij 't niet zijt. — O, Poes!
Gij laat u soms verleiden,
 Te nacht, tot *rendez-vous.*

„Gij Does! steelt graag een boutjen; —
 Dàn — deedt ge 't nimmermeer;
Poes werd een zedig vrouwtjen,
 En Does — een man van eer!" —

4

Dus uitte ik mijne wenschen
  Voor 't poesjen en mijn hond:
'k Las van de „lieve" menschen
  In 't boek, dat ik „verslond". —

Hoe mooi deelde ieder blaadjen
  — Verguld op sneê! - mij meê,
Wat 't eene kameraadjen
  Zoo al voor 't ander deê:

Ik las van „vredestichten,"
  Van „liefde" en „menschenmin,"
„Ontwikk'len" en „verlichten",
  „Vereed'ling van den zin."

Van honderd maatschappijen
  Tot heil van volk en staat; —
De slaven werden vrijen, —
  Jan Rap verloor zijn maat. —

Den „broeder" te beschaven,
  Werd roeping voor elk een;
De vrijen, werden slaven,
  Tot Nut van 't Algemeen.

Nu was de mijn ontgonnen:
  't Goud, uit den rijken schoot
Der menschheid ingewonnen,
  Lag voor de menschheid bloot. —

Wat liet mij 't mooie boekjen
  Een schaar van Englen zien!
Zij keken uit elk hoekjen
  In rok en crinolien. —

Ik zag die, opgetogen,
  Voor serafsvleugelen aan,
En 'k sprak met glinsterende oogen,
  Bepaereld met een traan:

„Ach, waart ge beiden menschen,
  Mijn poesjen en mijn hond!" —
Helaas! geen, die mijn wenschen
  Voor hun geluk verstond. —

Poes hield juist op met spinnen,
  Want Does beet in haar staart. —
Wat werd ik warm, daar binnen!
  Mijn boekjen was mijn haard.

Ik staarde door de ruiten....
  Ik zag het glinstrend goud!
Ik moest.... ik vloog naar buiten....
  Wat was het buiten koud!

'k Wil nu geen dwaze wenschen,
  Meer doen aan hond noch poes:
Zij doen precies als menschen,
  Mijn poesjen en mijn Does! —
s' Hage, 1866. 1 Januari.

BREDEVOORT

Op 12 Julij 1646.

DOOR

MR. J. W. STAATS EVERS.

Het thans vervallene Bredevoort was, gelijk men weet, in vroegere eeuwen door zijn ligging te midden van moerassen en niet onbelangrijke vestingwerken eene tamelijk versterkte plaats, die een en andermaal, vooral in 1597 onder Prins Maurits, hardnekkige aanvallen had te verduren. De geschiedenissen dier vijandelijkheden zijn bekend en worden inzonderheid door Bor, Slichtenhorst, Wagenaar en in den Tegenwoordigen Staat van Gelderland medegedeeld. Minder in zijne bijzonderheden is echter, naar wij gelooven, bekend de verschrikkelijke ramp, die het stadje in 1646 door het in de lucht springen van het kasteel trof. Wij hebben daarom eene plaatsing van het navolgende omstandige verhaal hiervan, ontleend aan het consistorieboek van Bredevoort, in dezen almanak niet ondienstig geacht.

„Anno 1646. Den 12 Julij, wesende op Sonnendach namiddach, omtrent tusschen drije ende vier uren, heeft God de Heere dese stad met eene harde straffe bezocht.

Want door eenen vreeslikken blijxem ende crachtigen donderslach is den Bussecruijttoren op 't casteel staende, in welcken waren 320 tonnen pulver, in brand geraeckt, ende gantsch uit den grond op ende wech gevlogen, soo seer dat oick het Ampthuijs daar door is ommegeworpen, daer onder doot blijvende de heer Drost ende Gouverneur Wilhelm van Haersolte met sijne huisvrouwe de Drostinne genaamt Jr. Catrijne van Brakel, ende acht van haere kinderen, daer beneven noch een van haere nichten genaamt Jr. Berentjen van Brakel. Item Joh. v. Langen, Lieutenant van Georg Ernst Graeff van Bronkhorst, oick nog een Franse Matresse, genaamt Janna Adam van Sédan. Twee Ammen, een knecht ende een veemaegt met een oude vrouwe genaemt Maria Glaser, maeckende t'samen achttien menschen in 't getal, behalven de schildwacht staende beneden op de plaets neffens de trappe, genaemt Hendrick Otterpoëll.

Zijnde t'samen de dooden op 't Casteel en Ampthuis gebleven 19 in 't getal.

Hier en boven is oick geen geringen schade de stadt geschiet, so aan huijsen, als aen menschen: Ende sijn alle de huijsen in de stadt (weijnich uitgesondert) geruijneert van pannendack ende glasen, waeronder oick veele 't eenemael zijn ingeslagen ende nedergestort, voornamelick die omtrent ende tegenover het casteel stonden, onder dewelcke oick verscheijden menschen zijn doot gebleven: als 't huijs van Jan Stennikens waaronder gebleeven is sijn huisvrouwe genaemt Marijken van der Halle ende Derck Frix

vendrich onder de comp. van cap. Coenders ende Harnen ter Mate achter datselve huijs, behalven de gewonden.

Item 't huis van overleeden Frans Moselagen, Voogt tot Wenterswijck, waer onder dootgeslagen Janne Beeminck. wed. van voorsz Voogt met haer suster Christina Beeminck, weduwe van wijlen N. Bronkhorst, richter tot Haecxbergen, ende een dienstmaegt. 't Huis van Berent Grimme, waarin doot gebleven sijn vrouwe met vier kinderen: 't huijs van Casper Evers, waer onder gebleven drij menschen, als met namen Arent Hamaecker, een kint van Berent Maes, ende een kint van Hermen Broekman: onder 't huis van Derrick ter Woeste wiltschut zijn gebleven drij van sijn kinderen. Noch is doot gebleven een soldaat onder cap. Coenders genaemt Gerrit Janssen van Almelo uit Twente, ende Jan Schulten uijt het Kerspel van Wenterswijck.

Wat de dooden aengaet onder het Amptshuijs gebleven, zijn die selve met grooten arbeijt met schuppen ende houwelen tot op den derden dach onder den last van de steenen weeder opgegraven, ende ten voorschijn gebracht zijnde ingedragen in 't huijs van de weduwe des zal. predikants D. J. Verschagen. Ende is de H. Droste met d'vrouw Drostinne neffens hare acht kinderen ende Nichte van de Vrinden van Zwolle, Utrecht, ende Schans de Voorn op naestvolgenden Donderdach, zijnde den 16 Julij voormiddach uijt het huijs van voorn. weduwe Verschagen in aller modestiê uijtgedragen ende tot elff in 't getal bij mal-

canderen ter aarde besteet; ende op het Choor van de Kercke begraven.

Ende sijn de dooden alle, so onder het Ampthuijs op 't casteel, als oock onder ende in de huijsen in de stadt gebleven sijn, 't samen gereeckent bevonden tot in de 40 menschen."

Van deze geheele familie Haersolte bleef slechts een zoon over, t. w. Antoni van Haersolte, die verloofd was met zijne nicht Johanna van Haersolte, aan wie hij tijdens de ramp juist een bezoek bragt. De dichter A. Moonen bezong bij diens bruiloft deze redding volgender wijze:

Haersolte, die ter goeder uur
Bewaart zijt, toen het bliksemvuur
Gemengt met ijsselijken donder
't Brevoortsche slot verplette en onder
Dien puinhoop al uw naeste bloet
Ten hemel voer in buskruit gloet.

Ter naauwernood kan men thans de plaats aanwijzen, waar dit kasteel, waarvan in 1740 [1] nog de puinhoopen werden gezien, gelegen heeft.

De ramp was oorzaak dat de stad in een staat van verval geraakte, waarvan zij zich sedert niet meer heeft kunnen opbeuren.

[1] Zie Tegenwoordige Staat van Gelderland blz. 428.

ALPEN BALLADE.

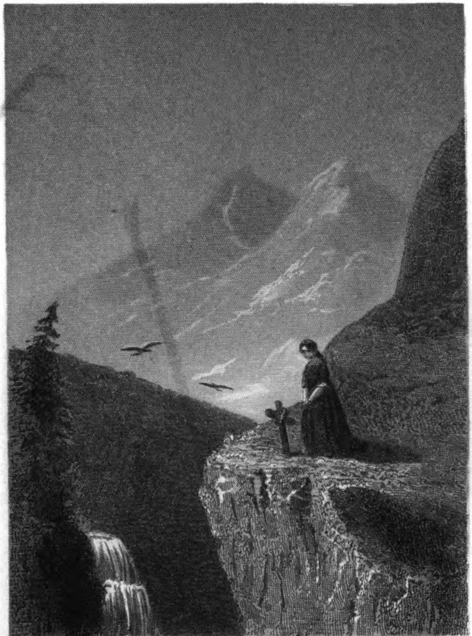
OPGEDRAGEN AAN JOHANNA DE F....

Bij eene schilderij naar eene schets van A. Verhuel.

De bergkruin glinstert en gloeit reeds als vuur,
't Wordt eenzaam en stil, in die grootsche natuur,
Dáár hoog op den Rax-alp, staat Fancy — en treurt,
Wat is met dat treurende maagd'lijn gebeurd?
Zij bidt daar voor Alfred — zij luistert naar hem —
Hoor! wonderbaar zuizelt en fluistert zijn stem: —

„De bergtop gloeit reeds — de krans is gereed —
Uw moeder wacht angstig, zij deelt in uw leed —
Tuur langer niet, Fancy, in 't peillooze graf,
Eén blik nog, ga arme dan 't bergpad weêr af.
Wie duizel en neêrstort van Raxalper-wand —
Dien redde nog nimmer een menschelijke hand.

De bergtop gloeit reeds, de krans hangt aan 't kruis,
Toef langer niet Fancy, keer spoedig naar huis —

C. L. van Kesteren sculps.

Uw tranen, zij brengen U Alfred niet weêr,
Gij mindet uw bruigom, hij minde ook u teêr. —
Doch Fancy, de berg-fee blijft doof voor uw smart,
Zij geeft nimmer weder wat rust aan haar hart.

— —

De bergtop gloeit reeds, en de avondwind ruischt.
De waterval buldert en klatert en bruist,
Ach, Fancy, wat toeft gij alleen nog zóó lang,
De roof-gier begint reeds zijn feestlied, zijn zang,
Zóó hoog in de Alpen, wordt 't huivrig en naar —
Ach Fancy! ach arme! valt 't heengaan zóó zwaar?

— —

De bergtop gloeit nog, de schaduw wordt lang. —
Ga; thans wordt het harte des menschen hier bang.
Ga, Fancy, de berg-fee duldt thans u niet meer,
Is 't kransje eens verwelkt — kom Fancy dan weêr.
Want 's nachts houdt de fee op den Rax-alp haar bal,
En wie dat aanschouwde — zag nooit weêr het dal.

— —

De bergtop wordt donker; ga Fancy naar huis.
De vesperklok roept u — ga — bidt voor het kruis.
Dáár komen geen geesten — ontvlied toch de fee,
Zij voert ook het arglooze kind met zich meê,

Want zonder bescherming eens engels, vergaat
De mensch, die het pad van den wijze verlaat."

En Fancy, zij keerde langs 't rotsige pad,
Zij ging voor het laatst naar de kerk, waar ze bad,
Geen traan in hare oogen, geen blos op haar wang;
Toen scheen haar het leven, zóó treurig, zóó lang —
De krans was verwelkt — en de dood sloot haar oog,
En Fancy — — zij steeg met haar Alfred omhoog.

Arnhem, 1866. W. E. F.

NAAMLIJST DER PREDIKANTEN, BIJ DE VIJF HERVORMDE PAROCHIEN DER BURGERLIJKE GEMEENTE RHEDEN, SEDERT DE HERVORMING.

DOOR

B. ***

VELP.

(Waaronder van de Kerkhervorming af tot 1759 Rozendaal parochieerde).

1598. Johannes Drielanus wordt als eerste predikant hier in dienst genoemd vertrok in 1601 naar Terwolde.

1601—1607. Vaccert Velp.

1607. Petrus Wassenberg prop., vertrekt in 1612 naar Poortugal in Z. Holland, (was te gelijker tijd predikant te Rheden).

1612. Otto van Heteren, cand. vertrokken 1614 naar Harderwijk.

1614. Godefridus Cornelius Elbertides, cand.

1621. Johannes Acronius, cand. beroepen in 1627 naar Wageningen.

1627. Cornelius Gaijmans, cand. overleden 1662.

1662. Henricus Wilbrenninck, cand. ob. 1695.

1696. Bernardus Jacobsen, overleden 1701.

1701. Simon Brouwer, cand. wordt emeritus 1746 ob. 1756.

1746. Johan Marten van der Upwich, cand. vertrok in 1751 naar Hattem.

1752. Petrus Broes, cand. beroepen in 1758 naar Loosdrecht.

1758. Sebastiaan Wesselink, cand. vertrok 1764 naar Doesburg.

(1759. Rozendaal scheidt zich af, en vormt eene zonderlijke gemeente.)

1764. Zeno Bachiene, cand. beroepen 1770 naar Rhenen.

1770. Melchior Corstius, cand. beroepen in 1779 naar Wezel.

1780. Jezaias Wildschut, cand. vertrok in 1784 naar Amersfoort.

1785. Johannes Stolk, cand. neemt in 1793 zijn ontslag wegens ziekte.

1794. Fred. Lod. Abresch, prop. vertrok in 1802 naar IJsselstein.

1803. Matthijs Jorissen, prop. vertrok in 1809 naar Hattem.

1809. Evert Kreenen, prop. ob. 1825.

1826. Hendrik Jacobus van 't Sant cand.

RHEDEN.

1598. Als 1e predikant wordt hier in dienst gevonden Ahasuerus Holtzbergen.

1608. Petrus Wassenberg, (zie Velp) die in 1612 vertrok naar Poortugal.

1612. Johannes Pey, cand. ob. 1636.

1637. Arnoldus Creterus, overleden 1676.

1676. Theodorus van der Steeg, kreeg in 1720 als adjunct zijnen zoon, (die volgt) ob. 1722.

1722. Everhardus van der Steeg, ob 1767.

1768. Lud. Schemkes cand., vertrok in 1774 naar Nieuwe Tonge (Zuid Holland).

1774. Willem Frederik Hagenberg, cand. beroepen in 1790 naar Oudshoorn (Zuid Holland).

1790. Daniel Pieter Ross, cand. vertrok in 1826 naar Valkenswaard.

1826. Johannes Diesel, beroepen van Otterlo, vertrok in 1831 naar Rhenen.

1831. Willem Laatsman, beroepen van Hurwenen, vertrok in 1841 naar Maastricht.

1841. E. W. H. Molemans, beroepen van Veenendaal, vertrok in 1844 naar Hilversum.

1845. J. F. W. Königsfeldt, beroepen van Melis- en Mariakerke in Zeeland.

ELLEKOM.

Bij de Kerkhervorming is Ellekom gecombineerd met Spankeren; (het toenmalige gehucht Dieren was, als midden in de combinatie liggende hieronder, begrepen).

1598. Wordt alhier in dienst gevonden Leonardus Holtzbergen, die in 1601 overleed.

1603. Abraham Theodoricio.

1606. Reinerus Gerhardi, emeritus 1631.

1631. Henricus van Spankeren, vertrokken 1637 naar Brummen.

1638. Petrus Mobach, beroepen van Opijnen, overleden 1649.

1652. Wilhelmus Sambeek, prop. afgezet in 1664.

1665. Theodorus Kloek, cand. obiit 1683.

1684. Godefridus Meuthen, beroepen van Avezaath vertrok in 1689 naar Arnhem.

1689. Hermanus van Uchelen, prop. ob. 1728.

(1728 tot 1734, twisten tusschen Spankeren en Ellekom, tengevolge waarvan Spankeren met Dieren zich afscheiden en eene afzonderlijke gemeente vormen, — Gedurende de twisten wordt de dienst te Ellekom meestal vervuld door den proponent (niet peremptoir geëxamineerd) Kessler, die later beroepen werd als predikant te Bremen. — Te Spankeren, werd de dienst waargenomen door Zeger Nicolaas van Uchelen zoon van bovengenoemden.)

1734. Gerhard van de Vijver, cand. overl. 1783.

1783. Lodewijk Knoops, proponent ob. 1794.

1796. Gerhard Henricus Nibbeling, cand. vertrok in 1802 naar Opheusden.

1802. Gerrit Jan Coolhaas, prop. vertrok in 1805 naar Amerongen.

1806. C. J. L. Schuler, cand. vertrok in 1820 naar Steenbergen.

1820. Alef Brown, cand, vertrok in 1828 naar Harderwijk.

1828. H. C. C. de Jongh, cand. beroepen naar Waardenburg in 1831.

1831. Daniel Pijzel, cand. vertrok in 1835 naar Voorburg.

1835. Pieter Wilhelm van Rossem, cand. legt zijne betrekking neder in 1863.

1865. B. G. Clement, hulppredikant van Arnhem en bij de Invaliden inrigting op Bronbeek bij Arnhem.

SPANKEREN.

1734. Eerste predikant Zeger Nicolaas van Uchelen cand. vertrekt naar 's Heerenberg in 1737.

1738. Johannes Reiniersen, cand. vertrok in 1740 naar Scherpenzeel.

1741. Theod. van Lakum, cand. ob. 1784.

1784. Wilhelmus Hoogland, cand. obiït 1791.

1793. Jan Christoffel Berrange, prop. beroepen in 1797 naar Bloemendaal.

1797. Emanuel Raland, cand. vertrokken in 1800 naar Wijk bij Duurstede.

1800. A. Christiaanse, beroepen 1819 naar Ginneken.

1820. J. B. Barenburgh, beroepen van Kedichem, vertrokken in 1824 naar Doetinchem.

1824. H. W. de Wilde, beroepen van Hall, vertrokken in 1830 naar Doetinchem.

1830. H. J. Pauw, cand. emeritus 1846.

1847. H. M. Berns, beroepen van Renswoude.

In 1848 scheidt Dieren zich af en vormt eene afzonderlijke gemeente.

DIEREN.

1848. Eerste predikant Gijsbert Weijer Jan Bruins, candidaat.

UIT HET VOLKSLEVEN.

Eene vertelling.

DOOR

GERARD J. SPOOR.

Daar stond hij voor het venster,
De trots van heel de buurt,
Met fraaije kamermuilen,
Voorbeeldig geborduurd.

Hij droeg een zijden robe,
Een overhemd met kant,
Hij rookte zijn Varinas,
En las bedaard de krant.

En, dwaalden meest zijn blikken
Langs 't keurig net gewaad,
Hij zag toch, met attentie,
Wat daar gebeurde op straat.

Hij is de Burgemeester,
De trots van heel de buurt,
Wie zal hem euvel duiden,
Dat hij door 't venster gluurt;

Wie zal 't vrijpostig noemen,
  Dat hij een jongske vraagt:
Wat hij daar zoo voorzigtig
  En zoo verborgen draagt?

Wie zal 't in hem misprijzen
  Dat hij, gramstorig schier,
Dat knaapje tegen buldert:
  „Je moeder deugt geen zier!

„En als jij niet, voorzigtig,
  Reeds denkt bij elken stap,
Dan ben je ook vroeg bedorven,
  Dan wordt je een dronken lap."

„Maar.... maar heer Burgemeester!
  Is moeder dan zoo slecht?"
„Ja kind! volg nooit heur voorbeeld,
  Of je komt naar teregt;

„Want, wie jenever drinken,
  Het zij dan vrouw of man,
Dat zag ik vaak, mijn jongen!
  Daar groeit niets deeglijks van."

„Maar... maar heer Burgemeester!
  Mijn moeder werkt zoo trouw."
„Ja, 'k weet wáárvoor, mijn jongen!
  Foei! 't is een slechte vrouw!"

En 't knaapje ging weêr verder,
Hij groette d' achtbren heer,
Maar mogt hem toch niet lijden,
Hij deed zijn hart zoo zeer.

—

„Zoo, ben je daar, mijn Hendrik!
Toe jongen, maak wat spoed,
En geef me gaauw een teugje....
Zie zoo, dat doet me goed.

„Kom aan, neem ook een beetje,
Zoo'n dropje kan geen kwaad,
Toch mag je er niet aan 'wennen,
Omdat het leelijk staat.

„Maar ik, die hier soms uren,
J , halve dagen wacht,
Of niet een pink uit zee komt,
Met versche visch bevracht;

„Om dan, bij 't gure najaar,
Te waden door den vloed,
En manden visch te dragen:
Mij doet zoo'n beetje goed.

„Ik leer er door vergeten,
Dat ik zoo weinig win,
Met onverpoosd te zwoegen
Voor hem dien ik bemin.

„Ik leer er door vergeten
  Dat gij zoo véél ontbeert,
En voor uw duistre toekomst,
  Zoo weinig hebt geleerd.

„Maar moed, mijn beste jongen!
  Maar moed, mijn eenig kind!
Uw moeder heeft gebreken,
  Maar g'loof toch dat ze u mint;

„En, schoon sinds jaren weduw,
  En slechts een zwakke vrouw,
Voor 't sprekend beeld haars ega's
  Met liefde sterven zou.

„Maar waarom dat gebabbel
  Dat gij toch niet verstaat....
Dáár werpt een pink het anker,
  'k Had haast mijn tijd verpraat.

„Kom hier, mijn kleine Hendrik!
  En zet je in 't hoekje neêr;
Niet op den togt, mijn jongen,
  't Noordwesten doet zoo zeer.

„Daar, daar, doe moeders doek om,
  Want anders vat je kou,
En werd je ziek, mijn hemel!
  'k G'loof dat ik sterven zou;

„Als 'k voor mijn armen jongen,
Waar 'k zóóveel meê doorbrogt,
Niet meer in zee moest waden,
En 't brood verdienen mogt.

„Nu, nu, niet van je plaats hoor!"
En ijlings ging ze heen,
Zoo ver ze mogt, in 't water,
Al trilden al heur leên.

Al beefde ze van koude,
Ze greep een volle mand,
Wèl zwaar genoeg geladen,
En bragt die naar het strand.

Zij ging alweêr te water,
Al steeg het tot de kin;
Zij dacht slechts aan heur knaapje
En aan heur klein gewin.

Zij ging alweêr te water,
En wuifde naar het duin,
En spotte met de schuimvlok,
Die vastkleefde aan heur kruin.

Zij ging alweêr te water,
Al deed haar 't hart zoo zeer,
En bragt een volle draagmand,
En wierp aan 't strand haar neêr.

Zij ging alweêr te water,
  Nog slechts om ééne vracht,
Die ze ook, maar thans schoorvoetend,
  Met moeite, aan d' oever bragt.

„Goddank! dat 's weêr gewonnen,
  Goddank! dat 's weêr voorbij.
Wat loon... slechts enkle stuivers.
  Maar is het dan voor mij?

„Voor hem, voor hem, ja zeker
  Voor hem, voor hem alléén,
Daar ging zijn brave vader
  Toch zoo gerust op heen:

„Dat ik hem zou bezorgen
  En zwoegen voor zijn brood,
Dat moest ik hem beloven
  Voor hij zijn oogen sloot;

„En 'k zal mijn woord volbrengen
  Al val ik er bij neêr,
Want... maar ik moet naar huis toe,
  Ik ril, ik kan niet meer.

„Toe Hendrik! gaauw mijn jongen,
  Geef moeder maar een hand,
Je zult wel koud zijn, lieve!
  't Is hier zoo guur aan 't strand."

„Maar moeder!” sprak het knaapje,
„Gij beeft en ziet zoo bleek.”
„Ja, laat ons maar naar huis gaan,
Ik ben ook van mijn streek.

„Wij zullen maar gaan slapen,
'k Ben morgen dan weêr frisch...
Die borst... 'k ben wat verkouden,
Of 't is vermoeijenis.”

Zoo strompelde zij huiswaarts,
De koortskoude in de leên,
Maar bij den Burgemeester,
Daar zonk de vrouw in een.

Het knaapje schreide om bijstand,
En hij — stond voor het raam
En mompelde gramstorig,
„'t Is schande, 't is infaam!”

„Wat is daar voorgevallen
Wel edel achtbre Heer?”
Vroeg een der hooge gasten,
En zag op 't schouwspel neê.

„Och niets. Het is die vischvrouw
Zij kreeg het wat te kwaad,
Ze heeft te veel gedronken
En tuimelde op de straat.

„Het spijt me van heur jongen,
Ik zou hem met pleizier
Wat door de wereld helpen,
Maar zij, ze deugt geen zier.

„'t Is ijslijk," sprak de gastheer
En schonk zich een glas wijn,
„Dat volk verzuipt zijn welvaart,
'tKon anders rijker zijn."

En zich van 't venster keerend
Riep hij zijn knecht toe: „Jan!
Dien eerst nog wat *Bourgogne*
En breng *'t Muskaatje* dan."

—

Daar buiten kwam er bijstand,
Men hielp de kranke vrouw,
En troostte 't schreijend knaapje
Dat niet bedaren wou.

Men bragt haar naar heur woning,
De schooljeugd maakte pret,
En schreeuwde: „houd je roer regt!"
Of schold voor dronken slet.

In 't klein maar zindlijk huisje,
Vond men een handje stroo
Dat voor een bed moest dienen.
Dat is bij de armen zoo.

Daar kwam een oude buurvrouw,
  Zij maakte 't bed gereed,
En bragt heur eigen dekens:
  Twee oude lapjes kleed.

Een ander, ook behoeftig,
  Maar toch tot hulp gezind,
Bragt nog een weinig eten
  Voor 't ongelukkig kind.

Toen lag men, bij zijn moeder,
  Hem op het stroo ter rust,
Nadat hij haar, wel tienmaal,
  Had goeden nacht gekust.

Men lag hem aan heur voeten,
  De bedsteê was niet breed,
En dekte hen te zamen
  Met de oude lapjes kleed.

Toen sprak de kranke: „Martha!
  Mijn goede buurvrouw, kom —
Haast zal mijn Hendrik slapen —
  Nog eventjes weêrom.

„'k Wil je mijn lot verhalen
  En als je dat eens ken,
Dan zal je moeten zeggen
  Dat ik zoo slecht niet ben."

En Martha sprak: „Wel zeker,
  Blijf liever wat bedaard,
En poog een poos te rusten
  Dan heb je kracht vergaard.

„Ook kan ik hier niet blijven,
  Ik moet naar huis toe, buur!
Maar heb je soms wat noodig,
  Tik dan maar aan den muur."

De kranke sloot heur oogen,
  Zij lag zich rustig neêr.
Zij droomde van den hemel
En Onzen Lieven Heer.

—

De nevel was geweken
  Die 't golvend zout bedekt,
En de onafzienbre vlakte
  Aan 't starend oog onttrekt.

En 't zonneke, in het Oosten,
  Trok al de neev'len op,
En kuste van de bloemen
  Den zilvren pareldrop.

En van heur floers ontheven,
  Het rouwfloers van den nacht,
Stond weêr Natuur te prijken
  In wondervolle pracht.

Maar niet zoo als de Lente,
  Die lieve blonde maagd,
't Was bruin, met goud dooraderd,
  Zoo als de herfst dat draagt.

Naauw was de dag verschenen,
  Daar keerde Martha weêr,
En zette zich aan 't leger
  Bij de arme kranke neêr.

Zij buigt zich tot haar neder,
  Terwijl zij 't dek wat schikt,
En vraagt: „Hoe gaat het, buurtje!
  Heeft je de slaap verkwikt?"

„Ik dank u, goede Martha!"
  Dus klonk heur wederwoord,
„Ik voel mij heden beter,
  'k Moet ook van daag weêr voort.

„Al zegt de Burgemeester
  Dat ik ... maar hoor mij aan,
En spreek dan openhartig,
  Of 'k zooveel heb misdaan.

„Des Burgemeesters broeder
  Was eens mijn beste vriend.
Ik heb ook bij zijne ouders
  Zoo menig jaar gediend.

„Hij was een knappe jongen
En vroeg reeds advokaat;
Hij sprak mij van zijn liefde
En 't dacht mij toen niet kwaad.

„Hij wenschte mij te trouwen
Dat had hij vaak beloofd —
Wat halen jonge menschen
Zich al niet in het hoofd.

„En toen hij af ging reizen
Greep hij met drift mijn hand,
En kuste mij zoo innig,
En gaf me een ring tot pand.

„Maar, toen zijn brave moeder,
Dat blijk van liefde zag,
Toen riep ze me op heur kamer,
En sprak ze met een lach:

„Mijn kind! gij weet, ik acht u,
Al zijt ge min in stand —
Ligt zult ge meerder wezen
In 't hemelsch vaderland.

„Maar voor de wereld, lieve!
Die naar uw hart niet vraagt,
Is daar een reeks van zorgen
Die uw geluk belaagt.

„'t Is waar, ik moet bekennen,
Thans zijt ge jong en schoon,
Beminlijk staan de rozen
Die prijken op uw koon;

„Betoovrend zijn uw blikken,
Wanneer ge vriendlijk lacht;
Bekoorlijk is uw hoofdje,
Met zulk een lokkenpracht;

„Maar, dat duurt enkle jaren,
Dan is die blos vergaan,
Dan zijn die fijne vormen
Van 't eerste schoon ontdaan.

„Soms werpt een zware krankte
Ons lang op 't ziekbed neêr,
En als wij dan verrijzen,
Bestaat ons schoon niet meer.

„Ook gaan de blijde jaren
Zóó vogelvlug voorbij,
En laten niets meer achter
Van de eerste poëzij.

„En dàn, dàn komen grieven,
Wanneer een man van stand,
Zich tot u heeft vernederd
Door 't schenken van zijn hand.

„Dàn mist hij àl de gaven
  Die heel uw stand ontbeert,
Gij kunt niet met hem dweepen
  Gij hebt het niet geleerd;

„Gij kunt niet met hem spreken
  Dan slechts de taal van 't hart,
En dan eerst merkt ge een afstand
  Die op den duur u smart;

„Omdat ge zult gevoelen,
  Dat hij, bij dat gemis,
U, ja, wèl goed bejegent,
  Maar niet gelukkig is.

„Mijn kind! God schreef de wetten
  Voor onze maatschappij,
En zoo wij die verbreken
  Dan dwalen, lijden wij.

„Mijn dochter! laat u raden,
  Het is zoo welgemeend;
De Schepper heeft zijn kindren
  Slechts door den geest vereend.

„Het goud is niet de maatstaf,
  Het geld maakt niet gelijk:
Beschaving vormt de standen,
  Verlichting slechts maakt rijk.

„En nu, spreek openhartig.
Huwt ge eenmaal met uw heer,
Wanneer uw schoon vergaan is
Wat geeft ge hem dan weêr?"

Ik kon geen antwoord geven,
Ook zij was aangedaan,
Zij drukte mij de handen
En wischte toen een traan.

„Kom!" sprak zij, „Wees verstandig,
Zoek heil, maar in uw stand,
Een edel werkman mint u,
Ga, schenk hem hart en hand.

„En, als ge dan, na jaren,
Omringd van man en kroost,
In uw gedachte ronddwaalt,
En bij dit uur verpoost:

„Dan zult ge moeten zeggen:
Die moeder had gelijk,
Ik ging slechts de armoê tegen,
Zij hield me en ik ben rijk."

„Ik rijk... o God!... zie Martha
Mijn lieve blonde knaap,
Hij 's bleek, dat 's wis van koude,
Toch lacht hij in den slaap.

„Ik rijk, o God!... zeg Martha!
De wind is toch niet Noord?
'k Hoop dat hij West gedraaid is
Want strakjes moet ik voort.

„Ja, 'k moet weêr visch gaan dragen...
't Was gistren koud aan 't strand...
Mijn kind moet immers eten,
Mijn eenigst liefdepand!

„Maar 'k moet u meer verhalen,
Ofschoon gij 't verdre weet:
Dat 'k met mijn Hendrik huwde
En kalme dagen sleet.

„Ik trad opregt hem tegen
En sprak bedaard: Mijn vrind!
Wilt gij een hart aanvaarden
Dat acht, maar niet bemint;

„Wilt gij mij nog als vroeger
Bezitten als uw vrouw?
Hij drukte mij aan 't harte
En sprak: ik bleef u trouw.

„De liefde zal wel komen,
'k Ben rijk reeds met uw hand;
'k Zal je ook gelukkig maken,
Benijdbaar in je stand.

„Nu, hij heeft woord gehouden,
  Mijn goede, brave vriend,
Dat weet ook gij, mijn Martha!
  Gij hebt bij ons gediend."

„Ja, ja," sprak Martha, „Buurtje!
  Dat was een goede tijd,
Je hebt maar veel verloren,
  Je bent zoo alles kwijt.

„Je man eerst aan die ziekte
  Zoo maanden achtereen,
Daar ging wat aan den docter,
  En den ap'theker heen.

„En toen ... ach God! begraven ...
  Dat was je laatste slag;
Kijk dat is een historie.
  Waar 'k niet aan denken mag.

„Maar dàt zal ik getuigen
  Tot aan mijn stervensuur:
Je waart een brave moeder
  Een goede huisvrouw, buur.

„En of ze nu al zeggen
  Dat jij hem soms eens pakt ...
Ach, laat de lui maar praten,
  Een mensch is gaauw belakt.

„De heeren en de dames
Die drinken altijd wijn,
En schimpen op ons volkje
Wanneer ze aan 't smullen zijn.

„Maar is er een beschonken
En krijgt hij 't wat te kwaad,
Dan haalt men gaauw een rijtuig,
Dat ziet geen mensch op straat.

„En 't is toch maar van weelde,
Wanneer zij dronken zijn.
Maar voor ons, arme stumperts,
Is 't dikwijls medicijn.

„Niet dat ik nu wil zeggen...
Beware mij de Heer,
Maar... Buur! ik word geroepen,
Ik kom nog straks eens weêr."

Toen Martha was vertrokken,
Kwam zij heur stroobed uit.
Wat was ze zwak geworden,
Heur hart sloeg snel en luid.

En toch ze moest zich reppen,
Al ging het niet te best,
Daar kwam wat te verdienen
De wind was immers West.

Zij sloot de huisdeur open
  Met sidderende hand;
Zij kuste 't sluimrend knaapje
  En waggelde naar 't strand.

Zij waren kalm, de baren,
  Het windje lispte zacht,
En streelde zóó heur slapen,
  Dat zij zich beter dacht.

Daar kwam een pink voor anker,
  Zij snelde er wag'lend heen,
Tot aan de borst in 't water,
  Of ze ongevoelig scheen.

Zij greep, met beide handen,
  De haar geboden vracht,
Maar, toen ze voort zou waden,
  Toen miste zij de kracht;

Daar zonk de volle vischmand
  Haar neder langs het lijf,
En 't scheepsvolk bromde vloekend:
  „Dat luije dronken wijf!"

Maar toen zij, achter over,
  Daar voortdreef op den vloed,
Met losgesnoerde hairen,
  En met ontblooten voet;

En toen zij van heur lippen
Slechts deze woorden stiet:
„Ach God! mijn kind... mijn Hendrik"! ..
En toen het leven liet;

Toen greep een oude visscher
Haar eensklaps bij een pand,
En droeg haar op zijne armen,
En lag haar neêr op 't strand.

En tot de woeste menigt,
Die 't aanzag, als met spot,
Sprak hij, het hoofd ontblootend:
„Het oordeel blijft aan God!"

Toen 't lijk werd weggedragen
Naar 't pas verlaten huis,
Toen sloeg er menig vrome
Met wee! en ach! een kruis.

Toen stond de Burgemeester
Als vroeger voor zijn raam
En zag eens naar beneden,
Weêr brommend: „'t Is infaam!"

Toen vroeg zijn dikke gade,
Met wangen donker rood —
Men zegt ze had een wijnkleur —
„Schat! is die vrouw niet dood?"

„Ja, ja 't is zonde en schande
Hoe zich een mensch verlaagt;
Dat heeft zich dood gedronken;
't Is immers God geklaagd!"

„Maak je niet boos, mijn waarde!"
Dus klonk haar wederwoord,
„Dat gaat zoo alle dagen
Met volkje van haar soort."

En van het venster loopend
Zij' ze aan den huisknecht: „Jan!
„Voor mij een glas *Madera*,
Maar *Sherry* voor mijn man."

—

Een drietal dagen later —
't Was donker door de mist —
Reed op een bolderwagen
Een ongeschaafde kist.

Geen stoet van trouwe vrinden
In rouwgewaad gehuld,
Die, bij die sombere uitvaart,
Zijn dierste pligt vervult.

De kar rolt hotsend, botsend,
Daar langs den straatweg heen,
Een voerman moet er bij zijn,
Maar anders is ze alleen.

De voerman moet er bij zijn,
  Die 't lijk ten grave bragt,
Ofschoon hij in 't voorbij gaan
  Eens tot de buren lacht.

Die buren, die het schouwspel
  Meest spottend gadeslaan,
Waarvan er menig mompelt:
  „Nu, is de pret gedaan.

„Wat heeft me toch zoo'n schepsel
  Een geld aan drank besteed,
Ja meer dan men kan raden
  Of een van ons wel weet.

„Och! 't is zóó maar gelukkig,
  Zij deugde toch geen zier,
En 't is maar beter sterven
  Dan leven als ecn dier.

„Gelukkig voor heur jongen,
  Dat schaap heeft wat doorstaan;
Nu 't slechte schepsel dood is
  Kan hij naar 't weeshuis gaan.

„En had zij blijven leven,
  Geloof me buurvrouw! dan
Had hij hem ook gaan pakken,
  Hij hield er nu reeds van."

Zoo ging het bij de menschen
  Bijna van mond tot mond,
Tot dat de bolderwagen,
  Voor *'t armen kerkhof* stond.

De kist werd afgeladen
  En zonk in 's aardrijks schoot,
Dat ging niet heel voorzigtig,
  Maar ach, de vrouw was dood.

Men dekte als naar gewoonte,
  Haar met een weinig zand,
Slechts de oude Martha zag het
  Met Hendrik aan heur hand.

Zij plantte naast de grafsteê,
  Een kleinen rozenstam,
En pinkte toen een traan weg,
  Die in heur oogen kwam.

En Hendrik snikte zachtkens:
  „Mijn lieve moeder... Ach!
Dat ik niet om je klagen,
  Niet om je schreijen mag.

„Want toen ik gistren weende,
  Riep men met luid getier:
„Huil jij nog om zoo'n moeder?
  Zij deugde toch geen zier."

„En toen ik voort bleef schreijen,
Toen werd ik luid bespot....
Zeg, Martha! als ik weende
Zou 't zonde zijn voor God?"

„Neen!" sprak ze, „schrei mijn jongen!
Pleng op heur graf een traan,
Daar kan geen beter moeder
Dan zij u was bestaan;

„Schrei! — Laat de booze menschen
Aan 't schimpen hun genot:
Wie slecht is voor de wereld
Is dikwijls rein voor God!

Rotterdam, November 1866.

De dagteekening der eerste indrukken dezer vertelling, is, met de jaren mijner eerste jeugd, reeds in vergetelheid geraakt en de man van wiens lippen ik haar, in hoofdzaak, woord voor woord opving, mijn achtenswaardige Grootvader, reeds tot stof vergaan, zoodat 't mij ondoenlijk is haar bron op te geven.

Wie echter dezelfde vertelling, in anderen vorm, wil leeren kennen, leze: *Andersen's Sämmtliche Märchen* 9e *auflage.*

S.

DE GRAAFSCHAP ZUTFEN,

DOOR

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Waer yemand duysend vreugden soek,
Mijn vreugd is in dees' achter-hoek.

Met bovenstaand motto, aan den Gelderschen Cats — den Eibergschen zanger Sluijter — ontleend, zullen zeker wel de minste mijner lezers instemmen, en niet geheel ten onrechte; hoe toch is het mogelijk, hoe is het te begrijpen dat men in den Achterhoek — voor de meesten eene terra incognita — die vreugde en dat genoegen zoeken en vinden zou, waarvoor men ver van huis gaat; maar wij, die zooveel meer gezien hebben dan hij die die regels schreef, nemen het den Eibergschen predikant, die slechts zelden zijn boerendorp verliet en zich nergens beter dan daar tehuis gevoelde volstrekt niet kwalijk, zoo hij meende dáàr het Eldorado gevonden te hebben waar niets bij kon halen; geef ik aan den eenen kant dit toe, nu de dagen van een bekrompen provincialisme, van een vooropstelling van alles wat eigen en vaderlandsch is, gelukkig voorbij zijn en wij een open oog en oor hebben voor het schoone dat men overal elders aantreft, aan den

anderen kant mag ik den goeden Sluijter niet tot een leugenaar maken, als of de Achterhoek nooit iets bekoorlijks gehad heeft of dat nog niet heeft, integendeel het tegenovergestelde is waar, maar even waar is het ook dat dat gedeelte van Gelderland, bekend onder den ouden, eerwaardigen naam van de graafschap Zutfen (= Achterhoek) bij de meesten niet genoeg bekend is; Achterhoek, een achteraf gelegen hoek, eene verwijderde plaats, altijd met zekere minachting gezegd, was waarlijk ook niet geschikt om veel door reizigers bezocht te worden, vooral niet door hen die het buitenland gaan zien voor dat zij de verschillende deelen van hun eigen land kennen, en die liever, waar tegen van Lennep ergens te velde getrokken is, een Engelschen wedloop gaan aangapen, eenige goudstukken aan de farotafels der Duitsche badplaatsen wagen, of een cigaar op de bouwvallen van het Coliseum rooken, dan het eigenaardige en schoone dat hun eigen land hun aanbied te gaan beschouwen.

Voor een vijftig jaren, toen eene bolderende huifkar de zandwegen, die door de geheele graafschap nog waren, doorsneed en de vervoermiddelen uiterst slecht waren, kan ik best begrijpen dat het reizen er in niet het summum van genoegen moet geweest zijn en ook dat men om de oude les van Homerus op te volgen, om namelijk de steden van vele menschen te zien er niet behoefde heen te gaan, thans echter, sedert de spoor een gedeelte van de graafschap doorsnijd, sedert diligences op goede grindwegen allerwegen rijden, nu

men zich gemakkelijk van de eene naar de andere plaats kan begeven is dat alles veranderd, en is men in staat gesteld om met het schoone en goede dat de graafschap Zutfen aanbied, met het eigenaardige der bewoners van den Achterhoek in taal en uitspraak, zeden en gewoonten kennis te maken.

En dat de Achterhoek eene zoodanige kennismaking verdient, durf ik u verzekeren; zoo gij al op uwe wellicht verre reizen mocht geboeid zijn geworden door schoone gezichten, fraaie afwisselingen van berg en dal, van bosschen en uitgestrekte velden door frissche stroomen bewaterd, zoo gij wellicht op de plaats zelve naar de sagen, waarvan uw reisboek u verhaalde, mocht geluisterd hebben, of zoo gij niet alleen een reiziger voor uw genoegen zijt geweest maar er ook op uit waart het volk en de streek meer te leeren kennen, door inlichtingen over vroegere tijden en volken in te winnen, ook de Achterhoek zal u dat alles al zij het dan ook in mindere mate geenszins onthouden; het bied u op menige plaats prachtige vergezichten aan, waar gij soms wel een tiental torens kunt tellen; wij behoeven u slechts te noemen het prachtige gezicht dat het Monferland aanbied, waar gij, behalve vele andere torens, in de verte die van Emmerik en Kleef en recht voor u de torentjes van het slot te 's Heerenberg, eenmaal de burcht van een der oudste en edelste Geldersche geslachten ziet; wij wijzen u op de verrukkelijke gezichten die de Paaschberg bij Lochem u aanbied, waar gij op eene van de hoogste punten — onder den zooge-

naamden geesselboom — staande, over het omliggende lager gelegen land, afgewisseld met bosschen en heuvelen en hier door een weg — daar door een stroompje doorsneden, een treffend gezicht hebt, dat u soms aan de zoete boorden van den Rhijn doet terugdenken.

Mocht gij ook behagen scheppen de sagen en sprookjes van uw land te vernemen, ook de graafschap Zutfen heeft ze en weet u te verhalen van alven en nikkers, witte juffers en heksen, van oude zeden en gebruiken, van heilige plaatsen en Goden vroeger hier vereerd, die eens groote kracht en gezag hadden en waarvan de kennis onschatbaar is voor de oudste geschiedenis des lands.

Het aan u overlatende u op een volgend zomer hiervan te vergewissen, willen wij van eenige plaatsen uit de graafschap iets mededeelen dat tot de geschiedenis en oudheden er van betrekking heeft en minder algemeen bekend is; de meeste plaatsen toch zijn er zeer oud, er zijn er onder die reeds in de negende eeuw voorkomen, en het is dus natuurlijk dat aan die plaatsen en mede aan de vele kasteelen die in de graafschap waren historische en oudheidkundige herinneringen verbonden zijn (1). Natuurlijk dienden wij wel te beginnen met iets over de hoofdstad der graafschap, over de stad Zutfen mede te deelen, doch daar die stad het geluk gehad heeft in den heer Tadama

(1) De locale geschiedenis van de plaatsen uit de graafschap kan men naslaan in de Tegenwoordige Staat van Gelderland en in de Geographische beschrijving van de Provintie van Gelderland, 1772 en laten wij dus, als meer bekend achtende, achterwegen.

een geschiedschrijver te vinden, zooals slechts weinige andere steden kunnen aanwijzen (1), en wij, wilden wij 't een en ander belangrijks er van mededeelen, niet weten zouden waar te eindigen, zoo willen wij liever, de oude les van Sallustius gedachtig, dat het beter is te zwijgen dan te weinig te zeggen, het aan u overlaten, om des verkiezende, die beschrijving zelve ter hand te nemen, u alleen maar herinnerende dat deze stad zeer oud is, als reeds voorkomende op eene lijst

(1) Onder onze literatuur van stedenbeschrijvingen toch, die zoo rijk is, komen slechts weinige voor die wezenlijke waarde hebben; verreweg de meeste zijn dorre stadskronijken met allerlei hoogst onbelangrijke verhaaltjes opgevuld en waar zij nog de geschiedenis behandelen zoo slordig bewerkt, dat men ze niet anders dan zeer voorzichtig kan gebruiken; het is den ouden stadsbeschrijvers dan ook meer te doen geweest om de geschiedenis van de stad van de vroegst mogelijke tijden, zoo 't kon van Adam of Noach af, te vertellen, dan om — waar 't vooral op aankwam — uitvoerig de stadsregering te beschrijven, hoe de stad bestuurd is geworden, het onderhoud er van, de rechten en verplichtingen der burgers, enz., de zoogenaamde politieke stadsregering; natuurlijk zijn hierop wel loffelijke uitzonderingen, b. v. de Beschrijving van Dordrecht door Balen, die van Haarlem door Van Oosten de Bruijn, waarvan ongelukkig maar alleen het 1e deel is uitgekomen, die van Zwolle door van Hattum, ook niet compleet geworden, alle zeer goede werken, ook over de stads regering van Antwerpen schrijft Guicciardini, een Italiaan die te Antwerpen woonde, uitvoerig in zijne Beschrijving der Nederlanden, dat een belangrijk werk over ons land is, ook over de politieke regering van den Briel, bestaat een belangrijk werk van Jan Mathijsze, dat slechts gedeeltelijk in de Beschrijving van den Briel door van Alkemade uitgegeven is, doch al deze werken worden ver overtroffen door de Handvesten en Privilegiën van Dordrecht, door Van de Wall, een meesterstuk zooals geen tweede stad in ons land heeft aan te wijzen.

in de tweede helft van 1000 gemaakt, in een charter van 1059 *Zutphania*, *Zutphaniense oppidum* genaamd is, en in 1117 als *Sutphenne* voorkomt, dat zij reeds in 1190 van Graaf Otto stadsvrijheid en andere voorrechten kreeg en dat de handel er al vroeg bloeide gelijk daaruit blijkt dat koning Erik van Denemarken de stad in 1316 met handelsvrijheden bevoorrechte. Eene zeer oude stad is ongetwijfeld ook Doesborgh, de eerste in rang onder de kleine steden der graafschap; dat de stad door Drusus zou gesticht zijn als zijnde een van de door hem in Germanie aangelegde kasteelen, zooals men algemeen beweert, mag voor hoogst twijfelachtig gehouden worden en berust op onzekeren grondslag; de heeren Nijhoff en van den Bergh houden het er ten minste niet voor, doch daar aan de geographie van Nederland onder de Romeinen nog weinig gedaan is, kan het voor als nog niet tot volkomen zekerheid gebracht worden; de stad wordt het eerst vermeld in 1053 als *Duisburg in pago Hameland*, van welk graafschap Hameland Zutfen van ouds een deel uitmaakte. Otto van Gelre gaf op 22 Februari 1237 rechten en vrijheden aan de stad.

Op korten afstand van Doesborgh legt het dorpje Drempt, waarvan de naam wellicht uit *heim*, *heimath*, ontstaan is; in 1200 komt het voor als *Tremmethe* en *Thremethe* en behoorde toen aan het klooster Bethlehem bij Doetinchem, in 1329 heet het *Dremethe;* het kerkje dat overoud is en volgens de overlevering door Karel den Groote gebouwd, staat op eene terp of heuvel, rondom door boomen omringd, gelijk de meeste oude kerken; zeer

eigenaardig zeide Madame de Stael daarvan ergens: c'est une belle idée qu'avaient les anciens, de placer les temples au somet des lieux éléves. Ils dominaient sur la campagne, comme les idées religieuses sur tout autre pensée. Even oud is het kerkje — of liever de toren er van — te Oud- of Hoog-Keppel, een dorpje ook reeds in 1200 vermeld, doch thans minder bekend dan het er nabij gelegen Laag-Keppel des zomers veel door Hollanders bezocht, in eene heerlijke natuur gelegen, omgeven door vruchtbare graanvelden en uitgestrekte bosschen, te midden waarvan zich het kasteel te Keppel nog in bijkans middeneeuwsche pracht vertoont (1). Dit kasteel heeft ook rijkelijk in de rampen van den oorlog gedeeld en is meermalen verwoest geworden; in 1505 is het door Hertog Karel van Gelre belegerd en ingenomen, in 1510 door den bisschop van Utrecht verbrand, op 29 September 1581 door de Staatschen- en op 11 November daaropvolgende weder door de Spaanschen ingenomen die van achteren op het huis kwamen en er een groote moord hebben aangericht. Op 30 September 1582 is het nogmaals door den Staatschen genomen en deerlijk verwoest geworden (tot den grond toe afgebrand,) terwijl de heer van Keppel toen door het garnisoen aan den vijand is overgeleverd, zoodat het dus in één jaar tijds driemaal is belegerd geworden. In 1665 bemachtigde de bisschop van Munster het huis en versterkte het, doch ontruimde hetzelve het vol-

(1) Het vrij goed bewaarde Archief is geinventariseerd.

gende jaar weder, en in 1672, in welk jaar Louis XIV er een korten tijd zijn verblijf gehouden heeft, is het beurtelings door de Franschen en Munsterschen prijs gemaakt en geplunderd. De oudste heer er van die voorkomt is Wouter, heer van Keppel, genoemd in een charter van het klooster Bethlehem van 1200, van welk klooster hij een van de stichters was; ongeveer 1330 is Keppel door huwelijk aan de heerlijkheid Voorst (bij Zwolle) gekomen en sedert 1530 bezit het geslacht van Pallandt het slot en de heerlijkheid.

De van Pallandt's behooren tot een oud, aanzienlijk geslacht, waarvan reeds in 1304 een Karselis van Pallant voorkomt; hun aanzienlijk huis was voornamelijk gezeten en geerfd in het land van Gulik, waar de heerlijkheden Wiesweiler met het slot Pallant, Kintzweiler, Wittem, Bredenbeemt, Frechen, Moubach en Bachen deszelfs bezittingen uitmaakten, Keizer Karel V verhief in Oktober 1520 de heerlijkheden Pallant en Wittem tot vrijheerlijkheden, de heerlijkheid Pallant met Wiesweiler is in 1687 verkocht.

Het dorp Keppel onder de muren van het slot gebouwd is veel aan de heeren van Keppel verschuldigd; bij een charter van 14 April 1361 vergunt Keizer Karel IV aan Sweder van Voorst om te Keppel weekmarkten en eene jaarmarkt te leggen, in 1394 is reeds eene kerk te Laag-Keppel gesticht, heer Otto van Keppel en zijne vrouw gaven in 1404 een eigen *stadrecht* aan Keppel en Johan van Keppel stichtte in 1423 een gasthuis aldaar; de hervorming is ook reeds

vroeg te Keppel begonnen en door den heer Johan van Pallant begunstigd geworden.

In de nabijheid van Keppel is het dorpje Hummelo gelegen, zeer oud, komende reeds in 828 als *Humelle* voor, in 1025 als *Hummila* en in 1117 en 1200 als *Hummele*.

Doetinchem, de tweede in rang onder de kleine stemhebbende steden der graafschap Zutfen, is mede zeer oud; het komt reeds in 838 voor als *villa Duttinghem*, in een charter van 1142 als *Duthenkheim*, in 1294 als *Duthinchem* en in 1295 als *Dotinchem*. De naam beteekent *heem* (heim) *van Dodo*, de woonplaats van Dodo, die er misschien groote goederen bezat. In 1233 ontving het stadje van graaf Otto II hare eerste stads rechten (1). Bij Doetinchem was gelegen het beroemde klooster Bethlehem of Bielheim (2), een van de oudste kloosters van ons land, bewoond door reguliere kanoniken, die naar de orde van den H. Augustinus leefden; het klooster had de H. Maagd

(1) Als eene bijzonderheid zij nog vermeld dat graaf Frederik Van den Berg op het einde van 1500 de stad Doetinchem en het kasteel de Schuilenburg tot eene heerlijkheid ontving. De regering van Doetinchem huldigde hem als Heer, doch de Staten van Gelderland weigerden de nieuwe heerlijkheid te erkennen.

(2) Het rijke kloosterarchief berust thans te Arnhem in het Provinciaal archief en een prachtig handschrift uit de boekerij van het klooster mede aldaar in de Provinciale Bibliotheek.

Het voornaamste zilverwerk en de kerksieraden hadden de kloosterlingen naar Emmerik gezonden en is aldaar verkocht geworden. De belangrijke nieuwe statuten van het klooster door bisschop Jan van Arkel in 1344 vastgesteld zijn afgedrukt in de Bijdragen van Nijhoff, IX, 48.

7

tot patrones en is ongeveer 1179 door een zekeren priester Franco gesticht, die daar toen met toestemming van den pastoor van Doetinchem eene houten kapel ter eere van de H. Maagd, en eenige kleine woningen daaromheen, op land aan de markgenooten behoorende, bouwde. De bisschop van Utrecht Balduinus kwam over om de kapel te wijden en met hem heeft ook graaf Henrik van Gelre aan de stichting een werkzaam deel genomen. De houten kapel is echter spoedig door brand vernield geworden, maar nog vóór het einde der XIIe eeuw reeds in beteren staat, waarschijnlijk van steen weder opgebouwd; het klooster was al zeer spoedig deels door aankoop, deels door schenking in het bezit van aanzienlijke goederen gekomen, zoodat het reeds in 1200 die niet alleen in de buurschap *Ghernere* (Gaanderen) waar het gelegen was bezat, maar die ook al onder *Thideheim* (Didam), Zilvolde, Gendringen, Hengelo, *Thremethe* (Drempt), Keppel, Warnsveld, Wehl en elders in de graafschap had. Later werden die goederen nog uitgebreider en van meer gewicht sedert zij er eenige kerken bij kregen, waarvan de proost van Bethlehem dan het patronaat bezat, zoo werd in 1232 het klooster door den bisschop van Utrecht met de kerk te *Steenre* (Steenderen) en door heer Otto van den Berg met het patronaat van de kerk te Doesborgh beschonken (1), in 1245 voegde Herman graaf van Loen daar

(1) C. A. Serrure, Histoire de la Souveraineté de 's Heerenberg, Gand, 1860, schrijft dat heer Henrik de Monte (van den Berg) op 20 Augustus 1228 het *jus patronatus* van de kerk te Doesborgh

den eigendom bij der kerk te Varseveld en in 1317 gaf Henrik heer van Wisch aan Bethlehem het patronaat der kerk van Doetinchem, dat zeer aanzienlijk en tot dien tijd toe aan het bezit der *curtis Berlehamme* verbonden geweest was en dat het recht dat zij zoo op die kerken hadden verkregen niet gering was blijkt daaruit dat toen de kerk te Doesborgh in 1235 verplaatst moest worden, de toestemming van het convent hiertoe eerst moest verkregen worden (¹). Doetinchem de nabijheid van een zoo beroemd en rijk convent op prijs stellende verleende in 1289 aan de broeders het burgerrecht en stelde hen van stedelijke en andere diensten vrij. Aan het geweld en de rampen van den oorlog heeft het klooster evenmin als andere dergelijke inrichtingen kunnen ontkomen, reeds op het laatst der 14e eeuw, in 1375 en 1376, onder de twisten der Hekerens en Bronkhorsten, had het veel te lijden van een aantal partijgangers onder aanvoering van Arnold van Guterswic, die het klooster beroofden, zoodat de geestelijken de vlucht hadden moeten nemen en onderscheidene malen later had het er last van dat op het laatst tot de algeheele verwoesting geleid heeft.

Het blijkt dat de uit Duitschland komende hervor-

aan het klooster Bethlehem afstond, dat verschil schijnt zoo te moeten uitgelegd worden dat de paus de schenking in 1232 heeft bekrachtigd.

(¹) In 1286 heeft het kapittel te Bethlehem van de kerk te Doesborgh met al haar toebehooren afstand gedaan, ten behoeve van het Duitsche huis.

ming ook bij de kloosterbroeders weerklank vond; de pastoor van Doetinchem ten minste Henrik Hoeselman van Bronkhorst verkondigde sedert geruimen tijd eene leer, die met die der kerk in strijd was, zoodat het hof te Arnhem een streng schrijven over hem aan den proost te Bethlehem, Hermannus Pomhey, (à Porna) d. d. 26 November 1566 zond, waarbij het hem last gaf om den pastoor in het klooster terug te roepen, het prediken te beletten en gestreng te straffen. Nadat de hervorming hier te lande doorgedrongen was, was de tijd voor de kloosters voorbij; toen de Staatschen Doetinchem den 12 Juli 1579 op Marten Schenk, die de stad voor den Koning 3 dagen te voren had genomen, hernamen, hadden de proost en zijne conventualen door het krijgsrumoer in hun convent verschrikt in Doetinchem eene wijkplaats gezocht, waar zij gevangen genomen en alleen voor een losgeld van 325 daalders ontslagen werden, terwijl hun klooster toen verwoest is geworden. Minder beroemd dan Bethlehem was het andere mede bij Doetinchem gelegen klooster Sion door zusters van het gemeene leven bewoond, die ook tot de orde van St. Augustinus schijnen behoord te hebben, doch nooit tot dien trap van welvaart en aanzien gekomen zijn, waarin zich bijv. de nonnetjes te Rijnsburg hebben mogen verheugen, die ook nog half de wereld aanhingen en waarvan Oudaan ergens schreef, dat zij

. . . . . . 's morgens na de klooster wet,
Hier passen op haar kerkgetijen;
En dan 's namiddags spelerijen,
Aan 's Jonkers rug te paart gezet,

Ook dit klooster is in de laatste jaren der 16e eeuw verwoest en verlaten geworden; in 1616 zwierven de nonnetjes van Sion nog te Emmerik om.

In de buurt van dit laatste klooster lag de havezate Hagen, in het begin der 17e eeuw bewoond door heer Anton van Voorst, en in 1631 door de burgers van Doetinchem vermeesterd, waarvan het curieuse verhaal bij uittreksel te vinden is in de Bijdragen van Nijhoff, N. R. II 284; aan de andere zijde van Doetinchem was gelegen het goed de Kemnade, welks naam op hooge oudheid wijst (1); thans op den toren na afgebroken rest er niet veel meer van dan de herinnering; ongeveer 1500 is Frederik, heer van Voorst en Keppel, door den bisschop er mede beleend geworden.

Een ander oud slot in deze streken gelegen is de oude bannerij Wisch bij Ter Borg (2), wier heeren in de midden-eeuwen alomme geducht en gevreesd waren en als zoodanig ook genoemd zijn in het bekende brocardicum dat de Zutfensche bannerheeren kenschetste als,

Berg de rijkste, Bronkhorst de edelste,
Baer de oudste, Wisch de stoutste.

Bij de stichting van het klooster Bethlehem in 1179

(1) *Kemenade* (latijn *caminata*, fransch *cheminée*, verwant met *kemenye* schoorsteen) is eene kamer waar gestookt kan worden, in welke beteekenis het in de Midden-Nederlandsche gedichten voorkomt.

(2) Vier leenregisters van dit huis zijn in het archief op het kasteel te 's Heerenberg.

is de eerste heer genoemd die uit dat geslacht voorkomt, namelijk heer Barend van Wisch (¹); behoorde hij tot de medestichters, een opvolger van hem begiftigde — gelijk wij reeds zagen — het klooster met het patronaat over de kerk te Doetinchem; de aanzienlijke heerlijkheid Wisch is later door Dirk en Henrik van Wisch, zoons van Henrik II heer van Wisch, gestorven ongeveer 1385, gedeeld geworden, terwijl Henrik, heer van Homoet en van Wisch in 1486 zijne twee heerlijkheden (Wisch namelijk voor zijn gedeelte, de helft) aan Oswald I van den Berg verkocht, waardoor Wisch voor de helft aan dat machtige huis kwam. Het spreekt van zelf dat zich al spoedig om den burcht te Wisch een dorp vormde, later met stedelijke rechten beschonken en als Ter Borg of Borg bekend geworden; een *Johannes de Burch* komt in 1311 voor.

Een zeer oud plaatsje in de bannerij Wisch is Varseveld van ouds gelegen in de heerlijkheid Bredevoort, onder het gebied van den graaf van Loen; reeds in 828 is het als *Wastervilde*, *Wazefelde* bekend; in 1152 heet het *Vernsnevelde* en in een stuk van 8 Januari 1292 komt het reeds als *Versevelde* voor; dat de kerk er zeer oud was hebben wij reeds gezien, daar die in 1245 met hare aanzienlijke bezittingen en zijne advocatie over onderscheidene hoeven en erven daaromstreeks gelegen aan het klooster Bethlehem geschonken is geworden; die oude kerk bestaat echter

(¹) De door van Spaen in 1159 genoemde Heer *Bernt van Wisch* al wel dezelfde zijn.

niet meer daar zij voor eenige jaren afgebroken is, hetgeen vooral te betreuren is voor de vele muurschilderingen die er zich in hebben bevonden, (o. a. op het koor de vier Evangelisten,) welke evenwel onder de handen der metsellieden bij den afbraak voor altijd verdwenen zijn, zonder dat er vooraf eenige opmerkzaamheid aan was geschonken.

Van gelijken ouderdom als Varseveld is het dorp Aalten, dat ook reeds ten jare 828 in charters voorkomt onder den naam van *Aladna*, *Alladna*, en in 1152 als *Aladnon*. De naam is — evenals die van Varseveld — duister, doch van *altus* hoog, moet hij niet afgeleid worden. In 1612 heeft de landschap aan het dorp twee vrije jaarmarkten toegestaan.

In de nabijheid van Aalten is het oude, thans vervallen stadje Bredevoort, eenmaal eene sterke en gewichtige vesting, gelegen. In een verdrag van 1152 zegt bisschop Frederik van Munster dat er een slot gebouwd was in het dorp *Lon*, dit schijnt het begin van de plaats te zijn. In 1202 komt reeds een *Hermannus de Brederfoert* voor. De naam beteekent eene breede waadbare plaats of overgang (1). De oude heerlijkheid van Bredevoort was eene bezitting van de graven van Loen en toen hun geslacht in den aan vang der 14e eeuw reeds uitgestorven was, maakten de bisschop van Munster en de graaf van Gelre beiden aanspraak op de nalatenschap; na 't kinderloos sterven van graaf Otto namelijk, ontstond er tusschen

(1) *Voorde* is nog bekend, bijv. bij Staring in »de hoofdige boer" De *voord*, dan meer dan minder diep,

Reinald II — toen Ruwaard van Gelderland – en Lodewijk, bisschop van Munster, een bloedigen oorlog over het bezit van Bredevoort; de oorlogskans besliste ten voordeele van den eerstgenoemden en bij 't vredesverdrag tusschen Gelre en Munster in 1326 behield Reinald het slot Bredevoort met toebehooren in eigendom; sedert bleef het Geldersch domein.

Nog in dezelfde eeuw verpandde Hertog Willem van Gulik de heerlijkheid aan den heer van Ghemen, en sedert ging zij aan verschillende geslachten over, tot dat in 1697 de staten, ten behoeve van Prins Willem III, toenmalig pandhouder, er afstand van deden, zich alleen de souvereiniteit voorbehoudende.

Op 12 Juli 1646 trof het stadje een groot ongeluk, doordien toen de buskruidtoren in het kasteel in den brand geraakte en in de lucht sprong, waarbij wel in de 40 menschen omkwamen. Van Slichtenhorst heeft er een kort verhaal van en ook Moonen bezong de ramp,

> . . . . toen het bliksemvuur,
> Gemengt met ijsselijken donder
> 't Brevoortsche slot verplette, ... (1)

Kort bij Bredevoort is de aloude havezate het Walfort of Walvoort gelegen, de eenige plaats in ons

(1) In het *Consistorieboek van Bredevoort* (bestaat dit nog?) moet er ook een omstandig verhaal over voorkomen; waar het archief der heerlijkheid Bredevoort is gebleven is onbekend; in het archief te Munster zijn er slechts enkele stukken van.

vaderland waar een vrijstoel [1] van het Veemgericht in volle werking geweest is. Deze vrijstoel is zeer oud en herkomstig van de heeren van Loen; bij het vredesverdrag van 1326 tusschen Gelre en Munster, kreeg Reinald, behalve het slot Bredevoort, zooals wij boven zagen, ook nog de gerichten Winterswijk, Aalten en Dinxperlo met het Vrijgraafschap in pandschap van het sticht Munster, hetwelk echter die pandschap ten allen tijde zou mogen aflossen; daar nu die aflossing nimmer heeft plaats gehad zoo zijn natuurlijk de Geldersche Hertogen onbetwistbaar stoelheeren gebleven van den vrijstoel te Bredevoort en hebben aldaar hunne Vrijgraven aangesteld. [2] Een van de oudste Vrijgraven, die reeds in 1430 voorkomt en eene hoofdrol in alle Veemgerichtszaken speelt is Berend de Duker; in een stuk van 1487 — aanwezig in het *Lands- und Dom-Archiv* te Munster — noemt Hermannus Dei gracia Archiepiscopus Coloniensis, Princeps elector, Westvalie et Angariae dux, „Bernt Ducker friegreue des stoils zer Walfart."

De zittingen van die in de midden-eeuwen gevreesde

(1) Ook wel vrijbank genoemd, b. v. in eene rekening van Zutfen over 1466, „Item doe onse vrende reden met den van Doesborch, to Bredevoert mit xxx peerden in die vrijbanck, gegeven, enz." Wegens den oorlog waren namelyk de Veemschepenen uit Zutfen en Doesborgh geescorteerd door ruiters. Ook staat nog in een verbond van 1479 „beholtlick der landtschap vurscr. der vrijenbanck in der Walfaert."

(2) „So hat der Hertzog von Gellern ainen Stuell vnd nit meren, der leitt am Breitenfurt," zegt een oud gewijsde bij Senckenberg.

rechtbank mochten niet binnen 's huis, maar moesten in de open lucht gehouden worden; hierop doelt de plaats uit eene Zutfensche rekening van 1489, die eerst spreekt van den vrienstoil to Walfoort en later van „*slehege* voir den vrienstoil;" eveneens noemt in een stuk van 1491 bij Niesert, de Vrijgraaf den vrijstoel *te slehege* (¹) in het kerspel Winterswijk, ambt Bredevoort; het beteekent de hegge of het boschje van wilde pruimeboomen op het Walfort waar de zittingen onder gehouden werden.

De meeste Geldersche steden hebben zaken voor het Veemgericht gehad, (²) doch daar er weinig papieren meer van overig zijn, zijn natuurlijk de berichten over den vrijstoel op het Walfort bij Bredevoort uiterst schaars te vinden.

Het als tot het graafschap Loen behoorende reeds genoemde dorp Winterswijk, hoewel grooter dan menig stadje, heet in 1152 *Winethereswic*, in 1236 *Winriswick* en in 1292 *Winterwick*; Dinxperlo heet in een charter van 1326 reeds *Dinxperen*.

Bij Winterswijk lagen vele oude goederen; Sweder van Ringelenberg gaf in 1223 zijne *curtis Starkerode* aldaar gelegen aan het klooster Bethlehem.

Als een plaatsje met prachtige omstreken noemden wij reeds Lochem, een oud stadje reeds in 1059 voorkomende; in dat jaar verkreeg namelijk de kerk van Zutfen den tiend te Lochem (*decimam Lochemensem*) en

(¹) *Slehege* = Slee, Sleedorn, wilde pruimeboom, nog gebruikt.

(²) Lochem o. a. in 1450.

in 1134 werd de kerk aldaar aan het kapittel van Zutfen geschonken; bij Bondam kan men lezen dat bisschop Andreas van Cuijk (1128—1139) bij een charter die schenking van gravin Ermengard heeft bevestigd. De naam is wellicht uit *lo* of *loc* (van *lucus*) bosch en *heim* ontstaan, dus boschrijke plaats, tenzij men Lochem als de woonplaats van den Noordschen God Loke, die in de Edda voorkomt, wil doen voorkomen, en dan zegt Lochem = *Loke heim*, hetgeen minder waarschijnlijk is. Het stadje is op 6 April 1615 door een geweldigen brand, waarbij slechts 4 huizen zijn blijven staan en ook het archief grootendeels verloren ging, verwoest geworden.

Een oud huisje, naar men beweerde het oudste der stad, droeg tot nog voor korten tijd boven de deur deze inscriptie in hout gesneden:

Die Godt betrowt heft wel gebowt.
A: DNI. 1615 den 15 Junij.

De Paaschberg, bij Lochem gelegen, met zijne prachtige gezichten is ongetwijfeld bij de oudste bewoners dezer landen een heiligen heuvel geweest, gelijk er zoo vele waren; bij Ruurlo b. v. heeft men ook nog eene zandhoogte de Godsbelt of Oldengod genaamd, en onder Vorden de Zonnebelt nabij het Kattenveld die voorzeker tot heidensche feesten zijn gewijd geweest. In den omtrek van Lochem zijn vele oude, groote, adellijke goederen gelegen, waarvan de oude huizen wel gesloopt zijn en door nieuwere vervangen maar waaraan de herinnering uit vroeger eeuwen toch nog bewaard is; vooral het aanzienlijke, aloude geslacht

der van Heeckeren's had hier groote goederen, zooals de Nettelhorst, de Cloese, (1) de Heest, enz. Een prachtig goed bij Lochem is Ampsen, thans aan den Baron van Nagell behoorende en mede zeer oud; reeds in 1378 is mij een Henrik van Ampsen voorgekomen. Zeer oud was ook het voor weinige jaren gesloopte Dedingsweerde, want volgens een extract uit het Leenregister van de Leenen gelegen in de graafschap Zutfen heeft „de woninge en den Hoff to Dedinckweerde ende t'goet te Westerholt bij Lochem ontfange Diederick van Keppel tot behoeff van Henrick van Keppel sijns broeders kinder a°. 1326." Uit het geslacht der van Keppel's ging het goed over aan Gerhard Olmius, Stadtholder des Schultsampts van Lochem, die er mede beleend is 7 Februari 1690, van wien het in de eerste helft van 1700 aan de familie Westenberg overging. (2)

De uitgestrekte heerlijkheid Verwolde, waarvan nog in het begin van 1700 de Ripperda's heeren waren, is ook al vroeg bekend geweest; in 1490 is een Wolter van Keppell van Verwolde genoemd. Het in onzen tijd, als woonplaats van den Gelderschen dichter Staring

(1) Naam van *kluis* afgeleid, woning van een kluizenaar, die oudtijds in deze streken veelvuldig waren; ook moet nog op het kasteel een kamertje zonder ramen zijn met eene geheime trap, eene goede woonplaats voor een kluizenaar.

(2) De Westenberg's zijn een zeer oud geslacht dat vele voortreffelijke mannen opgeleverd heeft; Philips Vestenberg (later met de dubbele V, Westenberg geschreven) komt reeds voor op het 2e der groote rijkstornooien te Rothenburg anno 942 gehouden en was aldaar met elf andere ridders voorzitter bij den Helmschau.

bekende, aangenaam gelegen goed de Wildenborch is oudtijds zeer versterkt geweest. Reeds in 1372 is het genoemd en in de twisten tusschen den bisschop van Utrecht en den heer van Wisch in 1490 komt ook het slot ter Wildenborch voor; het slot schijnt toen aan de heeren van Wisch te hebben toebehoord, men leest ten minste bij van Hasselt „Anno 1474, des XII dage in Januario hefft Johan Heer tot Wijsch ontfangen dat huys ende slot ther Wyldenborch, in den Kerspel van Lochem gelegen, myt tween Hoeven liggende aen Lochemerberg in de Buurschap van Borchem, geheyten Joellinck ende Coellinck alomme neven den Veen en de Lochemerberch gelegen." Daarbij kreeg hij toen ook nog „Item noch dair toe den Cynsberch myt de Konijnwaranden, (¹) liggende tusschen Doetinchem ende Doesborch, myt allen hoeren toebehoer."

Het kasteel de Ehze, ook al in de buurt van Lochem gelegen, thans veel veranderd, schijnt vroeger nog al bekend geweest te zijn en de aandacht te hebben getrokken, daar van Slichtenhorst er van schreef, „de bouwerschap ofte vlecke Eese niet wijd van Lochem en is nergens door vernaemd dan door het huys van den Heer Linteloe, 'twelk als voor een wonder van 't Graefschap word gehouden, ende, weghen syne weytsheyd, meer gelykt op eene Vorstelijke dan op eens edelmans woningh."

(¹) Men stelde op de konijnen, die van de kusten van de Middellandsche zee kwamen, zoo veel prijs, dat men ze hield en aanfokte in afgeslotene plaatsen waranden genoemd.

De hier genoemde heer Linteloe behoord tot het riddermatige, grafelijke geslacht van Lintelo, dat van zeer oude tijden in Duitschland bekend en gegoed was en waarvan zich een zijtak in het Zutfensche neder zette en daar met de oude havezate de Ehze bij Lochem is beleend geworden. ([1])

Het dorpje Almen, waar de Ehze bij gelegen is, komt reeds in 1329 voor, in dat jaar ruilde Wouter, ridder heer van Keppel de kerk te Almen met heer Frederik van der Eze voor de Kerk te *Dremethe* (Drempt.) In de kerk te Almen wordt sedert onheugelijke tijden eene zandsteenen doopvont met ruw beeldhouwwerk bewaard, eene merkwaardige bijdrage tot de geschiedenis der oude vaderlandsche kunst, en in den grafkelder van de heeren van de Ehze, onder die kerk, hebben de lijken, waarschijnlijk ten gevolge van den voortdurenden luchtstroom, zeer lang bewaard kunnen blijven.

Van Lochem door het goed de Wildenborch rijdende komt men te Vorden, een dorpje in 1340 al genoemd; het kasteel, op korten afstand van het dorpje gelegen, thans onbewoond en vervallen, draagt alle kenteekenen van oudheid, bijzonder in de zware muren; het is door de burgers van Deventer in 1374 verwoest geworden, waarvan Dumbar in zijn Kerkelijk en We-

([1]) De fraaië collectie portretten die nog heden de groote zaal van het kasteel Keppel versieren, stellen voor de leden van het geslacht van Christiaan Karel baron van Lintelo van de Ehze (wiens jongste dochter met een van Pallandt huwde) en de voornaamste gekroonde hoofden nit dien tijd. (begin der 18e eeuw.)

reltlijk Deventer schrijft, dat toen tegen Vorden opgetrokken zijn leden uit den magistraat „vergezelt van een aenzienlijk getal Burgers en Stats schutten, met zich voerende verscheidene *donrebussen.*" Het buskruid is dus reeds vroeg in de graafschap gebruikt geworden. Het huis Vorden komt in een zoenbrief van 1372 bij van Slichtenhorst voor en sedert is het nooit verkocht geworden. In 1359 komt het reeds voor als aan Jan van Vorden toebehoorende en in 1401 kwam het aan Jacob van Hacford, Ridder; uit dit geslacht ging het steeds bij erfenis over in 1550 aan het geslacht van Ripperda (1), in 1752 aan dat van Ghent, in 1768 aan dat van Torck, in 1771 aan dat van van Rechteren en in 1794 aan dat van van der Borch, waarvan A. baron van der Borch van Vorden het thans bezit (2).

In het kerkje te Vorden is in den muur gemetseld eene groote zerk met daarop uitgehouwen beeld van Berend van Hackfort (3), een Geldersch krijgsman, welke zerk vroeger den grafkelder dekte doch thans daar veiliger bewaard is; ook in den binnen-torenmuur is nog een bas-relief en wapen uitgehouwen.

Over grafsteden sprekende wil ik hier iets mede-

(1) In een der vertrekken van het kasteel zijn nog 12 oude portretten, waarschijnlijk van leden van het geslacht Ripperda, daar ik er van dat geslacht ook een oud geschilderd wapenbord gevonden heb, waarop hun wapen, een gouden ruiter op sabel.

(2) Het wapen van het goed Vorden is een zwart geblokt kruis op zilver veld.

(3) Hackfort is ook een oud kasteel bij Vorden; de naam is Anglo-Saksisch en beteekent *eikenvoorde.*

deelen over eene zeker wel de oudste hier te lande waarvan melding is gemaakt; Knippenbergh namelijk, die in het begin van 1700 leefde, schrijft in zijne Historia ecclesiastica ducatus Geldriae het volgende: Otho Geldriae Comes (¹) postquam rebus annos sex, ac quadraginta praefuerat, diem clausit extremum anno Redempti Orbis MCVI, ac in Collegiatâ, quam Zutphaniae construxerat, Ecclesiâ depositus. Ejus, uti et Sophiae conjugis sepulchrum in eminentibus, quae inibi etiamnum extant, tumbis videre est.

In de buurt van Vorden legt het echt Geldersche dorpje Ruurlo; oorspronkelijk *Roderlo*, ook reeds in 1340 genoemd, de geboorteplaats van den Latijnschen dichter Henricus Harius (Hendrik ter Haer van Ruurlo) (²), wiens *Tristia* door H. Cannegieter zijn uitgegeven en van wien Hoeufft schrijft, facilitate ac numerorum suavitate satis se commendat Harius.

Een ander meer bekend Geldersch dichter, Willem Sluijter is te Nede, in de heerlijkheid Borculo, in 1627 geboren; Nede — in 1200 als *Nithe* voorkomende — had eene oude kerk waarin zich muurschilderijen bevonden, die kerk in 1846 afgebroken is evenwel gelukkiger geweest dan de Varseveldsche ten opzichte van die oude kunstvoortbrengselen daar

(¹) Dit *Geldriae comes* zal wel *Zutphaniae comes* moeten zijn; eerst in 1138 is door het huwelijk van Ermengarde, zuster van den laatsten graaf van Zutfen, met Gerard, graaf van Gelder, Zutfen met Gelder vëreenigd. Otto I, graaf van Gelder regeerde ook eerst van 1182—1207.

(²) Geboren ongeveer 1540 of 1550; van 1572—75 was hij Rector der Latijnsche school te Zutfen.

die ons door wijlen den hoogleeraar Kist zijn bewaard gebleven.

Borculo is 10 jaren ouder dan Nede, in 1190 heet het *Burkelo*, toen komt ook voor de eerste heer van Borculo Henrik. De naam beteekent bosch aan de Berkel. Het plaatsje heeft veel van den oorlog te lijden gehad; in 1674 deed de Vorst-bisschop van Munster afstand van zijne aanspraak op de souvereiniteit van Borculo ([1]).

Behalve in Gelderland onderscheidde men nergens elders in de Vereenigde Provinciën *Bannerheeren* van den gewonen adel, of maakten zij een afzonderlijken stand uit; in Braband zelfs is zoo iets nooit bekend geweest, evenmin in Holland. De Bannerheeren waren eene vereeniging van kleine souvereinen waarvan gelijk wij reeds zagen er in de graafschap vier waren, de heeren van den Berg, van Bronkhorst, van Baer en van Wisch; zij hadden vele voorrechten doch maakten het den vorsten zeer lastig en hielden meestal in het geheim de Spaansche zijde. De souvereiniteit van de graven van den Berg, een overoud en machtig geslacht van vrije Dynasten, heeft zijn oorsprong genomen uit de oude graafschap Zutfen, het is in de elfde eeuw bij eene verdeeling aan een jongeren zoon uit het huis van Zutfen toegekend. De heeren of graven van den Berg waren onafhankelijke vorsten

([1]) Het archief dier heerlijkheid dat in den toen geëindigden oorlog buitgemaakt was, berust nog heden te Munster. Op de Provinciale Bibliotheek te Arnhem zijn eenige folio deelen met stukken over Borculo.

in den volsten zin des woords, en erkenden, als leden van het Duitsche rijk, geene andere macht boven zich dan die des keizers. Zij oefenden de volle souvereiniteit uit, de *regalia maiora et minora*, even als de graven van Gelder, en hadden hetzelfde gezag en dezelfde macht, en komen van de oudste tijden af nooit voor als vazallen van die graven maar als hunne vrienden; in Geldersche charters worden zij genoemd *nobiles viri* en nooit *homines nostri*. De onafhankelijke heerlijkheid of de bannerij Berg was gelegen tusschen Rhijn, IJssel en Oude-IJssel, maar behalve deze bannerij bezaten de graven van den Berg nog talrijke andere heerlijkheden in Gelderland en Braband; in de graafschap Zutfen bijv. nog de halve heerlijkheid Wisch, het kasteel te Ulft, de buurschap Loel met de heerlijkheid van Bredenbroek het slot en de heerlijkheid Didam, enz. (1).

Behalve deze rijke bezittingen hadden zij nog vele voorrechten, bijv. het recht om de helft van *de gruute* of belasting op het bier op de jaarmarkten te Elten te innen, mais de toutes les prérogatives des 's Heerenberg, zegt Serrure (2), la plus importante, celle

(1) Emmerik schijnt er oudtijds ook toe behoord te hebben, maar in 1237 — schrijft Serrure — stond Henrik, heer van den Berg alle rechten op die stad aan den graaf van Gelder af; dit schijnt echter reeds vroeger te moeten plaats gehad hebben, daar men leest dat Otto, graaf van Zutfen en Gelre op 31 Mei 1233 stadsvrijheden en rechten aan Emmerik gaf; tot 1355 behoorde Emmerik onder Gelderland, maar kwam toen door verpanding voor altijd aan Kleef.

(2) Histoire de la Souveraineté de 's Heerenberg, par C. A.

qui démontre qu'ils avaient la plénitude des droits régaliens, c'est le droit de battre monnaie, droit qu'ils exercèrent à la fois à 's Heerenberg, à Gendringen, à Dieren, à Hedel et à Stevensweerd. In het grafelijk-Bergsche archief te 's Heerenberg (¹) is dan ook een leenbrief van 1341, waarbij Adam III, heer van den Berg door den Aartsbisschop Walram van Keulen beleend wordt met het hoog en laag gericht te Gendringen en Etten, het *jus patronatus*, de tienden, de gruit en *de munt* aldaar; hij krijgt daar het *jus patronatus* . . . . *in Genderingin*, ... *cum jure cudendi monetam ibidem*. In een brief van 1346 komt die munt te Gendringen nog weer voor, *cum* . . . . *et monetam cudendi in parochia de Genderinghen*, staat aldaar (²).

De stamvader van het geslacht der heeren van den Berg (³), was *Constantinus de Melegarde* of *de Monte*

Serrure, Gand, 1860, met platen, waarop de munten van de heeren van den Berg en eene afbeelding van het kasteel te 's Heerenberg zooals het thans is. Op verschillende plaatsen dwaalt de schrijver echter.

(¹) Dat hoogst belangrijke archief op het kasteel aldaar berustende, is door wijlen Mr. Tadama geinventariseerd, zie zijn Verslag daarover in Nijhoff, Bijdragen, deel V. Ook Dr. Keussen heeft er een verslag overgegeven in de Annalen des historischen Vereins für den Nieder-rhein, terwijl de geleerde benedictijn Dom Pitra, die de archieven in 1848 bezocht, er mede over spreekt in zijn werk „La Hollande Catholique" Paris, 1850.

(²) Deze stukken zijn afgedrukt in het doorwrochte werk van Professor P. O. van der Chijs „De munten der heeren en steden van Gelderland."

(³) In de genealogien der heeren van den Berg bij van Slichtenhorst en van Spaen zijn vele onnaauwkeurigheden.

in 1064. *Rabodo*, heer van den Berg was een van de stichters van het klooster Bethlehem bij Doetinchem in 1179, en vele van zijne opvolgers begiftigden het rijkelijk; dat zij het *jus patronatus* van de kerk te Doesborgh er aan af stonden hebben wij reeds gezien, ook Adam I van den Berg in 1256 en Frederik I, *domicellus de Monte*, in 1272 begiftigden het.

Adam III (1331—1354) *nobilis vir Adam, dominus de Monte* en *Adam, heer van den Berge* genoemd, kreeg, gelijk wij zagen, het recht om munt te mogen slaan (1), in het Koninklijk Kabinet in den Haag berust dan ook van hem eene munt, wellicht dus te Gendringen geslagen; zijne weduwe Margaretha van Weerdenberg sloeg tot haar dood in 1369 ook munt op haar eigen naam, waarvan ook nog een exemplaar bekend is.

Onder Willem II, *de Rijke* en *de Vreedzame*, breidden zich de bezittingen van de graven van den Berg zeer uit; in 1440 ontving hij in leen van Hertog Adolf van Kleef de buurschap Loel, in 1453 kocht hij het huis en de heerlijkheid Ulft van Frederik van Ulft en Johanna van Baeck zijne echtgenoote (2), en in 1456 kocht hij de heerlijkheid Didam. Oswald I, heer van den Berg, (geboren 28 Februari 1442, gestorven in 1506) kocht er nog — gelijk wij gezien hebben — Homoet en half Wisch bij; keizer Frederik III kende hem, als afstammende van de oude graven van Zutfen,

(1) Te 's Heerenberg is nog lang een huis bekend geweest onder den naam van het munthuis.

(2) Van Spaen en Serrure dwalen door den aankoop ruim 80 jaren vroeger te stellen.

den titel van graaf van het Duitsche rijk toe, bij diploma gegeven te Aken den 17 April 1486; dit stuk berust ook nog in het archief.

Onder de latere graven van den Berg is het meest bekend geworden graaf Willem IV, de bekende man uit de Spaansche tijden en schoonbroeder van Prins Willem I van Oranje.

Oswald III heeft een gedeelte van het kasteel te 's Heerenberg laten herbouwen, en nog heden leest men de volgende inscriptie aldaar boven eene poort:

CoMes OsWaLDUs sIbI et posterIs ereXIt.

In 1745 is er groote brand op het kasteel geweest (1). De kerk te 's Heerenberg voor de Reformatie aan St. George en St. Pancratius toegewijd, is in 1259 door heer Adam I van den Berg gesticht en in 1399 door heer Frederik III van den Berg, met toestemming van den Aartsbisschop van Utrecht Frederik van Blanckenheim, van de kerspelkerk van Zeddam gescheiden; thans dient zij voor de Protestanten; de nieuwe Katholijke kerk te 's Heerenberg is ook weder aan St. Pancratius toegewijd.

Willem I, graaf van den Berg heeft in 1379 stadsrechten en privilegiën aan 's Heerenberg gegeven.

Het graafschap Berg met Didam, de heerlijkheden Gendringen en Etten en de halve hoogheid Wisch

(1) Als eene bijzonderheid zij nog vermeld dat de beroemde Dr. Johannes Wier lijfarts der grafelijk-Bergsche familie is geweest; Scheltema, die over Wier heeft geschreven, was dit onbekend.

zijn thans nog de voornaamste bezittingen van de oude bannerij Berg en komen toe aan Carl Anton Vorst van Hohenzollern-Sigmaringen, graaf van den Berg den tegenwoordigen graaf, wiens intendant het kasteel te 's Heerenberg bewoont.

Behalve 's Heerenberg en Gendringen schijnt in de graafschap, behalve natuurlijk Zutfen, ook nog Borculo het recht om munt te slaan te hebben gehad, er is ten minste nog een muntje aldaar geslagen van bekend (1); Doesborgh heeft geen muntrecht gehad, doch schijnt toch een zeker soort van penningen geslagen te hebben; men leest ten minste bij van Slichtenhorst op het jaar 1273, dat ongeveer dien tijd Otho van Bemmel ten behoeve van het klooster Bethlehem al zijn recht op zijne erven te Angerlo, Beynem (Beinhem, baurschap bij Doesborgh) en Enghuizen heeft afgestaan, „alsmede op het Doesburger geld, in de wandelinge *Kaet-penningen* genoemd, waer op geslaegen stond de kerk van Doesburg." Die *Kaet-penningen* met de kerk van Doesborgh er op, zullen wel zeer kleine munten geweest zijn, om welke te mogen slaan de Geldersche vorsten aan sommige kerken, om bijzondere redenen, het recht verleend hebben, hoofdzakelijk ten einde tot het uitreiken van aalmoezen te dienen, en alzoo de liefdadigheid door gebrek aan pasmunt niet te belemmeren; zoodanige muntjes bestaan o. a. nog van de Eusebius-kerk te Arnhem.

(1) Zie over deze munten het reeds genoemde werk van den Hoogleeraar van der Chijs, en over de Zutfensche munten het stuk van J. C. Schultz Jacobi in Nijhoff, Bijdragen N. R. IV.

De berg Monferland, op korten afstand van 's Heerenberg gelegen, is waarschijnlijk een Romeinsche voorpost geweest van de Romeinsche positie op den Eltenberg, ten tijde van Drusus; in de nabijheid zijn ook Romeinsche oudheden opgedolven. De naamsafleiding is onzeker, doch daar Monferland in rekeningen van 1550 en 1556 onder den naam van *Montfranderberg* voorkomt, en het bekend is dat er in 1309 reeds Lombardiers te 's Heerenberg waren, dacht de heer Nijhoff, of soms de naam er van ook met het Italiaansche hertogdom Montferrat in verband kon staan.

In de boschwachterswoning, boven op den berg gelegen, zijn twee graauwe zandsteenen met Latijnsche inscriptien gemetseld; de eene is: (1)

Chronicon
thesaVrIs eXCIsis
osWaLDVs Me
strVXIt

en de andere:

Cronodisticon (2)
rVDera: sI: pVDVIt
trIstesqVe: habItare: rVInas
en: noVa: strVCta: tIbI
regIa: pLVto: reDI

Gendringen dat dus, gelijk wij zagen, het recht had om munt te slaan, komt het eerst in 1305 voor, doch is ongetwijfeld veel ouder. In het genoemde

(1) De groote letters duiden het jaartal aan.

(2) Voor *chronodistichon*, tweeregelig tijdbericht.

jaar is reeds van een molen aldaar gewag gemaakt. Het plaatsje is dikwijls versterkt en verbrand geworden. Etten, in de bannerij van Berg is reeds in 1200 vermeld; in 1379 hebben Willem, heer en Anne, vrouw van Wisch een tiend gesticht ten gunste van het altaar van St. Nicolaas te Etten. Zilvolde is mede een oud dorp, in 1200 heet het *Silwolde*. [1]

Eene van de oudste plaatsen in de graafschap, die in charters genoemd worden, is Didam.

In den brief van 7 Februari 828, waarbij Gerwardus, zoon van Landwardus, aan de kerk van St. Maarten te Utrecht landerijen wegschonk in *Alladna* (Aalten) *Wastervilde* (Varseveld) *Humelle* (Hummelo) enz. (door ons reeds gezien) worden ook genoemd landerijen gelegen in *Theoden*, het tegenwoordige Didam. In 1025 heet de plaats *Diedehun*, in 1200 *Thideheim*, in 1314 *Dydem* en in 1348 *Dyedem*.

Didam behoorde aan de graven van Meurs, [2] die aldaar zeer gegoed waren, en zeer waarschijnlijk behoorde het onder de voornaamste bezittingen van dat aanzienlijk geslacht, want bij het charter van 1373 waarbij keizer Karel IV aan heer Johan van Meurs verlof geeft om geld te munten, is *castra Didam* eene der twee plaatsen die bij name genoemd worden. [3]

(1) Het zeer belangrijke markenrecht van Zilvolde van 1421, te 's Heerenberg op het grafelijk archief berustende, is uitgegeven.

(2) In het werk van H. Altgelt, Geschichte der Grafen und Herren von Moers, Dusseldorf, 1846 ontbreken vele stukken en bijzonderheden, die vooral uit de Gedenkwaardigheden van Nijhoff kunnen aangevuld worden.

(3) Lacomblet, Urkundenb., III no. 750.

In 1314 hadden de graven van Meurs verschil met Reinout, graaf van Gelre, over het kasteel te Didam [1]

Vincent, graaf van Meurs en zijne vrouw Anna van Beijeren, hebben in 1456 het slot en de heerlijkheid Didam aan Willem II, heer van den Berg verkocht.

Te Loel, eene buurschap bij Didam, reeds in 1200 vermeld, was eene kapel, behoorende onder de parochie van Angerlo; een *Wilhelm van Loel* komt in 1381 voor. Dat Loel in 1440 aan het huis Berg kwam zagen wij boven reeds. Loel, ook genoemd Loil.

Onder Didam was ook nog gelegen de Meurssen toren, van tufsteen op Romeinsche grondslagen gebouwd, en volgens van Slichtenhorst in 1609 afgebroken. Het is ongetwijfeld dat *castrum de Dydem* en *huyse tot Dyedem* geweest, dat in charters van 1314 en 1346 voorkomt als door heeren uit het geslacht van Meurs wordende bezeten.

Nog een oud goed bij Didam is het goed Schadewijk, in 1360 al vermeld.

Het hier bovengenoemde dorpje Angerlo bij Doesborgh, komt in 891 of 892 voor als *Angrina in pago Hamelando* en in 1025 reeds als *Angarlo;* de naam moet men wellicht afleiden van het Hoogduitsche *anger*, veld, weiland en dan *lo*, van *lucus* bosch, dus veldbosch.

Gelijk wij gezien hebben, wijst het begin van de meeste door ons behandelde plaatsen uit de graafschap Zutfen op zeer oude tijden terug, bij eene voldoende locale kennis moet men ock nog eene goede en naauw-

[1] Niet bij Altgelt vermeld.

keurige kennis van de verschillende dialecten der graafschap en mede van de talen in de vroegste tijden in deze streken gesproken, bezitten, om de beteekenis van woorden en namen af te leiden en die te leeren kennen; in onze dagen is men dan ook begonnen daar meer werk van te maken (¹); woorden als akkermaalshout, haarrook, ooi, laar, eng of esch, woerd, weerd, de kelder en vele dergelijke meer, thans zonder dat men de beteekenis er van kent, gebruikt, hebben alle hare eigenaardige beteekenis, en laten zich uit verschillende talen, in vroegeren en lateren tijd hier en elders gesproken, gemakkelijk afleiden; met een voorbeeld hiervan willen wij eindigen; bij eenige steden, b. v. bij Doesborgh, heeft men aan het uiteinde er van een bosch, *Kalverbosch* geheeten; dit woord heeft eene geheel andere beteekenis dan men er thans aan zou hechten; *Kalverbosch* toch, afgeleid van het Anglo-Saksisch *Calwer*, een woord door de Engelsche zendelingen voorzeker hierheen overgebracht, beteekend eene christelijke *begraafplaats*, een bosch, waarin men zijne dooden begroef.

(¹) Eene overzetting o. a. van het Evangelie van Joannes in het plat Zutfensch dialect berust in handschrift bij de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, haar door het lid baron van Heeckeren te Zutfen toegezonden, en bepaaldelijk over het taaleigen van Groenlo heeft de Leidsche Hoogleeraar Kern onlangs een hoogstbelangrijk stuk in „de Taalgids" geschreven.

OP BEEKHUIZEN.

Aan . . . .

DOOR

L. LAMMERS.

It sings a song of undying love.

Van den onbewolkten trans
Stroomt de bleeke maanlichtglans
        Door de twijgen;
        Plegtig zwijgen
  Heerscht alom;
Fluisterende koeltjes spelen
Door de toppen van de abeelen
  Langs de stille vijverkom.

'tLieflijk herfstesavonduur
In den tempel der natuur
        Wekt in 't harte
        Zoete smarte,
  Stil verlangen naar omhoog,
Heimwee naar volmaakter oorden,
En 't ontbreekt den mond aan woorden
  En een traan welt op in 't oog.

'**t** Is geen tolk van zielsverdriet
Als ons zulk een traan ontschiet;
'tIs geen klagen,
'tIs geen dragen
Van een grievend harteleed;
't Is ..... maar neen, mijn zwakke veder
Schrijft het niet in woorden neder
Wat gij bij ervaring weet.

Dat gij peinzend naast mij gaat,
Met den weemoed op 't gelaat,
Zonder spreken,
Is me een teeken,
Dat gij mijn gedachten raadt;
Dat uw diepste zieleleven
Met het mijne is zaâmgeweven;
Dat het als gij dweept of droomt
In dezelfde bedding stroomt.

't Beekgemurmel door het dal,
't Ruischen van den waterval,
't Windgefluister,
Ginds en hier 't geheimvol duister,
Maanlichtvloed en sterrenpraal,
Alles spreekt tot u een taal.

Zalig, wie die sprake vat!
't Is een niet te ontrooven schat,
Meer van waarde
Dan de grootste schat der aarde,
't Hoogste zingenot bevat.

Wat al gronden mogten wijken,
Wat al licht bedrieglijk blijken,
Sprake van den eeuw'gen Geest,
Wie u in de schepping leest
Voelt in zich een hooger leven
Dan de zinnen kunnen geven,
Voelt voor 't sterven zich te groot. —
In de schepping heerscht geen dood.

Naar die stemme Gods te luistren,
Mogt zij ook naauw merkbaar fluistren,
Schenke ons menig zalig uur
Aan den boezem der natuur;
Doe, wat ons ook moge ontzinken,
In 't verschiet een lichtglans blinken,
Die des twijfels neevlen breekt
En van eeuwig leven spreekt.

1 Oct 1865.

WAT St. CHRISTOFFEL MIJ VERHAALDE.

Eene bijdrage tot de geschiedenis van Lochem.

DOOR

H. G. HARTMAN JZ.

In den morgen van Vrijdag den 17den Augustus 1866 zag men vele ingezetenen van Lochem naar de kerk gaan en die binnentreden. Een vreemdeling zou alligt gevraagd hebben, welke de oorzaak was, die de menigte op zulk een ongewonen dag naar het protestantsche kerkgebouw dreef? Een der hooge kerkelijke feesten werd toch niet gevierd, en bovendien, al ware dit het geval geweest, dan is de protestant in die kleine veste niet gewoon, zich zoo vroeg (het was eerst 7 ure) naar het godsgebouw te begeven. En toch moest het iets ongewoons wezen, want weldra waren de meeste aanzienlijken uit het stedeke in het eerwaardig gebouw vereenigd. Het doel van hun bezoek was echter niet het houden eener godsdienstoefening, maar — als ik het zoo noemen mag — eene

soort van kunstbeschouwing. Zie hier wat er gebeurd was.

Bij het witten der wanden van de kerk, waarmede men bezig was, viel onverwacht aan den zuider beuk-muur, geheel in den westerhoek van het gebouw, daar, waar de graf kelder van de familie Westenberg zich bevindt, een gedeelte pleisterkalk neder, en werd een' gelen ondergrond zigtbaar. Uit lust tot onderzoek werd nog iets meer losgemaakt, en langzamerhand eene muurschildering ontbloot, die op nieuw het beweren van een nog niet lang verleden logenstrafte, als „of de vochtigheid onzer luchtsgesteldheid het schilderen in of op kalk overbodig, doelloos en niet tegen den tijd bestand maakte, of dat in de middeneeuwen de beeldende kunsten bij ons weinig of geen beoefenaars vonden." Al spoedig was het nieuwtje bekend en met toestemming van heeren kerkvoogden werden, de pogingen om de muurschildering geheel te ontblooten, voortgezet. En toen deze met aanvankelijk goeden uitslag bekroond werden en een der werklieden de meening opperde, dat aan dezelfde zijde van den kerkmuur tusschen het raam en de zuidelijke deur welligt iets dergelijks zou aanwezig zijn, want dat, toen de vorige keer de kerk gewit was, aldaar ook een gele ondergrond was gezien, moest ook daar de bovenste kalklaag worden verwijderd, en werd eveneens eene muurschildering, van nog kolossaler afmetingen, zigtbaar.

Wat wonder, dat zulk eene ontdekking sensatie verwekte! Wat wonder, dat het zien van beelden op

de wanden van een kerkgebouw der Hervormden voor velen der ingezetenen, die nimmer eene R. C. kerk gezien hebben, een zoo ongewoon schouwspel was, dat zij zich haastten, dit schouwspel te genieten!! Daarom was niet alleen op den genoemden morgen, toen de muurschildering pas was ontdekt, maar ook op volgende dagen, de toevloed van nieuwsgierigen zeer groot. Daarom was de ontdekking ook in die dagen het onderwerp van veler gesprekken, en zij, die niet alle gevoel voor kunst en kunstwaarde misten, of dit niet begraven hadden onder de dorre en doode mystiek van eene verouderde orthodoxie, dankten de kerkvoogden dat zij van een en ander kennis gaven van den heer Jansen te Leiden en diens raad inriepen tot beveiliging en bewaring van het gevondene. Natuurlijk was alles ruw en droeg de kenteekenen van den middeneeuwsche, of althans lang verledenen tijd; doch toen de heer D. van der Kellen Jr. te Lochem kwam, en onder diens opzigt de muurschilderingen zooveel mogelijk werden gerestaureerd, kwamen de omtrekken te beter uit en kon weldra vorm en teekening zeer goed worden onderscheiden.

De eerst ontdekte muurschildering is in tweeën gedeeld door een groen zuiltje met licht rooden voetstuk, en vertoont 2.17 Ned. ellen uit den bovenkant van den grafkelder, die circa eene halve el boven den beganen vloer der kerk is, op een vlak van 3.36 Ned. ellen hoogte bij 2.56 Ned. ellen breedte, twee beelden van nagenoeg levensgrootte. Dat aan de linkerzijde der zuil op een gelen grond is van een onbekende,

en draagt een boek in de eene, een bisschopsmyter in de andere hand; dat aan de regterzijde, op een blaauwen met rooden rand en arabesken afgezetten achtergrond is van St. Sebastiaan. Dit beeld wordt voorgesteld geheel naakt, uitgezonderd een goed geplooid kleed, dat hem voor zijn midden fladdert, en met de handen op den rug gebonden, vastgesnoerd aan een boomstam. Elf pijlen zijn in het ligchaam geboord, als één in het voorhoofd, vijf in de romp, twee in het linker-, een in het regterbeen, terwijl regterbeen en linkerarm elk door een pijl gewond zijn. Het geheel heeft de kleur en vorm van uitgespannen tapijt, zooals die bij kerkelijke feesten tot vereering werden ten toon gehangen.

De tweede muurschildering, 3.33 Ned. ellen uit den grond, vertoont in eene hoogte van 4.60 bij eene breedte van 2.75 Ned. ellen eene kolossale mannenfiguur, voorstellende de beeldtenis van St. Christoffel, den bekenden veerman aan de Jordaan. Zooals gewoonlijk, wordt het beeld ook hier aan een der ingangen van de kerk gevonden, doch niet, zooals gebruikelijk is, bij den hoofdingang. Het geheel is bovenaan afgesloten door een versierden rand, die welligt rondom de geheele schilderij doorliep, doch thans niet geheel meer zigtbaar is.

Het gezigt der beelden wekte bij mij, zooals de heer van der Kellen in de *Ned. Spectator* no. 48 en 49 van eene dame te Groenlo verhaalt, geene ergernis op. Integendeel vertoefde ik in de dagen, dat de schilderingen ontbloot waren, gaarne in de kerk, min-

der nog (ik wil gaarne mijne profaniteit bekennen) om de meer of mindere kunstwaarde te beoordeelen, dan om met mijne gedachten in het verleden rond te dolen en mij in de tijden van voorheen te verplaatsen. Als ik zoo verdiept in den geest, tegenover de beelden stond, dan was het alsof zij begonnen te leven en mij verhaalden van wat er vroeger gebeurd was. Gij kunt vrij om of over mijne zwakheid, noem het kleingeestigheid zoo gij verkiest, lagchen, maar het aanschouwen der beelden wekte de herinnering aan in de jeugd of later geleerde gebeurtenissen in mij op en het was mij goed te droomen van den bloeitijd der christelijke kerk, van haar verval onder de hierarchie der priesters, van hare opstanding onder de krachtige pogingen der hervormers. Lach vrij om mijne, misschien in uw oog min gunstig gekozen vorm, of liever sla de volgende bladzijden van dit jaarboekje over, als ik het waag, in den vorm eener vertelling van St. Christoffel, het een en ander mede te deelen uit hetgeen op kerkelijk gebied in Lochem is voorgevallen.

Vooraf éëne opmerking. De mensch is een zeer egoïstisch wezen, waarom zouden het de beelden ook niet zijn? St. Christoffel zal dus eerst wat van zich zelf verhalen, en daarna gelegenheid geven, om enkele bijzonderheden uit Lochems geschiedenis te vernemen.

Wie mij in het leven riep, of aan wie ik mijn aanzijn beschuldigd ben, doet weinig ter zake, of laat het mij liever gulweg bekennen, weet ik zelf niet. Wel kan ik mededeelen, dat het reeds eenige eeuwen geleden is, toen ik uit het niet te voorschijn kwam, alsmede, dat hij, die mij schiep, wel grootsche denkbeelden had, maar ongelukkig niet in alles en overal eene gelijke verhouding heeft bewaard. Zie mij eens aan. Het is waar, in vorm en attributen heb ik wel eenige overeenkomst met mijne broeders, die elders gevonden worden, maar terwijl sommige deelen aan mij doen denken, dat de schilder mij eene grootte wilde geven als de Christoffel te Erfurt (35 voet lengte) heeft hij in andere deelen mijne ware grootte (circa 15 voet) in het oog gehouden. Zijn mij ook eenige reizigers in den witten tasch met blaauwe kwasten, die aan mijne linkerzijde hangt, gestoken, evenals bij mijne broeders in de domkerk te Munster of aan de Christoffelpoort te Emmerik, de schilder heeft de mijne zoo klein gemaakt, dat ge eer geneigd zoudt zijn, mij voor een St. Nicolaas aan te zien, die eenige stoute kinderen met zich voert, dan voor een veerman, die de reizigers over de Jordaan moet brengen. Wat mij hindert, is, dat men mij, in dien vriend daar, een lastige vracht in den gordel heeft gestoken; liever had ik hem, evenals te Emmerik, onder den arm gedragen. Getrouw aan de geschiedenis, althans voor zooveel men dit mogt verwachten, is mijn schilder geweest, door mijne voeten in het water te verbergen. Indien dit door den tijd

voor uw oog is verbleekt, kunt gij het toch wel ontdekken, aan de meermin, die even als bij de drie Christoffelbeelden in de kerk te Zalt-Bommel tusschen de beenen zwemt, en die even als ginds (welligt uit tijdverdrijf, welligt om mijne genegenheid te winnen) haar toilet maakt. Zij is althans ijverig bezig, het haar te ordenen, waarbij de mijne dit op hare zusters daar ginds vooruit heeft, dat zij een ronden handspiegel bezigt. Mijn hoofddeksel heb ik sinds lang verloren; de trekken van mijn gelaat zijn in tegenspraak van de rimpels die bij den mensch met den ouderdom meerder worden, verbleekt, terwijl de spitse baard door den tijd is vergrijsd. Mijn korte gele tunique met half wijde mouwen, heeft zich in den loop der eeuwen tamelijk goed gehouden; de blaauwe naauwsluitende omslagen zijn ten minste nog goed zigtbaar. Zoo is het ook met den wijden witten mantel, dien ik draag, en die aan den hals is digtgemaakt; dat hij wat achteruit fladdert is de schuld van den wind, waarmede ik gedurende mijn overtogt, in het brein van mijn schilder, te worstelen heb. Ook schijnt hij een gering denkbeeld van mijne kracht te hebben gehad, anders had hij aan mijne linkerhand niet zulk een steunende houding in de zijde op mijnen gordel gegeven; want ik heb genoeg aan den boomstronk met bladeren, die ik in mijne regter voer. Dat men de diensten, die ik steeds bewezen heb, wist te waarderen, toont de nimbus, waarmede ik getooid ben, en waarin, met een geoefend oog, de wereldkloot met kruis en het Christuskind nog is te

onderkennen. Voorts heeft men den achtergrond gesierd met een gedeelte der natuur, waarin ik het meest vertoefde, jammer dat men in plaats van een vlakke ruimte met riet, hetwelk van den wind heen en weder bewogen wordt, en dat zoo menigvuldig aan den Jordaan te vinden is, er een heuvelachtigen grond met boomgroepen geteekend heeft. De stad, die in het verschiet zigtbaar is, moet waarschijnlijk Betsaïda of mogelijk Bethabara voorstellen, want daar hield ik mij dikwijls op, al hebben ook eenige schrijvers mijn bestaan ontkend. Wel degelijk heb ik geleefd en de vele reliquiën, die van mij vooral in Spanje nog aanwezig zijn, kunnen de ontkenning van die ongeloovigen logenstraffen. Maar ik weet wel, de tijden zijn veranderd en de menschen met hen. Men gelooft de legende niet meer, dat ik in Syrië of Cilicië geboren ben en onder de regering van Decius den marteldood heb ondergaan. Men slaat geen acht meer op mij en verbergt mij achter eene laag pleisterkalk, om mij aan het oog der kerkgangers te onttrekken. Welk een verschil met de middeneeuwen, toen ik in zulk eene achting stond, dan men zich verzekerd hield, dat het gezigt op mij tegen het sterven in doodzonde beveiligde. Daarom plaatste men mij aan de ingangen der kerken, somtijds met het bijschrift: *Christophorum videas, postea tutus eas.* Doch ik ben het niet alleen, die een dergelijk lot heeft ondergaan. Als ik denk aan het lot van Sebastiaan, die hier naast staat afgebeeld, dan mag ik nog van geluk spreken. Hij, die in Narbo geboren is en onder de regering van Diocletianus

leefde, nam dienst als soldaat, om een grooter aantal menschen tot het christendom te bekeeren. Hoe bedekt hij daarbij te werk ging, werd zijn toeleg echter kenbaar, en moest hij op bevel des keizers zijn geloof afzweren. Toen hij standvastig bleef weigeren, werd hij veroordeeld, om met duizend pijlen doorschoten te worden. Aan een boom gebonden, strekte hij tot mikpunt voor de gedienstige trawanten des keizers. Schijnbaar dood, liet men hem tot aas voor de roofvogels achter. Doch Irene, eene vrome christin, die zijn lijk des nachts wilde begraven, ontdekte nog eenig leven in hem. Zij besteedde al haar zorg, om de bijna uitgebluschte levensvonk weder aan te wakkeren, en hare pogingen zag zij met goeden uitslag bekroond. Later werd Sebastiaan echter op nieuw gevat en nu onderging hij den marteldood. Zijne reliquiën zijn in alle landen verspreid, en al heeft men hem te Rome, waar hij begraven werd, eene kerk gebouwd, ach, 'waar is de achting, die men vroeger voor hem had? waar is de eerbied, die men toen voor hem koesterde? Denkt men nog aan zijn gebeente, als een krachtig voorbehoedmiddel tegen de pest? Immers neen? En om de kroon aan dat alles op te zetten, heeft men hem tot beschermheer der schuttersgilden gemaakt, zeker omdat hij zulk een goede schijf is geweest voor de pijlen der keizerlijke soldaten. Ach! ach, de tijden veranderen en de menschen met hen. En welk eene afbeelding heeft men van hem gemaakt? Zie zijn hoofd, dat veel te groot is, en indien ge nog eenige vormen of omtrekken kunt

onderscheiden, zeg mij, kan het op eenige schoonheid bogen. Zouden de flaauw blonde haren, die er als nat hooi langs nederhangen, niet eerder doen denken aan een lompen, gemeenen boer, dan aan een fieren krijger in de keizerlijke gelederen of aan een dapper strijder onder de banieren van den Heiland der wereld? Vertoont de romp niet meer eene eenkleurige vleeschmassa, mager van teekening, dan het gespierde ligchaam van een der soldaten uit de eerste tijden des christendoms. Kunt gij aan dien arm, met die elleboog, even scherp van punt als de pijlen die op hem zijn afgezonden, eenig fatsoen ontdekken? Zijn de beenen niet stijf en slecht gevormd, de voeten niet groot en plomp? En is het geheel niet daardoor een onbevallig kind van de in kunst zoo arme vijftiende eeuw? Het eenige, wat de beeldtenis belangrijk maakt, is het geknield mans beeldje, vóór zijne voeten, naar de zijde van het zuiltje gekeerd, biddende, met opgeheven handen. In wereldlijke kleeding, den langen zwarten tabbaard van den tijd zijns levens, met omgeslagen gele kraag en voering, en in het geheel niet grooter dan het scheenbeen van den heilige, is het, alsof de schilder meer moeite aan hem heeft besteed, dan aan het groote doel van zijn werk. Dit is ook zeer goed mogelijk, want dit beeldje moet waarschijnlijk den schenker der muurschildering verbeelden, die daartoe gedreven door dankbaarheid of boetedoening, den schilder aan den arbeid stelde, en aan wien deze dus verpligting had.....

Juist viel een zonnestraal door de heldere glasruiten

van het raam naast het beeld, en wekte mij uit mijne mijmering. Met schrik zag ik, dat het reeds later was dan ik dacht, en ik verliet het kerkgebouw, nadenkende over hetgeen mij daar was voorgekomen, en dat rijke stoffe tot overpeinzing aanbood.

Maar het beeld of liever de beeldtenissen hadden te veel aantrekkelijkheid voor mij, en toen zich den volgenden avond weder de gelegenheid opdeed, was ik op nieuw voor de muurschildering gezeten. De woorden van den vorigen avond: de tijden veranderen en de menschen met hen, hielden mij bezig. Ik zag in mijne verbeelding de Sicambren en Usipeten, die krachtige volksstammen, welke, volgens Slichtenhorst Keizer Augustus zelfs vrees aanjaagden, en die Julius Caesar bij zijne komst hier te lande zoozeer bemoeijelijkten. Ik zag die wakkere schaar van krijgers, met hunne vrouwen en kinderen zich in deze streken nederzetten; ik droomde van onderscheidene gevechten door hen aan de Romeinen geleverd, en hen ten laatste het onderspit delven om hunne woonplaats aan Franken, Saksers en Friezen over te laten, die op hunne beurt weder door Karel de Groote bij zijn magtig rijk „aan deze zijde der Alpen" werden iugelijfd. Reinier of Reinald, de eerste leenman van Zutphen, die in 833 het latere graafschap van Karels opvolger in leen ontving. doemde uit het verre verleden op, en de heerlijkheid, zooals Zutphen toen nog was, nam

in grootte toe, tot dat Wichard III, die in 1061 met een dochter van Otto, graaf van Nassau was gehuwd en daardoor in 1079 de eerste graaf van Gelre werd, in 1086 door zijn tweede huwelijk met de erfdochter van den toenmaligen graaf van Zutphen, het graafschap aan dat van Gelre verbond. Ondanks de woelingen, waardoor die eeuwen zoo ruimschoots gekenmerkt waren, werd de heidestreek benoorden Zutphen toch langzamerheid bewoond, en was er te Lochem, ofschoon slechts eene villa, of een gehucht zijnde, reeds eene kerk gebouwd, die in 1059 aan het kapittel te Zutphen geschonken werd (Spaan Inl. p. 29; Lindeborn p. 535). De gravin Ermgard bevestigde in 1134 deze schenking, en zoo was Lochem eerder geincorporeerd aan — dan gebragt onder het patronaat van — genoemd kapittel. En toen de villa (16 Julij 1233) van graaf Otto III dezelfde stadsvrijheden verkreeg, als die hij in 1190 aan Zutphen verleend had, maar meer nog toen Reinald II in 1330 de stad bemuurde, ging zij in bloei en welvaart eene schoone toekomst te gemoet.

Schoone toekomst!.... het was alsof de beeldtenis van St. Christoffel mij glimlachend aanzag en mij toeriep: gij hebt bij die woorden niet gedacht aan oorlog en vuur, verdeeldheid en verwarring, die de plaats en in het bijzonder de kerk teisterden.

Al had Graaf Godschalk en zijne gemalin Adelheid met hunne zonen Gebehard en Otto, in 1059 eenige tienden aan de kerk geschonken, wat door Wilhelm de twintigste bisschop van Utrech in de Synode aldaar verklaard en

door Bisschop Guido in 1110 bevestigd werd; — al had Graaf Gerard in 1207 daar andere tienden bijgevoegd, toch bleef het godsgebouw eene arme parochiekerk, die zich met moeite staande hield, en niet in eigen behoefte kon voorzien. Maar de opwekkingen der pastoors Otto, (1327); Otto van Essche (1341) en Stephanus van Vuerden (1391) hadden beteren invloed, en langzamerhand werden eenige vicariën in de kerk gevestigd, die haar weldra in staat stelden, het inwendig aanzien te verbeteren en uitwendig een schoonen toren met hoogen spits te bouwen. Vooral de laatstgenoemde pastoor, die met de Broederschap des gemeenen levens in nauwe betrekking stond, en door de vrouwen-conventen, van welke er twee in Lochem gevestigd waren, een vromen godsdienstigen zin wist aan te kweeken, moet vèel voor Lochem's parochie gedaan hebben.

Zijn naam, fluisterde St. Christoffel mij toe, hoorde ik steeds met achting en eerbied noemen, en het zou mij niets verwonderen, hoewel ik het niet zeker weet, als ik niet aan zijne bemoeijing mijn aanzijn te danken heb. Hij was het, die de heeren van het Florenhuis te Deventer wist te bewegen, eene der vicariën, gewijd aan de Apostelen Philippus en Jacobus, te begiftigen met aanzienlijke geschenken, ten einde daaruit een priester voor het convent der zusters te onderhouden. Hij was het, die de zusters van Deventer, welke van daar moesten vlugten, om het pauselijk interdict, in het begin der vijftiende eeuw eene veilige schuilplaats in het tweede convent, aan de

Markt, verschafte. Kortom, de kerk van Lochem heeft groote verpligting aan Stephanus van Vuerden of Vorden.

De diensten zijner opvolgers mogen echter ook niet vergeten worden. Pastoor Johannes Schelwert stichtte in 1495 uit eigen middelen eene vicarie, die van O. L. Vrouw en de heilige Antonius, Johannes den Dooper en Barbara, wier bezitter driemaal per week de dienst voor het altaar moest verrigten. Ja, toen Jodocus Huyer in 1571 hier pastoor was, waren er niet minder dan zeven vicariën in de kerk gevestigd, terwijl nog vele giften besteed waren tot instelling van drie kerkediensten.

Maar oorlog en vuur deden veel kwaad. Lochem had ruim zijn deel in de twisten der geldersche vorsten, en dat die twisten grooten invloed hadden op den staat der kerk, zal wel niet behoeven vermeld te worden. Daarbij kwam de pest, die onder den naam van *de zwarte dood*, ook deze streken bezocht. Wat heb ik toen geheele scharen geknield zien liggen voor de beeldtenis van St. Sebastiaan, wiens gebeente als voorbehoedmiddel tegen de gevreesde ziekte werd geroemd, en wiens voorbede dringend werd ingeroepen. Wat heb ik toen de naam van Gudula, de heilige patrones dezer kerk, dikwijls hooren noemen.

En eindelijk het vuur. Meermalen werd het gebouw door brand geteisterd, en als men om de puinhoopen de geloovige menigte zag ronddwalen, dan zou men gedacht hebben, dat allen eenen diepen vromen zin hadden.

Doch naauwelijks waren de rampen gelenigd, of zij waren ook weder vergeten. Het levensgedrag der leeken was ergerlijk en vooral in de eerste helft der zestiende eeuw moet dit zeer afschuwelijk geweest zijn, terwijl de priesters zich niet ontzagen, met de bent mede te doen. Dat de weldadigheid daardoor veel verminderde, ja schier uitstierf, laat zich begrijpen, maar dat men zich niet ontzag, om zelfs onbehoorlijke zaken te doen is iets, dat niet ligt vergeven kan worden. Van daar dan ook, dat den 8 Julij 1557 eene ordonnantie moest worden gegeven, dat ieder zijn hoogtijgeld, aan de pastoors, die van de dienst des altaars leven, moest betalen en zich van het offeren van ongewijde dingen moest onthouden. De geest van ontheiliging der toen nog gewijde zaken schijnt intusschen meer en meer voortgang gehad te hebben; want in Julij 1563 werd bij placaat van den stadhouder en de raden van Gelderland verboden „om geestelijke goederen af te breken, buiten consent, opdat die kerken, cloosters, conventen, geestelijke huijsen en gestiften bediend mogen blijven van goede ministers en dienaren, gelijk behoort en noodig is, opdat de lasten van de kerken namaals niet komen te vervallen op onze gemeene onderdanen."

De landvoogdes Margaretha van Parma deed niettemin al het mogelijke, om de Roomsche leer te handhaven. In Julij 1565 gaf zij order aan de bisschoppen, om in hare landen het concilie van Trente in acht te nemen, welke order in October van hetzelfde jaar door eene dergelijke van den stadhouder, kanselier

en raden van Gelderland aan de landdekenen gevolgd werd. Al die pogingen waren echter niet in staat, om de nieuwe leer te weren, en ofschoon ook hier, gelijk in het grootste gedeelte van Gelderland, de hervorming weinig ingang vond, werd in Februarij 1566 toch een placaat noodig geacht, tegen de vergaderingen der rebellen en oproerigen, van ketters en wederspannigen, dreigende de kerken te vernielen, terwijl in Julij een placaat werd uitgevaardigd, tegen het houden en bijwonen van „conventieulen en ongeoorloofde vergaderingen."

Wij hadden hier, vervolgde St. Christoffel, weinig te lijden van die zaken, want zoo als ik zeide, vond de hervorming hier weinig of geene aanhangers, doch daar gebeurde het, in datzelfde jaar, dat in Holland en elders, het gemeen naar de kerken liep en de beelden en schilderstukken begon te vernielen. In aller ijl (Augustus 1566) werd eene ordonnantie uitgevaardigd en alom afgelezen „tegen het schenden en beroeren van kerken en het dragen van wapenen," waarin ook gezegd werd: „omdat vele kerken, kloosters en godshuizen, ook boeken, verbrand en geplunderd worden, bijzonder het hoogwaardig sacrament der autaars onwaardig behandeld, beelden en kruisen vernield worden, worden zulken verklaard voor vijanden van God en den lande, roovers en kerkschenders, die ieder mag doodslaan als gemeene vijanden en de officiers gelast daarop te letten en tegen te gaan." Doch het mogt niet baten. De storm kwam ook hier zijne woeste en vernielende kracht uitoefenen.

Nooit zal ik den morgen vergeten, toen een handvol gemeen de kerk binnen drong en haar wild en woest getier de ruimte der hooge gewelven vervulde, terwijl alle sieraden van het eerwaardig gebouw spoedig in stukken of tot gruis verbrokkeld waren. Ook ik kwam niet geheel vrij en welligt was het de eerbied voor de heeren van Ripperda, en hun wapen (een ruiter in volle wapenrusting, de lans in de hand, gezeten op een wit paard) waarmede men het landschap op den achtergrond gestoffeerd heeft, dat ik er, met slechts geringe schampen afkwam. Was ik, even als vele mijner broeders met den heremiet, met visschers en molenaars opgesierd, welligt zou niets van mij zijn overgebleven.

In mijn gezonden staat bleef ik nog lang voor het oog der geloovigen zigtbaar, en ofschoon intusschen de pastoor der kerk de nieuwe leer omhelsd, en daardoor als het ware de geheele gemeente was overgegaan tot de Evangelische belijdenis, blikte toch nog menige bezoeker, ter sluiks in biddende houding tot mij op. Doch ook hieraan zou een einde komen. Reeds den 29 Januarij 1582 verscheen een placaat „om geene als de ware evangelische apostolische religie te oefenen," en om daarvan te zekerder te zijn, werden den 21 Februarij 1583 de pastoors en andere geestelijken ten platten lande bevolen, op een bepaalden dag te Arnhem of in de naastbijgelegen stad te komen, „om geëxamineerd te worden en rekenschap van hun geloof te geven, om alzoo te zien, wie tot de kerkedienst bekwaam zijn." Om geheel

met de oude ceremoniën te breken werd daarop den 21 Januarij 1587 een placaat uitgevaardigd „tegen de misse en het trouwen en doopen op de papistische wijze," terwijl in 1596 een placaat verscheen, tot „afstelling van pastoren, die het woord Gods niet rein, conform de reformatie prediken, en die haar concubinen niet verlaten of trouwen, alsmede tot afstelling van altaren, wijwatersvaten, beelden enz." Dat door dit laatste mijn lot beslist was, laat zich begrijpen. weldra werd ik onder de kalk verborgen, en niet zoo zeer dit feit, als wel de ruwe wijze waarop men daarmede te werk ging, hinderde mij het meeste. Dat overigens de waarschuwing tegen de priesters niet overbodig was, kan blijken uit een oud schimpdicht dat uit dien tijd afkomstig is, en waarvan eene copy in het archief der gemeente Lochem berust. Het schimpdicht is van dezen inhoud:

Aenschou, o Berkels volk, wat u al nu gebuert,
Omdat gij scherp verwierpt en hoog hebt uitgekeurt.
U tempel wordt bemorst met Venus offerhande,
Regeerders sijn niet vrij, uw herders, het is schande
Doen als de Moabiet, gaen haer gemeente voor
Met ongeregeltheit op een vervloekte spoor.
Besmette hoererij, door Bileam bedreven,
Ontsien s' in geenendeel nog een ontugtig leven.
Zij dienen 't sondig saet, benevelt in 't gemoet,
In weerwil van Godts woort door driften aangevoet.
Haer samenkomts geschiet gemeenlijk bij nagten,

Aan 't hoerhuis seer befaemt, alwaar zij dan ook tragten
Naer Bacchus offerhand, op Venus haer altaer
Sig neer te werpen en voor die afgoden haer
Gaen buigen om aldaer seer geile drift te smaeken
En sig alsdan te saem ontugtiglijk vermaeken.
De koggel die gaet voor, dan mee de fienst in schien,
Hoe kuis voor 'toog haer hout, wil 't daer wel mede lien
Op heuvels wordt hier mee geklauterd off gestegen,
Den olmen boom geplant bij bos in natte wegen.
Den herder gaet ter stal in een veroudert schot,
Versadigt sijne lust uit een bemorste pot,
Voert ook sijn suster mee, die sich in iedelheeden
Onder de boom versaet en haet hier kuisse seeden.
Doch melden kan ik 't niet, wat daer wordt behandelt,
En wie daer niet meer de sijddeur door inwandelt.
Het blijft hier echter niet bij suipen en hoereeren
Maer dit monstreuse volk komt mede te regeren
In 'tmidden van de raet, set haer tot quaetdoen aen,
En segt wraeksugtiglijk: keert Wolter van de baen,
Off schoon met hant en eedt daertoe wel schient verbonden;
U agting kon hierdoor somtijds worden verslonden,
Waerom sig dan ook een groot getal der raeden
Door afgunst aengeset met ontrouw beladen.
Regent en priester dan en de gehele bende,
Laet u gewaerschuwt sijn, denkt eens aen die elende,
Welk u ontmoeten kan, als Simri, die in lust
Van vuil ontugtigheid, op Godts bevel ontrust
Wiert, en door Phineas den priester doot gestoken
En soo sijn levens draet in sonden afgebroken.
Hoe kon men zulk propheet gemoetlijk vereren
Die snode lusten voet en zelfs doet vermeeren?
Hoe sal sodaen regent met ordre gaen bestraffen
Quaetdoeners boose doen? terwiel sij selfs verschaffen

Voorbeelden van 't quaet, trotslijk sond braveren,
Omhelst den afgodist, kuisheit om gaen keren.
O wangedrogt, laet u zulk sond niet meer bekoren
Want door sodoenen strik u zijlen gaen verloren
Bekeert u saem bij tijts, verlaet Sodoms wallen,
Of kerk en staet die moet plots in duigen vallen,
En Godes felle wraek, daer moogt gij wel op letten;
Die sal u snoo misdrief en geile lust verpletten.
Denkt ook aen Beltsasar, hoedat. daer hij braste,
Godts regtvaerdigheid op 't schielijks hem verraste.
Och hadt dien vromen. strop het mogen overhalen,
En die verkeerde bent haer driften neer gaen daelen,
Dan hadt men op 't altaer schere kunnen planten,
Waerdoor de etterwont dan aen alle kanten
Gesuivert soude sijn door haeren opregte klank,
Daer nu integendeel vermeerdert wordt haren stank ;
Alsoo die nu niet door bibels medecinen,
Off goe voorbeelden getragt wordt te verdwienen,
Maer gants contrair van dien, met onkuise gruweldaen,
Een weg gewezen wort aen anderen in te slaen.
Terwiel blintheijt dan de blijnden niet kan leijden,
Omdat geen regt voor krom zelfs weet 't onderscheijden
Kom, dorst een leeraar dan, spreekt haer sielroerent voren
En zegt, dat sulke sond lichaem en ziel vermoren,
Indien niets bij tijts gestort wordt in 't vermogen
Want soo het lang duurt, sluit herten en siels ogen;
Verzuimt dan niet min u pligt, alsoo gij seer wel kent,
Der goddelosen loon als ook 's hemels dreigement.
Bidt luidt met 't vrome volk dat dit verkeren mag,
Onkuisheid wordt geweert, Gots vrees com voor den dag,
Soo sal u schaepstal nog en priester heil ontmoeten,
Wanneer haer maer bij tijds buijgen voor 's Heeren voeten

Ook in den laetsten tijt, ontfangen goeden loon
Soo haer opregt bekeert als den verloren zoon. (¹)

St. Christoffel, die nu onder de pleisterkalk verborgen was, kon geene andere bijzonderheden van de kerk mededeelen. Wat ik echter nog van de geschiedenis der kerk uit het archief der gemeente ben te weten gekomen, deel ik hieronder mede.

De kerk was arm en had weinig of geene inkomsten. In 1602 werd haar eene subsidie van *f* 600 toegestaan, tot herstel, alsmede een glasraam. Dit werd in 1607 herhaald, terwijl de ingezetenen en geërfden het overige moesten dragen. Maar de hervorming had intusschen vasten voet gekregen. In 1600 was er reeds een predikant, die zich echter met weinig moest tevreden stellen. De gemeente koos tot haar zegel een *schaapken onder de wolven* (1607), voor de predikanten (de gemeente had er twee, even als nu nog, hoewel karig bezoldigd, daar de een *f* 400, de ander *f* 350 als jaarwedde genoot) werden wonin-

(¹) In het archief der gemeente Lochem berust werkelijk eene „copia" van dit schimpdicht, met dit onderschrift: „Mijnheer ik zende u deze kopie toe tot u governo, sou u het origineel wel gestuirt hebben maer is mij nae dat ik die had laeten affigeren ontrooft en te vroege afgeschuert buijten twijfel door het eene off andere schorfde schaep dat de roskam niet kon veelen off door consulibus localibus." De onderteekening is onleesbaar.

gen ingerigt. Ds. Rotarius bewoonde het kleine convent en Ds. Swavius, van Almen, werd in 1609 aan Ds. Overneus wegens diens ouderdom toegevoegd, om des zondags morgens en in de week te prediken. Ook had men in 1608 een kerkboek aangelegd, dat nog voorhanden is, en een geregeld kerkbestuur aangesteld, als: twee ouderlingen uit de stad en twee van het platte land, terwijl een diaken met de armenzorg werd belast. Trouwens de gemeente was, hoe uitgebreid, daar Laren, Verwolde, Oolde en Barchem onder haar behoorde, niet talrijk aan leden. In genoemd jaar vindt men gewag gemaakt van 93 communicanten, en ofschoon in 1610 een bijbel voor de consistorie was aangeschaft, scheen het, alsof de roomsche leer weder zou zegevieren. Immers in 1610 doopten er nog R. C. pastoors en moest het verzoek gedaan worden tot handhaving van het placaat tegen het behoud van altaar, beelden en hunne huiskens; in 1612 doopten er de vroedvrouwen en nog in 1614 werden de kerkbanken op gasterijen gebruikt.

Een nieuwe ramp trof echter zoowel de burgerlijke als kerkelijke gemeente in 1615. Den 6 April ontstond er des avonds ten 8 ure brand, die zoo schielijk en zoo in hevigheid toenam, dat in weinige uren de geheele stad, met kerk, met kloosters en openbare gebouwen, uitgezonderd een drie of viertal huizen in den asch lag. Schrikkelijk moet het tooneel der ellende geweest zijn, dat daardoor geboren werd. Een vreemdeling, die den volgenden dag de stad bezocht, roept uit:

O Heer! o lieve God! wat is dat een elend!
Hier is een stad geen stad; waar men zich keer' of wend
Ziet men niet dan droefheid aan menschen en aan beesten,
Het is hier al bedroeft, den minsten met den meesten,
O God! ontferm u toch over dit arme volk,
O Heer! zie nederwaerts uit 's Hemels hooge wolk;
Wilt der vromen gebed verhooren en haar kermen,
Wilt dit volk genadiglijk ontfermen.

De kosten van het herstel der kerk, klok en van het uurwerk werden begroot op *f* 12000, naar oud gebruik te betalen, half door de stad en half door het Scholtambt (de omliggende buurtschappen). De kerkeraad willigde in December 1616 eene som van *f* 25 uit de diaconiekas in, tot noodwendige reparatie der kerk. Deze reparatie schijnt echter langzaam voortgezet, of zeer slecht volbragt te zijn, want bij verzoekschrift van 29 Mei 1627 werd de magistraat door den kerkeraad uitgenoodigd: „1. Dat die toren moge geplasterd worden, overmits eenige steenen daartoe sijn betaeld; 2. dat de glasen die veerdig staen, ingeset en anderen gerepareerd worden; 3. dat de kerk ten eerste gewit zoude worden, also men verstaet, dat eenige penningen daertoe zijn van goedhartige gegeven; 4. dat 't lage dak der kerk meer sal invallen; doch door een leijendekker behoord beklommen en gevisfteerd te worden; 5. over de middelen tot 't vinden der reizen na de classe en synode en niet uit de armenkas; 6. dat bij de groote klok een nieuwe as en rad gemaakt worde en de kleine klok van Deventer hier gebragt en opgehangen worde."

Het antwoord was, dat al het opgenoemde ten spoedigste zou geschieden, uitgezonderd het vijfde punt, waartegen men bezwaar had, en waaromtrent men den raad gaf, dat indien er geene middelen bij de kerk waren, de kerkeraad daarin kon voorzien „door een buidel na de diakon. collette sondags in de kerke." Eene aanteekening, door mij gevonden, zegt: „den 16 Junij 1627 heeft men voor de kerk met den buidel den anfang gemaket in 't versamelen der voorgemelde middelen, 't welke so het continueert word, zal jaarliks de kerke zeer vorderlich wesen." Echter werd den 21 Sept. 1660 van de diaconie te Zutphen nog 50 gulden geschonken tot herbouwing der kerk, en werden in 1686 eerst nieuwe klokken aangekocht, waartoe „die van 't schependom weigerden iets te betalen, en moest alles door de ingezetenen der stad gedragen worden."

Het jaar 1672 was een ongelukkig jaar voor de kerk. De bisschop van Munster had de stad met zijne troepen bezet, en hoe deze er huis hielden kan blijken uit de volgende aanteekening in het kerkeboek: „daerop is de Munstersche oorlog gevolgd, waardoor bijna totaal de kerk verwoest is; het lood van het dak, van alle de glazen, de predikstoel met al sijn toebehooren al de banken en stoelen, de vloer etc. verwoest, zoodat in een jaar geen vergadering des kerkeraads heeft kunnen gehouden worden." Christoph Bernard van Galen, maakte van de kloosterkerk, die tot eene school werd gebruikt, wederom eene kerk ten dienste der roomsch-

gezinden. De predikstoel, de banken, de glazen en wat er meer in de groote kerk was, liet hij omverwerpen en op de markt verbranden. In plaats van voorwerpen voor de godsdienst werden zeven ovens in de kerk aangebragt, om daarin het brood te bakken voor zijn leger, dat voor Deventer lag. Tot 1674 hield hij hier op die wijze huis, toen hij het stedeke moest verlaten en Lochem verlost werd van den man, nog onder het volk bekend in het spreekwoord:

Berendje van Galen,
De duvel sel je halen,
Met honderd dusend man
Al weer van voor af an.

Tot herstel der verwoesting werd door de magistraat *f* 150 gegeven, terwijl uit de kerkekas *f* 195 werd toegestaan voor een nieuwen predikstoel, tot welks versiering in 1688 nog eene gift van zekeren Gerrit Geeverdink uit Amsterdam, groot *f* 50 werd aangewend.

Gedurig vindt men melding gemaakt van den slechten staat der kerk en van het moeijelijke, om de middelen tot reparatie te vinden. Bijna alle rekeningen spreken daarvan en het zou te vermoeijend en te eentoonig zijn, om dit te vermelden. Ook zwijg ik van de vele aanschrijvingen tot het houden van dank- vast- en bededagen, zij zijn genoeg bekend uit het schoone werk van wijlen prof. Kist. Liever bepaal ik mij nog tot een paar plaatselijke bijzonderheden.

Het orgel, dat de kerk versiert dagteekent van 1708, toen de vervaardiging daarvan werd aangenomen door Koenraad Ruprecht, orgelmaker te Boxmeer. Het schijnt wat lang onder handen geweest te zijn, want de gemeensluiden der stad noodigden de magistraat op den 5 November van dat jaar uit, om te zorgen, dat het orgel spoedig zou gehaald en in de kerk gezet worden, waarna het stadsbestuur, in overleg met den orgelmaker, kort na kersmis, twee wagens naar Kleef zond, werwaarts het door Ruprecht voor eigen rekening moest gebragt worden. De som, die aan hem uitbetaald was, bedroeg *f* 925, waarvoor hij den 14 Augustus 1709 eene kwitantie afgaf.

In het jaar 1718 waren Otto de Roy en Matthias Anthonius Schimmelpenninck predikanten te Lochem. De eerste moet toen reeds in zieken en zwakken ligchaamstoestand verkeerd hebben, zoodat hij zijn dienst door anderen liet waarnemen. Dat zijn ambtsbroeder in die vervulling ruim zijn deel had, moet waar geweest zijn, maar dat deze weinig inschikkelijk en meêgaande was, kan evenmin geloochend worden. Althans den 20 Maart van dat jaar, toen de voormiddagbeurt door of voor de Roy moest vervuld worden, weigerde Schimmelpenninck op te treden en kon de godsdienstoefening niet gehouden worden. Ter verantwoording geroepen, verklaarde Schimmelpenninck, „dat hij voor sijn collega niet eens, maar

wel 50 malen de beurte hadde waargenomen; maar nu voortaen niet meer en gedagt te doen." Ondanks alle aanmaning en uitnoodiging van de magistraat bleef Schimmelpenninck bij zijn besluit volharden, zelfs zoo, dat hij, wanneer hij de dienst des middags moest verrigten, niet in plaats daarvan des morgens wilde optreden. Nog ongeveer twee jaren bleef dit voortduren, toen een hulpprediker in den heer Snethlage werd gevonden, die de beurten voor Ds. de Roy tot aan diens dood in 1722 vervulde. Ter vervulling der vacature werd beroepen Ds. B. Westenberg, terwijl voor Ds. Schimmelpenninck in 1724 beroepen werd A. van den Heuvel, die echter in 1729 naar Maastricht vertrok.

Toen in 1785 toevallig tegelijk de beide predikantsplaatsen vacerende waren, schijnt er een hevige strijd te zijn geweest tusschen den kerkeraad en de magistraat. De eerste moet namelijk Ds. Martinet uit Zutphen als inspector van de classis uitgenoodigd hebben, behulpzaam te willen zijn bij het werk der beroeping en deze dan ook tegenwoordig zijn geweest. De magistraat, die hem tot deze handeling onbevoegd achtte, beklaagde zich daarover bij den kerkeraad, doch deze vermeende in haar goed regt te zijn, door een twaalf en zestal te formeren en dan eerst de magistraat daarvan kennis te geven. Door bemiddeling van „den hove provinciaal" werd de zaak geschikt,

ofschoon ook daarbij zonderlinge tooneelen moeten hebben plaats gegrepen. Zoo vind ik op een stuk nog eene aanteekening: Mons. Nijman hadde d' impertinentie en brutaliteit voor commissarissen te declareren, dat voor ons geen briev aan de magistraat wilde meenemen. O Tempore! o Mores!" In April 1786 werden de heeren van den Broek, van Rijswijk en Bruinier van Zutphen beroepen; terwijl bij het lot werd beslist, dat de eerste als oudste predikant zoude optreden.

NASCHRIFT.

Nog eenige weken bleven St. Christoffel, St. Sebastiaan en zijn medgezel voor de beschouwing der kerkgangers bloot. En niet alleen van deze, maar zelfs van buiten de stad kwamen velen, om hen te zien. Op aanwijzing van deskundigen werden zij daarna vernist en op nieuw onder de kalk verborgen. Of zij nog eens weder zullen te voorschijn treden, weet ik niet.

Lochem Oct. 1867,

BIJZONDERHEDEN OMTRENT EEN PAAR BEROEMDE GESLACHTEN.

ALPEN.

Alpen, in het latijn Albiniana, is een slot met een bloeijend stedeke, in het gebied van het vroegere hertogdom Kleef, gelegen nabij Wezel, tusschen Rheinberg en Xanten. Het behoorde tot het aartsbisdom van Keulen en had zijne eigene heeren, die zich „vicomten van Alpen" noemden, welke titel ook eene linie der vrijheeren van Pallandt aannam, nadat Werner van Pallandt tegen het einde der vijftiende eeuw de dochter en erfgename van Robert, Vicomte van Alpen gehuwd had. Deze linie stierf evenwel uit, en Alpen kwam aan de graven van Neuenahr en Meurs.

LIMBURG-STYRUM.

Het huis van Styrum stamt af van den ouden graaf van. Altena of van der Mark in Westphalen, waaraan ook het grafelijke huis van Isenburg zijn ontstaan te danken had. De broeders Diederik en Frederik, graven van Isenburg hadden hunnen vader Frederik van Isenburg, een bloedverwant van graaf Eberhard van Altena of van der Mark, en met hem alle hunne goederen verloren en kwamen onder de voogdij van hunnen oom, den hertog Hendrik van

Limburg. Deze liet voor hen in de dertiende eeuw op eene rots in het graafschap Mark een nieuw slot bouwen, dat hij den naam gaf van Hoog- of Nieuw-Limburg. Daardoor schreef de oudste zijner pupillen zich Diederik graaf van Limburg. De kleinzoon van deze, Johannes, verwekte bij Eberwina van Gütterswijk, twee zonen Dirk III, die de linie Limburg, en Johan II die de linie Styrum stichtte. De Limburgsche linie vermaagschapte zich weldra aan de grafelijke huizen van Neuenahr en Bentheim. In de Styrumsche linie volgde op den genoemden Johan, zijn zoon Dirk, wiens kleinzoon met zijne gemalin Ermgard van Wisch, niet alleen deze Geldersche heerlijkheid, maar ook de goederen van haren oom, den graaf Jodocus van Bronkhorst en Borculo betrouwde. Hun kleinzoon Jodocus, die den titel voerde van graaf van Limburg-Styrum en Bronkhorst, verkreeg, door zijne gemalin Maria van Schaumburg, de Munstersche heerlijkheid Gehmen en liet vijf zonen na, van welken de oudste Herman Otto den stam voortplantte. Deze onderscheidde zich zeer in de krijgsdienst der Vereenigde Nederlanden en liet drie zonen na, van welke Otto de linie Bronkhorst-Borculo, Adolph de linie Gehmen, en Maurits de linie Limburg-Styrum stichtte. Maurits overleed in 1664 te Weenen, nadat zijne tante Anna Bernardina, met wie hij gehuwd was, hem een zoon Maurits Herman geschonken had, die in 1692 met Elisabeth Dorothea Wilhelmina gravin van Leiningen in den echt trad.

OP DE STOLZENFELS.

DOOR

F. H. VAN LEENT, HJZOON.

'k Sta op den Stolzenfels — de zonne nijgt
Naar 't eind der aarde en kleurt de Westertransen
Nog in een zee van goud en purperglansen,
Terwijl de nacht haar zegekar bestijgt.
De bergen die hun top ten hoogen beuren,
Zijn met een gloeiend avondrood getooid;
Als waren zij met diamant bestrooid,
Zoo schittrend prijken zij met zachte kleuren,
De rotsen waar het dwalend oog op rust;
Als voor het laatst nog goeden nacht gekust, —
Zoo als een moeder 's avonds 't wichtjen zegent, —
Als had het louter licht en goud geregend,
Zoo vriendelijk glom de laatste zonnestraal,
En speelde grillig langs de daken
Van 't dorpjen hier en ginds, — als trouwe baken,
Hier uitgezet langs de oevers; — menigmaal
Verhieven zich de dartle golfjens mede:
Als vroegen ze ook hun deel der rust en vrede.

—

De scheemring daalt en schier onmerkbaar vlood
De laatste glim van zonneschijn en weelde,
Het lieflijk landschap dat de zinnen streelde,
Ligt duister, als in de armen van den dood,
Een oogenblik — en zie, daar aan den hemel,
Straks nog zoo donker — praalt het donker blaauw;
De neevlen wijken — en de koele daauw
Zweeft, o, zoo schoon — bij 't schittrend stargewemel,
Op berg en dal — op rots en rijnstroom neêr.
Daar glimt in 't Oost de vale bergkruin weêr,
En lang zoo meer zien wij een vloed van stralen
Op 't rustig sluimrend landschap nederdalen —
Daar treedt de Nachtgodin met volle pracht
Langs de effen baan; — een zacht harmonisch suisen,
Als of in 't woud de groene twijgen ruischen,
Verstoort het plechtig zwijgen van den nacht.
Een nacht zoo schoon — zoo lieflijk — zoo verheven!

— — — — — — — — — — — — — — — —

Gegroet o, Stolzenfels — gegroet gij dreven,
Zacht sluimrend in de diepte aan zijn voet,
Vergun mij hier te mijmren en te waken —
Ik stoor Uw ruste niet — mij immers naken
Hier schimmen des Verleên — die 'k welkom groet;
Daar meldt de dorpsklok reeds met zware slagen
Het geestenwekkend uur van middernacht,
De laatste galm sterft naast zijn echo — zacht,
Op vlugge zephyrs wieken voortgedragen;
Nu naakt een schimmenrij in 't ruim verschiet;
't Zijn helden zoo als 't voorgeslacht die biedt —
't Zijn Ridders forsch van bouw, wier reuzenkrachten;

't Getergde wouddier met den werpspies slachtten;
Die bij tournooij of steekspel — onvervaard,
Ter eer der schoonen die hun hart behaagden,
Den medeminnaar tot den tweestrijd daagden,
En 't weiflend lot beslisten door het zwaard.
't Zijn mannen trots op adeldom en glorie
Wier leuze was: „Beminnen en — Victorie!"
Die knecht of dorper vaak als 't stomme vee
Verachtten, en hun goed noch leven spaarden,
Die schaars een blijk van medelij ontwaarden
En de aarde doemden met zijn smart en wee!

—

Zij gaan voorbij! — daar naakt een heir van Vorsten,
Fier — edel — wreed — weekhartig — laf of stout,
Vreesachtig — dapper — teêr of kloek gebouwd,
't Zijn mannen die naar roem en grootheid dorstten,
Die aan de spits der kloeke legerschaar,
Den Saraceen bevochtten — den barbaar
Al wijkend dreven tot in Salem's muren,
Om 't kloek beleg dier dappren te verduren.
Zij sluipen voort — o, neen — één enkle toeft —
En slaat weemoedig d' oogblik naar den toren,
't Is of hij knielt en in gepeins verloren
Nog tranen schreit — als waar' hij diep bedroefd
En zalig tevens — nu het rijk' verleden.
Gelijk een droom, vol liefde's zaligheden
Zijn ziel bekoort — en hij het beeld ontwaart,
Van Isabella — die zijn woelziek leven,
Zoo menig zalig rustuur wist te geven,

En zegen aanbracht in zijn levensgaard.
Gij vriendlijk beeld van lang vervlogen dagen,
O, Stolzenfels door zoete min gewijd,
Waar ze als zijn bruid in 's levens lentetijd,
Den hemel schooner toekomst durfde vragen —
Waar zij gepeinsd — gehoopt heeft en gedacht,
En 's avonds vaak in zoete minneklacht,
Haar reine ziel den minnaar mocht ontvouwen;
Hem heel haar liefde schonk en met vertrouwen
Haar gansche toekomst aanbood naast haar hand,
Hem, Duitschlands Keizer — Fredrik den gevierde,
Wiens edel hart den rijkskroon schooner sierde
Dan al de schittring van haar diamant!
't Is al voorbij! — zij keeren nimmer weder!
Nu ruischt een harptoon — droevig klagend — teeder,
En daagt op nieuw een sombre schimmenrij —
Verwoesting — Oorlog — Jammer en Elende,
Zij naadren beurtlings als een legerbende,
En zweven aklig dreigend weêr voorbij;
En waar de Vrede en Rust van later jaren,
Hen volgen op den voet met feestgeschal —
't Is ook een droom die spoedig tanen zal,
Om angst en schrik en onheil te openbaren.

Gegroet, o Stolzenfels — driewerf gegroet
O heerlijk landschap — rustend aan zijn voet —
Gegroet gij Grootvorst van Europa's stroomen,
Die zeegnend voortspoedt langs uw' oeverzoomen —
O! als de Vorst — wien 't alles toebehoort,

Hier sluimring zoekt na woelge jagtvermaken:
Gun dan geen rust aan hem — zijn droomend waken,
  Word' door uw' geesten pijnigend verstoord —
Hij sla als wij een zielsblik in 't verleden,
En leere tot zijn welzijn — dat het Heden
  Gelijk een vlugtig schaduwbeeld vergaat,
Ook zij, wien 't lust op menschenbloed te jagen,
Die zelfs de gunst des hemels durven vragen,
  Als waar' de Krijg een Christendaad!

Arnhem.
Augustus, 1867.

DE HUNNENSCHANS BIJ APELDOORN

DOOR

H. VAN DE VELUWE.

De Hooge Veluwe is in meer dan een opzigt belangrijk voor de geschiedenis van Nederland in het algemeen en voor die van Gelderland in het bijzonder. Niet alleen, dat zij het Loo op haar grondgebied bezit, en daardoor eene voorname plaats beslaat in de historie van het Huis van Oranje, maar ook uit het vroege verleden weet zij te verhalen van onderscheidene gebeurtenissen, die merkwaardig voor den geschiedvorscher mogen heeten, weet zij verschillende punten aan te wijzen, die voor den oudheidkundige van groot gewigt zijn.

Onder deze mag vooral de Hunnenschans en haar omtrek genoemd worden, en dat niet alleen voor de opsporing van voorvallen uit het verledene, maar ook voor de boekstaving van daden uit het tegenwoordige. Wij althans noemen het een plek, waar de wieg der Geldersche geschiedenis gestaan heeft, en waar de luister van Gelderlands natuurschoon en ontwikkeling bij iedere schrede gepredikt wordt. Als een vervolg op — neen, als het ware een geheel uitmakende met

11

mijne bijdragen in de twee vorige jaargangen van dezen Almanak, wil ik thans de lezers rondleiden op dat eenzame heideveld, waar een onzer — der letterkunde helaas! te vroeg ontvallen schrijvers, de stoffe vond voor een heerlijk gewrocht zijns geestes, en dat hij tot tooneel maakte voor zijne romantische schets uit een der tijdperken onzer geschiedenis. Doch als die schrijver nu nog eens de plek kon zien, waar hij zijne helden deed handelen en strijden — hoe zou hij verwonderd staan over de verandering, die zij sedert heeft ondergaan...... Laat mij echter niet te haastig zijn.

Vergun mij, geachte lezer of lieve lezeres! dat ik u ten gids strekke, en met u, in een der gemakkelijke rijtuigen van C. Bloemink te Apeldoorn gezeten, — of ziet ge niet op tegen eene wandeling van ongeveer drie uren in de schoone natuur, te voet door de Soerensche bosschen trek, om te gaan naar de plaats, waar de Hunnenschans en haar omtrek ons niet veel te zien maar zoo veel te meer te overdenken zal geven. — Gij bemerkt, dat ik uwe verbeelding niet kunstmatig span; ik doe dat met voordacht: de streek, werwaarts wij gaan is dikwijls bezocht, is dikwijls beschreven, ja bezongen zelfs; — doch het prozaïsche of poëtische van die beschrijvingen of die zangen hing af van den luim der bezoekers. Teregt zegt Hartman (Europa 1860 IV, bl. 80): „Men meende hier veel schoons te zullen vinden en ontzag de moeite van een togtje derwaarts niet, al ging het door diepe sporen, gaten en modder, zelfs op halsbreken af. Was men het

doel zijner reis genaderd, dan vond men slechts eene gewone Veluwsche boerderij met aangrenzenden waterplas. Men was teleurgesteld en anderen moesten deelgenoot van die teleurstelling worden. Ging men na eene langdurige droogte met een aangenaam gezelschap derwaarts, dan genoot men aan het Uddelermeer; men vond het verrukkelijk, riep zich verbazende dingen uit de oudheid voor den geest, en de lezer of hoorder ontving een opgesmukt verhaal van wat er wezenlijk te zien was." Om u voor teleurstelling of voor overdrijvng te behoeden, verzoek ik u mij te volgen.

Wanneer wij de Soerensche bosschen ten einde zijn wij willen er ons niet in ophouden, ofschoon er onderscheidene plaatsen genoeg in te vinden zijn, die ons dringend en onwillekeurig tot rusten nopen) hebben wij, *a vol d'oiseau* een heerlijk gezigt op eene uitgebreide vlakte. Wij bevinden ons namelijk op eene aanzienlijke hoogte en aan onzen voet ligt een groot heideveld, dat vooral in de laatste jaren algemeene bekendheid verkregen heeft. Het is Millegen, waar onze troepen meermalen gekampeerd hebben, en daardoor duizende bezoekers hebben gelokt. Oudtijds behoorde het onder het dorp Garderen, zooals het aldaar gevestigd zedelijk ligchaam, de maalschap van Garderen, er sedert 1748 nog eigenaar van is. Toen de staten van Gelderland echter het Loo tot eene hooge en vrije heerlijkheid verhieven, werd daaraan ten behoeve van Prins Willem IV toegevoegd: het geheele ambt Apeldoorn, benevens de buurtschap Meerveld en eenige gronden onder Garderen en Kootwijk. Sedert

dien tijd behoort de heide, althans voor het grootste gedeelte, onder de gemeente Apeldoorn. Over den naamsoorsprong Millegen wordt verschillend gedacht. Heldring zoekt deze in zijne *Wandelingen op de Veluwe* in een' mijlpaal, die de Romeinen hier eens zouden geplaatst hebben en wèl, dat *mille* later in den Hollandschen uitgang *Millingen* is overgegaan. Zoo als ik echter elders reeds heb aangegeven, zoek ik den naamsoorsprong eenvoudig in de ligging der streek. De herberg, die het hoofd- en langen tijd het eenige gebouw alhier was, was *midden gelegen* tusschen Deventer en Utrecht of tusschen Arnhem en Harderwijk, of eindelijk tusschen Apeldoorn en Amersfoort; en *midden-gelegen* onderging in den loop der tijden eene verkorting of liever, werd in den monds des volks door de schielijke uitspraak (aan den Veluwschen tongval eigen) Millegen. Van daar dan ook, dat ik niet *Millingen* maar *Millegen* schrijf. Hier genoot men eene aangename rust van de vermoeijenis, die de togt over den golvenden zandweg — onder Koning Lodewijk bestraat — opleverde en Millegen was de algemeene aanlegplaats.

Meen echter niet, Mevrouw, dat de uitspanning, die gij daar aan uwen voet, bij den ingang van het kamp ziet, de bedoelde pleisterplaats is. O, neen, zij ligt nog meer dan een uur verder en draagt nu den naam van Oud-Millegen, terwijl de herberg daar aan uwe regterhand boven de deur het opschrift Nieuw Millegen heeft. Aan het ontstaan van die nieuwe rustplaats is nog eene weinig bekende bijzonderheid verbonden, welke ik u wil mededeelen.

Ofschoon de eerstbedoelde uitspanning middengelegen moest heeten, was de afstand van een der bovengenoemde plaatsen toch somtijds veel te groot, dan dat menschen en paarden niet reeds vroeger naar eenige verademing verlangden. De stalknecht uit het logement *de Moriaan* te Apeldoorn, Egbert Berend van Weenum genaamd, die zoo dikwijls den togt langs den „vervelenden" weg gemaakt had, kwam op het denkbeeld om aan den tol n°. 11, aan den zoom der Soerensche bosschen een tweede uitspanning te stichten. Hij kocht in 1833 een stuk grond en had reeds een aanvang gemaakt met de ontginning en het bouwen van een huis, toen de kastelein der oude pleisterplaats Derk Hoogeweide, bevroedende, welke afbreuk deze nieuwe inrigting zijne zaak zou doen, den grond in eigendom wist te krijgen en weldra de woning voltooide. Later werd tegenover deze nog een logement gebouwd, dat den naam van *het Lugtje* draagt. Beide uitspanningen hebben vooral in den kamptijd een goed vertier.

Wij zullen er ons evenwel niet lang ophouden, maar laten er liever paarden en rijtuigen achter, en slaan regts af, den weg in, die ons naar het doel van onzen togt moet brengen. Het is een goede grindweg, onder de regering van Koning Willem III aangelegd, en die op het Uddelermeer uitloopt, terwijl de Hunnenschans door een' zijtak daarmede verbonden is. Weldra zijn wij er, en als wij nu den blik rondom ons slaan, moeten wij wel alle gevoel voor het schoone en verhevene verloren hebben, als de

woorden van Jonckers ons niet voor den geest komen

Ziet gij die heuvlen daar en weder ginds verspreid?
Misschien werd den Romein een rustplaats hier bereid,
Als hij van 't Zuiden toog; waarnaast de zoon van 't Noorden
Zijn graf gedolven heeft. — Welligt zwierf in deze oorden
Een lang vergeten stam; en bragt een vriendenhand,
Op d'opgeworpen terp, den goden offerand
Tot zoening van de schim zijns vriends, zijn hart ontvallen.

Dat het niet louter fantazie is, wat de dichter in die woorden te kennen geeft, wordt ons geleerd door Heldring, die hier een kerkhof vond. Hij gelooft dat dit afkomstig is van de Romeinen, die hij voor de oudste bewoners dezer streken houdt. Ik schrijf het echter liever toe aan de Friezen, of mogelijk wel aan de Magijaren en Hunnen. Het is toch bekend, en Guicciardini bevestigt het in zijne *Geschiedenis der Nederlanden*, dat de Friezen hier verblijf hielden en zelfs dat koning Ruchold, die in het begin der vierde eeuw over dezen volksstam heerschappij voerde er (323) een lusthof bouwde bij een klein meer van frisch water en te midden van een bosch. Dit bosch, het Uunnilo der ouden, moet in 1222 met den daaronder aanwezigen veengrond zijn af- en uitgebrand en in een groot meer herschapen. Het paleis is waarschijnlijk later verwoest. Slichtenhorst verhaalt althans, dat aan het Uddelermeer in 1654 nog de ruïnen en fondamenten van een kasteel gezien werden. De friesche koningen schijnen dus hier hunne residentie gehad te hebben, zij het al niet doorloopend, dan

toch van tijd tot tijd. Nu is het er doorgaans stil en kalm en wel mogt de onvermoeide Heldring uitroepen: „waar zijn de menschen, die hier woonden? de wanden, die hier alles in donkere schaduwen hulden? Waar leven de braven, die hier eenmaal hun jagtveld hadden? Alles zwijgt er van. Slechts een scherf, een handvol asch, een half verteerde wortel is er van in den grond bewaard gebleven."

Intusschen hebben wij het doel van ons uitstapje bereikt. Die hoogte, aan twee kanten door het water begrensd, en die zich in de rondte om een plein uitstrekt is de Hunnenschans. Een paar doorgangen schijnen voorheen bezet geweest te zijn, terwijl aan den linker heuvel nog eene diepte of holte in den grond zigtbaar is, vroeger misschien bestemd tot eene haardstede. Zij getuigt van eene hooge oudheid en is meer dan waarschijnlijk afkomstig van een der woeste volksstammen, die ons land in de eerste eeuwen zijner geschiedenis bezochten. De Hunnen toch deden omstreeks de helft der vijfde eeuw onder koning Attila eenen inval in het westersch gedeelte van het romeinsche rijk, waarbij zij echter op de vlugt gejaagd en met hun koning, *de geesel Gods* genoemd, geslagen werden. Welligt hebben zij zich in deze streken nedergezet en wordt hunne nagedachtenis in de Hunnenschans bewaard. Cerisier spreekt ook nog van een lateren strooptogt dezer benden: „Omstreeks 925 verspreidden de Hunnen of Hungaren zich door geheel Duitschland, overal de buitensporigste wreedheden aanrigtende; zij drongen door tot in Friesland, alles verwoestende, wat hun voorkwam, geslacht noch jaren, gewijd noch ongewijd

ontziende. Het maken van twee sterkten, welker ruïnen nog gezien worden, de eene bij het Udelermeer, de andere bij Wageningen, wordt toegeschreven aan deze barbaren, van waar zij nog den naam van Hunnenschansen dragen." De Hunnenschans zou dus eene sterkte geweest zijn. Ook Heldring houdt ze daarvoor of misschien wel een toevlugtsoord, waar men veilig was tegen een oogenblikkelijken aanval. Kleeft men dit laatste gevoelen aan, dan zou men geneigd wezen, meer geloof te schenken aan een ander geschiedschrijver, die haar aan de Magijaren toekent. Dit volk, van de Hunnen afstammende, of op andere wijze aan hen verwant, deed in het begin der tiende eeuw een nieuwen inval in het westersche rijk, doch werd terug gedreven, en eenige jaren daarna, toen zij tot aan de Wezer waren doorgedrongen, gelukte het aan Hendrik de Vogelaar om hunnen stam te overwinnen. „En deze horden van verdelgers keerden terug naar de woeste oorden, van waar zij waren komen afzakken. Maar hunne onkunde nopens de ligging van het land, waar hunne verstrooijing voorviel, zal zeker velen hunner verhinderd hebben met den grooten hoop te vlugten en waarschijnlijk zijn zij in afzonderlijke hoopen, her- en derwaarts zwervende, aan de hand van hunnen overwinnaar ontsnapt. De noordelijke streken het minst bewoond zijnde, zullen zij zich bij voorkeur derwaarts begeven hebben, en ik geloof dus, dat de onderscheidene Hunnenschansen of Burgten, die men in deze landen vindt, door Magijaren zijn opgeworpen." Het is echter zonderling, dat, indien men aan sterkte of

toevlugtsoord wil denken, niet de minste kenmerken van poorten of deuren aan de Hunnenschans te ontwaren zijn. En al is het denkbeeld algemeen, dat de wal zoowel als de geheele watervlakte, met paalwerk is versterkt geweest, van welk laatste men nog voor eenigen tijd flaauwe sporen meende te ontdekken, zoo is de stelling toch moeijelijk vol te houden, dat de Hunnenschans aan het Uddelermeer eene schuilplaats of een middel van verdediging zou geweest zijn. Liever stemmen wij in met het getuigenis van een schrijver onzer dagen: „wanneer men wil, dat het een werk van menschen is, dan kan men haar (*de schans*) aanzien voor een dier ontzagwekkende grafheuvels der Heidenen, ter eere van een hunner vorsten-aanvoerders, of wel voor eene algemeene rustplaats van een geheelen stam opgerigt. Het Uunnilo, een groot woud, dat vroeger in de nabijheid gelegen was, geeft meer dan schijn aan dit vermoeden, althans veel meer, dan dat het eene sterkte zou zijn geweest, waartoe de soort van wallen, die de gedaante van een hoefijzer met hier en daar flaauw uitspringende kanten hadden, eenige aanleiding gaf. De schans is aan de zijde van het meer open, en de dooden werden dus, volgens het Heidensche bijgeloof, met het aangezigt naar het water, of misschien naar het land hunner geboorte, ter ruste gelegd."

Het zal u, Mevrouw! na het medegedeelde wel niet meer verwonderen, dat men aan de Hunnenschans zijnde en eenigzins met de geschiedenis bekend, in droomerijen of fantastische denkbeelden verviel. De

nabijheid van het Uddelermeer gaf daartoe te meer aanleiding.

Dit meer bestaat eigenlijk uit twee waterplassen, *het kleine* en *het groote meer* genaamd. Het kleine meer was reeds in 323 aanwezig, toen Richold er zijn lusthof bouwde; het groote ontstond door den brand van 1222. Beiden behoorden vroeger aan de rekenkamer van Gelderland, en werden naderhand, omstreeks het midden der zeventiende eeuw, in erfpacht uitgegeven aan zekeren heer Geerlof of Gerlach van Essen tot Oldenhoef, landdrost van Veluwe, enz.

Intusschen had Prins Willem III, die sedert 1656 het Loo in eigendom bezat, reeds meermalen een begeerig oog op de meeren geslagen, en vooral sedert de vorst in 1688 een nieuw paleis had doen bouwen, wenschte hij de waterplassen, bekend om hunne vischrijkheid, met de bijgelegene bouwhoeve zijn eigendom te kunnen noemen. Zijne onderhandelingen met de rekenkamer werden met goeden uitslag bekroond, en de meeren bij acte van 3 September 1698 voor eene som van 2500 gulden aan den Prins overgedragen, nadat de landdrost afstand had gedaan van zijn erfpachtsregt.

De omwenteling op het laast der vorige eeuw deed de goederen van het huis van Oranje aan het domein van den Staat overgaan en ook het Uddelermeer en zijne omgeving kwam aan het rijk, tot dat het bij de wet van 1863 weder bij het Kroondomein gevoegd werd. De velden, die in de nabijheid lagen, behoorden aan de maalschap van Garderen, en het is van

dit zedelijk ligchaam, dat de heide, die nu bekend is onder den naam van Millegen werd overgenomen, om te dienen tot legerplaats voor de troepen.

Ik hoop, dat ik u, bij mijne aangeboden taak als gids, niet geheel teleurgesteld heb, en dat de togt u niet te zeer vermoeid heeft, om nog even naar Garderen te gaan, niet zoo zeer, om de kerk te bezigtigen, die een oud, doch in de laatste jaren gerestaureerd gebouw is, dagteekenende van 1050, verbrand in 1571 en weder opgebouwd in 1573, — noch om het dorp, dat weinig merkwaardigs bezit, maar om eene kleine verversching te gebruiken, die alleen de Veluwe u schenken kan. Ik breng u niet bij de beroemde „eijer-Griet" om een *eitje te pikken*, maar ik leid u in een der woonhuizen, ten einde eene portie *melkmoes* te nuttigen. Weet ge niet, Mevrouw! wat dit is? Het is een kooksel van karnemelk en gort, met een stuk ham, worst of rookvleesch, benevens eene menigte groenten uit den hof. Deze groenten, bestaande uit selderij, peterselij, spinasie, beet, uijen en prij, zuring en soortgelijke toekruiden, worden fijn gesneden en geven aan het moes een eigenaardigen smaak. Bijna ieder bewoner van de Veluwe kent deze kost en heeft dan ook een *melkmoes hofje*, dat slechts eenige schreden groot, de bestanddeelen voor dezen *extra pot* der Veluwbewoners oplevert.

MIJN VAARWEL.

DOOR B.

Mijn Vaarwel! uit 't volle hart
Toegeroepen, als de smart
Mij geen woorden meer laat spreken
't Afscheidsuur ras aan zal breken....
  Als ik de minuten tel,
  Hoor en neem dan mijn vaarwel!

Mijn Vaarwel! 't is heel den schat,
Dien ik aanbied op uw pad.......
En toch rijk voor vriendschaps harten;
Bij de vreugde, en onder smarten
  Klinkt het schoon en lief en schel
  't Woord, zoo innig, mijn vaarwel!

Mijn Vaarwel! als 't starend oog
Biddend ziet naar God omhoog,
Alles van Hem blijft verwachten.....
O, wat zalige gedachten!
  Waar ik zooveel goedheid tel,
  Hoop ik ook bij mijn vaarwel!

Mijn Vaarwel! bij 't wisslend lot,
Kracht en moed en troost bij God;
Hoe de golven woedend klotsen,
't Noodweer buldert op de rotsen,
  Waar ik U niet vergezel
  God bij U!.... met mijn vaarwel!

Mijn Vaarwel! als 't al op aard
Mij ontzinkt, mij lief en waard;
'k Dist'len uit den grond moet rukken,
Zalig mij! als Gij zult plukken
  Bloemen, waar ik doornen tel:
  Denk ook dan aan mijn vaarwel!

Mijn Vaarwel! wanneer Uw oog
Breekt, en smachtend naar omhoog
Uitziet naar die zalige oorden,
Dan.... aan uwe levensboorden,
  Is nog 't woord uw reisgezel:
  Eeuwig wel, met mijn vaarwel!

Mijn Vaarwel! als 't eerst de aard'
Mij heeft bij haar stof vergaard;
Dan nog klinkt uit 't oord der dooden
U van daar, door graf en zoden,
  Uit mijn donkre koude cel:
  't Ga U wel, met mijn vaarwel!

Dordrecht.

’s LANDS WIEZE, ’s LANDS EARE.

(Graafschapsch dialect.)

DOOR

S. VOS.

Wat is me dat regtevoort en tied van komplementen! Me kan, um zoo te sprekken, niks mear anvangen of men mot er de neugdige poerem bi maken, zeg mien grootvader, en de man hef geliek.

De Achterhook, dee zik nog al lange trugge hef ehollen, begint van tied tut tied, en boel van dee stadsche fratsen noa te apen. — Men begint hier ook te proaten van allerlei vremde dinge, as van: *angazementen*, *komnikasies*, *invitasies*, *resepsies*, enz. enz. en hier en doar holt ze kommeedies en sosieteiten en andere spiktakels, te vulle um te neumen.

Moar bi alle froajigheden, dee zoo zeutjes an tut ons komt, geet et met de vriazie, onder den boernstand, nog net too, as veur fieftig of honderd joar, en an allen umstand en fitfotteri’je, dee ze in de stad meent, dat doar bi heurt, steurt ze zik neet.

Men begrip hier nog, dat men mear neudig hef

met de dochter as met de mooder, en van doar, daf men neet eers met de mooder, moar met de dochter proat.

Het geven van prezenten, en buul vol moppen of en karmskooke uutgenommen, is ook nog weinig in de mode: 't is al vulle as en brugem van zien broed en noasaksdook en zi'j en knupdeuksken van hum krig. — Ook zal 't geen verleefd paar in 't heuf kriegen um zik te loaten pottretteern, um zoo doonde mekare alle dage te kunnen zeen, of um mekare in zoo'n rond deusken te stoppen en dan an den hals te loaten beiern — nee! ze draagt mekare neet op de kleere, moar in 't harte, al kan der geen starveling eets van marken.

Vulle vulle eenvoudiger en goodkooper geet dat hier in zien wark, alles noagenog as met Olbert Elskamp en Gaitjen Levers. Beide hadden en good eugjen op mekare; hoo ze dat wisten, dat weet ik neet en ze wisten 't eiges ook neet; moar dat deut er ook neet toe.

Loa'w nou is kieken hoo Olbert 't anleg. Noa de eerste karmse of jongeluu-mark geet e hen. — He slentert langs de kreume (de gewone vergaderplaatse van de meakes dee op en vri'jer hopt) en zuch onder de mennigte, dee doar hand an hand stoat, zien leefste. — Schielik hef e ze vonden, en nou is en knipeugjen of en wenksken met heuf of hand genog um eur te beduun, wat he in 't schild voert. Ze verlut heur kamereudjes met en lagchend: „*ik komme dalik wier*" en disse, dee wal begriept woar 't hen zal

zeet heur verdreetig achternoa. Bint ze noagenog alleenig, dan vrug he kort en bondig: „Wi'j karmse met mi'j holden Gaitjen?" Gaitjen zeg (met neêrgeslagen oogen ('t kan mi'j neet verschellen.

Kloar is de zake al. — Olbert veuruut en Gaitjen achternoa, en nou geet et noa de harbarge, en doar wodt vake onder en gleasken anies met suker, woarin en piepenstelleken veur sukerleppeltjen spult, de grond eleg van en vriazie en van en houwelik.

Je mot eavenwal neut gleuven, dat Olbert dalik met de dure in 't huus kump vallen en met en leefdesverkloaring veur den dag kump. Niks dervan!

't Niejs van den dag wordt beproat: b. v. oaver earpels en rogge, oaver vlas en roet, heui en kwekkwe, wat veur jonge of Blikman's Diene hef en woar Eavers Mannes bi'j is; en onder dee bedrieven zit ze steudig met het gleasken in de hand en „sukert ze 't mekare op," dat is: de eene reurt den anderen, dee 't leste dronken hef, met de piepenstelle deur 't glas, ten teiken, dat et nog ens an de lippen mag hollen.

Zoo geet et en paar uur harbage in en uut; moar meent neet, dat ze te vulle kriegt, nee, doar hei niks geen nood van; ze gebruukt drank doar eemes 't verstand bi hult, en as endelik de zunne in 't nus krup, dan begint Gaitjen van „noa huus" te proaten.

Veur dat ze de karmse verloat zeg Olbert: „goat moar zeutjes an, 'k modde nog bi'j den of dee weazen," en Gaitjen, dee wal weet, dat e en karmskooke

wil koopen en dat ze um neet op de vingers mot kieken wat e kost, geet veutjen veur veutjen an. Endelik kump onze vri'jer met en kooke van woar bi'j mi'j, netjes in en pampier erold, en dee schuf e heur zonder boe of ba te zeggen onder den arm. — Tut dank zeg ze:

„Foi Olbert! dat hai nou neet motten doon."

Olbert. Nee wisse neet.

En disse kooke is veur Gaitjen 't eerste teiken van Olberts leefde, want de grutte of duurte van den eersten kooke steet tut de grutte van ziene leefde as 1 : 1.

De vri'jer breg natuurlik 't meaken noa huus; en as e nou neet al te koezenachtig is, dan dreg hi'j de parrepluu veur heur, (dee hebt de meakes in zoo'n geval altied bi'j zik, al zit er geen wulksken an de loch), moar met de kooke lut e heur eiges sleppen, doar wil e niks wier van weten.

Bi'j huus wodt er nog en steutjen eproat en bi'j 't ofscheid vrug e met en kloppend harte, of e Zundag oaver veertien dage moar is wier zal kommen. Zeg ze: „bo, joa dat kui wal doon" dan steet et op goon voot.

Op den oavond van den dag, kuijert onze Gait heel alleenig noa Leversboer hen op.

Denkt neet, dat e in huus zal goan, dat deed e neet veur geen geld van de wearld.

An de achterdeure of an de vensters deut e onderzeuk of e gewag kan kriegen.

Bint de dearns an 't melken, dan tikt e zachjes

an de staldeure, zoo zachjes, dat er neemes arg in kan hebben as Gaitjen.

„' Komme zoo dalik" fluustert ze um too en ze geet zoo gauw as ze kan noa buten en nou wodt er in alle ear en deugd en uurken esletten. — Vader en mooder begint endelik arg te kriegen in de vriazie, moar geen mense sprekt er van, veural neet as 't heur good noa de zinne is.

Langzamerhand wordt de vriazie wiesheid (ernst), en as onze Gait 't veuruutzig hef, dat e oaver kotter of langer tied trouwen kan, dan kui der op an, dat e 's zundags oavends neust vader en mooder Levers bi'j 't veur geet zitten en spek-pannekooke mee et, al hoowel geen vremde zeen kan, dat et op Gaitjen verlaan hef, zoo weinig bemeuit e zik met heur, zoo lange as vader en mooder der bi'j is.

Is de vriazie van weerskanten noa geneugen, dan hooft de jonge luu nargens veur te zorgen. — De oolden oaverlekt alles met mekare, joa, mangs heurt de anstoande broed van heur mooder, dat ze tooken donderdag oaver zes wekke hen inschrieven mot.

Zoo genk 't ten minsen met Gaitjen. — Too ze 't dages van heur mooder had eheurd, leep ze s'oavends heel alleenig (want nou was ze niks griwwelig) in de moaneschien noa Elskamp, um Olbert, 't niejs te vertellen. — Olbert neugt heur in huus, moar ze hef geen tied, jonges nee! want geen mense weet, woar ze is.

— Nou, dan zak oew en endjen vot brengen, zeg Olbert.

— Ai 't wachten kunt, dan is 't good, moar 'k wol anders neet weten, dak hier bin ewes.

— 'k Zal der niks van zeggen, — zeg Olbert.

Nou zorgt vader Elskamp, dat de pampiern van Olbert in odder komt, en doarop goat de jonge luu te voote noa de burgemeister um zik te loaten inschrieven.

Dit breg niks geen drokte an met komnikasies of dinge en grei. Joa, zelfs de neuste vrende mot moar zeen, dat ze 't gewaar wodt, dat Olbert en Gaitjen trouwen zult.

Wal komt 's oavends de jonges uut de buurte en scheet de bokse, moar doar hef me niks mee te doon, as good te trakteern, en doarmeê bint alle resepsies of eloopen; behalve dat kort *veur* of *noa* 't trouwen de brulfte volgt, woar alle geneugden *'t good meent* met de jonge luu, moar woar toch neemes 't harte hef um dit te verkloarn, of 't mos weazen, dat ze ,s oavends as ze good edronken hebt, brugem en broed op en stool ronddreagt, en met uutgezette longen reart:

„Lank zullen ze leven!" enz.

Oct. 1867.

EEN BIJSCHRIFT

DOOR

— L —

Zij kwaakten maar het gansche jaar,
  Van 'smorgens vroeg tot 'savonds laat;
Zij bleven kwakend bij elkaâr,
  En de een hield de ander aan de praat,
Tot dat de nacht was ingevallen:
  Dan zwegen zij en sliepen allen.

Maar naauwlijks brak de zon weêr door,
  Of 't eindeloos gekwaak begon;
En heinde en verre klonk het koor,
  Schoon niemand hen ook hooren kon;
Maar daar was hun niet aan gelegen:
  Zij leefden niet wanneer zij zwegen.

Alleen de kleine Mina kwam
  Met Rolf den ruigen herdershond,
En bragt aan 't koor haar boterham,
  Dien 't in een oogenblik verslond;

Als 't laatste kruimpje was verdwenen,
  Dan zwommen zij weêr kwakend henen

En ginder dreef de blanke zwaan,
  In stille statige eenzaamheid.
Zij hoorde 't kwaken zwijgend aan,
  Maar gaf door woord noch blik bescheid.
Zij mijmerde over duizend zaken
  En stoorde zich niet aan het kwaken.

En kwakend werd het broedsel groot
  En kwakend werden de ouden oud,
En ieder kwaakte tot zijn dood
  Tot hij, als kreng of eendebout,
Door kraai of worm als prooi gekozen,
  Of aan een disch werd opgeplozen.

En toen de drift was dood gekwaakt,
  Toen heeft er weêr een nieuw gebroed
Op zijne beurt muziek gemaakt,
  Zijn kunst, door Mina's brood gevoed,
Werd ook al even mooi gevonden
  Door boerenkinderen en honden.

En al de kikkers uit 't moeras,
  Die kwaakten trouw met de eenden meê,
En baadden in dezelfde plas,
  En leefden zorg'loos en te vrêe.
Maar nooit zag men uit gindsche stroomen
  De blanke zwaan bij de eenden komen.

Geen boerenkind of herders hond,
 Die omzag naar de trotsche zwaan.
Geen kikker die haar aardig vond
 En kwakend met haar meê dorst gaan....
Wie zwanen zich tot vriend wil maken,
 Ga niet waar eend en kikker kwaken.

KWADE BUIJEN.

(Sonnet.)

DOOR

G. VAN DER SCHRAFT.

Mijn dierbaar voorgeslacht, ik moet uw smaak be-
(wonderen,
Gij, die uw arendsnest voor d' eendenpoel verliet,
Waar West, en Noord, en Zuid staâg plassen, stor-
(men, donderen,
En mildlijk de Oceaan zijn zwalpende offers biedt!

Waar 't nat uit lucht en zee, van boven en van onderen,
Nog steeds ons land, ons huis en laarzen binnenvliet;
Schoon jaarlijks, bij 't budget om 't water af te zonderen
Uit land, en huis, en laars, ons oog een traan ontschiet.

O! was het eerlijk staal van d' achtbren Bismarck mijn,
Ik nam, met Gods genade, een landgoedje aan den Rijn,
Ontzwom deez' waterkom, en liet er de eenden plassen.
Ik dronk het sap der druif, en zong den lof der zee,
Bij 't prachtig vèrgezigt (ik nam mijn kijker meê)
Van 't Amphibie-geslacht, in Nederlands moerassen.

Rotterdam, December 1866.

DE PELGRIM.

DOOR

G. VAN DER SCHRAFT.

Reeds in de eerste jonglingsjaren
  Trok mijn hart naar 't schoon der aard;
'k Liet mijn speelgenooten varen,
  En ontvlood der oudren haard.

Al wat vreugde en lust er gaarden
  Offerde ik, met have en goed,
Om den pelgrimsstaf te aanvaarden,
  Met een kinderlijk gemoed.

Door Geloof en Hoop gedreven
  Hoorde ik staâg het fluistrend woord:
„Voorwaarts, voorwaarts zij uw streven,
  „Ginds, waar 't blijde zonlicht gloort!

„Moedig voorwaarts! 't pad ligt open,
  „Dat ter gulden bronne u leidt;
„Dáár wordt 's aardlings smachtend hopen
  „Hemelsche onvergankleijkheid!"

Beurtlings werd het nacht en morgen;
  Maar het doelwit van mijn togt
Bleef steeds dieper mij verborgen,
  Hoe ik voortschreed — waar ik zocht.

Rotsen dreigden, bergen stegen,
  Stroomen bruisten voor mijn voet;
Langs den afgrond bouwde ik wegen,
  Bruggen op den wilden vloed.

'k Hoorde in 't eind den bergstroom klaat'ren,
  Die naar 't hemelsch landschap vlood;
Vol vertrouwen op zijn waat'ren,
  Daalde ik neder ik zijn schoot.

Maar — op 't warlend spel der golven
  Dreef ik op een grondloos meer,
Waar de kust mij werd bedolven,
  En mijn doelwit evenzeer.

Ach! het pad heeft mij begeven;
  Wat mij 't hemelsche uitzigt bied',
Immer wijkt het voor mijn streven,
  In een eindeloos verschiet.

(*Naar Schiller.*) Oct. 1866.

EEN MINNELIED

Naar de eischen des tijds.

DOOR

G. VAN DER SCHRAFT.

Schoon Geslacht, ik heb mijn dichtpen
  Uw bekoorlijkheên gewijd;
Doch (vergeef me) ik, die mijn pligt ken,
  Dicht naar de eischen van den tijd.
Zult ge mijn sententie lezen?
Geeuwen, of beleedigd wezen?
  Wacht me uw onverschilligheid,
Of een strijd op dood en leven?...
Schoon Geslacht, 't is mij om 't even,
  'k Heb me op alles voorbereid.

God der Rede, ai, hoor mijn beden!
  Moet ik dicht- of prozastijl
Voor mijn tijdgenooten smeden
  Tot een critische' Amorspijl?

Zeg me, of een aesthetisch zweven,
Of een economisch streven
  't Best tot waarheid voeren zou,
Om het „*Nut* der vrouw" te toonen!
Sterk mijn eerbied voor die schoonen,
  Of mijn Muze zwijmt van koû!

Maar wat vraag ik? Ben 'k geen dichter?
  Is 't niet paslijk dat ik rijm?
Valt mij 't proza dan wat ligter,
  Beter toch, dat 'k verzen lijm.
'k Weet wel, in onze Eeuw van „waarheid"
Biedt het proza meerder klaarheid,
  En bijzonder voor critiek;
Maar — wie 't schoon geslacht wil winnen,
Moet met fraaijen tooi beginnen:
  't Rijm, alzoo, slaat hier meer *chique*.

Schoonen, leert me uw deugden roemen!
  Englen zijt ge.... of 'k heb het mis....
Doch — ik mag ook niet verbloemen,
  Dat het onvoorzigtig is,
Waar ge uw trots den teugel vierde',
Wijl Natuur u fraaijer sierde,
  Dan den man, uw Heer op aard.
Zwak Geslacht, uw Hemelgaven
Stralen slechts om hem te laven,
  Die zich aan uw zijde paart.

Zal de mosroos ooit vermoeden,
  Wat haar geur en kleur ons biedt;

Of — de volle druif bevroeden,
Wat de mensch in haar geniet?
Arij Scheffer mogt op linnen
(Zegt men) stof en dood verwinnen,
Leven toovren door 't penseel —
Goed! maar verf is stof, voor immer:
Des bewond'raars aanblik nimmer,
Hij vereeuwigt het paneel.

Neen! De kunst moog zich verheffen
Boven 't wisslend stof der aard,
Zonder Wezens, die 't beseffen,
Is Natuur noch Kunst iets waard.
In genieten en aanschouwen
Ligt hier 't heil; dies werdt gij, Vrouwen,
Kunstjuweeltjes, *ons* bedeeld.
Wel dient ge om uw schoon geprezen;
Maar, wie zou 't gelukkigst wezen,
De bezitter of het beeld?

Weest dus, Maagden, niet hoovaardig!
Schoonheid is een gril van 't lot;
Ware uw liefde ook Englen waardig,
Slechts de man smaakt haar genot;
Hij-alleen, mijn trotsche Schoonen,
't Moge u vleijen, 't moge u honen,
Och, of gij al hemelseh mint,
't Blinddoekje is ras afgereten,
Als een aardsche huwlijksketen
U aan Epicuren bindt.

Maakten oude Ridderzeden
Ons tot slaaf van uw geslacht,
't Helder, realistisch Heden
Heeft een eind daaraan gebragt.
't Jong geslacht heeft goed begrepen:
Dat een minnekozend dweepen
Zieklijkheid of dwaasheid is;
't Minnen, eertijds zoo verheven,
Is slechts ingeschapen streven
Tot geslachts behoudenis,

't Liedje is uit. Grijpt thans uw wapens,
Blaze uw eigenliefde alarm,
Gunt mij wakens rust, noch slapen;
Straft mij, martelt me in uw arm!
O Mogt ik, in zulke kluisteren,
POOT of BELLAMIJ beluisteren.....
Basta! 'k maak u geene *amours*.
Wat 'k als minnezanger baarde,
't Had, als beurspapier, geen waarde:
't Ideale is buiten koers.

Rotterdam.

HET ENGELANDER HOLT.

In oude kronijken vindt men gewag gemaakt van het Engelander Holt dat in de omstreken van Apeldoorn moet zijn gelegen.

Van den nu overleden predikant R. H. Graadt Jonckers, van wiens hand de Geldersche Volksalmanak menige bijdrage ontving, een man die al zijn vrijen tijd aan de beoefening der geschiedenis van onze provincie of aan dichterlijke verpoozingen wijdde, ontving de redactie in der tijd de volgende aanteekening omtrent deze plaats, die tevens strekken kan als eene illustratie van de vroegere zeden in ons land.

Sommige edelen die na de kruistogten geene vrije heerlijkheden bezaten, niet allen hooge betrekkingen aan het hof en in het leger konden verwerven, in den vorst niet meer dan den eersten onder zijns gelijken bleven erkennen, en het regt om het zwaard te voeren, zich boven de burgers voorbehielden, en toch ook niet allen tot hooge staatsambten geschikt waren, zagen met leede oogen aan, dat de vorsten door keuren en handvesten aan de steden vrijheden verleenden, waar wederkeerig de verpligting aan verbonden werd, dat de poorters of burgers den vorst

ook in eigen oorlogen hulp verleenden. (Vergelijk hiermede J. Bosscha *Neerl. Heldendaden te Land D.* I *bl.* 42). Zoo werd de Ridderstand minder noodig, maar toch boven de burgers nog gerekend en meermalen ontzien wordende, bevreemdt het ons niet, dat nog nu en dan eenige zich willekeurig, onder een of ander voorwendsel, de vrijheid toekenden, om de wegen onveilig te maken, vooral op de Veluwe, die nog niet zooveel bebouwd was. Over de strooperijen van genoemde heeren zou in het Engelander-holt uitspraak gedaan worden. Dit was eene plaats bij Apeldoorn op de hooge-Veluwe, waar door een daar zitting houdend gerigt vele zaken beslist werden. Eigenlijk moest het daar in de opene lucht gehouden worden, maar later werd tot zulk eene zitting ook voor eene loods of schuur gezorgd. Dit gebruik verviel onder het hof van Arnhem allengskens; ofschoon nog langentijd uit Arnhem somtijds over de Veluwe een reizend gerigt rondging. (Men vergelijke de *Veluw-gerigten* van J. Goris). Men noemde zulk een gerigt houden eene *klaring*. In *Arnhems kronijk* (uitgegeven bij W. Troost 1790) lezen wij op het jaar 1457 dat de reizende heeren ook op zulk een togt nog hunne eigene proviand moesten medenemen, toen de burgemeesters, daar benoemd, zich lieten brengen „tot Engelre hols, op die claringe mit tweeën wagenen. Item daartoe gekoft enen hamel, item vijf molden haveren, twee hammen ende een schouder, vier paer hoenre, vier roggen broden, witte brood, mostert, boter, schepenkesen, stokvisch, kersen, wijnedick, kuijt, wijn, een vles malvesijnen,

twee quart Romenijn en holle scottelen, om van te eten." Er werden ook vele gewigtige dingen op *Engelander-holt* besproken; want, „item is to weten, dat die plaatse an Engelander-holt niet alleen te deser tide veur eene gerichtsplaatse gediend heft, maer oock veur alle andere convocatien, des lands regiering, policie ind sunts anders concernerende." Daarom hield men ook nog ruim eene eeuw later „het lofweerdig gericht van Claringe," in 1571 bij voorkeur in plaats van te Arnhem in het Engelander-holt en wel op eigene kosten van de Ridderschap, waartoe de stadhouder in naam van zijne Koninklijke Majesteit voor eene goede loods zorgde op kosten van Z. M. met des stadhouders stoel voorzien, met 's Konings wapen er boven, als ook voor de tafel van Griffier en Landschrijver. En toch hoe lang in eere gehouden vermogt dat gerigt in 1487 niet veel, evenmin de Drost der Veluwe, die tevens rigter was, om de baldadigheid der edelen, waarvan wij spraken te straffen. Wij lezen alleen, dat Maximiliaan de Geldersche zaken te minder kon waarnemen en oprigten, omdat hem de Vlaamsche onrusten op den hals hingen. Het Engelander-holt had zelf zijnen naam ontvangen van de ongelukkige vorstin Eleonora de moeder van Reinoud en Eduard, wier broedertwist ook menigmalen den binnenlandschen handel van Gelderland gestremd heeft. (Vergelijk *Slichtenhorst*, *Tooneel des Lands D. I bl.* 111.

BEDE.

DOOR

L. LAMMERS.

Poëzy des levens,
Zalig wie u kent,
Zich naar u als 't bloempje
Naar het zonlicht wendt!
Heilige idealen
Van het goede en schoon,
Mengt in de aardsche klanken
Vaak een hemeltoon;
In den strijd der wereld
Vredepalmgeruisch;
Liefelijke kalmte
Tusschen 't stormgebruisch!
Troost ons onder 't kampen
Met het wisslend lot;
Schenkt ons zelfs in 't lijden
Rustig zielsgenot,
En als 't oog des ligchaams
Voor den doodsnacht zwicht,
Blink' voor 't oog des geestes
Uw ondoofbaar licht!

AAN DEN ZONKANT

DOOR

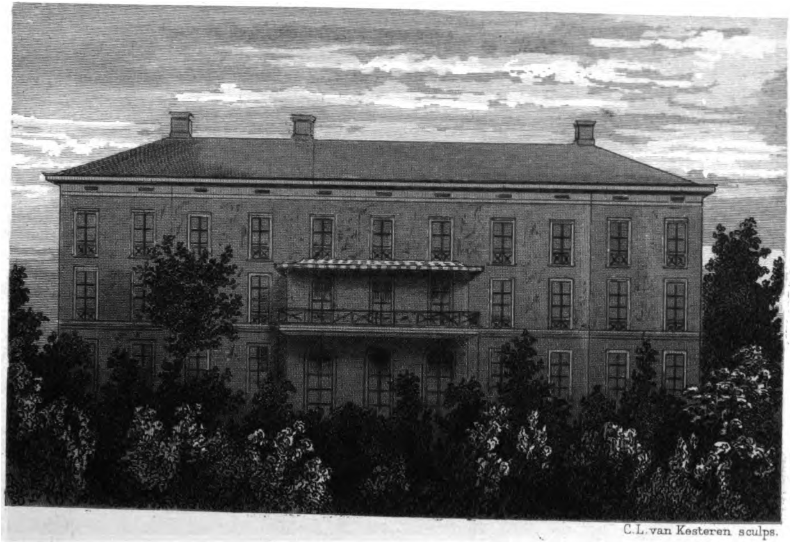
J. CHR. GEWIN.

Wie er aan den zonkant wonen
Van het lot en van de straat,
Kunnen ligt den glans vertoonen
Die zoo schoon staat aan 't gelaat.

Maar wie aan de schaduwzijden
Zijn geplaatst van straat en lot,
Kommer, smarten, zorgen, lijden
Toont hun aanschijn — geen genot.

En toch ziet men vaak, bij 't scheiden,
't Bleek gelaat der laatsten meer
Glans dan dat der eersten spreiden.
Zeg! van waar die ommekeer?

Kommer, smarten, lijden, zorgen
Woelden de englenvleugels vrij:
Doen *hen* juichen in den Morgen
Aan des Hemels zonnezîj.

C.L. van Kesteren sculps.

BETHESDA.

In geen land ter wereld wordt zoo veel water gevonden als in Nederland. Van Tollens af, die beweert dat wij, uit wier en dras geweld, verscholen liggen in moerassen, tot de Génestet, die ons den raad geeft overschoenen aan te trekken; van Keizer Napoleon I af, die Nederland noemt eene aanslibbing van het Fransche grondgebied, tot de kikvorsch, die het ons dag aan dag luide verkondigt, zijn allen het eens, dat er geen waterachtiger oord is dan dat hetwelk wij bewonen.

En toch zijn wij, Hollanders, bang voor water. Wel laten wij er onze dienstboden naar hartelust de straat mede begieten en de gevels en ruiten besproeijen, maar wij zelven — ik spreek van de groote meerderheid — wachten ons wel met dit hoofdvoortbrengsel van ons land, indien ik het zoo noemen mag, bestendig in aanraking te komen.

Onze kinderen worden zaturdags gewasschen, en des zomers baden onze jongelieden, voor zoo ver de gelegenheid zich daartoe aanbiedt. Maar des winters zal men in verreweg de meeste gemeenten van ons vaderland vruchteloos naar een middel zoeken om zich

een bad te verschaffen. Men zou zich in het ziekenhuis of, in eenige gemeenten, in het armhuis moeten doen opnemen om die hollandsche weelde te genieten.

Vermogende particulieren hebben badtoestellen in hunne woning, maar de meeste huizen missen die inrigting en nog slechts in enkele steden vindt men badhuizen. De burger en de mindere man moet maar zien, dat hij zich behelpt en wij gelooven niet te overdrijven, wanneer wij beweren dat des zomers slechts één tiende percent en des winters één honderdste percent eenigzins regelmatig de baden gebruiken.

Maar niet enkel wat het uitwendig, maar ook wat het inwendig gebruik betreft, openbaart zich bij ons volk eene soort van watervrees. Wij kennen zeer vele menschen, die openhartig belijden dat zij „niet van water houden." Velen zijn er, die des morgens eenige teugen drinken en voor het overige zich laven met allerlei andere dranken. Als men in de armenwoningen een glas water mogt vragen, kost het eenigen tijd eer men het voor u bij de buren of de pomp „om den hoek" gehaald heeft; en dan nog krijgt men het water in een kopje. Vroeg men koffij, dan zou men veel spoediger bediend worden. Treedt men de woning van den minderen man binnen op den tijd dat hij zijn middagmaal gebruikt, dan zal men slechts zelden water op zijne tafel zien. De aanzienlijken handhaven beter de eer van ons land, maar niemand zal beweren, dat het water ten onzent een volkdrank is.

Waarlijk wij zijn ondankbaar. Nederland is zijn

bestaan, zijne opkomst, zijne grootheid aan het water verschuldigd. Zijn handel en zijn landbouw zijn beiden het gevolg van dien overvloed van water, waarin ons vaderland half verdronken is, en zoo één volk aan de wonderkracht er van gelooven moet, dan zijn het wel de Nederlanders. Wij erkennen dan ook dat uit de aanzienlijke familien jaarlijks eenigen naar de baden trekken en genezing inroepen van de onderscheidene verbindingen, die de mineraal-bronnen der badplaatsen opleveren. In ons land zelf kwam echter tot dusverre nog geene inrigting van dien aard tot stand; want terwijl aan de eene zijde het publiek, door watervrees behebt, zoodanige onderneming niet krachtig ondersteunde, weigerde het gouvernement een geneesheer te erkennen, die aan het water uitsluitend geneeskracht toekent.

Dat zou ook veel te eenvoudig wezen, en wat zou er van onze pharmacopoea worden als alle kruiden en verdere medicamenten verdronken in het water!

En nogtans bestaat er thans uitzigt, dat hierin verandering komen zal. Sinds verscheidene jaren zijn wij in het bezit van eene badinrigting, waaraan nog slechts drie dingen ontbreken: water, een geneesheer en badgasten. In de vruchtbare, gezonde streek waarin Bethesda gelegen is, in de nabijheid van het dorp Spankeren, tusschen Brummen en Dieren, zijn wellen in overvloed te vinden. Als geneesheer zal nu een gepromoveerde dokter worden aangesteld en het lijdt geen twijfel of de badgasten zullen dan spoedig de ledige lokalen van het nieuwe badhuis vullen, dat men aan

den heer Jut van Breukelerwaard te danken heeft Misschien zal reeds aanstaanden zomer de inrigting kunnen opengesteld worden en daar zij de eenige in ons land zal zijn, verdient zij allezins dat daarop de aandacht gevestigd wordt. Wij doen dit èn door er hier melding van te maken als van eene inrigting, die ons gewest eer zal aandoen, èn door er een afbeelding van te geven, die een levendiger indruk maakt dan het geschreven woord.

Menig gebouw verdient dit misschien minder dan Bethesda, dat door zijn aanleg en inrigting volkomen beantwoordt aan het doel, waartoe het is bestemd, terwijl de commissarissen, die over deze inrigting gesteld zijn, een waarborg opleveren voor een rigtig en doeltreffend bestuur en eene goede verpleging. Mogt het weldra voor de lijders worden geopend en de liefelijke omstreken van Spankeren spoedig de wandelplaats worden van velen, die aan Bethesda hunne genezing te danken hebben.

JONGELINGSDROOMEN.

DOOR

JONGENEEL.

Den jongling houdt een bloemengaard omvangen,
Een rijzend morgenrood is hem zijn lot,
Een schoone hoop rust blozend op zijn wangen,
De wereld is hem hemel en de mensch — een God.

Een morgenkoeltje strooit hem geurge rozen
Met zachten vinger in het golvend haar,
En rond hem fladdert met vertrouwlijk kozen
En zoet gezang, een bonte vogelschaar.

Stil, stoort ze niet, de schuwe gasten komen,
Eenmaal verjaagd, niet weder, en bedenkt
Die bonte vlugt van blijde jonglingsdroomen
Zijn wel het kostlijkst wat de wereld schenkt.

Te ras toch naakt met dreun van ijzren stappen
De werklijkheid, en weg voor eeuwig vliedt
De vogelschaar den droeve, die ze ontsnappen
Staag deinzen en voor goed verzwinden ziet.